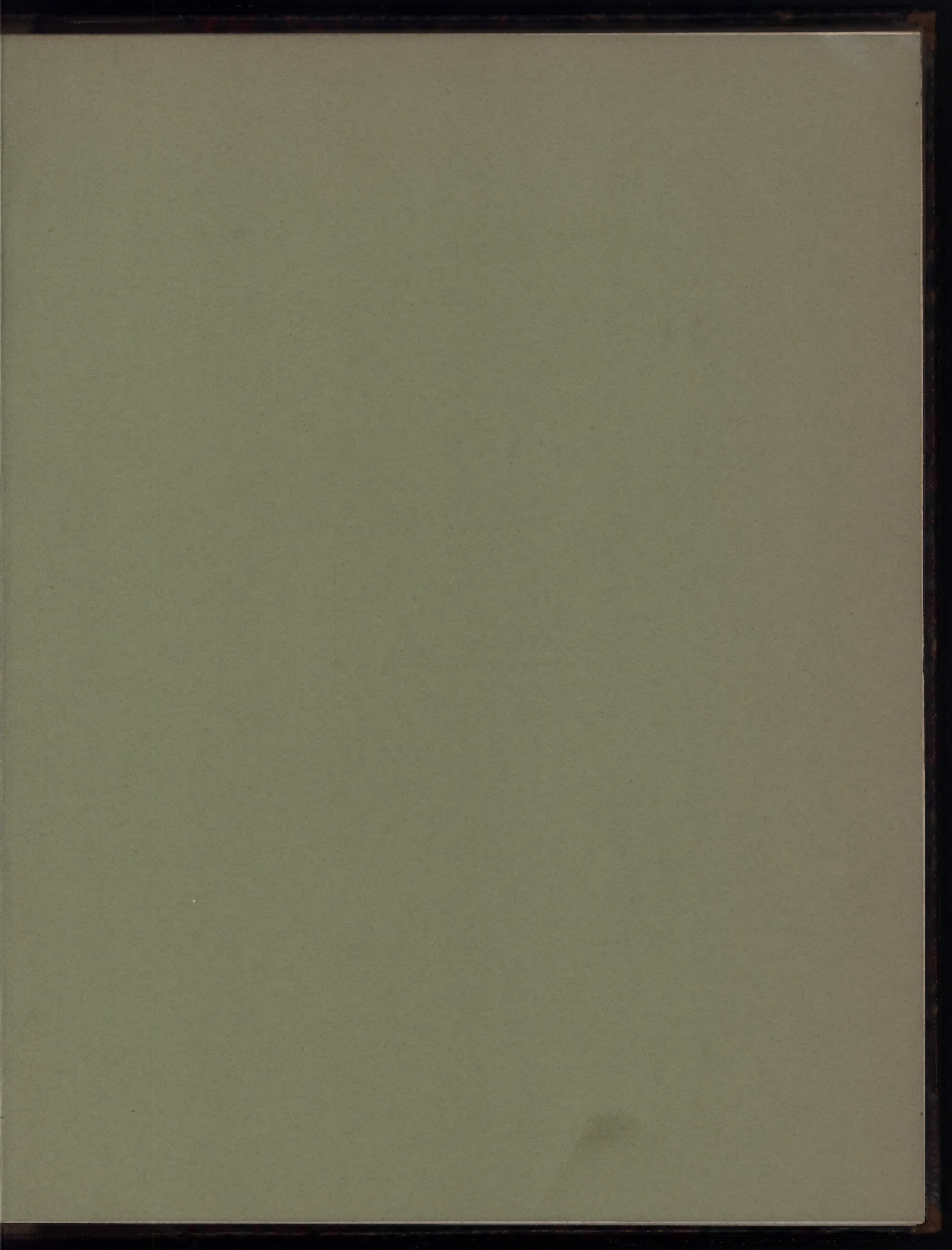
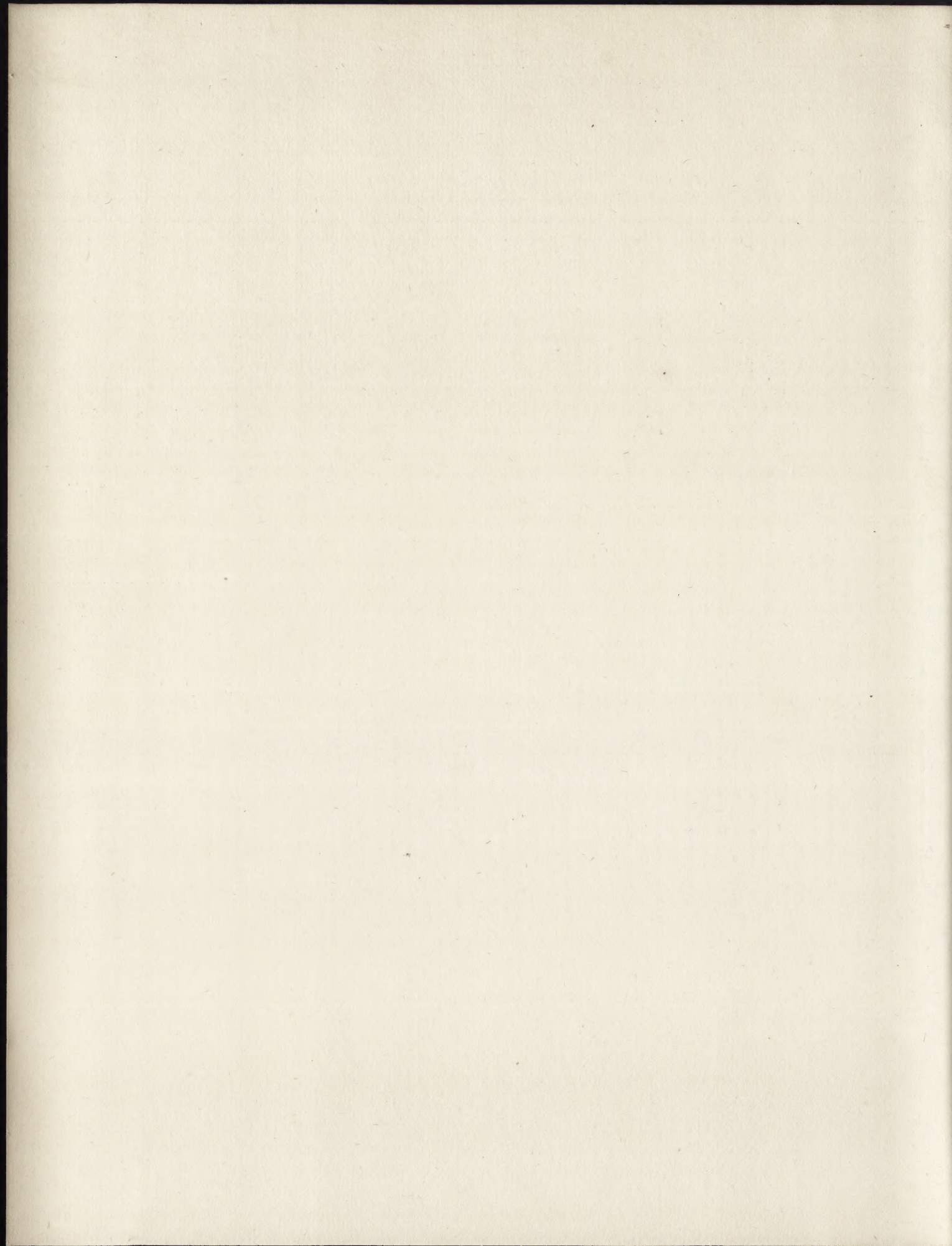
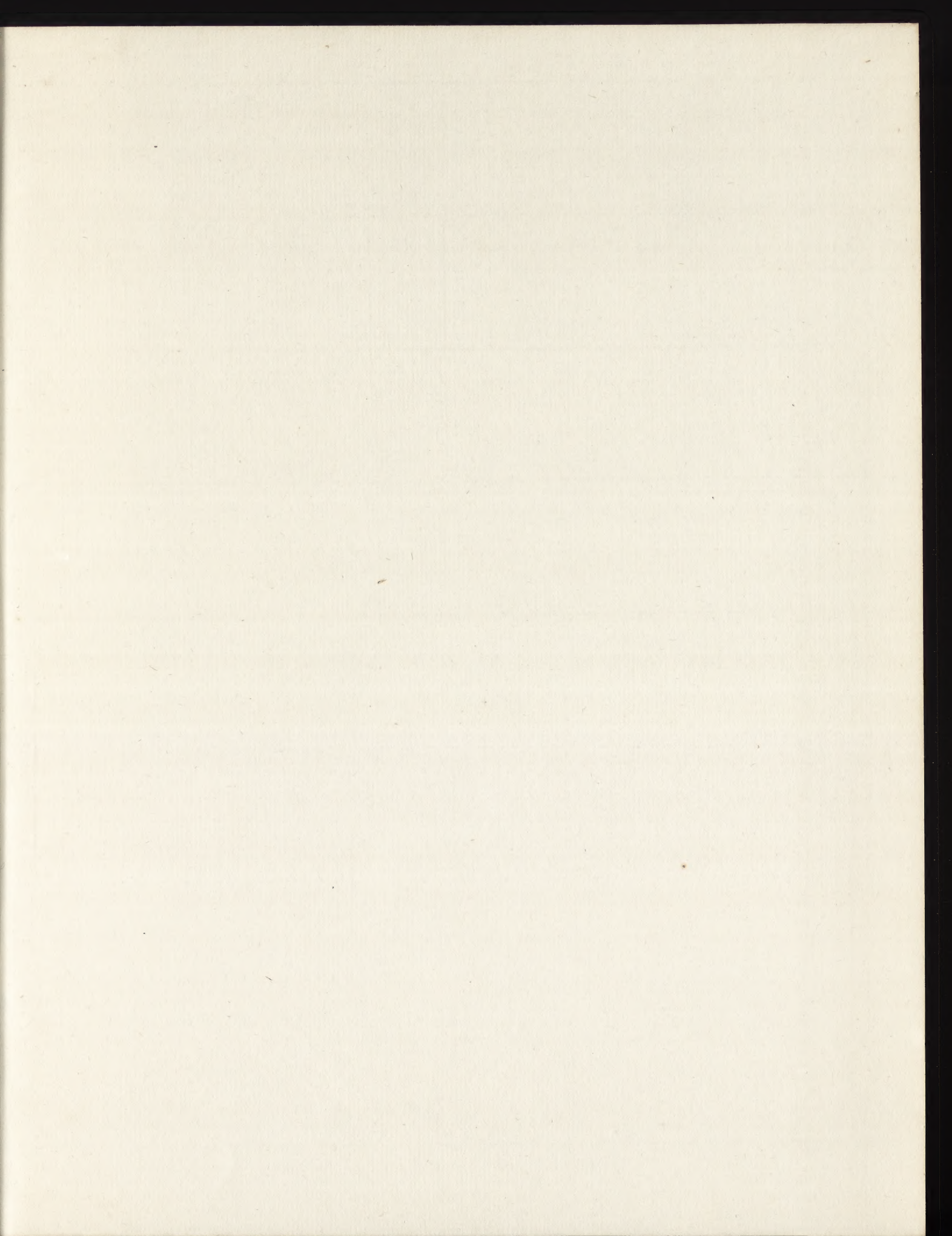
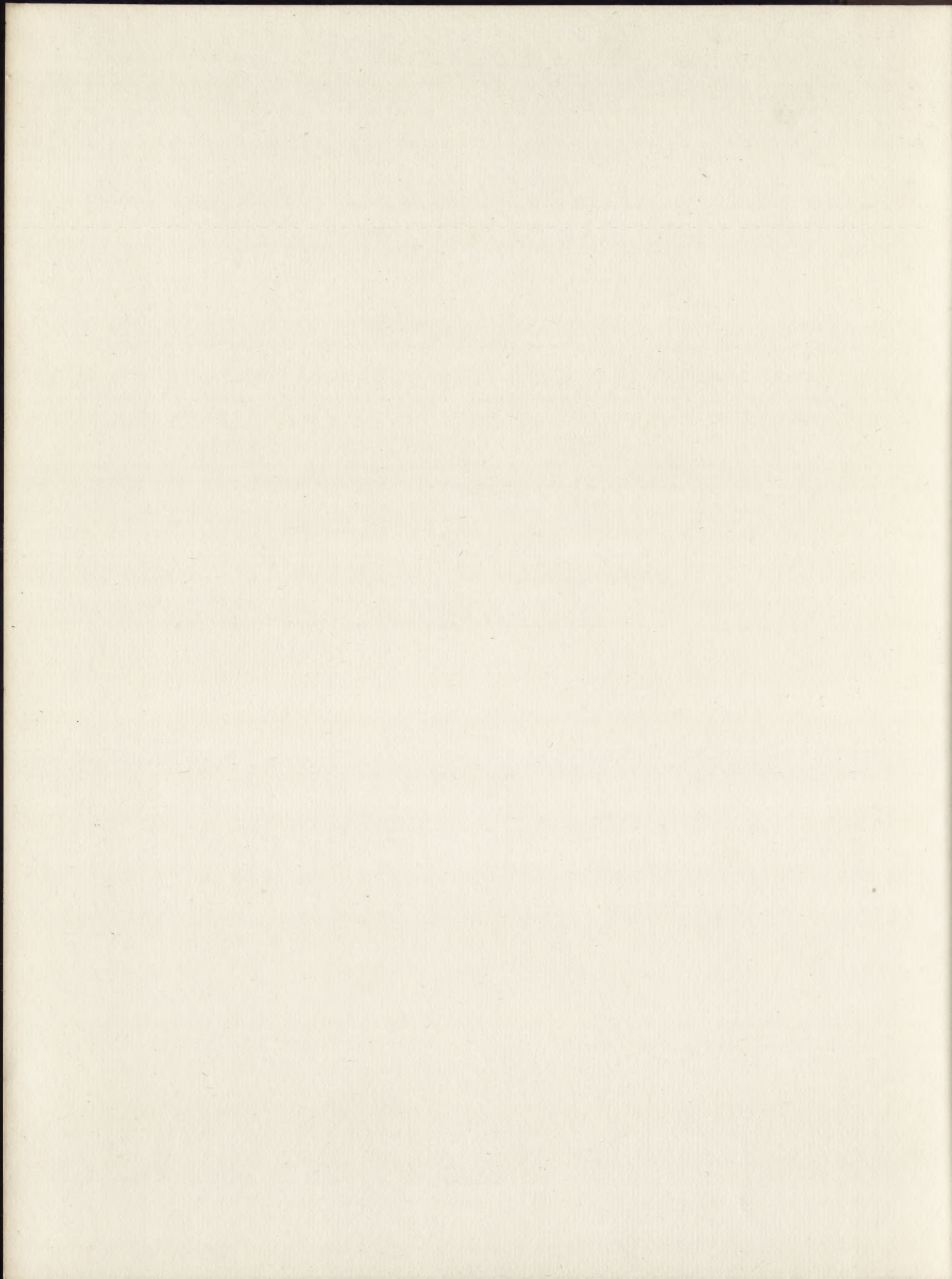

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

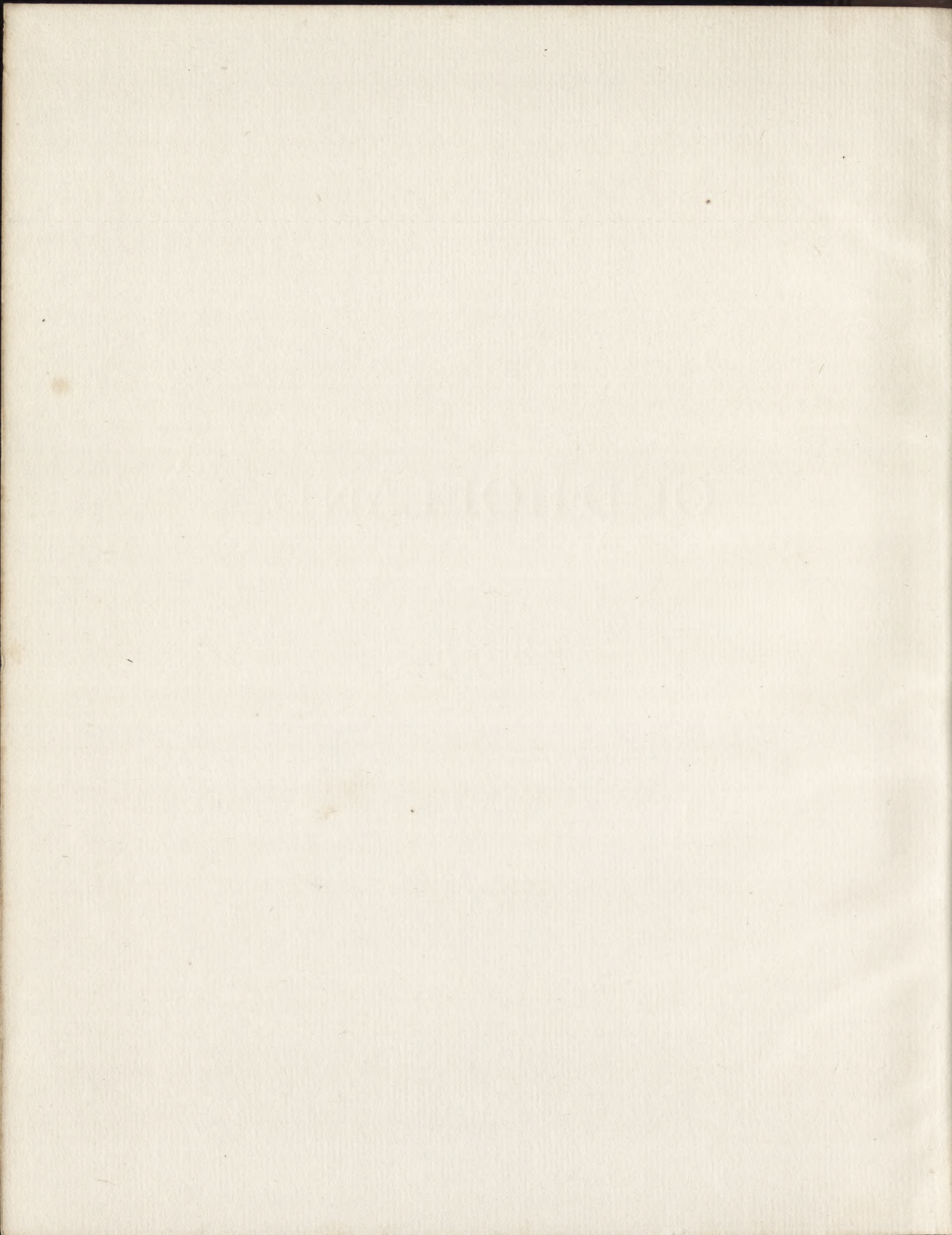

OUD-HOLLAND.

1895.

OUD-HOLLAND

Nieuwe Bijdragen

VOOR DE

*Geschiedenis der Nederlandsche Kunst,
Letterkunde, Nijverheid, enz.*

ONDER REDACTIE VAN

DR. A. BREDIUS

Directeur van het Koninkl. Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage

EN

E. W. MOES

Ass.-Bibliothecaris der Universiteit van Amsterdam

DERTIENDE JAARGANG 1895.

Gedrukt en uitgegeven door
de BOEK-, KUNST- EN HANDELSDRUKKERIJ
v/h GEBROEDERS BINGER,
Warmoesstraat 174. — AMSTERDAM 1895

INHOUD VAN DEN DERTIENDEN JAARGANG.

BLADZ.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET AMSTERDAMSCH TOONEEL IN DE 17 ^{DE} EEUW, door Dr. G. Kalff.	I
DE WETENSCHAPPELIJKE RESULTATEN VAN DE TENTOONSTELLING VAN OUDE KUNST TE UTRECHT IN 1894 GEHOUDEN, door Dr. C. Hofstede de Groot (<i>Met een prent en fac-similes</i>).	34
BERNARD ZWAERDECROON, door P. Haverkorn van Rijsewijk (<i>Met fac-simile</i>)	57
DIRK RODENBURG, door Dr. J. A. Worp	65, 143, 209
DIRK JACOBSZ. — TWEE AMSTERDAMSCH SCHUTTERSSTUKKEN TE ST. PETERSBURG, door Prof. Jhr. Dr. J. Six (<i>Met drie prenten</i>)	91
HET SCHILDERSREGISTER VAN JAN SYSMUS, STADS-DOCTOR VAN AMSTERDAM (VI), door Dr. A. Bredius (<i>Met fac-simile</i>)	112
TWEE LIEDJES OP HET BELEG VAN DEN BOSCH IN 1601, medegedeeld door Mr. W. Bezemer	121
DE SCHILDER BALTHASAR VAN DER VEEN. NASCHRIFT, door Dr. A. Bredius	128
EEN PAAR REKENINGEN ALS BIJDAGEN TOT DE GESCHIEDENIS DER OUDE KERK TE AMSTERDAM, medegedeeld door A. J. M. Brouwer Ancher	129
CORNELIS BUYS. EEN NASCHRIFT, door Prof. Jhr. Dr. J. Six.	174

	BLADZ.
EEN VEILING VAN SCHILDERIJEN IN 1616, medegedeeld door Max Rooses . .	176
EEN ACTE OVER HET SCHUTTERSSTUK VAN 1642 DOOR NICOLAES ELIAS, medege- deeld door Dr. A. Bredius.	180
EEN MERKWAARDIGE VERZAMELING TEEKENINGEN, door E. W. Moes (<i>Met een prent</i>). .	182
BLADVULLING	192
JACOB CORNELISZ. EN ZIJNE SCHILDERIJEN IN DE „KAPEL TER HEILIGE STEDE”, door J. F. M. Sterck (<i>Met zes prenten</i>)	193
NOGMAALS: EEN MERKWAARDIGE VERZAMELING TEEKENINGEN, door Dr. C. Hof- stede de Groot (<i>Met fac-similes</i>)	238

PRENTEN EN FAC-SIMILE'S.

	BLADZ.
Fac-simile der naamteekening van Jan Davidsz. de Heem	35
" " " " Hendrik Bloemaert	35
" " " " Paulus Bor.	35
" " " " Willem van Drielenburch.	36
" " " " Cornelis Droochsloot	37
" " " " Gysbert d'Hondecoeter.	40
" " " " Reinier van der Laeck.	41
" " " " Johannes Leemans	42
Meisjesportret door Johan Cornelis van Loenen tegenover	42
Fac-simile der naamteekening van Jacques Muller	43
Twee fac-simile's van naamteekeningen van R. Niwael.	44
Fac-simile der naamteekening van W. Niewael	44
Drie fac-simile's van naamteekeningen van Bernard Zwaerdecroon.	47, 64
Fac-simile der naamteekening van Dirck van Voorst	48
" " " " Willem Duyster (?)	49
" " " " Abraham van Conincxvelt	50
" " " " H. Coster	50
Twee fac-simile's van naamteekeningen van H. D. Tieer	51, 52

Een Rot van de Kloveniers van Amsterdam, geschilderd door Dirk Jacobsz. in 1532.	tegenover	92
Rot E van de Kloveniers van Amsterdam, geschilderd door Dirk Jacobsz. in 1561		94
Schets van een triptiek van Cornelis Buys		99
Fac-simile der handteekening van Willem Buytewech		113
Landschap van Hercules Seghers		191
Fragmenten van een schilderij in de Nieuwe Zijds Kapel te Amsterdam, toegeschre- ven aan Jacob Cornelisz. op en tegenover 196 en		198
Prentje voorstellende het Mirakel van Amsterdam, door Boëtius à Bolswert . . .		200
Houtsnede in het Prentenkabinet te Amsterdam, toegeschreven aan Jacob Cornelisz. tegenover		201
Schets van den polyptiek der van Eycken		202
Drie fac-simile's van naamteekeningen van Leonard Bramer		239
Fac-simile der naamteekening van Dirck van der Lisse		240

BIJDRAGE

TOT DE

Geschiedenis van het Amsterdamsch Tooneel in de 17de eeuw

DOOR

DR. G. KALFF.

E geschiedenis van ons tooneel vertoont nog vele en aanzienlijke gapingen. Zoo is b.v. onze kennis der mise-en-scène tijdens de 17de eeuw zeer gering; omtrent de wijze van opvoering, het kostuum der acteurs, den ganschen tooneeltoestel en zooveel dingen meer hebben wij slechts gebrekige voorstellingen. In het verdienstelijk boek van den Heer C. N. WYBRANDS *Het Amsterdamsche Tooneel van 1617—1772* en in JONCKBLOETS *Gesch. der Ned. Lett. in de 17de eeuw* vindt men daaromtrent vrij wat medegedeeld, doch lang niet genoeg om ons eene eenigszins volledige voorstelling te geven van de wijze waarop toentertijd de stukken vertoond werden. Eene bron waaruit tot nog toe niet genoeg is geput, zijn de tooneelstukken zelve.

Wie onze gansche tooneelliteratuur eens wilde bestudeeren met het oog op de mise-en-scène, zijne langs dien weg verkregen gegevens aanvullen en in

Oud-Holland, 1895.

verband brengen met hetgeen daaromtrent nu bekend is en uit sommige bronnen nog kan worden geput¹⁾ en vooral: bij de verwerking dier gegevens zijn voordeel wilde doen met hetgeen omtrent de mise-en-scène van vroeger is gepubliceerd in Frankrijk en Duitschland — die zou een even belangwekkend als nuttig werk verrichten. In afwachting dat iemand zich daartoe aangordt, deel ik hier alvast een aantal bijzonderheden mede, door mij opgeteekend tijdens de lectuur van Amsterdamsche tooneelstukken der 17de eeuw. Om noodellooze herhalingen te voorkomen, onderstel ik daarbij het door WYBRANDS en JONCKBLOET medegedeelde als bekend; van tijd tot tijd zal ik naar hunne werken moeten verwijzen of hunne mededeelingen aanvullen.

I. INRICHTING VAN HET TOONEEL.

In verscheidene treurspelen stelde het tooneel een ruim plein voor, begrensd ter eene zijde door een paleis en ter andere door een kerk. Zoo lezen wij in VONDELS *Salmoneus* (vs. 56—59):

Dees Kerck, recht voor u, wordt nu Donderkerck geheeten,
Dees ruimte Godtsvelt, als geheillight aen Godts zorg
En ginder rijst het slot, men heet het Godenborgh:
Daer houdt Salmoneus hof met onze Koninginne.

In *Samson* vs. 146—149:

Wat 's dit een heerelijke kerck!
.....
..... Wat een werck
Is 't hof ten hemel opgetogen.

In vs. 781 zegt de Vorstin van Gaze, op het tooneel staande: „Daer komt d'aertspriester juist ter kercke uit naer ons toe”. In *Adonias* lezen wij (vs. 452): „My dunckt van ver daer gaet de gulde hofpoort open”. In *Faëton* doet het paleis waarschijnlijk dienst als „zonnehof”, door Mulciber gebouwd. Indien men op de beschrijving in den aanvang van dit stuk mag afgaan, dan heeft dat paleis een schitterenden indruk gemaakt. Vermelding verdient nog, dat wij ook in het door VONDEL vertaalde stuk van EURIPIDES *Ifigenie in Tauren* lezen: „dat het tooneel voor Thoas hof en Dianaes kerke staet.”²⁾

¹⁾ Ik denk hier vooral aan het archief van het Amsterdamsche Burger-Weeshuis waarin stellig nog veel te vinden is.

²⁾ In de *Opdraght aen Joen Huidekooper*. VONDEL wordt hier doorgaans geciteerd volgens de uitgave van VAN LENNEP, herzien door UNGER.

Zooals men weet, stelden de voorste zijschermen eene gevangenis voor. Niet zelden worden er gesprekken gevoerd tusschen een gevangene en een der overige personen van een stuk. Zoo lezen wij in COLEVELTS *Hertoginne van Savoyen*: „Don Mendosse comende by de Ghevanghenis gaet sitten voor de traliën”; achter die traliën zit de hertogin met wie hij dan een gesprek voert. In RODENBURGS *Casandra* zien wij KAREL BALDEUS „int venster van zijn ghevange-kamer”; zijne vrouw LEONORA komt vóór het venster staan en reikt hem eene roos toe die zij eerst gekust heeft. Met het *venster* bedoelt RODENBURG de bovenhelft der gevangenisdeur, die uit traliën bestond.¹⁾ In HOOFTS *Gerard van Velzen* zullen wij ons FLORIS in het Vierde Bedrijf ook wel moeten voorstellen als staande vóór de traliën der gevangenisdeur, terwijl hij het gesprek voert met GERARD VAN VELZEN. In JAN VAN ARPS *Chimon* (1639) wordt van een kerker *onder* het tooneel gesproken. Wij lezen daar: *Chimon spreekt van onder het tooneel* en later: *Chimon klimt uyt den kercker*.²⁾

Wij weten dat de *troon* een vast bestanddeel van het toenmalig décor was. Koningen en andere hooge personages namen daarop plaats. Zoo lezen wij in *Lucifer* (vs. 1257)

Zoo stygh de trappen op, o allerbraefste Helt,
Heer Stedehouder, *stygh dien troon op* dat we u zweeren.

Als Lucifer dan gezeten is, legt men den eed aan hem af. In *Faëton* zegt KLYMENE (vs. 154):

De vader Febus zal, op deze lofgezangen,
Ten troon verschijnen en verhooren ons verzoek.

Ook deze troon stond echter niet zóó vast, of hij kon, indien de omstandigheden dit wenschelijk maakten, wel „ampart gezet” worden. In VONDELS

¹⁾ Tot het décor der Academie behoorde ook: „een gevangen deur tralys gewys gemaect” (WYBRANDS t. a. p. bl. 44).

²⁾ Verscheidene der hier vermelde tooneelstukken zijn vertoond ter Oude Kamer (de Egelantier). Omtrent het tooneel van deze rederijkerskamer en dat van de Lavendel zijn wij zeer onvoldoende ingelicht. Het weinige dat men van het tooneel der Oude Kamer weet, is vermeld bij WYBRANDS (t. a. p. bl. 44 volg.) Overigens moet dat tooneel, blijkens de tooneelaanwijzingen, in menig opzicht geleken hebben op dat van den Schouwburg.

Maria Stuart laat de slotvoogd PAULET, om MARIA te vernederen, den troon uit den weg ruimen. Wij hooren hem tot MARIA zeggen (vs. 714—715):

Zoo zult ghy levend zien uw glanssen uitgedooft.
Ghy Joffers, helpt dien troon zoo daetlijck uit onze oogen.

en in vs. 746: „Trauwanten, haest u, ruckt en smijt die pracht om veer.”

Men kon opklimmen naar de galerijen boven het tooneel, langs een trap die aangebracht was in een hoek van het tooneel links van den toeschouwer, en die achter de schermen verborgen was. Dikwijls werd van die trap gebruik gemaakt en zien wij in de treurspelen van VONDEL en anderen sommige personen op de galerij verschijnen. Die galerij stelde dan de tinnen van een toren of van een stadsmuur voor of het plat boven op een kasteel, van waar men het omliggende land kon beschouwen. Zoo hooren wij b.v. in VONDEL'S *Maeghden* (vs. 875) den Burgemeester van Keulen tot den Aartsbisschop zeggen:

Klim zacht, vermoeide Vorst. Geef my uw rechte hand.
Nu zet u hier. Dees trans heeft over 't platte land
Zijn uitzicht.

In *Koning David Herstelt* (vs. 1025) zegt David tot Berseba:

Mevrouw, klim met my op de poort, daer ick u leide

In *Zungchin* (vs. 702):

„Ick ga eens luisteren ten transse uit van den toren l)

De personen die zich op deze galerij bevonden, werden soms niet gehoord noch gezien door hen die op het tooneel stonden. Zoo zien wij in HOOFTS *Baeto* de tooveres Penta op de galerij staan, waar een groote draak op haar toevliegt:

Ick sie den grooten draeck. Ick sie, na desen tooren
Uw afgesonden boode ick nemen sie zijn vlucht,

Kort daarna zegt zij tot den draak:

Komt rust op dees kanteel 't gevlackte lichaem bondt
En levert mij den brief dien ghij voert in den mondt.

En later:

Ick sal, van hier om hoogh, aenschouwen met verblijding
Het vluchten van mijn vyandt en de zijne.

Zij blijft daar staan, ook als later *Baeto* en de zijnen op het tooneel komen.²⁾

1) Vgl. verder: *Jephtha*, vs. 321; *David in Ballingschap*, vs. 419, 834, 909, 947; *Zungchin* vs. 810: „Wie komt hier schichtigh van den hoftrans nederdalen?” Moet men uit dezen laatsten regel opmaken dat men de nederdalende personen toch zag? Ook in ANSLOO'S *Parijsche Bruijloft* (5de bedrijf):

„Katryn, Anjou, Guise op de galdery.”

2) Vgl. HOOFTS *Gedichten* (ed. LEENDERTZ.) II, 379 volg.

Niet alles in de inrichting en gelegenheid dezer bovenverdieping is mij even duidelijk. Zoo vinden wij meer dan eens van een venster gesproken dat, naar het schijnt, op de galerij uitkwam. In RODENBURGS *Alexander* b.v. lezen wij: „Lodewyck komende schuyt-wijs door de galerye in de nacht, onder het venster van prinsesse Florentina.” „Hy verschuyt zich, speelt op de Luyt en zinght: Hy klimt het venster in en mits komt Don Jeronimo op 't slach, die de Prins Lodewijck en Florentina zach te zamen.” Van dergelijke vensters op de bovenverdieping is sprake in HOOFTS *Granida*; ook daar zijn het vensters van de slaapkamer eener jonkvrouw. In het „darde deel” van het stuk zien wij Daifilo op het tooneel staan onder de vensters der kamer van Granida; wij hooren hem zeggen:

Dit sijn de vensters dees,
Daer, als de Son opging, de tegen-Son verrees,
En maekten hem beschaemt.

Kort daarop verschijnt Granida, waarschijnlijk vóór haar raam; zij zegt tot hare „Voester”: „Daer gaet Daifilo, treedt eens ut // Om hem te roepen.” De „voester” doet wat haar gelast wordt; Daifilo keert terug op dat geroep en Granida daalt nu van de galerij af om hem te ontmoeten: „Ick gae beneên hem tegen”. Denzelfden toestand vinden wij in KRULS *Rosemont en Raniclis* (1e Hand. 1e Uyt.): „Rosemont uyt 't venster” leunend, zegt: „Wel Liefste zijt ghy daer?” en iets verder: „Neen Lief, ick koom beneên”; daarna voegt zij zich bij haar minnaar. In BREEROOS *Lucelle* is de toestand, naar het schijnt, gelijk aan dien in RODENBURGS *Alexander*; het ontbreken van tooneelaanwijzingen maakt het hier echter nog moeilijker eene juiste voorstelling te verkrijgen van hetgeen er gebeurt.¹⁾ In het 2de bedrijf 2de uytkomen zien wij Lucelle in gezelschap van „haer spelinne Margriet”; zooals blijkt uit het volgende, bevinden zij zich op eene kamer boven het tooneel gelegen: wij hooren Margriet tot den benedenstaanden Ascagnes roepen: „Ascagnes, komt omhoog ter kamer van Lucelle”; Ascagnes voldoet blijkbaar aan dat verzoek, want Lucelle zegt: „Ascagnes sydy daar? Godt geef u goeden dach”; deze woorden zegt zij waarschijnlijk nog terwijl zij in de kamer is, want eerst nadat zij een twaalfstal regels hebben gewisseld, volgt er in den tekst: „sy gaat by hem”. In het derde bedrijf zien wij Ascagnes weer naar de kamer van Lucelle gaan. Leckerbeetje zegt (vs. 1468—1470):

Wel wat wil dit toch zijn, dit sta ick vast en peys,
Dat ick Ascagnes sie van d'eene reys op reys
Soo snuyven heen ter sluyp op onse Juffers kamer?

¹⁾ Tooneelaanwijzingen zijn schaarsch in de meeste stukken der 17de eeuw; RODENBURG maakt een uitzondering.

Iets verder zegt hij:

't En is geen deeglijk spel; de wagen gaat niet recht.
Daarom loop ick ter schuyt ter syen van den tooren,
Om 't gat eens door te sien

In het Vierde Bedrijf gaat Ascagnes opnieuw naar de Kamer van zijn liefje; zij heeft hare deur laten openstaan (vgl. vs. 1844). Leckerbeetje die hem ook nu bespied heeft, gaat Lucelle's vader waarschuwen en zegt tot hem o.a.: „Waar heen mijn Heer? houwt stil en luystert an de poort” (vs. 1880). In het volgende *uytkomen* zien wij den vader waarschijnlijk op de galerij staan, turende in het venster van Lucelle's kamer; immers wij hooren hem uitroepen: „Ick sie(n) Ascagnes is by Lucelle ghelegghen.”¹⁾ Kan met dat venster het getraliede venster zijn bedoeld dat wij op de afbeelding van het tooneel een weinig ter zijde van en hooger dan de galerij zien afgebeeld? Wat Leckerbeetje *den tooren* noemt, kan bezwaarlijk iets anders zijn dan het eerste zij scherm, dat inderdaad zeer hoog was en tot de zoldering der zaal reikte; dat de benedenverdieping eene gevangenis voorstelde, stemt wel overeen met die voorstelling; immers, ook toen reeds placht men het vertrek „onder den toren” als gevangenis in te richten.

Hetzelfde bovenste getraliede venster van dien toren wordt waarschijnlijk bedoeld waar wij elders van de *trali* hooren spreken. Zoo lezen wij in VONDELS *Adonias* (vs. 155):

Dat ging zoo minnelijck, als waert gy ondertrouden,
Of eerstgetrouden, zoo 't my uit de trali scheen

en vs. 854 zegt Bersaba (dezelfde spreekt ook in vs. 155):

'k Zagh door de trali, toen gy gingt naer Arons kooren
Wat hy u heimelijck toeluisterde in uwe ooren,

Ook in de kluchten wordt melding gemaakt van een venster. In KRULS *Drooghe Goosen* b.v. lezen wij de volgende tooneelaanwijzing: „Truytjen boven uyt het venster.”³⁾

Boven het tooneel dacht men zich den hemel; van tijd liet men dezen met eenige hemelingen er in nederdalen tot de menschjes die beneden hunne rol speelden. De hemel werd voorgesteld door een gevaarte van wolken waarin verscheidene

¹⁾ In allen gevalle zag het publiek dat schouwspel niet; Carpony (de vader) ziet het, terwijl hij door raam of sleutelgat loert. JONCKBLOET had dus geen reden zich, met het oog op deze plaats te verbazen „over hetgeen toen ten tooneele kon worden gebracht.” (Gesch. der Ned. Lett. III, 295).

²⁾ De traliën moet men er dan, wanneer het noodig was, uitgenomen hebben.

³⁾ In de klucht van *Buchelien*: „Annetje spreekt uit 't venster.”

personen konden plaats nemen; het kon door middel van „kaapstangen, koorden en blok (hijlschblok) afgelaten en opgetrokken worden; het deed personen neerdalen en voerde andere van het tooneel met zich opwaarts; eene soort van *lift* dus. Zij die op deze wijze werden neergelaten of opgetrokken, waren engelen, allegorische personen of goden en godinnen. In COSTERS *Isabella* lezen wij (vs. 1861—1862):

De Wolken went'len om, den blauwen Hemel scheurt
En stiert van boven af de liefelijke boden.

Een „rey van hemel-lieden” zingt daarna een lied.

In RODENBURGS *Rodomont en Isabella* lezen wij deze tooneelaanwijzing: „De Hemel daelt neder met de Vrese Gods.” In *Gerard van Velsen* verlaat Eendracht met hare gezellinnen Trouw en Onnooselheyt de aarde; de Hemel daalt af met een „rey van Hemel-lieden”; het drietal stapt in en zweeft zingend omhoog. In COSTERS *Rycke-Man* zien wij „Waerheyt neder dalende ut den Hemel”; later komt de hemel opnieuw omlaag met „eene schaer van zaal'ghe zielen” om Lazarus omhoog te voeren; ook de Waarheid gaat met hem naar boven. Heidensche goden en godinnen maken van hetzelfde vervoermiddel gebruik als engelen en andere christelijke personages. In een *Welcom-speeltjen* uit den aanvang der 17de eeuw, lezen wij: „Den Hemel daelt, daer in sit Minerva en Apollo met eenighe Muses singhende”.¹⁾

Soms werd het neerdalen van den Hemel voorgesteld als een visioen of droomgezicht. In COLEVELTS *Droef-Eyndend Spel tusschen Graef Floris en Gerrit van Velsen* (2de Uytg.) lezen wij: „Machtelt van Velsen sit en slaept, onderwylen daelt den Hemel een weynigh neer; een sprekende doch eerst singhende. Daarna zingen de hemelsche reien: „De wolcken scheuren vast vaneen etc.” Vervolgens wordt gesproken en dan hoort men opnieuw zingen: „Aenschout, ick styghe weer om hoogh.” — Hierop volgt deze tooneelaanwijzing: „Den Hemel op-ghetrocken zijnde, wordt Machtelt van Velsen waeckende.”

Niet geheel duidelijk is de mise-en-scène in BREEROOS *Angeniet*.²⁾ Wij lezen daar o. a.: „De wolcken ghedaeld zijnde, treed Angeniet daer in, ende word al singende ten hemel gevoerd.” Zij komt nu in gezelschap van Jupyn en andere goden. Wij hooren Jupiter zeggen:

„Wat vreemdigheydt is dit? wie steyghert in mijn Throon,
en iets verder tot Angeniet zelve:

. Wel, hoe komt ghy hier op?

¹⁾ Andere plaatsen in KRULS *Diana*, in het Voorspel en VONDELS *Salmonius* vs. 1534—1547.

²⁾ In de nieuwe uitgave van BREEROO'S Werken II, bl. 420—421.

Zaten de goden eenvoudig op de galerij die nu dienst deed als hemel, of was er voor hen voldoende plaats op het balkon boven den troon?

Blijkbaar hield de hemel halverwege in zijne vaart naar boven stil, zoolang het overleg der goden over de vraag, waar men Angeniet zal laten, duurde; want wij lezen aan het slot van dit tooneel: „Den Hemel word opgetrocken.”

De gemeenschap met den hemel was even gemakkelijk te onderhouden als die met de hel. Gedurig zag men den duivel met zijne trawanten, helsche geesten of schimmen van afgestorvenen uit den vloer oprijzen waaronder zich de hel bevond. Een tooneelaanwijzing als deze uit COLEVELTS spel van Graaf Floris: „Helsche Gheesten komende onder uyt het tooneel” kan gemakkelijk met andere vermeerderd worden.¹⁾

Als de hel openging, zag men steeds rook en vlammen te voorschijn komen. De schildknaap die den toovenaar Timon heeft bezworen vóór hem te verschijnen, roept bij de voortekenen van diens komst:

de boom springt uyt zijn grond:
Die waessem't roock en vlam, och dit 's den hel zijn mond!²⁾

En in Dr. MEYERS *Verloofde Koninksbruidt* (1^e Bedr. 1^e Toon.):

Daar weldt een zwavelghloedt, doorvlamdt met golven smooks
Ter spleete uit en bezwalkt de lucht vol stanks en rooks,
Het voorspel zijner komst.

Eene enkele maal hooren wij iemand, die zich in de hel bevindt, spreken. Zoo b.v. in COSTERS *Rycke-Man* (vs. 1622 volg.) De „rijcke vreck” door den „quaden gheest” uit zijn huis gehaald en „inder Hellen gloed” gestort, roept daarna:

Ick smoor.
Hier leg ick pynelijck in 't helsche vuur ghebonden, enz.

Wanneer wij in het bekende stuk van JAN VOS hooren dat Titus Aran „door eenen lozen zoldering in een kolk vol vuurs deê vallen” en dezen Moorschen salamander te midden der vlammen nog eenigen tijd hooren roepen en kermen, dan zullen wij wel aan denzelfden toestand als in COSTERS stuk moeten denken.

¹⁾ In Dr. WORPS werk over Seneca's invloed op ons tooneel worden verscheidene van zulke verschijningen genoemd.

²⁾ HOOFT, Ged. II, 242.

2. TOONEELTOESTEL.

Onder *toestel* verstond men in de 17de eeuw zoowel de kostumes die men voor de vertooning van een stuk noodig had, als afzonderlijke voorwerpen en losse décor-stukken. In GRAMSBERGENS *kluchtighe Tragoedie* hooren wij een der tooneelisten, alvorens zij de Klucht van Pyramus en Thisbe gaan voorstellen, zeggen: „Ondertusschen zal ik gaan en zoeken wat *toestel*” en na de voorstelling zegt een hunner tot den boer: „Wat docht zijn Excellentie van onze toestel?” In eene 17de eeuwse uitgave der *Gebroeders*, met aantekeningen uit dien tijd, wordt gesproken van den „Toestel in de Gebroeders;”¹⁾ daaronder vinden wij zoowel de kostumes begrepen als stukken van het décor en voorwerpen vereischt voor de vertooning.

Voorzoover wij ons eene voorstelling kunnen vormen der mise-en-scène in de 17de eeuw, mogen wij wel aannemen dat zij in sommige opzichten achterstond bij de hedendaagsche. In pracht, en vooral in historische juistheid, van kostuums en décor, in nabootsing of naäping der werkelijkheid, overtreft de tegenwoordige mise-en-scène zeker de vroegere. Dat de vroegere mise-en-scène niet hooger stond, lag meer aan het niet willen dan aan het niet kunnen der toenmalige regie: men achtte dat alles niet van zooveel gewicht om er de nauwlettende, angstvallige zorg aan te wijden welke er tegenwoordig aan wordt besteed — niet zelden tot schade van den indruk dien het drama zelf moest maken. Wel moet men hier onderscheid maken tusschen het klassiek en het romantisch-realistisch drama, maar toch, ook in stukken van RODENBURG, JAN VOS en anderen heeft de mise-en-scène veel kinderlijks en onbeholpens.

Echter verwaarloosden de toenmalige régisseurs niet alle middelen om de verbeeldingskracht van hun publiek te hulp te komen. In verscheidene stukken stelde het tooneel een tuin of een bosch voor. In het derde bedrijf van HOOFTS *Gerard van Velzen* staat de schildknaap buiten in het vrije veld; de toovenaar komt van onder een eik te voorschijn:

Wat sien ick? d'eycken leeft. Het aerdrijck met de cruyen,
Rondom de wortel schudt, de boom springt uyt zijn grondt.²⁾

In den aanvang van *Granida* spreekt Dorilea van „dit bosge”, het boschje waarin zij zich verschuilt en waar Daifilo haar vindt. BREEROOS *Het Daghet*

1) Te vinden in VAN LENNEP's uitgave en bij UNGER.

2) Gedichten (ed. LEENEERTSZ.) II, 242.

Oud-Holland, 1895.

uyt den Oosten vangt aan met deze woorden van Joffer Margriet tot hare „staet-dochters”:

Myn Maeghdekens, wandelt hier in de groene gaerde,
Of soeckt de schaduw koel van de hooge, dicht beblaerde
Lindeboom; so niet, haelt een waterluchjen fris
Aen de bebiesde boord des vijvers vol van vis.

Deze vijver zal wel hetzelfde water zijn geweest, dat later (Derde Handeling) genoemd wordt „Konstrijcke strael-Fonteyn”, hetzelfde ook als dat waaruit Daifilo prinses Granida te drinken geeft: „dees suivere fonteyns cristallinige vloedt”.¹⁾

Ook in het tweede en vierde bedrijf van *Aran en Titus* stelde het tooneel een bosch voor; wij lezen gedurig uitdrukkingen als: „verlaat deez’ groene bosschen”; by deeze linden.” Men kwam dien tuin blijkbaar binnen door de deur in het eerste zijscherm die dan dienst deed als poort. In *Het Daget uyt den Oosten* hooren wij Claertje tot Margriet zeggen:

Mevrouwe, luyster! tsus! want heb ick wel gehooft,
So staet u waerde lief en neuryt aen de poort.

Daarop volgt dan deze tooneelaanwijzing: „*Vechthart singt van binnen der Goden waertschap*”. Dat met „de poort” bezwaarlijk iets anders bedoeld kan zijn dan de deur in het eerste zijscherm, geloof ik, ook omdat dit woord in *Lucelle* blijkbaar in dezelfde beteekenis gebruikt wordt (vs. 1880):

Waar heen, mijn Heer? houwt stil en luytstert an de poort

en vs. 1902:

Breeckt daatelijck de poort, slaat doot, en wilt niet schromen,
Op datse door de vlucht niet vande kamer komen.

Was dit bosch- en tuindecoratief geschilderd of echt? Uit eenige merkwaardige posten in de kasboeken van den ouden schouwburg, heeft de Heer WYBRANDS overtuigend aangetoond, dat men soms *echte* boomen en graszoden gebruikte. In 1639 vinden wij de betaling geboekt van „2 rekeningen van groene boomen en sooden” en ook later in dat jaar nog andere dergelijke posten. Letten wij nu in RODENBURGS *Vrou Jacoba* dat juist in het vorige jaar vertoond was, op deze tooneelaanwijzing: „Het Toonneel wert binnen verciert met willegen en tusschen yder will’ghe wert een vergulde D. gestelt”²⁾, dan mag men vermoeden

¹⁾ T. a. p. bl. 154; ook bl. 155: „boven den frisschen dauw van dees fonteyn.” Echter vinden wij in 1642 dezen post in de kasboeken van den Schouwburg: „Hans de loodgieter voor een fontein.”

²⁾ Die D. beteekende *dienaer*, zooals FRANK VAN BORSELEN later aan JACOB mededeelt.

dat de in het volgende jaar betaalde rekening betrekking had op deze en dergelijke posten.¹⁾

Niet zelden zien wij op het tooneel eene put voorgesteld (was het misschien dezelfde opening die anders dienst moest doen als fontein?). *Joseph in Dothan* vangt aan met de volgende regels:

Ziet Joseph, Rachels zoon, en Jakobs staf en stut,
Hier slaepen in de hey, by dien bemoschten put.

Gelijk bekend is, heeft VONDEL zich van dezen put bediend, om een gewenscht theater-effect te verkrijgen en zijn stuk aantrekkelijker te maken. Het zou mij niet verwonderen, indien VONDEL RODENBURG dezen kunstgreep had afgezien: ook in RODENBURGS *Alexander* (1618) immers wordt de held van het stuk in een put geworpen; een paar voorbijgangers komen op zijn gekerm en zijne klachten af, gelijk Ruben op de hulpkreten van Jozef; zij halen hem er door middel van een touw uit, evenals Judas Jozef langs een touw doet opklimmen. Ook VOS bediende zich in *Aran en Titus* van den put: Aran werpt er de lichamen van Klaudillus en Gradamard in; later dalen Titus en de zijnen er met toortsen in af.

In COSTERS *Iphigenia* stelde het tooneel het strand van Aulis voor. Mag men op den tekst van het stuk afgaan, dan kwamen Iphigenia en hare moeder in een schip aanvaren. Ulysses zegt (vs. 1225): „Iphigenia zij verwelkoomt hier aan landt” en verder:

Voort, helpt de Moeder, en [de Bruyt eerst uyt het schip,
Met al haar sleep, en dan vaart binnen dese klip,
Hier in de luute, daar 't ghemacklick is te legghen
.....
Ick spring aan landt.

Op welke wijze dit varen in zijn werk ging, is mij duister.

Onder de overige stukken van het décor die hier en daar genoemd worden, verdienen onze aandacht o. a.: „de bondkist met de cherubinen”, „de rots of berg aen de syde van 't tooneel”, seven staken met seven touwen” en „een groote ketting met seven leeren”, die alle bij de vertooning van VONDELS *Gebroeders* dienst deden.²⁾ Een post uit de kasboeken „aen huer van tapisserijen”³⁾ doet

¹⁾ In hetzelfde jaar werden ook *Gerard van Velzen* en het *Bataviersse Vryagie-spel* vertoond. Zie WYBRANDS t. a. p. bl. 256.

²⁾ Vgl. t. a. p.

³⁾ WYBRANDS, t. a. p. bl. 78.

ons vermoeden dat men zich wel eenige moeite gaf voor het stoffeeren van eene zaal of kamer. Een stuk dat bij den klassieken VONDEL een paar maal voorkomt, is de urn („dootbus”).¹⁾

Een bed komt niet zelden voor in de kluchten. Zoo hooren wij in de klucht van *de Mof Brechje* tot den mof zeggen: „Sie, daar is de bedt-stee daer we in liggen.” Jochim klimt dan blijkbaar in het bed en roept daarna tot Brechje: „Kaam y, myn popke?” In de klucht van *Zijtje Fobers* vinden wij deze tooneelaanwijzing: „Sy meenen in 't bedt te gaan, maar Joost klopt aan de deur.” Ook in de klucht van *Buchelioen* (1655) staat een bed op het tooneel; Annetje ligt daarop en zegt tot haar vrijer Karel: „kom hier, mijn lief, tree op en verschuilje onder 't Laken”. Waarschijnlijk echter stond dit bed achter de groote schuifgordijnen die bij de vertooning eener klucht den achterwand van het tooneel vormden: in de klucht van *Doeden* (1643) zegt Engel tot haar minnaar Joris: „kom hier agter 't gordijntjen want ick schuw het licht;”²⁾ misschien blijkt het ook uit deze plaats in COLEVELTS *Hertoginne van Savoyen* (1634): „De Hertogin gaet stillijck rusten, halende de Gordynen toe.”

Dat JAN VOS niet de eerste is geweest die draken door de lucht liet vliegen, hebben wij reeds gezien uit de vroeger aangehaalde plaats van HOOFTS *Gerard van Velzen*.

Het kostuum was niet het minst beteekenende deel van den „toestel.” Uit verscheidene aanwijzingen kunnen wij opmaken dat men zich daarvoor wel eenige moeite gaf. Ridders en vorsten kwamen waarschijnlijk in min of meer volledige wapenrusting ten tooneele. De kasboeken van den schouwburg en de aantekeningen in het exemplaar der *Gebroeders* maken meer dan eens melding van „een rekening aen de swaertveger”, van „vergulde sporen”, van „een helm en een ringkraag.” In *Gerard van Velzen* treedt het allegorisch personage *Gheweldt* op als een geharnast man met een zwaard in de hand; hij zegt o. a.: „'k Heb niet vergeefs ghedoocht . . . dit knarsende gheseet” (harnas). Op de titelprent van RODENBURGS *Vrou Jacoba* worden Hertog Filips en Frank van Borselen dan ook beiden voorgesteld als ridders met harnassen en dijsstukken;

1) Vgl. *Salmonius* vs. 1823 en *Jeptha* (aan het slot van het stuk).

2) Op eene andere plaats in deze klucht blijkt duidelijk dat zij in bed liggen; al zag het publiek hen niet.

daaroverheen dragen zij een hermelijnen mantel. Filips houdt een scepter in de hand en draagt de keten van het Gulden Vlies. Ook Jacoba is vorstelijk uitgedost, zij draagt o. a. de hooge puntmuts met afhangenden sluier die de aanzienlijke dames in de 15de eeuw droegen. Al is het waarschijnlijk dat de teekenaar hier min of meer zijne eigene voorstelling heeft gevolgd, zoo zullen zijne kostumes toch niet ver afgeweken zijn van de op het tooneel gebruikelijke. Dat een koning soms met een kroon ten tooneele kwam, zien wij uit de aantekeningen in het exemplaar van de *Gebroeders*.¹⁾ Voornamen personages waren niet zelden met groote pracht gekleed; zoo draagt in RODENBURGS *Cassandra* Karel Baldeus „een mantel vol fluweel, een pluymken op syn hoed vol Reygersveeren, met een peerlen band.” Zungchin draagt in VONDELS stuk van dien naam een „geel prachtgewaad”.²⁾ In Antonides' Trazil zien wij Sinkio in een „zijden bedgewaet” en het voorkomen van Trazil zelf wordt aldus beschreven;

het keizerlijk scharlaken
Vloeit om zijn schouderen; de geele tullebant
Die stijf van peerlen staet, met gout en diamant
Om 't heerlyxt geborduurt, verdooft de starrelichten;
Zijn zilver borstgewaet enz.³⁾

Men zou kunnen vermoeden dat men de aanwijzingen van den dichter niet altijd strikt gevolgd heeft, te meer omdat vele stukken voorgesteld werden als in den nacht spelend. Wanneer wij echter zien dat in het kasboek van het jaar 1638 de betaling geboekt staat van eene rekening aan „zijden stoffen” van f 278:13 sch. 8 st. — vooral voor dien tijd eene aanzienlijke som, dan laat men dat vermoeden varen, te meer daar in datzelfde kasboek verderop een post wordt vermeld van dezen inhoud: „aen een geele satijne met silver geborduerde rock . . . f 50.— Houdt men in het oog, dat men zulke getallen minstens moet verdubbelen om tot eene voorstelling van de hedendaagsche waarde te komen, dan ziet men wel dat althans voor de kostumes geene kosten gespaard werden.⁴⁾

In de tweede helft der 17de eeuw is de toestel in dit opzicht zeker niet minder geworden en wij kunnen begrijpen dat Ds. WITTEWRONGEL zich op zijn

1) T. a. p.: „een open kroon voor David.”

2) vs. 229—230.

3) Vgl. blz. 8 der uitgave van 1685.

4) In het volgende jaer (1639) vindt men weer zoo'n rekening (f 281:1).

In eene „Opmerking der Stad Amsteldam aen heur Inwoonders tot het inhalen der Koninginne van Groot Brittanje” (Bloemkrans van Versch. Ged. p. 76) leest men:

Dat geen kleed van goud en zij
In Vertoon'gen u ontbreken.

standpunt ergerde aan „dat over-kostelick, wijfachtigh hoeren-gewaet, al die vreemde ende lichtveerdighe kleedinge, daerin sich die kamerspeelders tot de hooghste ergernisse dickmael laten sien.”¹⁾

In bijbelsche of andere stukken waarin priesters optraden, hebben deze waarschijnlijk een goed effect gemaakt. De priesters in *Gebroeders* waren gekleed in „witte linne rocken, met een witte tulband op 't hoofd („linnen mutskens met vrongen”) en een witte gordel om 't lyf.” Heeft men het kostuum van den hoogepriester gemaakt min of meer naar de aanwijzingen van het bedoelde exemplaar, dan moet dit prachtig zijn geweest, ook al heeft men al die edelgesteenten natuurlijk slechts nagebootst.

Personages als de Wildeman in VONDELS *Leeuwendalers* zullen wel een — haast zeide ik — fantazie-kostuum hebben gedragen; waarschijnlijk kwam hij ten tooneele met de knots die hij immers moest hebben om te kunnen zeggen: „Daer leit het quastigh hout, ons knotds, zoo lang in 't gras”; den boog kon hij natuurlijk niet missen. Misschien droeg hij wel een leeuwenhuid of dergelijk vel.²⁾ Vermommingen treffen wij aan vooral bij RODENBURG maar ook wel bij andere schrijvers. Achab komt in het gelijknamig stuk van DE KONING, „verkleedt” ten tooneele. In KOLMS *Battaefsche Vrienden-Spieghel* lezen wij deze tooneelaanwijzing: „Delio comt in stadt met onbekende cleeden / al stil.” In RODENBURGS *Melibeä* treden zeven gemaskerde personen op, allen fraai gekostumeerd; er wordt gesproken van een Turkschen rok van groen satijn, grauwen hoed met pluim van wit, blauw en groen en een band er omheen van goud, groen en blauw, een verguld rapier hangend aan een blauwen sluier (sjerp).

Hoe men goden, godinnen, engelen en allegorische personages als Waarheid, Onschuld, Trouw voorstelde, weten wij niet. Waarschijnlijk zal men zich wel in hoofdzaak gericht hebben naar de toenmalige voorstelling van schilders en graveurs. De voorstelling die wij op sommige prenten in KRULS tooneelspeelen zien, zal waarschijnlijk wel niet veel hebben afgeweken van die welke men op de planken te zien kreeg. Dat de engelen voorgesteld werden als gevleugelde wezens, kan men op dozijnen van schilderijen en prenten dier dagen zien; dat men die voorstelling ook in den Schouwburg volgde, blijkt uit dezen

¹⁾ Oecon. Christ. p. 1179.

²⁾ In *Trazil* zegt Likungs: „Die indiaensche booge en deze leeuwenhuid
Die van mijn schouders hangt

Waren deze misschien nog over van de vertooning der *Leeuwendalers* (kostuum van den Wildeman)?

post in de Kasboeken: „betaelt aan JAN JANS voor een paar swaane vleugels gebruyckt in amstel”¹⁾; ongetwijfeld waren deze een deel van Rafaëls kostuum.

Omtrent den duivel en de helsche geesten zijn wij een weinig beter ingelicht. In de klucht van *Zijtje Fobers* (1647) komt zekere Roelof op „in duivels gewaad, zingende”:

Siet hier den swerten Ysegrim en stoock-brant van de hel

 Mijn klauwen zijn als Elsten voor (van voren), mijn horens als ien poock
 ien brant-hout is mijn staf.

Eene brandende toorts was een onmisbaar deel van eene duivelsuitrusting; wij vinden die op vele plaatsen vermeld. Zoo lezen wij in COLEVELTS *Hertoginne van Savoyen*: „Helsche Gheest of Quaet-ingheven comt onder het Tooneel uyt”; hij zegt o. a.: „Met dese Fackels vlam 'k doen cnaghen sal zijn borst.” In het spel van Graaf Floris, zegt de Helsche Gheest: „Dees toorts hem treffen sal in sijn onruste slaep.” Ook allegorische personen of heidensche godheden als Alecto werden van toortsen voorzien. Zoo vinden wij in ASSELYNS *Moordt tot Luyk* deze tooneelaanwijzing: „De Wraak van ond'ren opkomende met een brandende toorts in de vuyst en gevolgt van helsche geesten.”²⁾ In HOOFTS *Theseus en Ariadne* zegt Aegle tot Alecto: „En treft hem met u toorts.”³⁾

Soms gaf men den duivel het kapsel der furiën. In KRULS *Helena* (2de Hand.) doet een helsche geest de volgende mededeeling:

Weet dat ick ben op reys; geciert met swerte slangen
 Heb ick afgryselijck mijn Helsche pruyck omhangen.

De geesten van gestorven, gewoonlijk vermoorde, menschen, deed men — waarschijnlijk onder den invloed van Seneca — evenzeer uit de onderwereld opstijgen, al was de heidensche onderwereld niet gelijk aan de Christelijke hel. Ook zij waren voorzien van toortsen. In *Gerard van Velsen* spreekt de schim van Gerards terdoodgebrachten broeder van: „dit wreeckvyer, dese toors . . . de vlamme seng u 't hart”. Niet zelden herinnerde het voorkomen der geesten het publiek aan de wijze waarop zij, toen zij nog menschen waren, het leven hadden verloren. In RODENBURGS *Hoecx en Cabeljanws* verschijnt voortdurend „de Gheest van Balthasar, sonder hooft, dragende 't hooft in sijn handen”. In

¹⁾ WYBRANDS, t. a. p. bl. 78 (Ao. 1638).

²⁾ Werken (ed. DE JAGHER) p. 171.

³⁾ HOOFT's Ged. II, 126.

COLEVELTS spel van Graaf Floris lezen wij de volgende tooneelaanwijzing: „Gordynen toe-gedaen, Velsen slapende in de ghevanghenisse binnen Leyden, Grave Floris hem ghewondt verschynende;” deze geest zegt o. a.:

Hier komt d'Hollandtsche Graef, bebloedt, ghequetst, vol wonden,
Ontsielt, vermoort, etc.

In KRULS *Helena* hooren wij een geest zeggen: „Aenschout mijn bloed'ge borst, aenschout mijn diepe wond”. Dat ook een geest, evenals de duivelen, door een vuurgloed werd aangekondigd of, indien hij slechts kort op het tooneel vertoefde, eenigen tijd door dien gloed omgeven zich vertoonde, mag men vermoeden uit eene aanwijzing in DE KONINGS *Simson*. Thimnitsers geest verschijnt daar aan de Filistijnsche vorsten, terwijl zij „legghen sluymerende in verthooninghe”; van dien geest wordt later gezegd: „Zijn doot-kleedt scheen voor ons in lichte vlam te blaken.” Wij zien uit deze plaats tevens dat ook eene geestverschijning soms als een nachtelijk visioen wordt voorgesteld.¹⁾

3. DE OPVOERING.²⁾

De handeling van een stuk ving niet zelden aan vóór den opgang en eindigde na den ondergang der zon, zoodat het bij het begin van het stuk nog nacht was; andere stukken spelen voortdurend of ten minste gedurende sommige bedrijven, in den nacht. De dichters die de klassieken volgden, hadden goede redenen voor deze tijdsbepaling; ARISTOTELES had immers gezegd: „dat het treurspel allermeeft begrijpt den handel van eenen zonneshijn of luttel min of meer;”³⁾ om nu zooveel mogelijk tijd te hebben, maakten zij een ruim gebruik van de speelruimte hun gelaten door dat „luttel min of meer”, lieten het stuk aanvangen vóór den dageraad of in den nacht en laat in den avond eindigen. HOOFTS *Achilles en Polyxena* ving aan kort vóór den dageraad; in den aanvang van het stuk hooren wij Automedon zeggen: „het daeght te met en ick ben aen de mueren schier”; VONDELS *Jeptha* en *Samson* beginnen „voor den opgang en (eindigen) met den ondergang der zonne”; *Palamedes* vangt aan als „de nacht is op sijn droefste” (vs. 403); *David in Ballingschap* begint te „midnacht”; *Salmoneus*

1) Geestverschijning ook in *Granida* (geest van Ostrobas); *Maeghden* (Ethereus en Ursul); *Hertoginne van Savoyen* (Graaf van Pancelier).

2) Ik kies hier het Duitsch getinte woord *opvoering*, omdat het meer Nederlandsche woord *vertooning* in de 17de eeuw eene eigenaardige beteekenis had, die wij in dit hoofdstuk zullen behandelen.

3) In het „Berecht” voor *Jeptha*.

„begint na den ondergang en eindigt na den opgang der zonne”. De dichters van het realistisch drama achtten zich wel niet verplicht binnen den tijd van „een zonneshijn” te blijven, maar ook zij waren toch niet afkeerig van den nacht als tijd van handeling. *Aran en Titus* „begint met den dagh en eindigt in de andere nacht”; ook in ASSELYNS *Grooten Kurieen* en andere dergelijke stukken is het van tijd tot tijd nacht op het tooneel. Blijkbaar meenden de toenmalige tooneeldichters dat maanlicht en fakkels eene goede werking deden in een stuk. Wij vinden het maanlicht meer dan eens vermeld; zoo b.v. in *David in Ballingschap* (vs. 16—17):

Het schijnen van de maen
Begunstigt my

in *Salmoncus* (vs. 1037):

Bedrieght ons 't oogh niet, by den heldren maeneschyn
En schemering . . .

in *den Grooten Kurieen*:

Ik koom door al 't gevaar van 's vyants macht en strikken
En 't woest gebergte heen, by naare duystre maan.¹⁾

Niet zelden ook zien wij een of meer personages met fakkels opkomen; zoo b.v. in *Aran en Titus* en *Mas Anjello*.²⁾ Het is derhalve niet vreemd dat wij in het Kasboek van het jaar 1638 dezen post aantreffen: „aen flambeauwen, hars en waslicht f 12: 19 sch.”

Ook de kluchten werden niet zelden voorgesteld te spelen laat in den avond, te middernacht of in den nanacht. Dat blijkt ons indien wij letten op uitdrukkingen als deze ontleend aan kluchten: „Kyk, 't wort al ligt, de hanen kraien” (*Doeden*); „Geen noot! de middernacht die leever nu geen menschen” (*de Verliefde Grysert*); en op deze plaats in de klucht van *Drooghe Goosen*: „Wel Goose, waer komt ghy van daen dus eenigh in de nacht?” De fakkel van het treurspel werd in de klucht eene kaars: „'k Moet iens met de keers kijken, want men ziet zo wel by nacht niet” (*Buchelioen*); „Ay lieve, krijght ien kaers, ontsteeckt ras iens ien lighje!” (*Verlooren Soon*).

In een paar gevallen wordt melding gemaakt van eene soort van opening der voorstelling, die zeker niet gebruikelijk was. Het door STARTER vervaardigde

¹⁾ T. a. p. bl. 109.

²⁾ *Aran en Titus* (2de bedrijf: „Voort haal ons fakkellicht”) en ASSELYN's Werken, p. 53. Oud-Holland, 1895.

„Praeludium ofte Voor-Spel” wordt voorafgegaan door deze tooneelaanwijzing: „De Gordynen op-gheschoven zijnde, sitten al de spelende Maats, die dit Spel sullen uytvoeren, op het Tonneel stil. De Maaght In Liefd’ Bloeyende spreekt in volghende wyse de neghen Musen aan” en later: „Thalia besprengt de Maats, die datelyck na de besprenginge eerbiedighlyck op-staan en binnen gaan.” RODENBURGS *Wraeckg. Treurspel* wordt geopend met de volgende vertooning: „Hertogh, Hertoginne, Lussurio, Ambitioso, Supervacuo, Spurio, Hippolito, Vendici, met hun treyn gaende over het Tonneel, met Fackel voor hun en weer binnen.” Het is echter zeer wel mogelijk dat deze beide wijzen van aanvang niet gelijksoortig zijn: daar in het *Praeludium* BREEROOS Gheest verschijnt, is dit voorspel misschien eene soort van hulde geweest aan den voor eenige jaren gestorven dichter; het andere kan eenvoudig eene soort van vertooning zijn geweest gelijk ze in RODENBURGS smaak vielen.

In VONDELS stukken vindt men talrijke voorbeelden van een kunstgreep dien hij aan Seneca en Sophocles had ontleend, nl. het aankondigen van de komst van nieuwe personages door een dergenen die op het tooneel zijn. Zoo zegt Gysbrecht van Amstel b.v. vóórdat de prior Willebord opkomt (vs. 158-159):

Maer 'k zie den vader daer van ons Katuizers klooster
Genaecken van ter zy, op dat hy my begroet.

In *Gebroeders* zegt de Rey (vs. 269): „Daer is de Koning zelf. Daer koomt hy. Ick ga heen”; en vs. 1718 zegt David: „Daer koemt Mephiboseth: my dunckt ick sie hem schreien // Van blyschap etc.”¹⁾

Waarschijnlijk waren zulke regels tevens waarschuwingen voor den acteur die achter de coulissen stond te wachten totdat hij moest opkomen. Eene enkele maal vinden wij den aan de middeleeuwen herinnerenden roep: „Waer blyfdy?” of: „Waer zijtge broeder”, die dezelfde waarschuwing bevatte.²⁾ Naar het schijnt liepen ook toentertijd de voorstellingen niet steeds zóó vlot van stapel of men had wel eens moeite met acteurs die niet tijdig opkwamen. In GRAMSBERGENS

¹⁾ Andere plaatsen zijn b.v.: *Maeghden* vs. 118, 298, 548; *Jozef in Dothan* 315, 658, 958, 1039; *Jozef in Egypte* 374, 470, 1261; *Leeuwendaalers* 277, 711, 843-845, 1939, *Maria Stuart* 195, 438, 485; *Lucifer* 198-199, 446, 989, 1095, 1179, 1452; *Salomon* 521, 749, 864 en op tal van andere plaatsen.

In VONDEL's *Pascha* (vs. 141, 525, 865) de eigenaardigheid dat iemands woorden worden afgebroken door de komst van een nieuw personage.

²⁾ Het eerste in *Gerard van Velsen* (HOOFD's Ged. II, 214); het tweede in *David in Ballingschap* vs. 53. Vgl. overigens Mnl. Dram. Poëzie (ed. MOLTZER, p. 5, vs. 58; 19, 257; 21, 292; 46, 749; 79, 86; en pass. („Waer sidi etc.”)

Hertog van Pierlepon waar de vertooning van een komediestuk wordt voorgesteld, hoort men den „boekhouder” (souffleur) telkens roepen: „Uit! uit! beget, het Tooneel mach niet leeg wezen” of: „Uit! uit! hoorje niet? Wat, 't is verdrietig dat men de Maats niet kan op 't Toneel krijgen.”

Bij de vertooning eener klucht liepen de acteurs soms achter het tooneel om en kwamen aan den anderen kant weer op. De twee voorste zijschermen stelden dan namelijk twee huizen voor, die verondersteld werden niet tegenover elkander in dezelfde straat te staan, maar in een verschillend deel der stad. Dat zou ik ten minste opmaken uit deze tooneelaanwijzing van *Frick in 't Veurhuis*: „Grietje, Saartje en Tryntje gaan d'eene scherm in en komen d'andre weer uyt. Dieuwertje veur deur zynde om 'er stoep uyt te vegen en deze drie daer na siende ankomen, loopt schielyk in Huys en smyt de deur met een slag toe.” (de drie andere vrouwen komen van Grietje's huis). In andere gevallen echter schijnt het tooneel de straat tusschen twee tegenover elkaar gelegen huizen te hebben voor gesteld (in HOOFTS *Warenar* b.v.)

Het verschil van karakter tusschen het nieuw-klassieke en het realistisch drama openbaart zich ook in het aantal personen die aan de handeling deelnamen of ten minste ten tooneele verschenen. In de stukken van BREEROO, RODENBURG, ASSELYN treffen wij doorgaans een vrij wat grooter aantal sprekende personages aan dan in die van COSTER, HOOFT en VONDEL; ook hielden de eerstgenoemde schrijvers zich niet aan het voorschrift van HORATIUS, dat door de navolgers der klassieken met min of meer getrouwheid werd opgevolgd, van niet meer dan drie personen aan den dialoog te doen deelnemen.¹⁾ In de meeste nieuw-klassieke stukken tellen wij een tien- of twaalfstal personages, iets meer of iets minder; in die van BREEROO en de overigen wordt niet zelden het getal van twintig bereikt en soms overschreden. *Palamedes* en *Gysbrecht van Amstel* onderscheiden zich in dit opzicht van de overige nieuw-klassieke drama's, dat er een groot aantal personen in voorkomt.

Van figuranten maakte men, zooals te begrijpen is, vooral in de romantisch-realistische stukken veel werk; zoo vinden wij b.v. in ASSELYNS *Mas Anjello* een „gevolg van Napolitanen, van Munniken, van Fruytiers, van Soldaten.”²⁾

1) De *Arte Poetica* Liber vs. 192 (ed. KRÜGER): „. nec quarta loqui persona laboret.” In VOSSIUS' *Instit. Poet.* II, 21—22: „Ac ne actores quidem in dramate plures sunt quam quatuordecim Ex his non plures tribus in scena colloquantur.”

2) Dat men figuranten goed betaalde, blijkt uit de mededeeling van WYBRANDS t. a. p. bl. 85.

Echter waren ook de tooneeldichters die de klassieken navolgden, niet afkeerig van het gebruik van figuranten om door deze de verschijning hunner hoofdpersonen indrukwekkender te maken. Vorsten en vorstinnen, prinsen en bevelhebbers kwamen ook in deze stukken ten tooneele, omstuwd door een aantal minderen, al staan deze niet altijd op de lijst der personages vermeld. In VONDELS *Noah* b.v. lezen wij: „Daer komen grootvorstin en bedgenooten aen // Bestuwt van grooten” (vs. 717); als Adonias in het stuk van dien naam Abisag ziet aankomen, zegt hij (vs. 13): „Hoe reizigh munt ze in al dien sleep hofsoffen uit”; in datzelfde stuk (vs. 455): „De koning gaet ten troon, bestuwt van alle grooten.” In *David Herstelt* lezen wij (vs. 1617):

Daer komt heer Joab op den spaden avont aen,
Bestuwt met oversten, en 's prinsen standertvaen,
Een' hoop gevangenen.¹⁾

In datzelfde stuk komt prins Sobi ten tooneele blijkbaar met een gevolg van knechten die zakken meel, tarwe, gerst enz. dragen (vgl. vs. 27—30, 140—141).

Ook anderen dan vorsten en vorstinnen werden op deze wijze begeleid. In Antonides' *Trazil* lezen wij: „. . . . d'aertspriester stapt vooraen // Omsingelt van een stoet bejaerde wichelaren”. In VONDELS *Samson* zien wij de Waerzeggerin van Akkaron ten tooneele komen met een „sleep gewijde en zuivere nonnen” (vs. 1219). De Tucht-knaap in datzelfde stuk heeft eene „tuchtwacht” bij zich (vs. 1378):

Gy tuchtwacht, hou u hier om 't kerckhof. Sla hem gade
De wacht is u betrouwt op 's vorsten ongenade.

Goden en duivelen werd dezelfde eer bewezen als de reeds genoemde personages. In HOOFTS *Theseus en Ariadne* zien wij Bacchus met zijn vroolijk gevolg ten tooneele verschijnen, zooals blijkt uit zijne woorden: „En dees boertige sleep vollicht mij stadich nae.”²⁾ In *Adam in Ballingschap* zien wij Lucifer, in *Noah* Apollion door hunnen „helschen stoet” vergezeld.³⁾ In *Samson* zegt de afgod Dagon dat hij gekomen is om (vs. 7—9)

Den grooten ommegangk te volgen met (z)ijn stoet,
Die naer den zwavel stinckt, en morssigh, vuil van roet,
Met kromme krauwels kempt (z)ijn pruick en ruige locken.

¹⁾ Vgl. nog: *David Herstelt* vs. 22 volg.; *Batav. Gebroeders* vs. 574; *David in Ballingschap* 835, 839, 29—30.

²⁾ T. a. p. II, 135.

³⁾ Vgl. *Adam in B.* vs. 7, 24, 93; *Noah* vs. 19, 33.

Ook later spreekt hij hen aan met: „gy allen” (vs. 85).

In *Peter en Pauwels* zien wij de beide tovenaars Simon en Elymas een aantal helsche geesten uit den grond stampen (vs. 127 volgg.)

Uit de hier medegedeelde feiten en beschouwingen kan reeds gebleken zijn dat het, ook bij de vertooning van klassieke stukken, in dien tijd niet zoozeer aan levendigheid en afwisseling ontbrak als men wel eens geneigd is aan te nemen. Ook uit andere feiten blijkt dat. Een enkelen keer zien wij in een stuk van VONDEL eene blijkbaar vrij groote menigte op de been. In *Noah* b.v. zien wij den hoofdpersoon zich gereed maken tot het houden van een zijner openbare boetpredikatie's; wij lezen in VONDEL's stuk (vs. 361 volgg.)

Daer treên de zoons vooruit, met kopere bazuinen.
d'*Inwoonders schieten toe*, uit vestingen en tuinen
En hofsteên, vlek en slot, op luid bazuingeschal,
Belust te hooren, hoe hy afscheit neemen zal.

De aartsvader begint als volgt:

Hooft toe, *gy volken*, zoo voorspelling by u gelt!

De Grootvorst Achiman maakt op het eind der predikatie de opmerking: „Wy zien *de menigten* dit prevelen verdrieten” en Noah zelf zegt: *Toehoorders hier rondom* voor Reuzenburgh gezeten.”¹⁾

In de klucht van *Frick in 't veurhuys* vinden wij deze tooneelaanwijzing: „Het Rapalje begint voor de deur te vergaren, dat gestaag noch vermeerderd.”

Wanneer Salomon, op zijn troon gezeten, eenige toehoorders aldus aanspreekt (*Adonias*, 463):

Gy stammevaders en rijxamptenaers en heeren
Die Davids nazaet elck uw gaven komt vereeren enz.

dan kan zulk eene menigte toch bezwaarlijk uit een vijf- of zestal hebben bestaan; al was het toenmalig publiek niet zoo fijn op zulke dingen als het tegenwoordige, zij waren ruim zoo goedlachs en het is niet aan te nemen dat men deze eerwaardige „raetgenooten” aan den lachlust van het publiek zal hebben blootgesteld.

¹⁾ Natuurlijk moet hierbij in het oog worden gehouden dat *Noah*, voorzoover ik weet, in de 17de eeuw nooit vertoond is, evenmin als *Faïton*, *Adam in Ballingschap*, *Zungchin*, *Peter en Pauwels* en *Maria Stuart*; de weinige aan deze stukken ontleende plaatsen getuigen echter hoe de dichter zich de opvoering voorstelde en steunen daardoor de overige bewijspplaatsen.

Van de wijze waarop de ten tooneele vertoevende spelers zich plaatsten, of en in hoeverre zij letten op groepeerings, hoe zij opkwamen en hun „exit” volbrachten — dat zijn zaken waarvan wij weinig of niets weten. Slechts de volgende opmerkingen kan ik hier ten beste geven.

Men ging soms blijkbaar in een kring zitten of staan. In *Joseph in Dothan* zegt Simeon tot zijne broeders: „Zet u wat// Of slaet een rond en ring.” (vs. 161—162); in *Lucifer* (vs. 195) leest men:

Och treurgenooten, zet u hier in eenen ring
In 't ronde: zet u hier te zamen: helpt ons treuren.

Op het vormen van groepen schijnt men wel gelet te hebben. In het laatste bedrijf van HOOFTS *Baeto* ligt of zit Baeto te slapen, het hoofd geleund tegen de baar waarop het lijk zijner vrouw ligt; Zeghemond en de reien van Jonkvrouwen en Nonnen gaan eveneens rusten; alleen Burgerhart houdt wacht; dan verschijnt de geest van Rijcheldin hun. In een stuk van Krul vinden wij deze tooneelaanwijzing: „Rosanier en Chephise gaen in den Tempel, alwaer eenige Priesters en geestelijke Reyden brandofferden, neffens dewelcke sy nederknielen; ende wort musicael gespeelt op verscheyde instrumenten.”¹⁾ In VONDELS *Salomon* zien wij in het eerste bedrijf een aantal „jongelingen en hofjoffers” zich gereed maken om met „kransen” en „festoenen” de nieuwgebouwde aan Astarte gewijde kerk te versieren; de hofjoffers zelve zingen:

Behangt met mirtegroen,
En bloemkrans en festoen
Poortael en pyler, ons ten zoen.

Dat zij daarop aan het werk gaan, blijkt uit de woorden van Sidonia:

Mijn dochters, dat gaet wel. Wie moet zich niet verblijden
Die uwen ijver ziet? Mijn kinders, vaert zoo voort.
Verheerlijckt vry uw best den inganck en de poort
Des tempels.

Wanneer de versiering afgelopen is, zegt Ithobal tot de maagden:

Ghy Nimfen rust, en gaet: ghy hebt u wel gequeten,
En geen cieraet noch kunst aen dit poortael vergeten.²⁾

Meer dan eens ook worden optochten gevormd die met het stuk samenhangen. Zoo zag men in COSTERS *Polyxena* (vs. 1773—1777) eene schare van maagden en te midden daarvan Polyxena in 't wit gekleed; zij geleiden het slachtoffer naar een altaar dat met linnen wordt overdekt en met bloemen bestrooid;

¹⁾ *Rosilion en Rosanire* (A^o 1641) 3de Hand.

²⁾ Vgl. vs. 55—62, 352—354, 375—376, 514—515.

de menigte komt dien stoet aanschouwen. In *Samson* wordt blijkbaar een groote „ommegang” gehouden onder spel en zang: voorop de schutterij, marcheerend op de tonen van bommen, fluiten, bazuinen en trompetten; dan de priesters, bekranst met eikeblâren; daarna koorzangers zingend onder begeleiding van schalmey en vedel; dan Samson met zijne wachters; dan de toorts; het wierookvat; het beeld van Dagon, gedragen op een stoel; de stoet werd besloten door den Aertspriester, de vorsten en grooten.¹⁾

Met dezen optocht en een passend lied van den Rey van Jodinnen werd het Vierde Bedrijf op passende wijze besloten. Min of meer denzelfden toestand vinden wij in HOOFTS *Baeto*, namelijk in zóóver dat ook daar een aantal der personages in optocht het tooneel verlaat en dat het bedrijf dan door reien besloten wordt. Zeghemondt zegt: „Mijn Vorst gelieve d'eerst te zijn”; deze antwoordt: „Uliên, de naeste.// 't Lijck gae voor aen. Dan volgh de schaer: het krijgsvolck 't laeste.”²⁾ Ook in *Gysbrecht van Amstel* (vs. 1877—1878):

Al 't volck ga voor, dan 't lijck, en niemant hoeft te vreezen;
Ick zelf met mijn gezin zal d'allerleste wezen.
Broer Peter, 'k bid u, tast dit heiligh kruisbeeld aen.

De gevechten op het tooneel waren talrijk, vooral in het realistisch drama komen zij dikwijls voor. Zelfs waagde men zich van tijd tot tijd aan de voorstelling van één veldslag. In DE KONINGS *Achab* leest men: „Men blaest ende trommelt. Hier strijdt men om 't heftichst: de Siriers doen niet dan zoeken na Achab, de slaghen schuttende: maer Iosaphat ziende drucken hem in een hoeck van 't toneel.” Ook in *Baeto* een gevecht op groote schaal. Dat blijkt wel uit regels als deze (aanvang 4de Bedrijf):

Een groote stadt waer af te loopen met een drommel
Soo toegerust als dees. Men roer trompet noch drommel.
In Orden! Scheidt u hier! Ghyliên treckt omme dit!³⁾
Beset van achtren 't hof. Houdt ghij u in 't gelit.
.....
Daer is de vyandt!
.....
Valt d'oproermæeckers aen, en weder velt uw speeren.
.....
Vliênwe! Den hoop die wordt te groot aen 's vyands zij.⁴⁾

1) Vgl. *Samson* vs. 1399—1424. Dat er werkelijk gezongen werd, blijkt wel uit de woorden: „Gy kooraelen, zingt ons voor”, gevolgd door een lied.

T. a. p. II, 382—383.

2) Blijkbaar commando's van dien tijd.

4) Als curiosum deze tooneelaanwijzing uit *den Ouden ende Jongen Hillebrandt*: „dit gevecht is binnen doch mogen malkander wel eens over 't tooneel slaen, daer Hanssop verbaest op uyt komt.”

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET
VERTOONINGEN, MUZIEK, ZANG, DANS.

In het Grieksche drama werd de werking der poëzie — die hoofdzaak was — verhoogd door muziek, zang en dans; ook heeft men in dat land der plastische kunst zeker wel de noodige zorg gedragen voor de schikking en groepeeriing der personages op het tooneel.

In ons drama der 17de eeuw vinden wij eveneens poëzie, muziek, zang en dans, terwijl de „vertooningen” het plastisch element hielpen versterken. Deze overeenkomst tusschen het Grieksch-klassieke en ons national drama der 17^e eeuw maar dadelijk aan den invloed der Oudheid toe te schrijven, gaat niet aan; immers, wij vinden de bovengenoemde elementen reeds in het drama van de eerste helft der 16de eeuw, toen van dien invloed op ons nationaal drama nog niet veel te bespeuren viel.¹⁾ Echter zouden wij beter op de hoogte moeten zijn van de geschiedenis van het schooldrama te onzent, om hier met zekerheid te kunnen spreken.²⁾ In het aanbrengen van reien die gezongen werden, moet natuurlijk de invloed der Oudheid erkend worden.

Een gewichtig deel der opvoering waren de *vertooningen* of *toogen*, zooals men ze vroeger noemde. Zulke vertooningen waren al van ouds geliefd in ons land; bij allerlei openbare plechtigheden en festiviteiten, vooral bij bezoeken van vorstelijke personen, vindt men ze vermeld³⁾. Door middel van eene zeer zeldzame prent van C. I. VISSCHER kunnen wij ons eene voorstelling vormen van het tooneel waarop, althans in de eerste helft der 17de eeuw, zulke vertooningen plaats vonden.⁴⁾ Deze prent geeft eene afbeelding van het tooneel, „staende op den Dam by de Paerde-stal, waarop de vertooninghen van d'Oude Camer In liefd' bloeyende” geschied zijn „op de vieringhe vant Bestand den 5 Mey 1609.” Wij zien een vrij breed tooneel van voren gesloten met schuifgordijnen; het tooneel is gebouwd in renaissance-stijl, met twee kolommen aan weerszijden, een driehoekig fronton daarboven en nog een bovenstuk, bekroond door een zeegod; op de beide hoeken van het fronton, links en rechts, op zeemonsters een paar watergoden, dreigend met een drietand; beneden links een meerman en rechts eene meermin. Voor de op een kier geopende gordijnen staat een man, blijkbaar gekostumeerd — hij heeft eene soort van langen „poolschen rok” (waarvan RITSERT in *Warenar* spreekt) en eene ronde muts op; in de eene hand houdt

1) Vgl. mijne Gesch. der Ned. Lett. in de 16de eeuw I, 204—206.

2) Eene andere belangrijke gaping in onze tooneelgeschiedenis.

3) Zie beschrijvingen bij WYBRANDS. t. a. p. bl. 61 volgg.; achter COSTER's Werken (ed. KOLLEWIJN). JAN VOS, Alle de Ged. p. 577 volgg. en zeer uitvoerig in WAGENAAR's AMSTERDAM pass.

4) Deze prent is in het bezit van den Heer WURFBAIN te Arnhem.

hij een papier waaruit hij de voor het tooneel dicht opeengepakte menigte blijkbaar iets voorleest. Links en rechts branden een paar teertonnen.¹⁾

In een tooneelstuk gebracht, dienden de vertooningen ter opheldering of opluistering of om het publiek zulke zaken te doen zien die gemakkelijker door een tableau-vivant dan door de acteurs in het stuk zelf konden worden voorgesteld, zooals b.v. eene onthoofding of een schouwspel als dit in VONDELS *Gebroeders*: „de vertooning daer de gebroeders hangen” (na vs. 1494).

JONCKBLOET heeft beweerd dat deze vertooningen van ouds plachten te bestaan uit het vertoonen van een geschilderd tafereel, dat dan „waarschijnlijk op de verheven estrade op den achtergrond van het tooneel geplaatst” werd.²⁾ Bewijzen voor deze bewering vind ik nergens; wat JONCKBLOET als bewijzen aanvoert, kan niet als zoodanig gelden: noch de plaats uit het *Pascha*, noch de vierregelige versjes uit *Salmonius*, noch de vermelding der vertooning in VONDELS *Gebroeders* geven recht tot de bewering dat wij hier aan een geschilderd stuk moeten denken. De, uit de voorrede van *Sofompaneas* aangehaalde, plaats schijnt een bewijs, doch is het niet. VONDEL zegt: „Josefs voorige wedervaeren, Faroos droomen en gezichten en den welgeschickten staet van Egypten, die anders niet en konden op het tooneel komen, worden geestigh in schilderyen te pas gebrogt.” JONCKBLOET heeft hier over 't hoofd gezien dat VONDELS lof, vervat in „geestigh te pas gebrogt”, toch natuurlijk den *dichter* DE GROOT gelden en derhalve op een deel van het stuk zelf doelen moet; dat de hierboven genoemde deelen van Jozef's geschiedenis dan ook werkelijk vooral in het eerste bedrijf van het stuk worden behandeld, en dat het woord *schildery* hier door VONDEL gebruikt is in den zin van *voorstelling, tafereel in woorden*; ook wij spreken wel van het „tafereel” door een dichter ontworpen; bovendien, in deze zelfde voorrede lezen wij: „Hier is niets dat verre gehaelt, opgetoit, of geblancket is, maer de leeringen zijn zuiver gelijk oock de stijl: *de schildery* is natuurlijk levendigh en gloeiende.”

Voor de bewering dat de vertooningen uit geschilderde beelden zouden hebben bestaan, bestaat, voor zoover ik weet, geen grond. Daarentegen hebben wij de stellige verklaring van een tijdgenoot, dat zij geweest zijn wat wij nu „tableaux-vivants” noemen. GERARD BRANDT zegt: „Hier (op den Amsterdamschen Schouwburg) werdt niet alleen gespeelt; maar ook somwijlen met stomme persoonadiën de zaken en 't bedrijf der voorouderen en tijdgenooten, als in schilderijen voor oogen gestelt.” En nog duidelijker op eene andere plaats: „het onnavolgiijk penseel van RUBENS onthaalde den Kooninglijken Kardinael met geschilderde

¹⁾ Zijn de tooneelen van deze soort ater ingekrompen tot onze poppenkast?

²⁾ Gesch. der Ned. Lett. in de XVIIe eeuw I, 373.

Oud-Holland, 1895.

vertooningen, maar de Hollandtsche Kamers deden van oudts de haaren met levende Beelden" (een aardig woord voor „tableau-vivant”).¹⁾

Wanneer er eene vertooning zou geschieden, schoof men eerst de gordijnen toe, schikte dan de „levende beelden” zoo spoedig mogelijk, schoof de gordijnen weer open, liet het publiek een tijdje de vertooning bekijken en sloot de gordijnen opnieuw. Dat het zoo in zijn werk ging, zien wij op meer dan eene plaats in geschriften en stukken van dien tijd; o. a. in JACOB KOEMANS *Schouwspels Beschouwing*, waar wij lezen:

Ruckt de gordyne toe; maer komt terstont weer hier,
Om al de stommen op het spoedighst in te planten
Wat haer te doen staet
.
Noch sult ghy meerder sien, houdt maer een weinigh stal,
(Antwoorde hy). Wanneer dat die gordynen rysen,
Sult ghy beschouwen, dat noch langer tucht noch maet heeft.
Daer gaense op; sie toe²⁾

Vertooningen zijn bij menigte in de stukken der 17de eeuw vermeld. Als staaltjes van het gewone soort deel ik er een paar mede uit COLEVELTS spel van *Graaf Floris* en uit dat der *Hartoginne van Savoyen*; in het eerste stuk wordt Gerard van Velzen in de ton met spijkers gerold; wij lezen daar: „Rollen hem voorts nae binnen. Gordynen toe, vertoonende syn onthalsingh” (dat wil zeggen: gordijnen dichtgeschoven; de vertooning wordt in gereedheid gebracht, daarna de gordijnen opengeschoven, men ziet de onthalzing). In het tweede stuk: „Hier moeten de Gordynen gheopent werden (het dichtschiiven is niet vermeld, als vanzelf sprekend) waer dat de Hertogin God looft, als een Vertooningh, een weynigh stil swyghende.”

Hier en elders zijn de vertooningen min of meer los van het stuk; in andere gevallen staan zij in nauwer verband tot het overige gedeelte van het drama. In RODENBURGS *Melibea* (1^e Deel, 2de Bedr.) leest men deze tooneelaanwijzing: „Dorothea in een vertooningh leggende in Anchrysos omhelzingh, verzeld met Venus en Cupido, en naderhand het gordyn ghesloten zynde komen zy uyt.” In VONDELS *Maria Stuart* zegt de lijfarts Burgon (vs. 1672):

Wat zien wy? och! het lijck, door d'opene gordijnen,
En Joffers daer rontom, die by de lijcktorts quijnen.

En in vs. 1823 zeggen de Graven die het weeklagen van Maria's „staetjoffren” hooren: „Men schuive de gordijne// En drijfze van het lijck.”

1) Gedichten van GEERAARDT BRANDT DE JONGE (Rotterdam, 1649) p. 266—267.

2) Vondels Werken (ed. VAN LENNEP) IX, 380.

Hier is de vertooning zeer nauw met het stuk vereenigd. Evenzoo in *Jefta* waar de Hofpriester zegt (vs. 1916—1919):

Staetjoffers, ras, schuift op de lijckgordijnen.
Mevrouw, Godt geef dat gy den rouw verzet.
Daer zietge noch den rey in 't staetsibed,
In rouw rondom de doothbus neergezeten.

Op eigenaardige wijze is het verband tusschen vertooning en stuk aange-
wezen in VOSKUYLS *Ouden en Jongen Hillebrant* (1639).¹⁾ Wij lezen daar o. a.:
„Hier moet een vertooning syn daer den Jongen Hillebrant triumphelijck ontfangen
wert voor 't slot te Poelenburgh; de tweede vertooning daer hy zijn Bruyt kroont
met de Eere-Krans die hy gewonnen heeft; *in dese vertooning begint hy zijn
avontuur te verhalen.*” Wij hooren hem zeggen:

Mijn suyvre Egemaal, ontfonckster van de vlamme
Die my, etc.

Soms kwam, naar het schijnt, een komisch personage het publiek bezig-
houden in den tijd dien men noodig had om eene vertooning te ordenen. Ik
zou dat tenminste vermoeden uit deze tooneelaanwijzing in hetzelfde stuk: „Hy
(de jonge Hillebrant) kust haer (Vredelyn) en gaet na 't slot met haer, de trom-
petten blasen en de gordijnen vallen neer.” Dan komt Hanssop (Jean Potage)
als een Edelman, met twee knechts achter hem.” Daarop volgt: „De vertooninge
hoe sy trouwen en daarna werdt den Dis gedeckt, gordijnen op, Bruydegom en
Bruyt, Goedele met Abeloen, Diederick met Felicia, voort alle de Stacy: daer
wert gespeelt en gedanst, terwyl sy eten en drincken, de danssers vertreckende,
begint Goedele:

Met vreughd' wy, Hertogh, sien in onse oude dagen
Dees blijde feest etc.

Naar het schijnt, kwam ook in de klucht een enkele maal eene vertooning
voor. In de klucht van *Zijtje Fobers* (9de Uyt,) lezen wij: „Nae dat van binnen
(dus achter de gordijnen) een Gast-mael is uyt-ghebeelt, komt Zijt op 't tooneel.”

De vertooningen moesten in de meeste gevallen voor zich zelve spreken;
daar waren zij vertooningen voor. Soms echter achtte men het blijkbaar wenschelijk
de vertooning op eene of andere wijze toe te lichten. Duidelijk zien wij dat in
STARTERS Daraide (1618). Bij de onderscheidene vertooningen in dat stuk werd
telkens een vierregelig versje ter verklaring gesproken. Zoo b.v.: „Sidonia op
een stoel, Daraide en Lardenie elck aen een zyde. Bruserbe voor haer knielende.”

Hier komt Bruserbe aen Sidonia openbaren
Hoe hy in Griecken is by Florisel gevaren, enz.

¹⁾ In dat jaar werd dit stuk ten minste vertoond op den Amsterdamschen Schouwburg (WYBRANDS
t. a. p. bl. 256.)

Wie deze verzen uitsprak, blijkt ons indien wij, de lijst der „personagien” nagaande, daarop aantreffen: „I. Verthoonder. II. Verthoonder.” Dergelijke vierregelige stukjes treft men niet zelden aan. Zoo vinden wij b.v. een drietal coupletten van vier regels onder VONDELS Werken opgenomen, getiteld: *Vertooningen in Salmoeneus*.¹⁾ Een drietal andere hebben blijkbaar dienst gedaan bij de opvoering van ANTONIDES' *Trazil*.²⁾ Sommige vertooningen, b.v. diegene welke door JAN VOS voor VONDELS *Lucifer* waren bedacht, doen ons hier en daar aan pantomimes denken.

In enkele der hier vermelde staaltjes van vertooningen hebben wij reeds gezien, dat muziek en dans soms met de vertooning gepaard gingen. Zij kwamen echter beide, evenals de zang, ook op zich zelf voor. Naar het schijnt, werd in sommige stukken wel eens aan het eind van een bedrijf of tooneel een muziekstuk gespeeld. Zoo lezen wij in COSTERS *Polyxena* (vs. 932) aan het eind van het 2de bedrijf:

Maar Hecuba die slaapt, 'k vertreck terwijl haar oghen
Ghesloten zijn, en ga de speel-lieden ghebien,
Te speelen dat haar slaap te beter mach gheschien.

In de stukken van RODENBURG wordt veel „ghemusikeert,” hoewel dikwijls slechts om den zang te begeleiden. KRUL wilde, gelijk men weet, aan de muziek een veel grooter plaats verschaffen; in zijne stukken vindt men niet zelden uitdrukkingen als deze: ende wort musicael gespeelt op verscheyde instrumenten”.³⁾ Vooral worden in de stukken dezer dagen dikwijls trommen geroerd, trompetten gestoken en bazuinen geblazen. Zoo leest men in KOLMS *Battaefsche Vrienden-Spieghel*: „Men Trompet van 't Hoff int kriecken van den Daghe. Het daghet inden Oosten etc.” De komst van een of ander voornaam personage werd steeds aangekondigd door dergelijke muziek. Zoo lezen wij in COSTERS *Polyxena* dat Ulysses die de komst van Agamemnon afwacht, zegt:

Toe dienaers, wilt u stracks elck in zijn orde setten,
De rammelende trom en greyende trompetten
Bootschappen daar de komst van u volmaackte heer.⁴⁾

1) VAN LENNEP's Vondel (ed. UNGER) 1656—1657, bl. 176.

2) In de uitgave van 1685 achter het lofdicht van VONDEL geplaatst.

3) *Rosilion en Rosanire* (uit de Fransche *Astrea*) Ao 1641, 3de Handel.

4) T. a. p. vs. 660—662.

In *David Herstelt* hoort men bij de komst van den zegevierenden Joab (vs. 1620): „de paerden brieschen en de veltbazuinen steecken”; in *Batavische Gebroeders* evenzoo bij het opkomen van den stadhouder Fonteius Kapito: „Men steeck de krijgshklaroen en ga hem in 't gemoet.” (vs. 573) en in *Trazil*:

Zy naerderen; ik hoor de blijde zegehooren
En hun triomfbazuin mijn moedige oorlogslof
Uitschat'ren dattet klinkt en wederklinkt in 't hof.¹⁾

Hare voornaamste beteekenis in het drama had de muziek echter als draagster van den zang. Er worden in vele stukken van dezen tijd liederen gezongen; niet alleen gelijk in den *Battaefschén Vrienden-Spieghel*, „een liedeken ghesonghen tusschen de Verthooninghe”, maar ook en veel meer nog tusschen den dialoog. In de stukken van den liedjesdichter BREEROO wemelt het van liederen; ook in RODENBURGS werken zijn zij niet zeldzaam; evenmin in HOOFTS *Granida* en COSTERS *Ithys*; evenals in de middeleeuwen bleven ook gedurende de 17de eeuw liedjes een bestanddeel der klucht vormen. Ook de reien in het nieuw-klassieke treurspel werden gezongen. In *Iphigenia* wordt de „rey van Grieksche papen” aangekondigd door dezen regel (vs. 1191) van Ulysses: „Ziet daar der Priest'ren Rey die 'r singhende komt groeten.”²⁾ In VONDELS *David in Ballingschap* (vs. 131—132):

Volgh my na, terwijl de rey
Van Aron ons met zang naer Moses hut geley.

Soms werden de reien blijkbaar vierstemmig gezongen. Men kan dat opmaken uit eene aantekening in het reeds vaak vermelde exemplaar van VONDELS *Gebroeders* waar wij lezen: „De speeluyden speelen (l. hebben) op haar blaas Instrumenten dit bijgaende musijkstuk gespeelt. Ende vande priesteren op het toneel gesongen met 4 partijen.”³⁾ In het „Berecht” vóór *Jeptha* toont VONDEL dat hij aan de uitvoering dier reizangen veel gewicht hechtte; een gewijd treurspel vereischt — zegt hij „tot het uitvoeren, keur van bequame personaedjen, en toestel van tooneel, en maetgezag van reien, geoefent door eenen grooten Orlando, om onder het speelen d'aenschouwers te laeten hooren eene hemelsche gelijckluidentheit van heilige galmen, die alle deelen der goddelijcke zangkunste in hunne volkomenheit zodanigh bereickt, datze de zielen buiten zich zelve, als uit den lichame verruckt en ten volle met eenen voorsmaeck van de geluckzaligheid

1) T. a. p. bl. 27.

2) Een aantal andere bewijspplaatsen bij UNGER in zijne recensie van KOLLEWIJN's uitgave van COSTER's Werken (Ned. Spectator 1883, No. 17; p. 3 van den afdruck).

3) De rei wordt gevormd door priesters er kan dus niets anders dan een reizang bedoeld zijn.

der engelen vergenoegt." Slechts een enkelen keer heb ik in VONDELS drama's een lyrisch stuk aangetroffen dat gezongen wordt en toch geen rei is; het is het lied dat in *Samson* onder den „ommegang" blijkbaar gezongen wordt door de „koraelen".¹⁾

Reeds in den aanvang der 17de eeuw vinden wij plaatsen, waaruit blijkt dat er in een stuk dansen voorkwamen. In COSTERS *Ithys* (1615) vinden wij een der herderstooneeltjes een dans vermeld:

Tityrus. Neen, Coridon, pijp op. Ick zing en ghy ten dans.
Gruzella vat dan aen zijn frisse Rooze-krans.

Bij het liedje dat dan volgt

Laten u schrandere ledetjes zweven,
Wackere Nimphehlijn, over het gras

werd blijkbaar gedanst. Baucis die later komt, zegt dan ook:

Reuck'looze wulpen, rust! 't is lang genoch gesprongen,
Ghehippelt en ghedanst.²⁾

In een vroolijk herderstooneeltje als dit paste een dans ongetwijfeld beter dan in een ernstig treurspel als *Polyxena*. Echter heeft COSTER ook in dit stuk twee dansen gebracht; misschien heeft hij daardoor het ontbreken van het kluchtig tusschenspel willen vergoeden voor dat deel van het publiek dat behoefte had aan eenige afwisseling. De Rey van Traciers zegt in vs. 420 tot Ibis.

Mijn Heer, wy staan ghereedt om ons wat te vermaken
Met dansen, om alzo wat door den dach te raken

en in vs. 434:

Indien 't mijn Heer 'alzo behaecht, wy willen dan
U ten ghevalle strack het dansen veerden an.
.....
Vat aan mijn Heeren nu, de speel-lieden beginnen.

In vs. 997 zegt Hecuba:

'k Vertreck, want over tijt heeft Hecuba vertoeft,
Alzo de Salij tot den dienst aen komen springhen,
En treen de sangers maat die Mars ter eeren singhen.

Hier werd dan de dans der Salii waarschijnlijk nagebootst.

¹⁾ De Aertspriester zegt immers (vs. 1399—1400): „Nu den grooten ommevangk// Eens geviert met spel en zangk" en in vs. 1423: „Gy koraelen, zingt ons voor"; dan volgt het lied zelf.

²⁾ T. a. p. bl. 118—120.

Ook in VONDELS *Palamedes* moest gedanst worden. Dit blijkt ons uit den aanvang der Rey (vs. 608):

Koomt, laet ons by de donckre maen
Eendraghtelijck ten reye gaen

uit vs. 655: „Heft aen een nieuwen dans en maeckt haer (de Nood = het Noodlot) Godheyd groot.”

en uit vs. 729—730:

Houd op, ghy hebt voldaan. Het noodlot heeft volkomen
Uw danssen en gezang goedgunstigh aengenomen.¹⁾

In RODENBURGS *Mays-Spel* (A^o 1633 opdracht) komen vijf boeren en vijf boerinnen „singhende en dansende uyt”, vergezelschap door „Cupido, spelende op een Bommetjen”. Telkens komen zij weer en verdwijnen na korten tijd gedanst te hebben. Dat is reeds eene vingerwijzing naar de balletten. Ook in de klucht werd wel eens gedanst; ik herinner mij daarvan slechts een voorbeeld: in HOOFTS *Jan Saly* (a^o 1622) wordt een bruiloft voorgesteld; daar vindt men de tooneelaanwijzing: „Hier wordt ghedanst.”

Na 1645 gaf men „dikwijls een ballet, arlequinade, maskerade, vreemde dans of iets dergelijks”, in plaats van eene klucht, als nastukje.²⁾

In de tweede helft der 17de eeuw is de neiging tot het doen uitvoeren van dansen in een drama eer toe- dan afgenomen. In *Salmoneus* werd blijkbaar een godendans voorgesteld. In vs. 1534 zien wij dat „de hemel daelt alreede, en opent zijne boogen”; Apollo, Mars, Mercurius, Venus, Mercurius, Venus, Pallas en Diana worden aangeroepen en verschijnen. Salmoneus zegt dan:

O Godtheën, welkom, die, reede op ons geboden
Dit Godtsfeest eeren wilt, en elck uit zijnen trans
En onzen hemel daelde, om dezen Godendans
Eendraghtigh te bekleën op schuiftrompet, op veëlen,
Schalmejen en muzijck van goddelijcke keelen.
Wy zullen uit den troon van wolcken, aen de zy
Van onze gemalin gezeten, beide bly
Bestraelen uwen zwier, en letten op de zwaegen
Van deezen dans en trant, waerop de starren draegen.

Hierna werd de dans uitgevoerd; dat blijkt uit de woorden van Hierofant:

Genoeg gedanst: uw dans vernoecht de majesteit
Van onzen Jupiter.

¹⁾ *Palameas* is, naar het schijnt, gedurende de 17de eeuw slechts een paar maal in 1665, vertoond.

²⁾ WYBRANDS t. a. p. bl. 91.

Waarschijnlijk had VONDEL het denkbeeld van dezen godendans ontleend aan den door hem zoo bewonderden dichter DU BARTAS: in een door hem vertaald deel van diens groot werk *La Semaine, de Heerlyckheyd van Salomon*, immers vinden wij de beschrijving van een planeten- of godendans, waaraan Saturnus, Jupiter, Mars, de Zon en Mercurius, Venus en de Maan deelnemen (vs. 794 volg.).

Misschien werd ook in *Jephtha* gedanst. Ik zou dat vermoeden uit vs. 328-329:

De maeght genaect, tot zingen aengeport.
De zanglust noopt de trippelende voeten.

en vs. 418: „Treenwe in, op bommen en schalmeien.” Aan geen twijfel onderhevig is, dat VONDEL in *Adam in Ballingschap* een dans heeft gebracht. Is dat stuk ook al bij des dichters leven nooit vertoond, VONDELS bedoeling blijkt duidelijk genoeg uit verzen als deze (vs. 830—831):

De gasten vangen aen den hemel toe te danssen.
Een dans van eere en prijs, op bom, schalmey en fluit

en uit den ganschen heerlijken rei die dan volgt:

Danssenwe, Godts naem ter eere
Die gelieven t'zamenvoeght
Zoo gezalicht en vernoecht.
Laetze beide, keer in keere,
In het midden van den rey,
Op kornet en hofschalmey,
Harpen, fluiten, luiten, veëlen,
En de bevende orgeikeelen,
Trippelende zwey in zwey,
D'eene ronde in d'andre mengen
.
Met de voeten kringen weven
Dat de paradijsgront dreunt, enz.

De dans die vooral door Adam en Eva wordt uitgevoerd, herinnert levendig aan eene andere plaats uit het straks vermelde werk van DU BARTAS (vs. 937), waar de dans van Zon en Maan wordt geschilderd „vertoonende inde aerde Salomon en Pharonida: Christus en zijn Kercke inden Hemel.” Ook Adam immers zegt tot Eva (vs. 894):

Dat ick dan de zon uitbeelde;
Gy, mijn bruit,
't Maenlicht, 't welck me noit verveelde;
Scherpe prickel van mijn weelde,
Dans vooruit.

Dat de dansen in de tweede helft der 17de eeuw een gewichtig deel van menige opvoering uitmaakten, blijkt ook uit de felheid, waarmede de vijanden

van het tooneel tegen het dansen uitvaren. Ik heb hier het oog, behalve op den ongenoemden schrijver van het vlugschrift *Tooneelschilds-Verplettering* ¹⁾, vooral op JACOB KOEMAN, den schrijver van het gerijmde strijdschrift *Schowwspels Beschouwing*. Wat de laatste over het dansen en vooral over de personen der dansers mededeelt, is zeker weinig geschikt ons sympathie voor de tooneeldansen in te boezemen. ²⁾ Evenmin wat wij in de *Oeconomia Christiana* van Ds. WITTEWRONGEL, VONDELS vijand, lezen over „die geyle ende ongeschickte Dansseryen, die gheheel teghens de Christelicke zedigheydt zijn strydende ende als rechte aenlockselen tot onkuysheyt..... van ons oock veroordeelt zijn.” ³⁾

Wij zouden beter op de hoogte moeten zijn van den aard dezer dansen, om te kunnen nagaan en aanwijzen, in hoever er overdrijving heerscht in deze voorstelling; dat er overdrijving is, houd ik voor waarschijnlijk.

1) Vgl. Vondels Werken (VAN LENNÉP) IX, 332.

2) T. a. p. bl. 375 en volgg.

3) T. a. p. bl. 1179.

DE WETENSCHAPPELIJKE RESULTATEN
VAN DE
Tentoonstelling van Oude Kunst te Utrecht
IN 1894 GEHOUDEN.
DOOR
DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

IN de volgende regelen wensch ik in een zoo beknopt mogelijken vorm aan te teekenen, welke resultaten de Utrechtsche tentoonstelling voor onze kennis der oud-hollandsche schilderkunst in 't algemeen en van die te Utrecht in 't bijzonder gehad heeft. Ik volg daarbij de orde van den catalogus. Aangezien de mogelijkheid bestaat, dat deze wel eens voor de uitvoerig behandelde biographieën van Utrechtsche schilders geconsulteerd zal worden, neem ik tevens nota van de fouten, die tengevolge van den korten tijd van bewerking daarin zijn blijven staan. Beginnende met die punten, welke eenige uitweiding vereischen, voeg ik daaraan een lijst van verbeteringen toe, waarin voor 't gemak van 't naslaan de in het supplement op den catalogus gegeven Errata et addenda tevens zijn opgenomen.

BALTHASAR VAN DER AST, Nr. 1. Vruchten. Op dit stuk is behalve de handteekening ook het jaartal 1624 apocrief. Een facsimile van beide vindt men in Dr. H. TOMANS opstel over de familie DE HEEM in het Repertorium f. Kunstw. 1888, XI p. 128. Het komt mij voor, dat er onder deze handteekening nog sporen der echte zijn waar te nemen. Hoe JAN DAVIDSZ. DE HEEM zijn vroege werken

placht te merken, blijkt het best uit de handteekening van het fijn getoonde stilleven Nr. 83:

*Johannes de
Meem.
1628.*

H. BLOEMAERT, Nr. 14, de muze Clio. Was in 1890 als het werk van ABRAHAM BLOEMAERT in Pulchri tentoongesteld, doch de schilderwijze zoowel als de handteekening:

A. Bloemaert fe:

wijzen op HENDRIK, al heeft men naar 't schijnt pogingen gedaan, om door het aanbrengen van een convexen haal aan 't voorste been van de H. en door het invoegen van een : er een handteekening van ABRAHAM van te maken. Ter vergelijking is eene verwijzing naar de facsimiles in den Utrechtschen catalogus, Nr. 16 en 17 van ABRAHAM en Nr. 21 van HENDRIK BLOEMAERT, voldoende.

PAULUS BOR, Nr. 17. Aanbidding der Koningen. Dit stuk was in 1886, voordat de handteekening

P Bor
1634

er op gevonden was, te Dusseldorp tentoongesteld als het werk van WILLEM DE POORTER. In het Gasthuis te Amersfoort bevindt zich een gemerkt groot familie-tafereel van het jaar 1628 van onzen schilder, waarop een echtpaar met drie zoons, drie dochters, een schoonzoon, een schoondochter en drie kleinkinderen zijn afgebeeld in levensgrootte ten halven lijve om een tafel. Alle zien er jeugdig en blozend uit; de beste eigenschap bestaat in de levendige, frissche kleuren, meer dan in de juistheid van teekening of zorgvuldigheid der modelleering. Eene inscriptie luidt

PSALM 127

Ecce sic benedicetur homo qui timet dominum.

J. v. BIJLERT, Nr. 37. Callisto. De hoofdgroep van dit, helaas grootendeels

versleten tafereeltje komt ook voor op den VERTANGEN Nr. 489, behalve dat daar de eene nymph links naar rechts kijkt, omdat Diana rechts zit.

Nr. 38, De verloren zoon. Vergeleken met het soortgelijke, gemerkte Nr. 39, kwam mij dit stuk zoowel in de teekening, als in de typen en in het coloriet afwijkend voor en kan ik hoe langer hoe minder de gedachte van mij afzetten, dat dit het werk van een ander artist (bijv. JAN LIJS) zou kunnen zijn. Het eigenaardige, misschien aan WITTEWAEL ontleende, blauw-groen naast rood met oranje opgezette lichten, hetwelk Nr. 39 op verschillende plaatsen in de costumes vertoonde, miste men in 38 geheel.

WILLEM VAN DRIELENBURCH, Nr. 48—51. Voor dezen schilder was de Utrechtsche tentoonstelling eene relevatie. Er was tot dusver geen schilderij van hem bekend. Op grond van de schrijfwijze door zijn leerling ARNOLD HOUBRAKEN gevolgd noemde men hem DRILLENBURGH en op grond van zijne verhuizing naar Dordrecht heb ik indertijd een gezicht op die stad, hetwelk W D dort, 166. gemerkt is, (Nr. 49 van de tentoonstelling) als een vermoedelijk werk van hem vermeld (Quellenstudien, blz. 65). Van dezelfde hand was blijkbaar Nr. 50, W D 1668 gemerkt. Toen nu onder Nr. 48 een uitmuntend gezicht op de in 1649 afgebroken Wittevrouwenpoort te Utrecht met de volle handteekening:

W Drielen B. p. xcit.

voor den dag kwam, schenen alras de Nrs. 49 en 50 niet fraai genoeg voor den meester en werden daarom als: „Toegeschreven aan W. v. D.” gecatalogiseerd. Hetzelfde gebeurde met Nr. 51, eveneens als DRIELENBURCH ingezonden, doch schijnbaar een gansch andere hand verradend dan het gemerkte stuk. Achterna bleek evenwel, dat bij dit laatste landschap een voluit „W. V Drielenburch fecit” gemerkt pendant behoort en omstreeks denzelfden tijd ontving ik van den heer JACQUES te Nancy, den eigenaar van een uitgebreide verzameling van oude kunst, eene mededeeling met photographie, waaruit blijkt, dat ook hij een voluit „W. V DrielenBurch fecit” gemerkt bergachtig landschap met ruines bezit, waarvan de stoffage aan ANDRIES BOTH, DRIELENBURCHS medeleerling bij BLOEMAERT wordt toegeschreven. Dit stuk nu, voorzoover het zich uit eene photographie laat beoordeelen, wijkt wederom en van het gezicht op de Wittevrouwenpoort en van het landschap Nr. 51 af en vertoont daarentegen overeenkomst met de Nrs. 49 en 50, zoodat ik het ten slotte weer niet voor geheel onmogelijk houd, dat ook deze van DRIELENBURCH zijn. HOUBRAKEN vertelt ons reeds, dat DRIELENBURCH later de manier van JAN BOTH begon te volgen. Bij eenigen goeden wil kon men althans in het onderwerp van Nr. 51 deze navolging bespeuren; desgelijks in het stuk van den heer JACQUES.

In den catalogus wordt reeds vermeld, dat hetzelfde gezicht op de Witte-vrouwenpoort als 't werk van een onbekend schilder in 't museum Kunstliefde hangt (Nr. 96) en in de Errata hebben wij nog kunnen mededeelen, dat ook daarop rechts beneden de sporen der handteekening W D B... f... gevonden zijn. Het stuk van Baron VAN HARDENBROEK is evenwel fraaier van toon en zorgvuldiger van uitvoering en bevat ook betere stoffage. Het schijnt waarschijnlijk dat DRIELENBURCH deze af en toe door een bevriende hand liet schilderen.

CORNELIS DROOCHSLOOT, Nr. 52 en 53. Dansende boeren, en Boerenmaaltijd. Nadat J. H. HOFMAN in de Dietsche Warande van 1893, blz. 349—353 voor het eerst de aandacht op dezen schilder heeft gevestigd, zijn sedert verscheiden zijner werken aan 't licht gekomen. Van de beide tentoongestelde droeg Nr. 53 de handteekening:

c. drooghsloot 1670

Hieruit blijkt, dat de meening van den heer HOFMAN t. a. p., dat alle met het bekende monogram van JOOST CORNELISZ DROOCHSLOOT voorziene en na 1650 gedateerde stukken aan een onderzoek moeten onderworpen worden, of zij niet van CORNELIS JOOSTZN konden zijn, ongegrond is. Een stuk van 1664 berust in het museum te Amersfoort, een vierde onder den naam van J. C. DROOCHSLOOT in het museum te Cassel (Cat. 1888, Nr. 250, gemerkt *c. d.*)

De schilderijen van CORNELIS DROOCHSLOOT zijn geheel in den trant zijns vaders gedaan; ook de door dezen met voorkeur gebruikte kleuren: bruingeel in de huizen, rood in de costumes, evenals de teekening der wolken en van 't gebladerte komen overeen. Een kenmerkend onderscheid bestaat daarin, dat de personen van den voorgrond bij den zoon naar verhouding te groot zijn en voorts in zekere scherp begrensde, over de geheele straat verspreide grasperken. Op het stuk te Cassel vielen mij bovendien afwijkingen in het landschap en eigenaardige lichtgroene plekken aan de boomen in het oog.

MICHIEL GILLIG. Deze is door KRAMM als de waarschijnlijke broeder van JACOB GILLIG in de literatuur ingevoerd. Op hem zijn de portretten overgebracht, die HOUBRAKEN aan den vischschilder JACOB had toegeschreven. De catalogus van Kunstliefde noemt MICHIEL JACOBS vader. Nu moet het evenwel de aandacht trekken, dat deze MICHIEL, die omstreeks 1636 een zoon kreeg, dus zelf laat ons zeggen in 1615 geboren moest zijn, eerst in 1688 als deken van 't schilderscollege voorkomt, en dat alle van hem bekende werken van na 1680 dagteekenen, te weten de beide tentoongestelde portretten en een zevental anderen, die alleen door de gravures (bij F. MULLER en V. SOMEREN beschreven) bekend

zijn. Een schilder zou 65 jaar oud geworden zijn, zonder dat er iets omtrent zijn werk bekend raakte en dan zouden er opeens uit vijf levensjaren, negen werken komen! Het vermoeden ligt dus voor de hand, dat de portretschilder MICHIËL GILLIG tot een latere generatie behoort, en dit vermoeden is door een op mijn verzoek door Mr. S. MULLER FZN. ingesteld onderzoek althans ten deele bevestigd.

Ziehier de feiten, wier kennis ik deels aan de welwillendheid van den heer rijksarchivaris, deels aan die van den heer C. A. DE KRUIJFF te danken heb:

19 Dec. 1641 laten MICHIËL GULICH, *druppenierder* en MADDALENA MICHIËLS, woonende int Molensteeg in den Dom een zoon TOMAS doopen.

Den 22 January 1661 worden in de Catechistkerk getrouwd JACOBUS GULICK, j.g. van Utrecht, wonende in de Begijnsteeg en

HESTER WILLERTS j.dr. van Utrecht, woonende int Angnieteclooster.

Getuygen: } van hem MICHIËL GULICK vader,
 } ANNA VAN LUMMEL, de swagerin.

19 Mei 1661 wordt in de Claeskerck gedoopt:

MICHIËL, *zoon van Jacobus van Gulick ende Hester Willarts*, woonende in het Agnete clooster.

2 Nov. 1680 maken Sr. JACOB GILLIG, constschilder en borger deser Stadt en HESTER WILLART hun testament. Hij benoemt tot momber zijn vader MICHIËL GILLICH en zij haren broeder ISAACK WILLARTS, mede constschilder.¹⁾

Denzelfden dag (N.B.!) wordt in de Buerkerck begraven:

HESTER WILLERTS, huysvrouw van JACOB VAN GULICH Achter St. Pieter laet nae haer man met een zoon. 12 dragers.

De weduwnaar troostte zich spoedig; reeds den 5 Mei 1681 maken JACOB GILLIG, constschilder en JO^{de} ELISABETH GLOVER, wede Sr. DIRCK ROVERS (of BONERS) huwelijksche voorwaarden¹⁾, en

23 May 1681 hertrouwt in den Dom:

JACOB GILLICH, wedr van HESTER WILLARTS met ELISABETH GLOVER, wede van DIRCK BOONER.

Getuygen: } ISAAC WILLARTS.
 } HELENA VAN DREUVEN,

9 July 1682 laten zich aanteekenen:

MICHIËL VAN GILLIG, j. m., van Utrecht en MARIA NEEFF, j. d. van Montfort
In ondertrouw opgenomen te Montfort ende getuygen MATTHIAS NEEFF,
Eccles. *ibid.*

¹⁾ Nots. W. ZWAERDECROON.

Uit dit huwelijk wordt geboren :

11 Juli 1683 HESTER GILLICH, overl. 26 Maart 1684.

12 Nov. 1685 wordt in de Buerkerck begraven :

MICHIEL GULEG, laet nae zijn vader. 12 draegers.

8 Juni 1686 huurt JACOB GILLIG van den Heer JOHAN LOUIS GODIN, Heer van Maersebroek etc. een huysinge op St. Pieterskerckhof binnen Utrecht met stal, hof en koetshuis — onder voorwaarden eene schilderij te maken voor een schoorsteen in dit huis.¹⁾

15 Maert 1688 wordt in de Buerkerck begraven :

MICHIEL GULICH laet nae mondighe kinderen op de Vuylesloot. Gesoncken gratis.

28 Dec. 1691 desgelijks.

ELISABETH GLOVER, huysvrouw van JACOBUS GULICH laet nae haer man met onmondige kinderen op 't Pitskerckhoff, geeft 3 — 3 — 0.

En eindelijk 24 July 1701 :

JACOB GILLIG, cipier op Hasenberg, laet nae onmondige kindren. 8 dragers.

Uit het bovenstaande blijkt, dat JACOB's vader drapenier was en den 15 Maart 1688 overleed, mondighe kinderen nalatende en dat zijn zoon, eveneens MICHIEL geheeten, den 19 Mei 1661 gedoopt werd en in Juli 1682 huwde. Vermoedelijk was hij de schilder der portretten van 1680—85 en de deken van 1688. Hij kan dus niet die MICHIEL GULIG zijn, die den 12 Nov. 1685 begraven werd, nalatende zijn vader.

Voorts blijkt, dat JACOB GILLIG in vrij goeden doen verkeerde en eerst op het laatst van zijn leven, d. w. z. na 1691 cipier op Hasenberg werd.

Nr. 74, Portret van J. v. NEERCASSEL, als „toegeschreven aan M. GILLIG” gecatalogiseerd, bleek bij vergelijking met de prenten van P. SCHENK en J. VAN MUNNIKHUIJSEN het door deze gevolgde origineel van WILLEM of GUILIELMO VAN INGEN te zijn. Deze schilder werd volgens HOUBRAKEN in 1651 te Utrecht geboren en was leerling van ANTH. DE GREBBER te Amsterdam en van KAREL MARATTI te Rome, waar hij in 1671, juist in 't gevolg van NEERCASSEL, mee heen genomen was. Na een verblijf te Napels en te Venetië, keerde hij naar Amsterdam terug en eindigde aldaar zijne dagen. Door de identificeering van dit zijn eerste bekende werk is wederom een lang niet onverdienstelijk artist in de achtbare rei der Hollandsche portretschilders ingevoegd.

DAVID DE HEEM, Nr. 8, Stilleven. De handteekening : D. DE HEEM F, op dit stukje schijnt mij meer dan apocrief en de toeschrijving aan een ouderen DAVID DE HEEM hoogst gewaagd. Nr. 82 daarentegen is vrij zeker het werk

¹⁾ Nots. Lud. ADR. DE WITH.

van dien **DAVID DE HEEM**, die in 1694 als meesterszoon te Antwerpen werd ingeschreven. Van dezelfde hand komen hier en daar werken in den kunsthandel voor en was er ook een in 1893 op de tentoonstelling van oude kunst te Luik te zien. (Nr. 59 van den catalogus, uit de verzameling G. LAPORT.)

GILLIS D'HONDECOETER, Nr. 91. Landschap. Dit stuk is door eene bijkans onverklaarbare vergissing aan GILLIS toegeschreven, terwijl het èn blijkens het jaartal èn blijkens de voorletters G. J. = GIJSBERT JILLESZ van de handteekening

*G Hondecoeter
A° 1646*

door den zoon geschilderd is. Diens hoenders in het Museum Boymans vertoonen een geheel gelijksoortig monogram, hetwelk in den catalogus niet geheel en al weergegeven schijnt.

In het dateeren van WILLEM VAN HONTHORST's vertrek naar Berlijn is een fout ingesloopen; dit was niet 1645, doch na het huwelijk van LOUISE HENRIETTE (7 December 1646). Den 7 Januari 1647 wordt er hij tot hofschilder benoemd (SEIDEL, Jahrbuch der kgl. Pr. Kunsts, XI p. 124), doch den 4 Mei 1647 en 3 April 1650 was hij te Utrecht (zie KRAMM). De portretten van Mr. RAM en echtgenoot heeft hij blijkbaar voor zijn vertrek in 1646 geschilderd ¹⁾.

HORATIUS DE HOOCH behoorde vóór deze tentoonstelling tot de geheel onbekende grootheden. Slechts KRAMM vermeldt een „zeer fraaie schilderij, van ordonnantie als door HERMAN SWANEVELT en in kleur en stoffagie als door WILLEM DE HEUSCH, zijnde een bergachtig landschap met een rivier doorsneden, die rechts tot op den voorgrond uitloopt, links op de hoogte van een rotsgrond de ruïne van een gebouw; op den voorgrond twee beladen muil dieren, door een man, die op een mandoline speelt, voortgedreven, gemerkt H. V. HOOCH of HOOCK, 80 × 125 c.M.” Dit stuk komt wat het onderwerp aangaat, geheel met het doek van den heer HULDSCHINSKY (Nr. 113) overeen, ook daar een rivier, ruïnes op heuvels en landlieden. KRAMM was niet zoo secuur, dat hij zich niet in H. V. HOOCH en H. D. HOOCH vergist kan hebben. Een derde stuk was hoogstwaarschijnlijk Nr. 80 der veiling HABICH, voor ROMEIJN DE HOOCH, zoowel wat schilderwijze, als wat onderwerp en handteekening aangaat zeer verdacht, doch zeer goed bij dezen HORATIUS DE HOOCH passend. Ook het stuk uit het Stockholmer Museum, daar als KAREL DE HOOCH gecatalogiseerd, zal wel van onzen HORATIUS zijn, hoewel de overeenkomst niet zóó frappant is, om het met volle

¹⁾ Omtrent de familierelaties der gebroeders HONTHORST dank ik een aantal gegevens, te uitvoerig om hier in te lasschen, aan de heeren VAN EELDE en DE KRUYFF te Utrecht.

zekerheid te durven zeggen. Het scheen van een ander palet gedaan, vertoonde bijv. in de wolken meer oranje en was breeder van penseelstreek. Jammer dat noch de datum 16.2, noch het eerste gedeelte van den naam volkomen te ontcijferen waren. Met een 15 of 20 jaar tusschenruimte kan dezelfde artist beide stukken zeer wel geschilderd hebben. De sterke zuidelijke invloed laat zich door werken van BOTH, SWANEVELT, VAN BEMMEL enz. gereedelijk verklaren, zonder dat men behoeft aan te nemen, dat DE HOOCH Italie heeft bezocht. De lijst der schilderijen in het slot Charlottenborg te Kopenhagen vermeldt onder nr. 146 van H. D. HOOCH een „Parti udenfor Roms Mure”. Tijdens mijn bezoek was dit stuk niet te zien. In de auctie J. ROELOFS THIJSSSEN, Amsterdam, 26 Oct. 1891, kwam onder nr. 34 ook een „paysage d'Italie avec figures”, doek 57 × 66 c.M. op naam van H. DE HOOGHE voor. Kooper was Makelaar COENDERS voor f100. Dr. BREDIUS wijst mij nog op een maneschijntje van ORATIUS DE HOOGH, door hem in een Amsterdamschen boedel van omstreeks 1660 aangetroffen.

REINIER VAN DER LAECK, Nr. 122. Het jaartal van dit stuk is blijkens het facsimile eerder met BODE, Studien p. 335 ¹⁾ als 1638 dan met den Mainzer catalogus als 1633 te lezen:

Laeck f
1638

De biographie is met hetgeen in OBREENS Archief III 264 en V 99 wordt medegedeeld, aan te vullen. Op eerstgenoemde plaats leze men 1644 in plaats van 1699. REYNIER VAN DER LAECK komt blijkens de onuitgegeven bescheiden van Dr. A. BREDIUS van af 1637 tot aan zijn dood vóór 1658 onafgebroken in den Haag voor. De schilderes MARIA VAN DER LAECK was zijn dochter.

ANTHONIUS LEEMANS, Nr. 123. Jachtgerei. Alleen toegeschreven; misschien eerder van JOHANNES LEEMANS. Deze beide schilders zijn nog niet altijd uit elkaar gehouden. Wij weten uit het reisverhaal van DE MONCONYS (BREDIUS, Ned. Kunstbode 1881 blz. 13), dat deze in 1663 te Utrecht eenen LEEMANS bezocht, die vogelkooitjes schilderde en uit een akte van den notaris JOH. V. STEENRE te Utrecht, ged. 14 Oct. 1663, waarin Sr. ANTHONY LEEMANS, Mr. schilder, machtiging op zijn huisvrouw CATHARINA VAN NUYSSENBERCH verleent, blijkt, dat dit ANTHONY geweest is, die 16 Febr. 1631 in den Haag als zoon van ANTHONY LEEMANS den Jonge gedoopt werd, eerst daar, later in Amsterdam voorkomt en voor Nov. 1673 overleden is.

¹⁾ Daar wordt bij vergissing steeds van P. v. LAECK gesproken.

Oud-Holland, 1895.

JOHANNES LEEMANS, over wien ik eveneens de onuitgegeven documenten van Dr. A. BREDIUS mocht raadplegen, is waarschijnlijk een broeder van ANTHONY. Hij komt voortdurend in den Haag voor, waar hij nevens konstschilder ook wijnkooper genoemd wordt en in huizen speculeert. Volgens O.-H. VIII 298 was hij in of omstreeks 1633 geboren. Hij overleed tusschen 27 Maart 1687 en 17 Sept. 1688. Aan hem zijn de

T. Leemans.
1674. ¹⁾

gemerkte stukken toe te schrijven, waarvan de voorletter evenzooveel op een J als op een F of T lijkt (zie BREDIUS, N. Kunstb. 1881, p. 13 en O.-H. VIII 298). De op laatstgenoemde plaats geciteerde LEENDERT LEEMANS is alleen uit SYSMUS bekend en zal bij diens onnauwkeurigheid in de voornamen voorloopig nog onder reserve dienen te worden aangenomen.

HERMAN VAN LIN, Nr. 125, een ruiter. Dit stukje uit het museum BOYMANS te Rotterdam is, gelijk ook in den catalogus werd aangeteekend, naar alle waarschijnlijkheid van PHILIPS WOUWERMAN. In ieder geval bewees de vergelijking met het vlak er naast geplaatste gemerkte Nr. 124, dat het niet van VAN LIN was. Van 1849—1883 stond het in de catalogi op WOUWERMANS naam. Eerst in het jaarverslag over 1889 (blz. 14) werd het op VAN LIN overgebracht. Slechts het kleine formaat en de ongewone voorstelling — blijkbaar is het paard meer nog dan de ruiter een portret — konden hier op een dwaalspoor brengen. De heer MARTIN COLNAGHI te Londen bezit twee soortgelijke, gemerkte stukjes met herten en ander wild.

JOHAN CORNELIS VAN LOENEN. Behalve het tentoongestelde buitengewoon aantrekkelijke werk, hetwelk in afbeelding deze regels vergezelt, is mij slechts een veel minder fraai damesportret van 1638 op den huize Hardenbroek en den heer E. W. MOES nog een mansportret van 1637 op slot Surenburg bij Rheine bekend. (Zie voorts O.-H. XI. blz. 227.)

PAULUS MOREELSE. Het onder n°. 146 slechts aan hem toegeschreven portret van een officier kan met vrij groote zekerheid op zijn naam worden overgebracht. Het heeft in het gezicht volkomen die weke „flüssige” en dunne behandeling met fijne overgangen en groenachtige halfschaduwen, die MOREELSE

¹⁾ Facsimile der handteekening op 't stuk van Mr. A. H. H. v. D. BURGH te 's Hage.

MEISJESPORTRET DOOR J. C. VAN LOENEN.

Verzameling van Mr. P. F. L. VERSCHOOR te 's Gravenhage.

kenmerken. Slechts de uniform is wat hard van kleur en verwekt aarzeling. Men vergelijke echter hiermede het Amsterdamsche schutterstuk van 1616 ten stadhuije aldaar. Daarentegen ben ik bij het vrouweportret Nr. 139, na eene hernieuwde vergelijking met het portret van MARIA VAN UTRECHT in 't Rijksmuseum, er geheel van terug gekomen, dat ook dit van MOREELSE zou zijn. De penseelstreek is blijkbaar van een andere hand en de overeenkomst bestaat meer in de gelijkheid van sujet en opvatting dan van schilderwijze.

Nr. 147, een herderin, ook in den catalogus „toegeschreven” is zeker *niet* van zijn hand. Het meest lijkt het op dergelijke voorstellingen van WIJBRAND DE GEEST, van wien Consul WEBER te Hamburg en Landesgerichtsrat PELTZER te Keulen er elk een bezitten.

ANT. MORO Nr. 151. Veel opzien heeft deze verheerlijking van den verzezen Christus met het opschrift:

ANT. MORUS. PHIL. HISP. REGIS. PICTOR. F. A. M.D.L.VI.

verwekt. Alleen terwille van den eigenaar van *dit* stuk sprak de voorrede van den catalogus van „gevallen, waarin de inzenders uitdrukkelijk de voorwaarde gesteld hadden, dat hun eigendom zonder reserve onder de door hen als juist beschouwde namen zoude worden tentoongesteld.” Immers, hoewel aan dit stuk onmogelijk een hooger en ouderdom dan \pm het midden der zeventiende eeuw kunnende toekennen, meende de commissie, dat de tentoonstelling ervan uit een kunsthistorisch oogpunt van belang kon zijn, om deze door VASARI en VAN MANDER vermelde, doch verloren gegane compositie meer algemeen bekend te maken. Dit doel is slechts ten halve bereikt, want toen in de laatste weken der expositie de kunsthistorici in groteren getale kwamen opdagen, had de eigenaar, vertoornd over de kritieken, het stuk reeds van de tentoonstelling doen wegnemen. Hoewel de penseelstreek en het coloriet in de vleeschpartijen m.i. onomstootelijk den lateren oorsprong verrieden, was er in de opvatting, vooral der apostelen, nog wel een en ander, dat ook zonder de handteekening en zonder de vermelding bij VAN MANDER onmiddellijk aan afkomst van MORO zou hebben doen denken.¹⁾

JACQUES MULLER, Nr. 152. Amoretten.

Behalve het tentoongestelde, aldus gemerkte

J Müller f

stuk, noemt de heer VON SEMENOFF er nog twee anderen in Russische particuliere

1) Men vergelijke over het oorspronkelijke HYMANS in zijne uitgave van VAN MANDER I 280, noot 2) en 282. Eene gravure in omtrekken vindt men in de Ann. du Mus. van LONDON D. XV 15.

collecties; ook het Rijksmuseum bezit een precies zóó gemerkt werk, een ruitergevecht, zijner hand. KRAMM vermeldt hem den 20 Nov. 1665 te Utrecht.

NIEUWAEL. Deze schilder is tot dusver weinig bekend. O.-H. VIII. 304 staat een citaat uit SYSMUS: „NIEUWAEL, in naekte beelden en anjers, moy van Gorkom”, naar aanleiding waarvan BREDIUS een groot, slecht schilderij van een wildzwijnsjacht vermeldt, hetwelk R. NIWAEL 1645 of 1648 gemerkt is. Ook de beide tentoongestelde portretten, waartoe bij denzelfden eigenaar nog twee anderen behooren, zijn aldus geteekend:

R. niwael. 1645 *R. niwael. 1645*

Zij zijn vrij goede kunst, ongeveer van de qualiteit van de HONTHORSTEN of HENDRIK BLOEMAERT, nuchter, maar gezond.

Geheel anders is een naakte Venus en Amor in een vertrek bij een bed in de verzameling van den heer SOMOFF, Directeur der Eremitage te St. Petersburg. Het herinnert aan de school van POELENBURG en op dergelijke stukken zou de aantekening „naekte beelden” van SYSMUS kunnen slaan. De voornaam is in de handteekening, die zeer veel overeenkomst met de hier afgebeelden heeft, niet aangegeven, het jaartal is 1661.

Het eenige wat uit documenten over NIWAEL bekend is, is het testament van JOHAN CORNELIS VAN LOENEN, schilder en PETRONELLA VAN QUIRIJNEN den 21 Februari 1643 te Utrecht verleden. Zij legateeren bij ontstentenis van eigen kinderen aan den schilder JAN RUTGERS VAN NIEUWAEL, ¹⁾ die blijkens zijn eigen testament van 18 Sept. 1641 met een BASTIAENTGEN QUIRIJNEN gehuwd was. ¹⁾

Het vermoeden ligt dus voor de hand, dat onze R(UTGER?) de zoon of de vader van dezen JAN RUTGERSZ was. Van eenen

W. Nieuwaal

zag ik voor korten tijd de aan het Haagsche Gemeente-museum gelegateerde, doch door deze instelling geweigerde, zeer middelmatige portretten van Mr. MARTINUS POMPE en zijne vrouw SUSANNA ROGIER, omstreeks 1725 geschilderd.

ORMEA, Nr. 161. Het is niet zeker, of dit stuk van MARCUS of van zijn

¹⁾ Prot. Not. HENR. RUYSCH.

zoon WILLEM ORMEA is. Van den eerstgenoemden weten wij, dat hij in 1628 precies 't zelfde onderwerp aan 't Hiobsgasthuis cadeau gaf. Bij den heer AHN te 's Gravenhage zag ik ook een soortgelijk stuk met de handteekening:

W ORMEA 1654

en in de veiling MANOUVRIER, den 5 November 1894 te Brussel gehouden, wordt er een van WILLEM ORMEA onder nr. 415 vermeld. KRAMM deelt s. v. ISAAC WILLAERTS mede, dat deze in 1659 een stuk met visschen van ORMEA, voor het Dolhuis te Utrecht geschilderd, met beelden en schepen stoffeerde. Ook op 't stuk van den heer AHN zouden de lucht en de zee met schepen zeer goed van een der WILLAERTSEN kunnen zijn.

CORN. POELenburg, Nr. 163 en 164. Bathseba. Van deze twee vrij wel geheel overeenkomende stukjes was Nr. 163 stellig een origineel van POELenburgs hand en Nr. 164 eene krachtigere („derbere") herhaling door een zijner leerlingen of tijdgenooten. De kopist verried zich vooral in het ornament op het bruine bekken der fontein rechts en in het gezicht der oude vrouw. Ook koning David links in 't verschiet is minder goed gelukt.

De drie stukken (168—170) uit de richting van POELenburg waren niet nader te determineeren. Nr. 169, eene boetvaardige Magdalena uit Stockholm, herinnerde mij daar ter plaatse aan de toen pas geziene stukken van TOUSSAINT GELTTON in Denemarken, doch toen men ze hier met elkaar kon vergelijken, bleek er toch nog al onderscheid in de schilderwijze te bestaan. De figuur staat tusschen POELenburg en GELTTON in, het landschap en vooral het verschiet herinnert aan KAREL DE HOOGH. Vermoedelijk hebben we hier nog een of ander onbekend artist voor ons.

JAN V. SCOREL. Wat over Nr. 189, het portret van CATHARINA VAN SCHOONHOVEN medegedeeld wordt, berust niet op zekeren grondslag. Ook hier hebben wij 't waarschijnlijk met het werk van een onbekenden monogrammist, die met CS en twee gekruiste staven, zwaarden of hellebaarden teekende, te doen.

Nr. 192 en Nr. 194 vertoonen in hun middenstuk dezelfde compositie van een Calvarienberg, de kleinste met recht als SCORELS werk beschouwd, de grootste als een atelierstuk gecatalogiseerd. Eene moderne inscriptie vertelt van het eerstgenoemde:

„Geborge ten tijde der Beeldenstormerij uit de St. Nicolaas, bijgenaamd de Oude Kerk binnen Amsterdam."

Inderdaad vermeldt VAN MANDER, dat de hoogaltaartafel dier kerk een Crucifix vertoonde (ed. 1618 fol. 155b), en dat zich nog een tafel van dezelfde inventie daarvan te Amsterdam bevond. Nu ligt niets nader, dan te zeggen: zie

hier de beide bij VAN MANDER beschreven stukken, doch hiertegen verheffen zich m. i. gewichtige bedenkingen: in de eerste plaats zegt de genoemde schrijver uitdrukkelijk, dat het Crucifix t'Amsterdam, d. w. z. dat op 't hoogaltaar der Oude kerk, in den beeldenstorm „van het ontsinnighe gemeen gebroken en verbrandt werd,” hetgeen hij als tijdgenoot en belangstellende weten kon, en in de tweede plaats noemt hij het hoogh altaer-tafel niet minder uitdrukkelijk als eerste van eenige *grootte* tafelen. Wij betwijfelen of VAN MANDER deze woorden van een stuk van nog geen meter hoogte en nauwelijks meer dan drie kwart meter breedte zou gebruikt hebben, en evenmin is het denkbaar, dat het hoogaltaar der Amsterdamsche hoofdkerk van zulk een klein schilderstuk zou voorzien zijn geweest. ¹⁾ Daar òn VAN MANDER nog een derde stuk, een crucifix met twee deuren te Atrecht vermeldt, òn er heden ten dage nog andere Calvarienbergen van SCOREL bekend zijn (b.v. het belangrijke werk in 't Museum te Bonn), is het voorzigtiger de afkomst van het stuk in het Begijnhof maar in het midden te laten. Met de vleugels van dit stuk, de Kruisdraging en de Verrijzenis voorstellende, komen twee paneelen in het Aartsbischoffelijk Museum te Utrecht van zeer nabij overeen.

Omtrent de geschiedenis van Nr. 193 deelt Mr. CH. M. DOZY mij mede dat het in 1757 door Mr. HENDR. v. SLINGELAND, burgemeester van den Haag en zijne vrouw aan het hofje St. Anna-convent in de Zegersteeg te Leiden geschonken werd. Het bezit van de vrij-vrouw van Renswoude moet dus voor dien tijd vallen. Bij den verkoop der nalatenschap van den metselaar MEERBURG in 1860 werd het voor f 600 opgehouden. De namen der donatoren zijn volgens Mr. DOZY: HENDRIK JOOSTZ. VAN DUYVELANDT en MAY DAMMAS SIMONSZDR. VAN OVERVEST. Beide dragen een ring, waarop hun familie-wapen.

De stukken, die als „richting van SCOREL” gecatalogiseerd stonden, verrieden verschillende handen. No. 195, mansportret komt den meester zeer nabij en kon desnoods van hemzelf zijn, desgelijks het landschap met de roeping van Petrus (No. 197), doch No. 199, portret van NIC. CANNIUS en No. 196, dat van REINOUT v. BREDERODE, vertoonen eene andere, ook onder elkaar afwijkende behandeling.

Bij No. 200, het portret van Paus ADRIAAN VI., is het alleen consideratie voor het opschrift op de prent van F. BLOEMAERT geweest, die dit trouwens geheel bedorven en verrestaureerde stuk nog als „naar JAN VAN SCOREL” heeft doen catalogiseeren. Het aanwezige exemplaar was in ieder geval eene XVIIe eeuwse copie, verre ten achterstaande bij het ook al niet oudere portret in het Utrechtsche gemeente-museum. Gaan deze beide op een origineel van SCOREL terug, dan heeft

¹⁾ HIJMANS, in zijne uitgave van VAN MANDER I p. 313, die dit stuk toen nog niet kende, vindt zelfs het meer dan 2½ maal zoo grootte Haarlemsche stuk van te kleine afmetingen voor een hoogaltaarblad der Oude Kerk.

deze op zijn beurt weer niets anders gedaan, dan RAFAELS portret van ADRIAENS beroemden voorganger LEO X copieeren.

M. STOOP, No. 209, kortegaard, aan M. STOOP toegeschreven. Ik meen in de verzameling VON SEMENOFF te St. Petersburg een soortgelijk tafereel van ANTONY PALAMEDES gevonden te hebben, hetwelk uitmaakt, dat ook dit stukje van hem is. Vooral de figuren in 't halfdonker, de „zerfahrene" schilderwijze, de onzuivere vleesch tinten en tal van andere details komen overeen.

Omtrent het leven van M. STOOP tasten wij nog volkomen in 't duister. Eerst kortelings (O. H. 1894, blz. 146) is aan 't licht gekomen, dat zijn voornaam MARTEN was, en dat er reeds in 1648 twee stukken van hem in een Rotterdam-schen inventaris voorkwamen.

B. ZWAERDECROON, No. 210. Dit aldus gemerkte:

vrouwenportret¹⁾ kan alleen aan BERNARDUS ZWAERDECROON worden *toegeschreven*. De vergelijking B Z = BERNARD ZWAERDECROON is slechts eene gissing. Het gelukte mij hetzelfde monogram te ontcijferen op een uit Utrecht afkomstig, tot dusver op FERDINAND BOL'S naam staand doek met twee levensgrooten kinderen in een landschap bij den heer A. A. DES TOMBE te 's Gravenhage:

Ziet men deze monogrammen naast elkaar, dan is naar 't mij voorkomt in de eerste letter nog meer dan een B opgesloten en moet men er 't zij een T, F of J in herkennen. Ook de portretten van FRANCOIS LEIJDECKER en DIGNA DE MAAT in het depôt van 't Rijksmuseum te Amsterdam vertoonen in het monogram nog een soortgelijken dwarsstreep boven de B. Deze veronderstelling zou de geheele conjectuur ZWAERDECROON overhoop werpen. Hoe dit zij, een fraai, gedistingeerd portret blijft het stuk in ieder geval en de Nederlandsche kunstgeschiedenis is wederom een artist van betekenis rijker, moge hij ZWAERDECROON heeten of niet.

S. P. TILMAN. Een nieuwe bijdrage tot het leven van dezen Bremenschen schilder was de ontdekking zijner handteekening met het jaar 1645 op een schilderij in het Ger. Burgerweeshuis te Utrecht N° 212, in verband met akten van 6 Aug. 1639 en 18 Nov. 1642, waarin hij als te Utrecht woonachtig vermeld wordt. Hoogstwaarschijnlijk is deze zijne voorstelling der weldadigheid in genoemd gesticht ook nog te

¹⁾ Sedert dien aangekocht door het Museum Boymans te Rotterdam.

Utrecht ontstaan, alwaar den 16 Juni van dat jaar ter Momboirkamer aanbreng geschiedde van de begrafenis zijner eerste vrouw CLARA GLANDORP ¹⁾. In de de eerstgenoemde akten, in extenso medegedeeld in het Utrechtsch Jaarboekje voor 1891 blz. 253, neemt TILMAN tegenover S. SIMON DE PAS, der constrijcken plaetsnijder van Zijne Maj. van Denemarken op zich, te schilderen tien stukken geteeckent N°. VI volgens de afteekeninge hem behandicht tegen 500 Car. guldens tot XX st het stuk. De stukken moeten binnen twee jaar te Amsterdam overgeleverd worden; de Koning levert de ramen enz.

Drie dagen te voren had DE PAS een soortgelijk, vrij wat kostbaarder contract met GER. VAN HONTHORST gesloten, die voor 35 stukken samen 37500 guldens plus doeken, ramen, vrij transport enz. bedong ²⁾.

CLAES TOL. Nr. 213, Bad van Diana, gold vroeger als het werk van DOMINICUS VAN TOL, totdat Dr. VON FRIMMEL daarin eene vergissing voor CLAES JACOBZ TOL, een weinig bekend navolger van POELenburg, vermoedde. De overeenkomst met de beide authentieke stukken in het stedelijk museum te Coblenz is evenwel niet groot genoeg, om deze conjectuur waarschijnlijk te maken. Deze stukken zijn van een ander palet geschilderd en ook vaster, zij het dan ook niet correcter van teekening. Andere stukken van CLAES TOL werden mij nog gesignaleerd in de galerij LIECHTENSTEIN te Weenen (N°. 1283, oordeel van Paris), bij den heer KAEMMERER te Danzig en in het werk van den heer VON SEMENOFF (p. 219, 220 met facsimile).

D. v. VOORST. Nr. 225. Dit stuk draagt de handteekening:

DV Voorst. fe.

Kort geleden vond ik het eerste gedeelte van den naam DVVOO.... op twee aan POURBUS toegekende portretten in de verzameling der universiteit te Würzburg. Dit is alles wat er van dezen met veel gevoel voor coloriet be-gaafden artist bekend is.

ABRAHAM WILLAERTS. Den 3 Oct. 1669 maakt ABRAHAM WILLAERTS met zijne vrouw MARIA DE RECHTEREN van Hemert een mutueel testament en reeds den 30 November van 't zelfde jaar passeert zij eene acte als weduwe ³⁾. Hieruit blijkt dus vrij nauwkeurig de sterftijd van den schilder en tevens vervalt de mogelijkheid, dat hij het 1687 gedateerde portret in Kunstliefde kan geschilderd hebben.

¹⁾ Mededeeling van den heer H. N. J. v. EELDE te Utrecht.

²⁾ Utrechtsch Jaarb. 1891, blz. 251.

³⁾ Not. WOLF. ZWAERDECROON.

JAN V. WIJCKERSLOOT. De catalogus vleiده zich in Nr. 249, het portret van ABR. VAN BRIENEN eindelijk een authentiek werk van dezen veel genoemden, doch weinig gekenden schilder te hebben aan het licht gebracht, aan wien o. a. door den Berlijnschen catalogus langen tijd een volkomen echt gemerkt damesportret van BARTH. V. D. HELST en door den heer J. PH. V. D. KELLEN, de allegorische voorstelling Nr. 592 van 't Rijksmuseum wordt toegekend. Het genoemde portret draagt de volle handteekening: GIO. WYCKERSLOOT f 1685 en is door eenen VAN DIJCK in prent gebracht. Eene nauwkeurige beschouwing en vergelijking met de gravure heeft geleerd, dat ons doek een copie daarnaar, en niet het origineel er van is. Het is precies van 't zelfde formaat, naar denzelfden kant gericht, minder van kwaliteit, ook tengevolge van uitgebreide retouches en in sommige details minder uitvoerig. Zoo ontbreken bijv. de titels op de boeken, die een copist eerder weg zal laten, dan een graveur er bijvoegen; ook de ornamenten van 't tafelkleed vindt men wel in de prent, niet op 't schilderij.

De tweede afdeeling der tentoonstelling, die der niet-Utrechtsche meesters geeft tot volgende kritische kantteekeningen aanleiding:

GER. TER BORCH, Nr. 267 en 268 waren twee gelijke, slechts in een aantal details van de costumes afwijkende voorstellingen, gecatalogiseerd als manier van GERARD TER BORCH. Wel is waar schilderde deze meester in zijn vroegen tijd ook dergelijke kortegaardjes, doch gelijk het gemerkte stuk bij Mr. YONIDES te Brighton bewijst, in een eenigszins anderen stijl en kleurenscale, waarin men den schilder uit zijn rijpe periode al herkent. De uitkomst heeft den twijfel aan de toeschrijving aan TER BORCH gerechtvaardigd, want op Nr. 267, m. i. het eerst ontstane en een weinig betere exemplaar, is op de trommel het monogram *WD*

te voorschijn gekomen. Of dit WILLEM DUYSER geweest is, waag ik niet met zekerheid te zeggen. Hij toch werkte en merkte gewoonlijk anders, doch heeft niettegenstaande zijn kort leven soms zooveel verschil van stijl, dat het ten slotte wel mogelijk zou kunnen blijken, dat hij ook de schilder van dit tafereeltje geweest is ¹⁾.

Voor al de figuren en de techniek van den achtergrond hebben overeenkomst met den sinds kort aan DUYSER toegekenden officier in 't Mauritshuis, vroeger DUCK genoemd.

1) De kleine JACOB DUCK in 't Louvre (No. 2361), die o. a. op grond van overeenkomst met ons No. 268 door sommigen ook aan GER. TER BORCH is toegeschreven, behoort eveneens tot deze vermoedelijke DUYSERS. Ook zag ik er in den laatsten tijd elk één in de verzamelingen van den heer A. THIEME te Leipzig en den Marquis D'AOUST te Parijs.

Nr. 277, een familiegroep in een landschap, is het eenig bekende werk van een Dortsch artist:

AConincrovelt fecit 1647

over wien de heer G. VETH in O.-H. VI. 129 een en ander medegedeeld heeft. Zijn stijl gelijkt min of meer op meesters als THOM. DE KEYSER en G. DONCK, doch is drooger, de costumes zijn ouderwetsch en zouden doen vermoeden, dat het stuk minstens 15 à 20 jaar vroeger ontstaan was.

Een damesportret van NETSCHERS eersten meester (Nr. 282) is gewichtig van wege de uitvoerige handteekening:

*HCoster fecit
In Anken
A° 1642*

Uit HOUBRAKEN vernemen wij, dat COSTER gewoonlijk doode vogels schilderde. In dien trant bestaat ook een HCOSTER fe. 1657 gemerkt stuk in 't museum te Emden, terwijl ik op den huize Fraeylamaborch te Slochteren een dergelijk tafereel van een JOH. COSTER leerde kennen. Mag men de H voor HANS interpreteren, dan zouden wij hier slechts met één schilder te doen hebben.

Bij Nr. 304, het zoogen. portret van JACOB JOSIAS BREDEHOFF, als school van FRANS HALS gecatalogiseerd, kon ik geen naam noemen, op wien het meer geleek dan op JUDITH LEYSTER; het was geheel haar van HALS afgeziene toets, die niet volkomen vrij van 't vervige geworden was.

Wat door EISENMANN voor twintig jaren van het vrouwenportret bij Baron ALBERT V. ROTHSCHILD te Weenen gezegd werd, dat het tusschen HALS en DE KEYSER in staat, geldt min of meer ook van dit stuk. Zoolang ik evenwel het eerstgenoemde, het eenige tot dusver bekende, portret door LEYSTER niet gezien heb, schort ik liever mijn oordeel op¹⁾.

Nr. 420. Lezende oude vrouw, toegeschreven aan C. à RENESSE, zal toch wel een vroeg schilderij van NIC. MAËS zijn, aan wien de behandeling van 't vleesch, vooral der handen, zeer sterk herinnerde. RENESSE zou, als in de onmiddelijke nabijheid van Utrecht geboren, in de eerste afdeeling van den catalogus geplaatst behooren te zijn. In een opstel van E. W. MOES in C. E. TAUREL'S Oud en nieuw is het weinige, wat omtrent zijn leven en zijn kunst bekend is,

¹⁾ Nadat dit geschreven was, meldde men mij uit Berlijn, dat daar in HAUSERS atelier op een aan HALS toegeschreven portretje het monogram van LEYSTER met het jaartal 1650 gevonden was.

samengevat. De heer C. A. DE KRUIJFF vulde dit aan door de mededeeling van het testament zijner ouders, LODEWIJCK VAN RENESSE, predikant te Maarsen en Juffr. ANNA PINELLE, vroeger weduwe COCK ¹⁾. Zij legateeren aan hun zoon CONSTANTIN VAN RENESSE en hadden nog meer kinderen, die niet genoemd worden. Uit een testament van JOHAN VAN RENESSE ²⁾ gehuwd met CATHARINA VAN ARNHEM, blijkt dat hij een neef van LODEWIJCK of L. G. à RENESSE was en deze dus zonder twijfel tot het beroemde geslacht van dien naam behoorde. Verder blijkt uit familiepapieren, thans berustende bij den heer L. G. ROYAARDS te 's-Gravenhage, dat CONSTANTIJN DANIEL à RENESSE den 18 Sept. 1626 geboren, 25 Aug. 1653 secretaris van Eindhoven werd, 29 April 1654 te Breda met CHRISTINA DRABBE huwde en 12 Sept. 1680 te Eindhoven overleed.

F. SANT . . . Nr. 425. Van deze muziekpartij werd de handteekening op den rand van 't tafelblad tot dusver F Sant... fec. en een jaartal 167.. gelezen. Men dacht daarbij aan FRANÇOIS VAN SANDWIJCK, die in de Haagsche gildeboeken voorkomt en in de manier van EGLON VAN DER NEER geschilderd moet hebben ³⁾. Als het werk van dezen laatsten artist was het stukje ook door den grootvader van den tegenwoordigen eigenaar verworven. Een nauwkeurig onderzoek van het monogram in fellen zonneshijn, bracht mij tot de overtuiging, dat de letters fec. veel eerder ker konden gelezen worden, en dat de ruimte tusschen F. Sant en ker juist plaats genoeg aanbood voor een Ac, zoodat de geheele naam F Sant Acker te lezen ware. Eene verheldering van het vernis door den heer HAUSER bracht de juistheid van deze gissing aan 't licht, die reeds in druk was uitgesproken door den kunstkriticus van het Vaderland in zijn Ve artikel over de Utrechtsche tentoonstelling ⁴⁾. Van dezen F. SANTACKER zijn slechts twee stilleven met doode vogels in het museum te Berlijn en bij Jhr. MR. VICTOR DE STUERS te 's-Gravenhage bekend. Dit laatste is 1668 gedateerd. De catalogi der veiling van 30 Oct. 1885 te Amsterdam, en der collectie HOLLENDER te Brussel vermeldden er eveneens elk een. Over het leven van den artist tasten wij volkomen in 't duister.

Nr. 438, het portret van JEANNE DE NEILLE is blijkens het monogram

HD Luer. fec.

¹⁾ Prot. Nots. NIC. VERDUYN, 27 Nov. 1628.

²⁾ Prot. Nots. NIC. VERDUYN, 16 Mei 1634.

³⁾ Zie BREDIUS in O.-H. IV, 1886, blz. 43, noot 2).

⁴⁾ Ook TH. LEVIN opperde dezelfde gissing in een overigens van zeer weinig kritisch talent getuigend artikel in SEEMANNS Kunstchronik Nr. 4—6 van 1894—95.

het werk van een weinig bekend, doch zeer bekwaam artist. Er bestaat van hem een ets, den kop van een grijsaard voorstellende, gemerkt:

*R. v. Rijn Jr.
HDtkeer f.
1633.*

benevens het portret van JOHANNES DIBBETS, predikant te Dordrecht, Aet. 59, 1626, gewerkt A. V. P. pin 162, HDtkeer sculp. 1634. Het achtregelig verser onder is ook HDtkeer onderteekend. Daar JEANNE DE NEILLE ook te Dordt thuis behoorde, is het meer dan waarschijnlijk, dat ook onze artist daar woonde.

Zijne drie vermelde werken zijn uit de jaren 1633 en 34. Wij hebben in hem dus een tijdgenoot van JACOB GERRITSZ CUYP te zien, van wien deze in dit gedeelte van zijn loopbaan nog heel veel heeft kunnen leeren.

TOEVOEGSELS EN VERBETERINGEN

TOT DEN

Catalogus der Tentoonstelling van oude Kunst te Utrecht.

- Blz. I. Nr. 1. Zie hierboven.
 „ I. „ 2. Rechts beneden zijn sporen der handteekening B.... van der a.... zichtbaar.
 „ 2. „ 4. Is door de erven M. NIJHOFF aan het museum Kunstliefde te Utrecht afgestaan.
 „ 4. Onder de leerlingen van ABR. BLOEMAERT is W. v. DRIELENBURCH te plaatsen en JOACH v. SANDRART te verwijderen.
 „ 6. Nr. 12 en 13. Het jaartal is onduidelijk; misschien staat er 1662 en niet 1672
 „ 6. „ 14. Zie hierboven.
 „ 7. „ 17. Zie hierboven.
 „ 7. AMBROSIUS BOSSCHAERT overleed in Mei 1645 te Utrecht. Den 19den van die maand geschiedde aanbreng van de begrafenis van SR. AMBROSIUS BOSSCHAERT, schilder in de Zuylestraat, nalatende syn huysfrou mit een echt onmundich kynt. ST. CATARINE. Kosten f 8 — 0 — ¹⁾ Hij moet een zeer hoogen leeftijd bereikt hebben.
 „ 8. Nr. 20. Links beneden gemerkt B. VAN DER AST.
 „ 11. BRANDON werd te Sedan geboren en was sinds 1688 in den Haag gevestigd, alwaar hij in dat jaar en in 1706 huwde ²⁾.
 „ 14. HENDRIK TER BRUGGHEN was afkomstig uit Deventer, doch geboren te Utrecht.
 „ 16. Nr. 37 en 38. Zie hierboven.

¹⁾ Mededeeling van den heer H. J. N. v. EELDE te Utrecht.

²⁾ Desgel. van Mr. CH. M. DOZY te Leiden.

- Blz. 17. Het vroegste werk van COLASIUS is van 1713. Zie KRAMM.
- „ 17. Nr. 42. Lees in den titel: 4 Nov. 1764.
- „ 18. „ 43. Is gedateerd 1688.
- „ 18. WOUTER CRABETH stierf reeds kort voor 16 Juli 1644. Zie den Goudschen catalogus. In plaats van „te Parijs” lees: „op deze reis.”
- „ 20. W. v. DRIELENBURGH. Zie hierboven.
- „ 21. CORNELIS DROOCHSLOOT. Zie hierboven.
- „ 23. Nr. 57. Regel 3 der beschrijving lees: daalt één engel neder.
- „ 23. JACOB DUCK. Regel 4 lees: In 1629 in plaats van In 1624. Nog 22 Aug. 1646 komt DUCK te Utrecht als borg voor.¹⁾
- „ 24. Nr. 61. Hetzelfde stuk, met nog twee personen rechts op den achtergrond, komt voor in de verzameling HOELSCHER te Mülheim a/Rh.
- „ 24. Nr. 63 lijkt misschien 't meest op een vluchtigen DIRCK HALS.
- „ 25. W. DE GEEST was in 1621 te Leeuwarden terug, blijkens 't opschrift op het groote portretstuk te Stuttgart. Toevallig zijn van de 12 à 14 schilderijen, die de familie THOE SCHWARTZENBERG van zijne hand bezit, juist vier uitgezocht, die geen van allen gemerkt zijn.
- „ 27. MICHEL GILLIG. Zie hierboven.
- „ 27. Nr. 74. Zie hierboven.
- „ 27. Laatste regel. Lees 7 April in pl. v. 24 Maart.
- „ 30. DAVID DE HEEM. Zie hierboven.
- „ 31. Nr. 85. Lees: Toegeschreven aan J. D. DE HFEM, waarschijnlijk van een zijner Antwerpsche navolgers.
- „ 32. Nr. 86, 3e en 4e regel. Lees een reiziger in pl. v. een beladen ezel. Dit stuk kwam den 4 Nov. 1782 in de veiling MILAN VISCONTI te Utrecht als Nr. 11 van den catalogus voor²⁾.
- „ 34. Nr. 91. Zie hierboven.
- „ 34. GYSBERT D'HONDECOETER, 3e regel. Lees GILLES D'HONDECOETER.
- „ 36. GERARD VAN HONTHORST was reeds voor 1620 te Utrecht terug. Zie KRAMM. De portretten 99—106 behooren met nog evenzoovele anderen tot eene serie, waarvan elf stuks in 1763 in den inventaris van het Stadhoudelijke Hof te 's Gravenhage voorkomen (Nrs. 168-178).
- „ 37. Nr. 102 is gedateerd 1636 en niet 1634.
- „ 37. Nr. 103 stelt hoogstwaarschijnlijk de zevenjarige LOUISE HENRIETTE VAN ORANJE voor.
- „ 38. Nr. 106 stelt AMALIA VAN SOLMS voor.
- „ 38. Nr. 107 en 108. Lees: Richting van GER. VAN HONTHORST.
- „ 39. W. v. HONTHORST. Zie hierboven.
- „ 40. CH. D'HOOGH werd in 1628 door AMPZING als Haarlemsch schilder bezongen.
- „ 41. HOR. DE HOOCH. Zie hierboven.
- „ 42. CORN. JANSSENS v. CEULEN Jr. komt in 1670 te Utrecht voor.²⁾
- „ 43. NIC. KNUFFER komt in 1637 als passant in 't gilde te Utrecht.
- „ 44. REINIER v. D. LAECK. Zie hierboven.
- „ 44. ANT. LEEMANS. Het stuk der collectie DE GRUYTER berust sinds 1882 in 't Rijksmuseum. Zie voorts hierboven.

¹⁾ Mededeeling van den heer H. J. N. VAN EELDE te Utrecht.

²⁾ Desgel. van den heer C. A. DE KRUYFF te Utrecht.

- Blz. 45. HERMAN v. LIN. Er komen gedateerde stukken vanaf 1650 van hem voor (Dresden). Zie voorts hierboven.
- „ 46. J. v. LOENEN. Zie hierboven.
- „ 47, 48. Noch Nr. 129 noch 130 heeft met JAN VAN MABUSE'S kunst overeenkomst; bij 130 is veeleer te lezen: Navolger van BAREND VAN ORLEY.
- „ 48. JAC. MARRELLUS komt sedert 1634 te Utrecht voor (zie stuk in 't Rijksmuseum); hij stierf 11 Nov. 1681, niet 1685.
- „ 49. MICH. v. MIERVELT stierf 27 Juni, niet Juli, 1641.
- „ 51. PAULUS MOREELSE stierf 19 Maart 1638.
- „ 51. Nr. 139. Zie hierboven.
- „ 53. Nr. 146. „Toegeschreven aan” vervalt.
- „ 53. Nr. 147. Zie hierboven.
- „ 54. ANT. MORO stierf tusschen 1576 en 1578.
- „ 55. Nr. 151. Zie hierboven.
- „ 55. JAC. MULLER. Zie hierboven.
- „ 55. R. NIEUWAEI. Zie hierboven.
- „ 57. Nr. 156. In 't opschrift lees in pl. v. een kanunnik enz: JACOB VAN DRIEBERGEN, over wien de heer VAN EELDE binnen kort in dit tijdschrift nadere mededeelingen hoopt te doen.
- „ 57. Nr. 157. Regel 6 lees: zandlooper inpl. v. inktkoker.
- „ 58. Nr. 159. Lees het opschrift: Vermoedelijk portret van een lid van het geslacht BOOTH. Het wapentje is jonger dan het stuk.
- „ 58. MARIA v. OOSTERWIJK werd geboren 27 Augustus 1630.
- „ 59. W. ORMEA. Zie hierboven.
- „ 61. Nrs. 163 en 164. Zie hierboven.
- „ 61. Nr. 167 stelt voor JUDA en THAMAR. De laatste zin is te lezen: Voor haar staat JUDA, die haar staf, gordel en ring geeft.
- „ 62. Nr. 169 en 170. Zie hierboven. De voorstelling van 170 is de hl. Franciscus. Op den achtergrond komt zijn gezelschap voor.
- „ 62. OCTAVIAEN DEL PONTE komt reeds in 1597 als gevestigd lombardhouder voor. 25 Aug. 1645 geschiedt ter Momboirkamer aanbreng zijner begrafenis, die met groote statie (3 knechts) plaats vond.¹⁾
- „ 63. Nr. 173. Lees Toegeschreven aan CRISPIAEN VAN DEN QUEBORN.
- „ 64. PIETER JANSZ SAENREDAM werd 24 April 1623 lid van 't Haarlamsche gildē. Zie DE BIE.
- „ 66. Nr. 176. Lees het begin: Rechts eene boerenwoning enz.
- „ 66. JOACHIM VON SANDRART, regel 6 v. o. lees: In 1627 was hij te Londen.
- „ 67. ROELAND SAVERY. De zin „In 1594 was W. v. NIEUWLAND er zijn meester” moet vervallen.
- „ 69. JAC. SCHRIEDER komt in 1709 in 't Amersfoortsche gilde voor.
- „ 69. Nr. 186. Het datum van dit stuk moet volgens den leeftijd van den voorgestelde 1723 of 1724 zijn.
- „ 70. JAN v. SCOREL woonde in 1527 te Haarlem, niet in 1537 te Harlemen! Zie voorts hierboven.
- „ 71. Nr. 190. De twee hexameters van 't opschrift zijn te lezen:
 Virginis a partu post secula quinque decemque
 Sex lustra annos tres pinxit Schoreleius Erasmus.

1) Mededeeling van den heer H. J. N. v. EELDE te Utrecht.

- Blz. 73. Nr. 194. Is eene herhaling van Nr. 192, niet van Nr. 193. Nr. 195 behoort aan het Museum BOYMANS te Rotterdam.
- „ 74. Nr. 196. Het begin der beschrijving moet luiden: In het zwart met zilveren boordsels, waarop juweelen in goud gevat, evenals de baret enz. Het portret, een levensgroot middenstuk, is na de tentoonstelling in 't bezit van het Rijksmuseum te Amsterdam overgegaan.
- „ 74. Nr. 199. CANNIUS was rector van het Ursulaklooster te Amsterdam. De latijnsche spreuk begint: *Que venit e fucis etc.* De schilderwijze heeft geene overeenkomst met die van SCOREL.
- „ 75. MICHIEL SIMONS. Data op stukken komen voor van af 1651.
- „ 77. M. STOOP. Zie hierboven.
- „ 78. Nr. 210. Lees: Toegeschreven aan BERN. SWAERDECROON. Zie voorts hierboven.
- „ 78. W. v. SWANENBORCH. Lees: Vermoedelijk dezelfde als *degene* enz.
- „ 79. S. P. TILMAN. Zie hierboven.
- „ 79. Nr. 213. Lees: Toegeschreven aan CLAES TOL. In de beschrijving regel 3: *Links* in pl. v. Rechts.
- „ 81. Nr. 218 is op het gebouw gemerkt: H. VERSCHVRINGH 1667.
- „ 84. Nr. 225. Zie hierboven. De inscripties luiden:
D. v. VOORST fe
Obijt 22 Aprilis 1651
Aetatis 24.
- „ 85. JAN WEENIX overleed 20 Sept. 1719.
- „ 87. ABRAHAM WILLAERTS. Zie hierboven.
- „ 89. CORN. WILLAERTS, regel 5, lees: 1639.
- „ 90. ISAAC WILLAERTS, regel 6 en 7, schrap ANTONIO MORO.
- „ 90. Nr. 237. Dit stuk is gemerkt: J. WIL.
- „ 91. MATTHIAS WITHOOS. Lees den 3^{en} zin; Daarna bezocht hij Rome en kwam vermoedelijk reeds voor 1648 te Amersfoort terug, alwaar volgens IMMERZEEL in dat jaar zijn zoon JOHANNES geboren werd.
- „ 93. JOACHIM WTTEWAELE, laatste zin. Lees: Een naamgenoot van den beroemden bouwmeester enz.
- „ 94. JAN VAN WIJCKERSLOOT. Zie hierboven.
- „ 99. Nr. 260. Gemerkt aan den tafelrand AVB f.
- „ 99. Nr. 261. In de lucht *drie* musicerende engelen.
- „ 101. Nr. 267. Zie hierboven.
- „ 104. Nr. 277. Zie hierboven.
- „ 106. H. COSTER. Zie hierboven.
- „ 107. Nr. 284: Is gedateerd 1656.
- „ 108. Nr. 286. Behoort tot de richting van MARTIN SCHONGAUER.
- „ 108. Nr. 287. Is ongetwijfeld van de hand van HIERONYMUS BOSCH.
- „ 109. Nr. 290. Is vermoedelijk van den jongen BARTHOLOMEUS BRUYN.
- „ 110. Nr. 292. Vroeger aan ABR. VAN BEYEREN toegeschreven. Het in den catalogus der tentoonstelling van 1890 vermelde monogram is evenwel dat van Nr. 260.
- „ 112. No. 298. Is gedateerd 1661.
- „ 113. Nr. 302. De figuren zijn van ADRIAEN VAN DE VELDE.
- „ 113. Nr. 304. Is stellig niet het portret van JACOB JOSIAS BREDEHOFF, die veel later leefde. Zie voorts hierboven.

- Blz. 115. Nr. 308. Is gedateerd 1629. Op de kling van 't mes sporen eener tweede handteekening. Dit stuk is sedert dien aangekocht voor het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage.
- „ 116. Nr. 313. De voorgestelde personen zijn blijkens de wapens ANTHONY VAN ISENDOORN, heer van Sterkenburg en OTTELYN VAN TUYLL VAN BULCKESTEYN.¹⁾
- „ 120. Nr. 324. Lees: Hollandsche school omstreeks 1630—40.
Nr. 325. Lees het slot: waaraan de medaille van den slag bij Nieuwpoort.
Nr. 326. Gem. rechts boven: obijt 1602 Aeta. 67.
- „ 122. Nr. 334. Zou van den zoogenoemden Pseudo-VAN DER VENNE kunnen zijn. De voorstelling wordt opgehelderd door Muller, Hist. prenten I, Nr. 1254: Zinneprent tegen het 12jarig bestand wegens Indië.
- „ 129. Nr. 364. Hangt volgens Dr. M. FRIEDLAENDER (Rep. f. Kunstw. 1894, blz. 403) met een compositie van ROGIER VAN DER WEYDEN samen, die alleen in talrijke copiën tot ons gekomen is.
- „ 130. Nr. 366. Gem. ben. in 't midden: MR. SAMUEL VAN HOOGSTRAATEN pinxit 1674.
- „ 136. Nr. 388. Gem. ben. in 't mid. W. VAN MIERIS Fect. Anno 1715, Stelt voor Reinout en Armida. Zie VAN GOOL I 199.
- „ 138. Nr. 395. Is het werk van BALTHASAR GERBIER.
- „ 144. Nr. 415. Is rechts boven gemerkt: AETATIS 32 AN^o 1622.
- „ 145. Nr. 417. Is op *cederhouten* paneel geschilderd.
- „ 145. Nr. 419. Draagt rechts beneden eene apocryphe handteekening IR. (door elkaar) *fecit*.
- „ 146. J. A. ROTIUS Als geboorteplaats lees Medemblik in pl. v. Hoorn²⁾.
- „ 148. Nr. 425. Zie hierboven.
Nr. 426. 2^e regel, lees: linkerhand in plaats van rechterhand. Het jaartal is: 1642 (niet 1643).
- „ 149. Nr. 428. Is rechts boven gedateerd 1645.
- „ 151. Nr. 438. JEANNE DE NEILLE is in 1560 geboren en 30 Dec. 1641 te Dordrecht overleden. Zie voorts hierboven.
- „ 152. Nr. 441 is het portret van FLORIS DRABBE, volgens inscriptie op den achterkant, het portret in den catalogus der veiling-DRABBE van 1743 en MOES, Icon. Bat., Nr. 2135.
- „ 157. Nr. 457. Is gedateerd 1638, niet 1633.
- „ 157. BERNARD VOLLENHOVEN is den $\frac{17}{7}$ September 1633 geboren.
- „ 157. Nr. 460. Op den schedel staan de woorden: sum quod eris.
- „ 166. Nr. 483. Het monogram past misschien op LAURENCE DE NETER. Een pendant van dit stuk berust eveneens op slot Rosenborg.
- „ 169. Nr. 492. Is hoogstwaarschijnlijk van JOHANNES HÜLSMANN, zeker niet van DIRCK HALS. Men vergelijkte het stuk in 't Germaansche Museum te Neurenberg.

1) Mededeeling van den heer H. J. N. VAN EELDE te Utrecht.

2) Desgel. van Mr. CH. M. DOZY te Leiden.

BERNARD ZWAERDECROON

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

EN beknopt overzicht der familie dient aan de geschiedenis van BERNARD ZWAERDECROON, ook wel SWAERDECROON genoemd, vooraf te gaan.

Zijn grootvader, die ook BERNARD heette, werd op den 10^{en} October 1586 door het bestuur der stad Utrecht aangenomen als onderwijzer der vierde klasse van de St. Hieronimus-school, en in 1588 met de overige leeraars weder ontslagen¹⁾. Hij werd toen — volgens ORLERS²⁾ — hof- en leermeester van den graaf VAN CUILENBURG tot hij op den 1^{en} December 1595 benoemd werd tot Rector der Latijnsche school te Leiden. Die betrekking legde hij ongeveer twaalf jaren later neer, daar de Raad van Utrecht hem op den 7^{en} September benoemde tot Rector der St. Hieronimusschool voor elf jaren. Weder ongeveer twaalf jaren later, op den 26sten Augustus 1619, werd hij ontslagen. Hij was Remonstrant en weigerde dus de formulieren van eenigheid te onderteekenen, vastgesteld door de Dordtsche Synode.

¹⁾ J. J. DODT VAN FLENSBURG. *Archief voor kerkelijke en wereldsche Geschiedenissen* D. IV.

²⁾ *Beschrijvinge der Stadt Leiden*. 1641. p. 217.

Oud-Holland, 1895.

BERNARD ZWAERDECROON had verscheiden kinderen. Twee van zijne zoons moeten wij gedenken: WOLFAERT en HENDRIK. De eerste werd op den 5^{en} October 1612 door Utrecht's stadsbestuur bij provisie aangenomen tot Conrector. Op den 18^{en} September 1614 trouwde hij met MARIA VEREEM, en nu hij gehuwd was, verhoogde de magistraat op den 25^{en} September 1615 zijn salaris met 50 gulden. MARIA VEREEM had hiervan niet lang genoeg. Vermoedelijk stierf zij spoedig na die verhooging van salaris, want op den 21^{en} Juli 1616 trouwde WOLFAERT met EMMERENTIA VAN BEECK. Ook hij werd, gelijk zijn vader en om dezelfde reden, uit zijn ambt ontslagen, op den 26^{en} Augustus 1619, maar hij bekwaamde zich tot het notarisschap, deed nog in 1619 den eed¹⁾ en zijn protocol is nog aanwezig, van 1623 tot 1635. In dit jaar stierf hij in de week van 18 tot 25 Mei, nalatende „zijn huijsfr., mit echte onmondige kijnderen.”²⁾

De andere zoon van BERNARD, HENDRIK, was Conrector der Latijnsche school te Leiden, en trouwde er op den 24^{en} Augustus 1617 met MACHTELT JANS VAN DER PLUIM. Ook hij werd om zijn Remonstrantsche gevoelens, al was 't op zijn verzoek, ontslagen op den 25^{en} September 1619. Volgens ELSEVIER³⁾, bleef hij nog eenigen tijd te Leiden en verhuisde vervolgens naar Noordwijk, waarschijnlijk in 1627 of 1628. Hij had toen reeds eenige kinderen, en te Noordwijk kreeg hij bij zijne tweede vrouw SARA VAN DEN BROECKE er nog eenige. Op den 1^{en} November 1634⁴⁾ werd hij benoemd tot Rector der Erasмияnsche school te Rotterdam. Remonstrant, gelijk zijne geheele familie, ergerde hij de Calvinisten door bij de Remonstranten ter kerk te gaan. Op de synodes te Woerden in 1635, te Dordrecht in 1637, te Delft in 1638 werd tegen hem geageerd. De Gereformeerde predikanten vonden het vreeselijk dat de Magistraat hem niet verplicht had de Formulieren hunner kerk te onderteekenen, en de Synode te Rotterdam in 1641 besloot den Magistraat beleefdelyk haar misnoegen hierover te remonstreeren, dezen aan te sporen tot revisie van het met den Rector gesloten contract, enz. De wakkere regeering van Rotterdam wilde evenwel den ketterjager niet spelen, en continueerde het contract op den 12^{en} September 1643.

Nu moeten wij terugkeeren tot WOLFAERT ZWAERDECROON, want de schilder BERNARD is een der onmondige kinderen, die hij bij zijn dood in 1635 naliet. Het jaar van BERNARD's geboorte is onbekend. De doopboeken te Utrecht reiken niet zoover. Uit eene acte, welke straks zal worden medegedeeld, blijkt

¹⁾ J. J. DODT VAN FLENSBURG, *Archief* enz. D. IV en V; *Utrecht voorheen en thans*. 1845.

²⁾ Begrafenisregister der Buurkerk. (Medegedeeld door den heer C. A. DE KRUIJFF).

³⁾ *Navorscher*, 1853; Bijblad, 1854.

⁴⁾ *Rotterdamsch Jaarboekje*, 1894, p. 212. De datum zijner benoeming staat in de acte van zijn herbenoeming. De brief van Uitenbogaert aan Cupus, waarvan Dr. ROGGE den hoofdinhoud mededeelde in zijn uitgave van Uitenbogaert's brieven d. III bl. 236, is gedateerd: „ult. Octobris”; een andere hand schreef op het adres: „ult. Oct. 1634”

dat EMMERENTIA VAN BEECK zijn moeder was, zoodat hij op zijn vroegst in 1617 kan geboren zijn. En waarschijnlijk kwam hij in dat jaar ter wereld, omdat hij in de rekeningboeken van het St. Lucasgild als leerjongen wordt vermeld in 1630—1632 ¹⁾ J. J. DODT VAN FLENSBURG ²⁾ zegt, dat een BERNARD ZWAERDECROON, student, met den schilder ISAAK WILLAERTS voorkomt als getuige in eene acte, welke gepasseerd werd op den 1^{en} December 1641, maar onze BERNARD zou dan te Utrecht gestudeerd hebben, en dit is niet het geval. Niet in 't *Album Studiosorum Academiae Rheno-Trajectinae* is zijn naam te vinden, gelijk er twee neven van hem, die ook naar den grootvader waren genoemd, één van deze een zoon van HENDRIK ZWAERDECROON, vermeld staan op de jaren 1627 en 1636 in het *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae*.

BERNARD ZWAERDECROON oefende zich in de schilderkunst, en toen hij ongeveer 27 jaren oud was, had hij, naar het schijnt, voldoende middelen van bestaan om te trouwen. Zijn uitverkorene was zijn nichtje WILHELMINA ZWAERDECROON, dochter van den Rotterdamschen Rector. Op den 28^{en} Februari 1644 werd hun huwelijk aangeteekend en op 15 Maart voltrokken voor Burgemeesteren van Rotterdam. In het register der stadstrouw staat: „*Barent Swaerdecroon, f. M. van Utrecht, & Willemina Swaerdecroon, f. D. van Leijden*”. Dat „BARENT” is waarschijnlijk een fout van den copïist, want het zal voldoende blijken dat BERNARD hier bedoeld is.

Uit de aantekening bij WILHELMINA's naam, dat zij te Leiden geboren werd, volgt dat zij eene dochter uit het eerste huwelijk van HENDRIK ZWAERDECROON was, zooals nog nader zal worden bevestigd.

Het jonge paar vestigde zich te Utrecht, en liet daar negen maanden na het huwelijk, op den 18^{en} Januari 1645, een testament passeeren bij den notaris H. RUIJSCH. C. KRAMM ³⁾ deelde van deze acte — welke ik tot mijn leedwezen niet volledig geven kan — het volgende mede: „Op huijden, 18 Januari 1645, compareerden enz. BERNARD ZWAERDECROON, schilder alhier, ende WILHELMINA ZWAERDECROON, echte luijden, enz. Verclarende de een den anderen reciproce gemaect te hebben enz. den lijftocht van alle de goederen, enz. Verclarende voorts de voorn. WILHELMINA ZWAERDECROON, dien onverminderd, te legateeren aen GRIETGEN ZWAERDECROON, hare schoonzuster, de goude brasseletten, ringen en andere juweelen, die haer bij den voornoemden haren man bij consummatie hares houwelijkcks vereert zijn enz.”

Te oordeelen naar deze huwelijksgeschenken was BERNARD ZWAERDECROON in goeden doen. Hij had te Utrecht vele en welvarende bloedverwanten. Zijne

¹⁾ Mr. S. MULLER Fz. *De Utrechtsche Archieven*.

²⁾ *Utrecht voorheen en thans*. 1845. No. 8, p. 181.

³⁾ *De Levens en Werken der Hollandsche en Vlaamsche schilders*, enz. D. V. p. 1903.

moeder woonde er; zijn oudste broeder FREDERIK, die op den 28^{en} Januari 1638 getrouwd was met ANTONETTA VAN HARWIJCK, was er notaris; zijn broeder HERMAN huwde in 1647 ALIDT BRECHT, en er waren nog verscheidene verwanten van vaders- en van moederszijde, met wie hij op goeden voet stond. Mr. BERNARD ZWAERDECROON, advocaat bij het Hof van Holland, passeerde op den 18^{en} Augustus 1647, bij des schilders broeder, den notaris, te Utrecht, eene acte waarbij hij den schilder machtigde om voor hem te ontvangen de inkomsten van eene vicarie der St. Johanneskerk te Utrecht, welke het eigendom was van Mr. BERNARD. Die acte werd gepasseerd ten huize van ELISABETH ZWAERDECROON, weduwe van HENDRICK VORSTERMAN, in tegenwoordigheid van Mr. DANIEL ZWAERDECROON, advocaat bij het Hof van Utrecht. Den 21^{en} November van hetzelfde jaar compareerde onze schilder met zijne moeder, zijn oom VAN BEECK, en zijn oudsten broeder bij den notaris GISB. W. HEWAEL om de voorwaarden van 't huwelijk van zijn broeder HERMAN vast te stellen ¹⁾.

Ook als kunstenaar genoot BERNARD zekere reputatie. In een stedelijk register wordt hij op 8 Mei 1647 vermeld als „conterfeijter” en op den 25^{en} November van hetzelfde jaar als kunstschilder. ²⁾

En als echtgenoot — wij mogen het er voor houden, dat de geboorte van eene dochter, die naar zijn vrouws moeder MACHTELT geheeten werd, zijn huiselijk geluk verhoogde.

En toch, nauwelijks acht jaren waren sedert zijn huwelijk verlopen, of hij was zóó arm en 't was zóó treurig met hem gesteld, dat zijne vrouw „bij gebreck „van nodich onderhoud genoodsaect (was) de bijwoning van haer man te verlaten „en met haer dochttertje van Utrecht haeren toevlucht te nemen tot haer vader, „de heer HENDRICK SWAERDECROON”.

Dit gebeurde in het begin van 1652. Welk drama achter deze nuchtere aantekening verscholen ligt, bleef mij onbekend. Wat den vijf-en-dertigjarigen schilder was overkomen, dat dezen omkeer in zijn huiselijk leven en maatschappelijken toestand, wellicht ook in zijn kunstenaarsbedrijf, verklaren kan — wij kunnen zelfs geen gissing daarnaar wagen.

Gelukkig moeten wij het heeten, dat zijn ellende niet lang duurde. Anderhalf jaar later stierf hij reeds, in den nacht van den 16^{en} October 1654. In de week, welke met den 23^{en} October eindigt, staat in het Utrechtsche begrafenis-

¹⁾ Deze acten dank ik den heer C. A. DE KRUIJFF.

In het *Album Studiosorum Acad. Lugduno-Batavae* staat op 6 Maart 1632 ingeschreven DANIEL SWAERDECROON. *Ultrajectensis*, 22 J(uris).

²⁾ DODT VAN FLENSBURG, *Utrecht voorheen en thans*, p. 181—191.

register aangeteekend: „BERNT SWAERDECROON, in de Nieustraet, nalatende zijn „huijsfr. mit een echt onmundich kind. St. Nicolaes”(kerk)¹⁾. Hij stierf zóó arm, dat zijne moeder hem liet begraven, maar niet zonder eerst bij notarieele acte te hebben verklaard, hiermede niet aansprakelijk te willen wezen voor zijne nalatenschap. Deze acte, op 17 October 1654 gepasseerd bij den notaris FR. C. ENGEL luidt: „dat haer soon BERNHARD SWAERDECROON in de voorlede nacht deser „werelt was overleden en zij van meijninge was zijn lichaem eerlijck te doen „begraven & dat alleen uijt een godtvruchtig insicht & geensints met meijninge „van haer daerdoor erfgenaem van haren soon te verclaren, daarvan expresselijck „protesteerende bij desen”.

En zijn vrouw? Deze was gevlucht naar haar vader, den Rotterdamschen Rector HENDRIK ZWAERDECROON, of liever den gewezen Rector, want hij had in Juli en December 1650 zijn ontslag gevraagd en dit den 5en Juni 1651 gekregen. Dr. J. B. KAN zegt in zijn *Geschiedenis van het Erasmiaansche Gymnasium*²⁾ dat de rector „in 't begin van September 1652” te Rotterdam overleden is. Werkelijk is toen een HENDRIK ZWAERDECROON daar begraven, maar 't was de Rector niet. Deze bleef nog verscheiden jaren in leven, en verliet Rotterdam terstond nadat hij uit zijn ambt ontslagen was. De eerste aanwijzing hiervan vond ik in de acte, waaraan het bericht ontleend is, dat zijn dochter haar man verliet en tot haar vader haar toevlucht nam. Met de nauwkeurigheid van eene notarieele acte staat daar vermeld, dat haar vader toen woonde „op den huijse van Cronesteijn”. Dit huis ligt onder Zoeterwoude, en de altijd hulpvaardige Archivaris van Leiden Mr. CH. M. DOZY deed eenige nasporingen, waarvan hij den uitslag mij mededeelde in het volgende briefje.

„Ik vind eene aantekening van R. ELSEVIER, luidend: HENDRIK SWAERDECROON, rector te Rotterdam, zou de hofstede van Cronestein huren van den raadsheer PANHUIJSEN en daar kostkinderen houden, 22 Juni 1651.

In het kohier van de 200^e penning over Zoeterwoude van 1654 staat voor Cronestein aangeslagen: Dr. HENDRICUS SWAERDECROON, weduwe thesorier PANHUIJSEN met haer kinderen.

1655: Dr. HENDRICUS SWAERDECROON staet op f 20 —, woont tot Schipluijden onder Delft en aldaer aangeteekend, hier voor memorie.”

WILLEMINA woonde dus te Zoeterwoude, toen BERNARD stierf, en nauwelijks had zij bericht ontvangen van zijn dood, of zij spoedde zich naar den notaris

¹⁾ Medegedeeld door den heer C. A. DE KRUIJFF.

Dr. J. SIJSMUS blijkt al weder minder goed ingelicht te zijn, als hij in zijn *Schildersregister* noteert: SWAERDECROON, conterfeiter, Rotterdam, Obijt 1660.”

²⁾ *Rotterdamsche Historiebladen* Afd. II, p. 644.

ARENT JOACHIMSZ. RAVEN te Leiden, en gaf op 30 October 1654 eenen JAN VAN HENSBBECK volmacht om te verklaren voor „den gerechte van Utrecht” dat en waarom zij „omtrent dard half jaer geleden” haar man had verlaten en haar toevlucht had genomen tot haar vader op Cronesteijn „waar zij sedert met haer dochttertje woonde”, en dat zij „vermits haer afwesen niet hadde cunnen voldoen „ter plaetse van sijn sterfhuijse de solemniteijten van voor de baer uijt te gaen „off andersints aldaer dienstig voor een weduwe tot bewijs van de afstant van „haer overleden mans boedel, willende niettemin daertoe doen tgene haer mogelijk „is, verclaerde sij bij desen van de naergelaten boedel van haren man BERNARD „SWAERDECROON geheelijck af te staen”.

Bovendien verklaarden, op haar verzoek, FREDERICK VAN BEECK, rentmeester der Karthuizers, CORNELIS VAN BEECK, raad en schepen, JUSTUS VAN EWIJCK, raad ordinarius in den Hove, en nog een — allen wonende te Utrecht — dat zij „den schilder & sijne gelegentheijt wel gekent” hadden, en „wel te weten dat „denselve is overleden, in bonis niet nalatende”.

In 1667 woonde BERNARD's weduwe te Rotterdam. Zij was toen voornemens een tweede huwelijk te sluiten. Daarom liet zij op den 16^{en} April van dat jaar OLIVIER VAN VLIERDEN „brandewijnbrander” te Rotterdam de reeds vermelde actes overleggen ten bewijze „dat BERNHARD SWAERDECROON te Utrecht overleden was, geen middelen had nagelaten en zij zich met zijn boedel niet had „bemoeid”¹⁾. Den 10^{en} April 1667 werd dan ook ingeschreven en op den 24^{en} April ten stadhuijze voltrokken haar huwelijk met OLIVIER OLIVIERSZ. VAN VLIERDEN, weduwnaar van CATHARINA HUBRECHTS VAN 'T WEDDE²⁾. Haar verdere levensloop heeft voor ons geen belang, en daarom nemen wij van haar afscheid ten einde nu te vermelden wat ons bekend is van ZWAERDECROON's kunst.

Voor 't eerst vernam ik daarvan iets door eene aanteekening van Dr. A. BREDIUS bij des schilders naam in het door hem in *Oud-Holland*³⁾ gepubliceerde Schildersregister van J. SIJSMUS. Hij schreef: „Dr. BODE signaleerde mij „laatst een uitmuntend B. Z. gemerkt portret, dat waarschijnlijk van dezen schilder „is.” Dit portret behoorde aan den heer A. THIEME, Generaal-Consul te Leipzig, die, zooals hij mij meêdeelde, het vier of vijf jaren geleden had gekocht van een kunsthandelaar, welke het uit Engeland had medegebracht en het VERSPRONCK had gedoopt. De heer THIEME stond het af voor de tentoonstelling van oude schilderkunst, verleden jaar te Utrecht gehouden. De heeren E. W. MOES en Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT, die den Catalogus samenstelden, kenden het

1) Inventarisboek N° 95 p. 276.

2) Register van Stadstrouw te Rotterdam.

3) D. IX, p. 146.

BERNARD ZWAERDECROON of SWAERDECROON toe, maar kwamen in de Bijlagen hierop in zoover terug, dat het hem slechts werd „toegeschreven.” Eene aarzeling, hieruit voortvloeiende, dat althans één van hen meende dat de B der handteekening ook wel een F kon bevatten. In den Catalogus werd dit portret genoemd „het eenig bekende werk van den schilder”.

Weldra bleek dat dit niet het geval was. De heer A. DES TOMBE, in Den Haag, bezat sedert jaren een schilderij dat aan F. BOL werd toegeschreven, maar eveneens B.Z. geteekend en stellig van denzelfden schilder is. Ondanks eenig verschil in opvatting zijn behandeling en schildertrant dezelfde. Ook dit werk, op doek, 1.50 hoog en 1.67 breed, is een portretstuk. Twee kinderen zijn er op afgebeeld, in de toenmaals geliefkoosde idyllische manier: als herdertjes in een landschap. De jongen houdt in de linkerhand een staf en in de rechterhand een schelp, waaruit water druppelt, alsof hij het voor hem staande schaap en den daarbij geplaatsten bok wil drenken. Zijn zusje houdt in de linkerhand een ruiker, waarin zij met de rechterhand een bloem steekt. Beiden zijn in een bij deze opvatting passend theater-costuum gestoken. Zij zijn blootvoets en dragen sandalen. De jongen heeft een zwarte muts met veeren op, een wit hemd met losse mouwen om 't lijf en daarover een paarsig overkleed en een grijze sjerp met goud geborduurd. Het meisje draagt een mutsje, een wit onderkleed, een geel zijden overkleed en een grijs zijden rok. Kloris en Roosje staan voor een groep struiken en boomen, en rechts van de jonge Hollandertjes een vergezicht met bergen.

Hoewel meer doorwerkt en rijker van kleur, trok dit stuk mij minder aan dan het eenvoudiger vrouwsportret, onopgesmukt, gezond en waar, te Utrecht.

Uit denzelfden tijd als dit dagteekenen de portretten van FRANÇOIS LEIDECKER, burgemeester van Tholen, en van diens vrouw DIGNA DE MAATS, door Jonkheer Mr. J. H. F. K. VAN SWINDEREN in 1884 geschonken aan het Rijksmuseum te Amsterdam en daar voorloopig in het depôt geplaatst. Het zijn borstbeelden zonder handen, op bruingelen achtergrond geplaatst in een geschilderde ovale lijst. De heer LEIDECKER is $\frac{3}{4}$ naar rechts gewend; zijne vrouw naar links, met het gelaat naar voren. Hij is voorgesteld bloothoofds, heeft lang bruin haar, draagt een zwarte kleeding, waarover een zwarte mantel en een omliggende kraag met kwastjes; zij heeft op het achterhoofd een geborduurd kapje waaruit het lang krullend bruin haar neervalt langs de wangen, om den hals draagt zij een parelsnoer, grootendeels bedekt door een hoogen kraag zonder kant, en zij ook is in 't zwart gekleed. Beide stukken zijn op paneel geschilderd, hoog 0.73 en breed 0.58 $\frac{1}{2}$, en op elk staat het familiewapen. Bij den linkerarm van den man en bij den rechterarm van de vrouw staan de B Z, met een punt er tusschen. Bij de bovenlijn der eerste letter, tamelijk breed getrokken, heeft het penseel in het midden geen verf

achtergelaten, zoodat men op 't eerste gezicht zou denken, dat die lijn uit twee strepen bestaat.

Deze portretten hebben een weinig geleden. Zij zijn in dezelfde manier gedaan als het vrouwsportret, dat te Utrecht was; vlot en vlug, maar minder doorwerkt, zelfs schetsachtig.

Dr. A. BREDIUS noemde in het opstel dat hij over de Tentoonstelling te Utrecht plaatste in het *Repertorium für Kunstwissenschaft*, nog een stuk van ZWAERDECROON, dat zou behoord hebben tot de collectie PAIX, die in April 1887 te Douai werd verkocht. Daar ik niet begreep welk stuk van die verzameling hij op 't oog kon hebben, vroeg ik hem om inlichting, en hij antwoordde dat hij zich vergist had, dat te Douai een stuk was, geteekend B.S., van wien in het depôt van het Rijksmuseum vlak bij de ZWAERDECROONS het portret van een drie-en-zestigjarige vrouw hangt, geteekend BARTS. S. en gedateerd 1630.

Het vrouwsportret van den heer THIEME, op doek, hoog 0.77 en breed 0.62, werd aangekocht voor het Museum—Boijmans, en hangt daar in de zoogenaamde Cuijp-zaal. Het herinnert — gelijk Dr. A. BREDIUS in gemeld opstel zegt — aan MOREELSE's vrouwenportrets, met hunne wat koele grauwbauwachtige tonen. Het gelaat is niet genoeg doorwerkt, dun geschilderd; kennelijk is het 't werk van een nog jongen kunstenaar, die zich echter niet vergenoegd heeft met een portret te maken in den meest gewonen trant. Hij stelde de dame voor bezig zijnde. Terwijl zij den toeschouwer met haar heldere oogen aanziet, trekt zij een soort werkhandschoenen zonder toppen aan. Dit geeft de geheele figuur meer leven, en verhoogt de aantrekkelijkheid van het stuk.

Was ZWAERDECROON niet zoo jammerlijk te gronde gegaan en niet zoo jong gestorven, dan zou hij waarschijnlijk een vermaard portretschilder geworden zijn.

Het portret in het Museum—Boijmans, gelijk met kleine verschillen ook de overige stukken, is geteekend:

B:Z

DIRK RODENBURG.

DOOR

DR. J. A. W O R P.

ET is nog niet zoo heel lang geleden, dat de naam van dezen vruchtbaren tooneeldichter bijna geheel was vergeten. Onder hen, die in het eerste vierde deel dezer eeuw over onze letterkundige geschiedenis hebben geschreven, is het alleen WITSEN GEIJSBEEK, die van RODENBURG melding maakt¹⁾. In 1856 somde VAN LENNEP in zijne Vondeluitgave²⁾ de werken van onzen dichter op, maar maakte er zich verder met eene aardigheid af. DR. J. TEN BRINK noemde RODENBURG bij het bespreken van oneenigheden in de Oude Amsterdamsche Kamer en in verband met eene hartaandoening van BREDERO³⁾. Eenige jaren later gaf MR. W. J. C. VAN HASSELT, naar aanleiding van eene studie van J. A. ALBERDINGK THIJM over ANSLO, eene genealogie van het geslacht RODENBURG⁴⁾. In 1873 kwam A. C. LOFFELT op BREDERO's hartkwaal terug, maar wees tevens op een verschil in richting, dat

¹⁾ *Biographisch Anthologisch en Critisch Woordenboek*, 1824, in voce.

²⁾ Dl. II, blz. 330—333.

³⁾ Vgl. *Gerbrand Adriaensen Bredero*, 1859, blz. 98, 109, 110.

⁴⁾ Vgl. *De Dietsche Warande*, VI, 1864, blz. 258—266

Oud-Holland, 1895.

er tusschen de Kamer *In Liefd' Bloeyende* en COSTER's Akademie zou hebben bestaan¹⁾; eene stelling, die hij het volgende jaar in een grooter opstel verdedigde²⁾. Sedert dien tijd heeft het RODENBURG niet aan belangstelling ontbroken. JONCKBLOET wijdde hem in de tweede uitgave zijner *Letterkunde* (1874) een groot aantal bladzijden³⁾, werkte de door LOFFELT opgeworpen stelling uit en wees aan RODENBURG eene eereplaats toe onder onze zeventiende-eeuwsche dramatische dichters. Zijn betoog werd bestreden door DR. J. VAN VLOTEN op die vriendelijke en wetenschappelijke wijze, welke steeds dien geleerde heeft gekenmerkt⁴⁾. Het heeft zijn tegenstander niet verhinderd, om in den 3den druk van zijn werk (1881) nog langer bij RODENBURG stil te staan. In 1885 deed J. H. W. UNGER zeer belangrijke mededeelingen over het verblijf van onzen dichter in Spanje⁵⁾, terwijl D. C. MEIJER JR. over zijne familie schreef⁶⁾. DR. F. A. STOETT vond de bron van één der drama's van onzen dichter⁷⁾, DR. H. E. MOLTZER van een ander⁸⁾ en de schrijver van dit opstel kon iets mededeelen over den tijd, waarop RODENBURG's eerste tooneelspel werd opgevoerd, en over zijn verblijf in Engeland⁹⁾. Ten slotte schreef DR. R. A. KOLLEWIJN eene zeer lezenswaardige studie over RODENBURG en zijne verhouding tot LOPE DE VEGA¹⁰⁾ en gaf DR. J. ALBLAS eene bibliographie van zijne werken¹¹⁾.

In weerwil van al die nasporingen bezitten wij nog geene levensbeschrijving van RODENBURG. Ik wil trachten haar te geven. Daartoe moet in de eerste plaats alles bijeengevoegd worden, wat vroeger over hem is geschreven, met weglating van datgene, wat gebleken is onjuist te zijn. De werken van RODENBURG moeten verder worden besproken en met hunne bronnen worden vergeleken, voor zoover dat nog niet geschied is. Daarna moet het onderzoek hernieuwd worden naar de plaats, die RODENBURG in de letterkundige wereld van zijn tijd heeft ingenomen, terwijl het weinige, dat wij van zijn leven weten, moet worden aangevuld. Vooral het laatste was eene zeer moeilijke taak. Daar de dichter een groot deel van zijn leven in den vreemde heeft doorgebracht, kon archivistisch onderzoek in ons land hier weinig helpen. Door de vriendelijke hulp van ver-

1) Vgl. *De Nederlandsche Spectator*, 1873, blz. 197—199.

2) Vgl. *De Gids*, 1874, III, blz. 86—144.

3) Dl. II, blz. 4—46.

4) Vgl. *Jonckbloet's Zoogenaamde Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, 1876, blz. 11—15.

5) Vgl. *Brederoo-Album. Feestnummer van Oud-Holland*, 1885, blz. 91—100.

6) Vgl. *De Nederlandsche Spectator*, 1885, blz. 101—104.

7) Vgl. *Noord en Zuid*, XIII, 1890, blz. 216.

8) Vgl. *Feestbundel.... aan Matthias de Vries*, 1889, blz. 61, vlgg.

9) Vgl. *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, IX, 1890, blz. 136, 137.

10) Vgl. *De Gids*, 1891, III, blz. 324—361.

11) *Bibliographie der Werken van Theodoor Rodenburgh*. Utrecht, Firma J. L. Beijers. 1894.

scheidene geleerden buiten 's lands is het mij echter gelukt menig nieuw feit te ontdekken en, mogen ook al enkele tijdperken van RODENBURG's leven nog een weinig in het duister gehuld blijven, toch hoop ik door dit tijdroovend en moeilijk onderzoek iets bij te dragen tot de kennis van zijn persoon en van zijne lotgevallen.

I.

De RODENBURGEN — in de 16de eeuw werd de naam Roodenburg gespeld — waren een vermogend en deftig Amsterdamsch geslacht. Verscheidene leden der familie hebben zich onderscheiden vóór en in het begin van den 80-jarigen oorlog, in den moeilijken tijd, dien Amsterdam toen doorleefde. Zij genoten het vertrouwen hunner medeburgers en hebben, daardoor gesteund, de goede zaak voorgestaan. HERMAN RODENBURG, de grootvader van den dichter, werd den 27sten Aug. 1566 na den beeldenstorm als opper-kapitein der schutterij van den Voetboog met vijf anderen tot middelaar benoemd tusschen den magistraat en de gemeente ¹⁾ en den 14den Maart 1567 nog eens met acht andere invloedrijke mannen ²⁾. Ook behoorde hij tot de afgevaardigden, die toen naar Antwerpen werden gezonden, om het advies van den PRINS VAN ORANJE te vragen over een request, door enkele voorname gereformeerden opgesteld, waarbij aan de stadsregeering o. a. werd verzocht de bezetting te vergrooten en den Graaf van BREDERODE tot kapitein-generaal van Amsterdam te benoemen ³⁾. Den 4den Mei van hetzelfde jaar kreeg hij met een paar anderen van de Amsterdamsche vroedschap de opdracht, om naar Antwerpen te reizen en de Landvoogdes te verzoeken geen garnizoen in de stad te leggen ⁴⁾. Kort daarna verliet hij Amsterdam, om de wraak van ALVA te ontgaan; zijn naam komt voor op de „lyste der fugityfven” ⁵⁾. Toen Amsterdam in Februari 1578 tot de Pacificatie van Gent was toegetreden, keerde HERMAN RODENBURG terug en werd terstond benoemd tot kapitein van een der nieuwe burgervendels, die de bezetting der stad zouden uitmaken ⁶⁾; hij was de eenige, die daartoe, volgens Art. 4 van de Satisfactie van Amsterdam, was aangewezen. Ook was hij de grootste deelnemer aan de leening van f 6000, in datzelfde jaar door de stad gesloten, en wel tot een bedrag van f 1300 ⁸⁾. Bij den opstand van 26 Mei, toen de Staatsgezinden, toornig over het dralen van de vroedschap,

1) Vgl. J. TER GOUW, *Geschiedenis van Amsterdam*. Amsterdam, Tj. van Holkema, 1889, VI, blz. 107.

2) T. a. p., blz. 172.

3) T. a. p., blz. 174, 177.

4) T. a. p., blz. 205.

5) Vgl. D. C. MEIJER JR. in *De Nederlandsche Spectator*, 1885, blz. 101.

6) Vgl. TER GOUW, VII, blz. 281.

7) T. a. p., blz. 296.

8) T. a. p., blz. 293.

zich van het Stadhuis meester maakten en de Spaanschgezinde regenten de stad uitjoegen, was HERMAN RODENBURG de aanvoerder¹⁾. Het is dus niet vreemd, dat men hem onder de 36 raden aantreft, die den 28sten Mei werden gekozen²⁾. In 1579 trok RODENBURG met een vendel stadssoldaten uit, om Maastricht te helpen ontzetten³⁾.

Ook de beide broeders van HERMAN RODENBURG deden van zich spreken. FLORIS RODENBURG weigerde het verbond der edelen te teekenen, toen BREDERODE zich te Amsterdam ophield, maar hielp den Graaf aan geld⁴⁾. In den zomer van 1568 werd hij door de Spanjaarden gevangen genomen en slikte toen het bewijs van ontvangst van dat geld in⁵⁾. Hij verliet Amsterdam, evenals HERMAN en als de derde broeder, JAN BETHSZ RODENBURG. De laatstgenoemde was als opperkapitein van den Handboog den 27sten Aug. 1566 en den 14den Maart 1567 tot middelaar gekozen⁶⁾. Hij verliet Amsterdam met zijn oudsten zoon HERMAN, die met eene dochter van ANDRIES BOELENIS getrouwd was⁷⁾. Toen deze HERMAN RODENBURG in het najaar van 1574 tot de stadsregeering het verzoek richtte naar Amsterdam terug te mogen keeren, werd hem dat bij besluit van 1 Jan. 1575 geweigerd⁸⁾. In 1578 was deze HERMAN kapitein van een vendel schutters⁹⁾. Zijn vader, JAN BETHSZ RODENBURG, heeft „Aanteekeningen” over de gebeurtenissen te Amsterdam nagelaten, die thans nog als bron dienen voor de geschiedenis van dien tijd¹⁰⁾.

HERMAN RODENBURG de oude had zeven kinderen, o. a. een zoon, die naar hem genoemd was¹¹⁾. Van dezen HERMAN is weinig bekend. Het is mogelijk, dat hij het was, die in 1579 zitting had in het College van Gecommitteerde Raden der Staten van Holland¹²⁾, of dat hij in de jaren 1592—1605 rekenmeester van Amsterdam is geweest¹³⁾, maar daar de drie broeders allen een zoon hadden, die HERMAN heette, is dat niet te bewijzen. Wij weten echter, dat hij in 1621 nog leefde, daar toen twee zijner kinderen met vaders consent huwden¹⁴⁾, en dat hij getrouwd was

1) T. a. p., blz. 343, 348, 356 — 358, 361, 363.

2) T. a. p., blz. 385.

3) Vgl. MEIJER, blz. 102.

4) Vgl. TER GOUW, VI, blz. 76.

5) T. a. p., blz. 165.

6) T. a. p., blz. 107, 172.

7) Vgl. MEIJER, blz. 101.

8) Vgl. WAGENAAR, *Amsterdam*, III, blz. 354.

9) Vgl. TER GOUW, VII, blz. 390.

10) T. a. p., VI, blz. 28, 89.

11) Vgl. MR. W. J. C. VAN HASSELT in *De Dietsche Warande*, VI, blz. 262, 263.

12) Vgl. MEYER, blz. 102, Noot.

13) Vgl. WAGENAAR, XII, blz. 446, 447.

14) Vgl. MEYER, blz. 102.

met ELISABETH SPIEGHEL, eene zuster van den dichter HENDRIK LAURENSZ SPIEGHEL ¹⁾).

Uit het huwelijk van HERMAN RODENBURG den jongen en ELISABETH SPIEGHEL werd DIRK geboren; waar en wanneer, is onbekend ²⁾. Maar waarschijnlijk zag hij het levenslicht in het Noorden van Duitschland; daarheen toch waren de meeste familieleden uitgeweken. HERMAN BETHSZ RODENBURG vinden wij in 1573 te Emden, waar in dat jaar zijn schoonvader ANDRIES BOELENZ stierf ³⁾. Een JOHAN RODENBURG, misschien JAN BETHSZ, de vader van den zoo even genoemden HERMAN, is in 1575 te Hamburg ⁴⁾. Ook HERMAN RODENBURG de oude, de grootvader van DIRK, woonde sedert 1567 te Hamburg. Den 17den April 1569 zond hij bij den raad der Hanzestad een stuk in ⁵⁾, waarin hij o. a. zegt: „alls sich die Tyraney im Niederlande wieder vielle fromme Christen vnnd innsounderheit, so ettwz bguttert, fur zwey iaren hefftig mehrere, dasz ich sollche Gefär zu vermeiden mich mit meiner lieben Hauszfrauen vnnd kinndern ausz Amsterdam anhero begeben, vnnd seithero inn dieser E. E. W. guetten Statt vnnter derselben Protection, dafur ich zum Hochsten Dannck sag, mich vngeruembdt redlich vnnd friedlich auffthalten hab. Nun ist vielen E. E. W. Burgern bewust, vnnd an im selbst wahr, dasz ich mit dem Tuchmachen einne furnemme Hanndtierung im Vatterlannde zu Amsterdam eine lanngge Zeitt getrieben, darinn auch nebensz mir mein Hauszfrau vnnd liebe Kinnder seinndt woll geubt vnnd erfahren, alsz dz ich gemeinnlich meinnen Diennern vnnd anndern Airbeitern, wochentlich vber Sechzigk Taller verlonet, daruon sich mainicher zu Ammsterdam hatt erneht vnnd vnnderhalten. Wiewoll ich dann gehoffet, der liebe Gott word je weg vnnd mittl geben, dz vnnsz armen Exulierenden zu dem lieben vatterlanndt wiederumb der weg mocht offen steen, so verweylet sich dasselbig gleichwoll so fern, dz ich meinnen vorratt damit zu verschonnen bey mir beschloszen, wenn diesz folgennde vonn E. E. W. mir gunnstig mochten nachgegeben werden, mit meiner Hauszfrauen, Kinndern vnnd gesinnde, zu voriger Hanndtierung desz Tuechmachens wiederumb förderlich alhie zu greiffen.” Hij verzoekt vrijheid zijne industrie te mogen uitoefenen, het door hem vervaardigde laken te mogen verkoopen, een volmolen te mogen gebruiken en andere dingen. Het stuk eindigt op de volgende wijze: „Wenn ich diesz bey E. E. W. mocht erhalten, were ich geneigt, meinne obgesezte

1) Vgl. VAN HASSELT, blz. 106.

2) Toen hij in huwelijk werd ingeteekend, gaf hij zijne geboorteplaats niet op.

3) Vgl. DR. J. J. VAN TOORENENBERGEN, *Stukken betreffende de Diaconie der vreemdelingen te Emden*. 1560—1576. *Utrecht, Kemink en Zoon*. 1876, blz. 40 (in de *Werken der Marnix-Vereeniging*).

4) Vgl. *Zeitschrift des Vereines für Hamburgische Geschichte*. Hamburg, bei Johann August Meissner. VI, 1875, blz. 333, 334.

5) Het belangrijke stuk uit het Hamburgsche Archief is uitgegeven door DR. J. M. LAPPENBERG in het zoo even genoemde tijdschrift, I, 1841, blz. 243—245.

Hanndtierung im Namen Gottes wiederumb alhie anzufangen, wellchsz gemeinner Statt zu frummen vnnd allem guetten gewisz geraichen wirt. Bitt derentwegen E. E. W. wollen gunstig geruhen, diesem meinem Diennstlichen Suechen statt zu thuen. Da aber E. E. W. vber ettlichen Punnten noch bedennckens hetten, ist mein Bitt, E. E. W. wolten darzu ein oder zween iresz mittelsz verordnen. Denn will ich drauff genugsam Erclerung thuen, damit E. E. W. ohnne Zweifel werden friedlich sein. Dz vmb E. E. W. mith Hochstem vleisz zu verdiennen, bin ich ieder zeitt willig." Het verzoekschrift is onderteekend: HERMAN RODENBORCH der Ellter vonn Amsterdam."

De oude RODENBURG trachtte dus in Hamburg eene zaak te beginnen op denzelfden voet, als hij te Amsterdam had gedreven, en werd daarin geholpen door zijne vrouw en kinderen. Naar alle waarschijnlijkheid is zijn zoon HERMAN hem naar Hamburg gevolgd, daar getrouwd met ELISABETH SPIEGHEL, die ook wel tot de uitgewekenen zal hebben behoord — den Amsterdammer JAN KLAASZOOM SPIEGHEL vindt men in 1569 onder de Watergeuzen¹⁾ — en is hier in den vreemde zijn oudste zoon DIRK geboren. Deze noemt later de Hanzesteden zijn „Patria”²⁾ en schrijft den 13den April 1640 aan de stadsregeering van Bremen³⁾: „Und die weil das meine vorfahren hansiches sein gewesen, und ich selber in eine han(si)sche stadt gebohren, Provoquirt und erweist mir die Lieb und naturliche genegenheit mein geringe Talent zu occupiren und zu gebrauchen zum dienste und nutz von das Vatterlandt, nach mein aüssertze vermögen". Zoo zou dan DIRK RODENBURG, ten tijde van de ballingschap zijner familie, te Hamburg geboren zijn.

Toch zijn er een paar zaken, die tegen deze zoo aannemelijke stelling pleiten. In een lofdicht voor één der tooneelspelen⁴⁾ van onzen dichter zegt ABRAHAM DE KONINGH van RODENBURG:

't Scheep-rijcke Schelde roemt datz'eerst uw' traentjes zach".

En van nog meer beteekenis is het, dat RODENBURG in zijn diploma als ridder genoemd wordt: „originel de Holande, natif de la ville d'Anvers”⁵⁾. DE KONINGH heeft RODENBURG van nabij gekend en de Spaansche ambtenaar, die

1) Vgl. WAGENAAR, *Amsterdam*, III, 300.

2) Brief van 13 Maart 1640 en van 11 Jan. 1641 aan het bestuur der Hanze. Beide brieven zijn op het Archief te Bremen. Dr. W. VON BIPPEN, de Staatsarchivaris dier stad, heeft mij met de meeste bereidwilligheid een groot aantal brieven van RODENBURG, die zich op het Bremer Archief bevinden, toegezonden en mij van andere stukken afschrift verschaft.

3) Ook deze brief bevindt zich op het Archief te Bremen.

4) *Vbör Hertoginne Celia en Grave Prospero. Bly-eynde-spel.* (Vignet) *t'Amsterdam Voor Jacob Pietersz. Wachter, Boeckverkooper, enz., Anno M. DC. XVII.*

5) Een afschrift van dat diploma bevindt zich op het Deensche Rijksarchief. Mededeeling van Dr. J. A. FRIDERICIA te Kopenhagen.

het diploma opstelde, zal eveneens door den dichter zelf over zijne geboorteplaats zijn ingelicht.

De eene verzekering staat lijnrecht tegenover de andere; de zegsman heeft dus éénmaal onwaarheid gesproken. Of RODENBURG waarheid sprak, toen hij eene Hanzestad zijne geboorteplaats noemde, of toen hij die eer aan Antwerpen toe-kende, kan niet anders dan door gissing worden uitgemaakt. En dan geloof ik, dat wij Hamburg voor de bakermat van onzen dichter moeten houden. De familie toch, die verbannen en uitgeweken was, had in de groote Hanzestad eene veilige en rustige schuilplaats gevonden, waar Nederlandsche ballingen in groot aantal heenstroonden en waar zij weldra een zeker aanzien genoten¹⁾. Daarentegen was Antwerpen niet alleen in de macht der Spanjaarden gebleven, maar was het er bovendien alles behalve rustig. Twee malen deed de Prins in 1574 een aanslag op de stad, beide keeren met ongelukkig gevolg. Twee jaren later was Antwerpen het tooneel van den bloedigen strijd en de daarop gevolgde wreedheden, die als de Spaansche Furie bekend staan. In 1577 begonnen bij Antwerpen de vijandelijkheden tegen DON JAN en gelukte het de Staten het slot te bemachtigen, dat in Augustus geslecht werd. Het is niet zeer waarschijnlijk, dat rustige kooplieden, in een veilig hoekje van Duitschland geborgen, zich zelf en hun jong huisgezin in den muil van den leeuw zouden wagen. De RODENBURGEN waren echte Amsterdammers; zij konden nog niet naar hunne vaderstad terugkeeren, maar verkozen waarschijnlijk eene veilige ballingschap boven de gevaren van het Spaansche bewind.

Wat kan echter de reden zijn, dat DIRK RODENBURG liever een Brabander dan een Duitscher heette? In de eerste plaats waren de Duitschers hier te lande niet zeer gezien. Verder scheen het hem misschien goed toe, toen hij aan het Spaansche hof was, voor te geven, dat hij in de Spaansche Nederlanden was geboren. En ten slotte zijn zijne ouders kort na zijne geboorte naar Amsterdam teruggekeerd en wilde hij later gaarne beweren, dat zijne wieg op vaderlandschen bodem had gestaan.

Zekerheid bestaat er echter niet; wij mogen slechts zeggen, dat RODENBURG vóór 1578 óf in Hamburg óf te Antwerpen is geboren. In het voorjaar van 1578 keerde de familie naar Amsterdam terug. Boven zagen wij, welk aandeel DIRK's grootvader heeft gehad aan de groote veranderingen, van welke Amsterdam toen het tooneel was. De RODENBURGEN namen de invloedrijke positie weder in, waaruit zij elf jaren geleden verdreven waren. De lakenhandel werd waarschijnlijk weder opgenomen en ook DIRK zal wel voor dat vak zijn opgeleid. Dreef zijn onrustige aard hem van huis, of moest hij buiten 's lands handelsbetrekkingen aanknoopen?

¹⁾ Vgl. *Zeitschrift des Vereines für Hamburgische Geschichte*, I, 1841, blz. 247, 248.

In elk geval heeft hij in zijne jeugd veel gereisd en vertelt dan ook later ¹⁾: „Nun ist von Gott geschickt und versehen gewesen, das ich von mein kindische Iahren *Pilgrimirt* habe. Vier Iahr in Portugal, Fünf in Italien, umb meine *Studien* zu *avansiren*, aber nach der handt in *legationes* gebraucht gewesen.” Wij hebben, zooals boven reeds gebleken is, alle recht, niet al te spoedig geloof te slaan aan de verzekeringen van onzen dichter. Doch, al wantrouwen wij de cijfers, die hij noemt, het wordt waarschijnlijk, dat hij in zijne jeugd Portugal en Italië heeft bezocht, omdat hij de talen dier beide landen genoegzaam kende, om er in te dichten en uit te vertalen. Ongeveer in 1593 schijnt hij in Lissabon te hebben vertoefd, waar hij kennis maakte met DON MANUEL DE VASCONCELHOS, later Raad van den Koning van Spanje²⁾. En daar hij op lateren leeftijd vloeiend Latijn schreef³⁾, wat hij trouwens als diplomaat wel moet geleerd hebben, is het niet onmogelijk, dat RODENBURG, als zoovele andere Nederlanders, een tijd lang aan eene Italiaansche Hoogeschool heeft gestudeerd⁴⁾. De jonge man wist zich behalve de kennis van Latijn, Portugeesch en Italiaansch ook die van Fransch, Engelsch en Duitsch te verwerven. En, daar hij blijkbaar weinig roeping gevoelde voor den lakenhandel en het hem aan zelfvertrouwen niet ontbrak, betrad hij de diplomatieke loopbaan. RODENBURG werd één van die tallooze kleine diplomaten, welke men in de 17de eeuw aan alle hoven aantreft, en die nu eens in dienst van dezen, dan weer van genen vorst of staat, geheel Europa doortrekken. Dat het uiterst moeielijk is het spoor van die zwervelingen te volgen, spreekt wel van zelf; bij onzen dichter is het des te moeilijker, omdat zijne waarheidsliefde niet boven allen twijfel verheven is.

Volgens zijn eigen zeggen, is hij zes jaren aan het Fransche Hof geweest gedurende de regeering van HENDRIK IV ⁵⁾. Zeker is het cijfer, dat RODENBURG opgeeft, onjuist. Wie zijne lastgevers waren en welke opdracht hij had, is onbekend⁶⁾. Na zijn verblijf in Frankrijk woonde hij te Londen, waar hij, volgens zijn zeggen, 8 of 9 jaar vertoefde⁷⁾. Ook hier is door onzen dichter weder met

¹⁾ In den bovengenoemden brief van 13 April 1640 aan de stadsregeering van Bremen.

²⁾ Volgens zijn brief van 2 April 1612 aan de Staten-Generaal. (Rijks-Archief te 's Gravenhage).

³⁾ Bij RODENBURG's papieren op het Archief te Bremen is het klad van een Latijnschen brief van 18 Febr. 1637 aan den Graaf van SCHONBORG.

⁴⁾ Dr. CHARLES F. FERRARIS, Rector Magnificus der Hoogeschool te Padua, die op mijn verzoek het Album academicum heeft geraadpleegd, deelde mij mede, dat RODENBURG's naam daarin niet gevonden wordt. Uit Bologna kreeg ik geen antwoord.

⁵⁾ Volgens den boven aangehaalden brief van 13 April 1640, op het Archief te Bremen: „Als sechs Jahr bey Ihr Ko: Mat: von Franckreich HENRICUS 4”.

⁶⁾ Door vriendelijke bemiddeling van den Heer EM. MICHEL heeft de Heer GIRARD DE RIALLE, Chef de division aux Archives, een onderzoek ingesteld in het Archief van het Fransche Ministerie van Buitenlandsche zaken, doch zonder resultaat.

⁷⁾ Brief van 13 April 1640: „Dreij (of *Sweij*; het woord is moeilijk leesbaar in het door sierlijke krullen astig te ontcijferen Duitsche schrift) bey ELISABETH, und sechs bey IACOB in Engelandt.”

het cijfer gesmokkeld, zooals bewezen kan worden. Van nu af aan hebben wij nl. bij het beschrijven van RODENBURG's leven vasteren grond onder de voeten en kunnen wij zijne beweringen beter controleeren.

In het begin van 1603 was RODENBURG te Londen, waar hij voor de stad Emden moest aandringen op het vergoeden van schade aan de inwoners door Engelschen toegebracht. In Maart van dat jaar werd hij tot agent dier stad te Londen benoemd; hij bedankte voor die benoeming in een brief, den 20sten Maart 1603 uit Londen geschreven¹⁾, waarin hij tevens melding maakt van de ziekte van ELIZABETH, die vier dagen later stierf.

De stad Emden had er belang bij, een vertegenwoordiger aan het Engelsche hof te hebben. In 1572 hadden eenige Engelsche kooplieden zich in het Duitsche stadje gevestigd en waren er met groote handelszaken begonnen. De stadsregeering, die het groote voordeel van die ondernemingen inzag, verminderde in 1579 voor de Engelschen de inkomende rechten en ook de Graaf van Oostfriesland begunstigde hen. Toen de Hanzesteden zich daarover bij den Keizer beklagden, beval deze Graaf EDZARD de voor de Engelschen gunstige bepalingen op te heffen, en hij moest gehoorzamen. Maar Emden wendde zich tot ELIZABETH, die den Graaf bescherming beloofde, zoodat hij de privileges voor de Engelsche kooplieden hernieuwde. De Hanzesteden klaagden nu op nieuw en wisten in 1595 bij den Keizer door te drijven, dat deze alle steden van het Duitsche rijk verbood de „Merchant Adventurers,” zooals de Engelsche kooplieden genoemd werden, op te nemen. Weder wendde Emden zich tot ELIZABETH en zond in 1598 een gezantschap naar Engeland, dat echter niets uitwerkte. Want het was niet zoozeer het verbod des Keizers, dat de Engelschen terughield naar Emden te komen, maar de onzekerheid, die het gevolg was van de twisten, door welke Oostfriesland in dien tijd verscheurd werd. Later keerden enkele Engelschen naar Emden terug, maar hun handel bloeide niet zooals vroeger. De Graaf lag nu met Emden overhoop en verlangde de vernietiging van de overeenkomst tusschen de stad en de Engelsche kooplieden. Ten gevolge daarvan verlieten de laatste Engelschen in 1601 de stad, maar toch bleef de handel met Engeland van beteekenis en beschermde ELIZABETH de bewoners van het Noordduitsche stadje²⁾.

RODENBURG was dus de man, aan wien de belangen van Emden aan het Engelsche hof kort vóór den dood van ELIZABETH werden toevertrouwd. Zeker

¹⁾ Die brief berust in het Stads-Archief te Emden; DR. J. DE VRIES aldaar is zoo vriendelijk geweest mij er iets uit mee te deelen. Later stelde de Heer FÜRBRINGER, Oberbürgermeister, mij in de gelegenheid van den brief copie te nemen.

²⁾ Vgl. DR. SCHWECKENDIECK, *Beiträge zur Geschichte von Emdens Handel und Schiffahrt*, in het *Fahrbuch der Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer zu Emden*. Heft III. Emden. Verlag von W. Haynel. 1874, blz. 62, 63.

moest hij trachten den Engelschen handel weder naar Emden te leiden en op bescherming aandringen tegen den Graaf van Oostfriesland, die door den Duitschen Keizer werd gesteund.

Het schijnt, dat RODENBURG, toen hij eenige jaren later naar het vaderland was teruggekeerd, zich noemde: „Agent wegen de Keyserlycke Hanse-steden ende Embden, by den Coninck van groot Brittanien”; dien titel leest men ten minste in de opdracht van *De Beschrijvinghe Heliodori vande Moorenlandtsche gheschiedenissen*¹⁾, een werk, dat in 1610 aan hem werd opgedragen. Wij hebben alle recht er aan te twifelen, of RODENBURG te Londen eene opdracht der Hanzesteden had te vervullen. Vooreerst is in de archieven van Bremen en Lübeck, zoo rijk aan stukken, die op de Hanze betrekking hebben, over RODENBURG's verblijf te Londen niets te vinden²⁾. En, wanneer wij dan verder de lotgevallen nagaan der Hanzeaten te Londen, wordt zijne bewering geheel onwaarschijnlijk³⁾.

In de laatste jaren der 16de eeuw stond de Engelsche regeering op zeer slechten voet met de te Londen gevestigde Duitsche kooplieden. Den 13den Januari 1598 hadden deze het bevel gekregen het „Stahlhof,” het reusachtige gebouw der Hanze te Londen, dat de kooplieden en hunne waren herbergde, te verlaten; den 25sten Juli werd zelfs het gebouw in bezit genomen en de Duitschers er uit verdreven. De Engelsche regeering wreekte zich op die wijze over de handelwijze van den Duitschen Keizer, die het vorige jaar de „Merchant Adventurers” bevolen had Duitschland te ruimen. Weldra werden er pogingen tot verzoening aangewend, o. a. in November 1599 door Emden. Later, in Februari 1603, zond ELIZABETH een gezant naar Bremen, maar haar dood maakte een einde aan de onderhandelingen. De te Londen wonende Duitschers bewerkten nu, dat de Hanzesteden den 12den Juli 1603 een schrijven aan JACOBUS richtten, terwijl zij nog eens den 14den Maart 1604 op dezelfde wijze een vergelijk tot stand trachtten te brengen. Ook schreef de Hanze aan het Parlement en zond een gezantschap naar Londen, dat den 22sten Juli 1604 audientie had bij den Koning, maar den 25sten September een ontwijkend antwoord ontving. Intusschen hadden de Duitschers het voorste gedeelte van het Stahlhof weer in bezit genomen; de gezanten pakten het zilver, de akten en boeken in, zonden alles naar Lübeck en reisden af. In het voorjaar van 1606 wisten de weinige te Londen wonende Duitschers zonder eenige hulp uit het vaderland het Stahlhof, dat intusschen zeer vervallen was, terug te krijgen. De 8 Duitschers, die nog te Londen waren, verzochten het bestuur der Hanze hun te helpen met het herstellen van het groote gebouw. Daar zij zoo weinig

1) Zie beneden.

2) Mededeeling van Dr. VON BIPPEN te Bremen en van Prof. HASSE, Staatsarchivaris van Lübeck.

3) Zie voor het volgende: DR. J. M. LAPPENBERG, *Urkundische Geschichte des Hansischen Stahlhofes zu London. Hamburg, 1851, blz 106—111.*

in aantal waren en hunne vroegere voorrechten niet weder hernieuwd waren, drongen zij er niet op aan, dat er weder een „oudste” of een geleerde secretaris zou worden benoemd, maar slechts „een gemeenschappelijke vertegenwoordiger in rechtszaken en bij andere voorkomende zaken, die aan het hof hunne belangen kon behartigen en voldoende bekend was met de Latijnsche taal, doch daarentegen salaris ontving. Daartoe werd HERMAN HOLTSCHO uit Lübeck, die tot nu toe de zaken der te Londen verblijf houdende Hanzeaten met groote toewijding en goeden uitslag had waargenomen, door hen aanbevolen” ¹⁾. Bij dien stand van zaken was er dus voor RODENBURG als agent der Hanzesteden te Londen geene plaats. Het is echter niet geheel onmogelijk, dat hij vóór zijn verblijf in Engeland eene zending voor de Hanze te Parijs heeft vervuld, en daarom voorgaf nog in dienst van dat machtige verbond te staan.

RODENBURG schreef later in de opdracht van één zijner werken ²⁾: „’k Heb immer van ’t beginne mijns bloeyende Ieught tot de Herfst’ mijns After-jaren, ernstich gheneyght om gheringh-Vernufts Voorbeelden door maet-Vaerssen te laten melden leghe-tijts-wel-bestedinghe.” En zoo was hij dan ook te Londen niet geheel zonder letterkundigen arbeid. Want hij bewerkte toen het beroemde herdersspel van GUARINI, de *Pastor fido*, in het Nederlandsch en gaf aan het drama, dat eerst jaren later het licht zag, den titel *Trouwen Batavier* ³⁾. Daar het stuk in 1617 werd uitgegeven en RODENBURG het toen in de opdracht een „zestien-jaren-verleden-tijd-verdrijf” noemde, moet het ongeveer in 1601 zijn geschreven. De dichter komt er voor uit, dat zijn stuk „een naboots van den ghelaurierden Poeet, en Riddere *Guarijn*” is, en inderdaad hebben wij hier met eene bewerking te doen. Nu en dan heeft hij woordelijk vertaald, maar meestal het oorspronkelijke vrij gevolgd. De koren en enkele tooneeltjes zijn weggelaten, terwijl er hier en daar een tooneel is ingevoegd.

RODENBURG was dus de eerste, die eene Nederlandsche bewerking gaf van GUARINI’s meesterstuk, dat in 1605 door HOOFT werd nagevolgd in zijne *Granida*, die in 1615 werd gedrukt. In 1619 zag de eerste vertaling van het Italiaansche herdersspel het licht van de hand van GOVERT VAN DER EEMD ⁴⁾; zij is spoedig

1) Zie LAPPENBERG, t. a. p., blz. III.

2) Nl. van *T. Rodenburghs Geboorte Christi*. (Gravure) *T’ Amstelredam, Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Dirck Cornelisz Hout-haek, Boeckverkooper, enz., Anno 1639.*

3) *Anna Rodenburghs Trouwen Batavier Treur-bly-eynde-spel*. (Vignet) *T’ Amstelredam, Voor Dirck Vos-cuyt, Boeck-verkooper, enz. (1617).*

In de opdracht aan zijne zuster schrijft hij, »dat de meesten hoop der reghelkens leven bequamen, ten tijde als u E. liefde uw Rymert verzelden in Albeonsche Islingtoun: Als de Paragonne ELISABET heur Scepter zwaeyden, (doch nu in triumphe des Elisesche gheweste) en IACOB zijn wel-waerde en eygen-erf-deel-rijck be-kroonde ’t Waelsche princens hooft, voor wien uw lievert vaecken knielden,” enz.

4) *Den Getrouwen Herder uyt Arcadien. Overgesteld uyt de Italiaense in de Franse sprake, Door Baptista Guarini, Ridder. Ende nu Vyt de Franse in Neder-duyts vertaeldt Door Mr. Govert vander Eemdt, t’ Haerlem, Gedrukt by Vincent Casteleyn. Voor Jan Evertz. Kloppenburch, enz., Anno 1618.*

door verscheidene andere gevolgd. Toen VONDEL in 1647 zijne *Leeuwendalers* schreef, ontleende hij aan RODENBURG's *Trouwen Batavier* de namen Heereman, Warner en Vrerick.

Vier jaren lang was RODENBURG agent der stad Emden te Londen. Den 20sten Maart 1607 werd hem door Burgemeesters en Raden der stad meegedeeld ¹⁾, dat er door bemiddeling van Engelsche en Nederlandsche gezanten eene schikking tot stand was gekomen tusschen Emden en den Graaf van Oostfriesland, dat de stad vele schulden had en hare uitgaven moest beperken, en dat dus ook zijn tractement was ingetrokken, „andersints geneycht wesende bij andere occurrentien ende wegen aengename vruntschap te bewijzen: met betrouwen dat V. E. gelyckvals in die bevoirdernisse van onse saken met geene mindere affectie sal continueren, als tot noch toe geschiet is, waervoor wij V. E. vrientelyck bedancken. Wat die betaeling van V. E. verschenen tractament voor den tijt van twee iaeren aengaet, offwel wij genegen sijn, om deselve nu daetelyck volgende V. E. ordre aen HENRICH VAN DINGLAGEN t'effectueeren; dewijle nochtans opt f. tractament meergemeldt, verscheijden arresten gedaen sijn, soe coenen wij in die betaeling van V. E. wisselbryef nijet voortvaeren, alvooren V. E. voor dieselve penningen genoegsame Cautie alhier ter plaetse hebben gestelt, omme alsoe te vermijden alle confusie, ende opspraeck.” De diplomaten werden zeer ongeregeld door hunne lastgevers betaald; zij stelden zich daarvoor schadeloos door allerlei zaakjes op zich te nemen.

In 1607 verliet RODENBURG Engeland en keerde naar Amsterdam en naar zijne familie terug. Hij had nu gelegenheid zijne broeders en zuster nader te leeren kennen; behalve DIRK hadden HERMAN RODENBURG en ELISABETH SPIEGHEL nog vier kinderen, ANNA, geboren in 1582 of 1583, JAN BETHS HERMANZ. (geb. in 1583), PIETER HERMANZ. (geb. in 1588) ²⁾ en LAURENS, die idioot was ³⁾. Bovendien zag hij zijn oom HENDRIK LAURENSZ. SPIEGHEL, den dichter, terug, van wien hij later zeide ⁴⁾, dat hij hem „zedert (zijne) teere jeughd, immer ghetracht (had) na te bootsen.” Zoo werd hij terstond opgenomen in een letterkundigen kring, en dat hij zich daar al spoedig eenigen naam wist te maken, blijkt uit het volgende.

Er bestond te Amsterdam plan eene nieuwe beurs te bouwen ⁵⁾. Onder ééne

¹⁾ Ook die brief bevindt zich in het Archief der stad Emden. Zie boven.

²⁾ Zie D. C. MEIJER JR., in *De Nederlandsche Spectator*, 1885, blz. 102.

³⁾ Volgens genealogische gegevens onder papieren van DE ROEVER, mij welwillend verstrekt door Mr. W. R. VEDER.

⁴⁾ In de opdracht van het *Wraeckgierigers Treur-spel. Op den Reghel. De dulle woeste mensch „die al sijn leet wil wreken, Blijft inde nickers wensch „ellendelijcke steken.* (Vignet) t' Amstelredam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn. Anno 1618.

⁵⁾ Vgl. WAGENAAR, *Amsterdam*, VII, blz. 90, 91.

der gravures, die het nieuwe gebouw voorstelden, leest men een Nederlandsch vers van HOOFT¹⁾, een Latijnsch gedicht van CORNELIS GYSBERTSZ PLEMP en het volgende Fransche versje van RODENBURG²⁾:

Le saint fatal destin aornant ton Cornucope,
Aux antipodes va le bruit de ta vertu,
Le diademe seul (l'heureuse horoscope)
Du circle vniuers par toy soit entendu.
Ton fond si murmurant, qu'est ce? ton nom de gloire
O Tryton, voix du ciel. approche artisans.
L'Architecture gist sur l'autel de memoire
Et Capitole des tresrenomés marchans.

THEODORE RODENBURGH.

Het fraaie versje zal uit het jaar 1608 dagteekenen, toen ook HOOFT het zijne schreef.

Tot de letterkundigen, met wie RODENBURG in dezen tijd op vriendschappelijke voet stond, behoorde KAREL KINA (of QUINA)³⁾, de vriend van BREDERO, die hem in 1610 het werk opdroeg, dat tot titel heeft: *De Beschrijvinghe Heliodori vande Moorenlandtsche gheschiedenissen*⁴⁾. In die opdracht lezen wij o. a.: „Dit vonnis dan heb ick waerde vrundt voor mijne vry-posticheydt die ick t'uwaerts in desen ghebruycke te verwachten, want mijn oordeel van V. E. lust en liefde tot de deuchden die in dit Boecxken aldermeest verheven worden (als namentlijk de eerbaerheyt en ghetrouwicheydt) spruyt wt rechte kennisse ende warachtighe ondervindinghe van V. E. yver tot der selver voortteelinghe; dat dit soo is, heeft V. E. onlangs seer loffwaerdich bewesen, 'twelck nevens my connen getuyghen en bevestighen, niet alleen de voornaemste en treffelijkste mannen van dese Stadt, maer oock mede de luyt-roepende Ghemeente, die 't gherucht van V. E. fame daghelijcks op hun tonghen dragen, vermits de vrucht vande constighe wercken die sy onlangs ten deele ghesmaect hebben, wanneer V. E. hun voor ooghen dede stellen u ter deucht-lockende ende sin-rijcke *Tragi-Comedie*, daerin V. E. de aenschouwers het pit van eerbaerheyt en getrouwicheyt so lieflijk hebt voorghedragen, datter na mijn oordeel niemant gheweest en heeft of hy en heeft de gedachtenis van dien met groote veruoegingh int binnenste van zijn herte behouden,” enz. Uit die woorden blijkt, dat de *Trouwen Batavier* in 1609 — de opdracht van KINA is den 22sten Dec. van dat jaar geschreven — te Amsterdam is opgevoerd.

1) Zie *Gedichten*, uitg. LEENDERTZ, I, blz. 84.

2) De Heer D. C. MEIJER JR. te Amsterdam was zoo vriendelijk mij op het versje opmerkzaam te maken en mij een afschrift er van te bezorgen. De prent is van B. ADAM. BOLSWERT.

3) Zie over hem J. H. W. UNGER, *G. Az. Brederoo. Eene bibliographie*, blz. 33, 34.

4) *Vervat in thien Boecken. Inhoudende de Eerbare, Cuysche, ende ghetrouwe Liefde van Theagenes van Thessalien, ende Chariclea van Ethiopien. Eerst int Griecx beschreven: Ende nu wt het Francoysche int Nederlandts vertaelt. Door C. K. Vignet* 't Amstelredam. By Hendrick Barentsz. Boecverkooper, enz., 1610.

Het was echter niet alleen de letterkunde, die RODENBURG bezig hield; sterkere banden boeiden hem. In 1608¹⁾ verloofde hij zich met MARIA DE VOS²⁾, een meisje, dat in Den Haag woonde; het engagement werd door „notariael verbandt” en door „handt-trou” bezegeld³⁾. Eenige jaren later is de verbindtenis verbroken. Onze dichter schijnt van 1607 tot 1611 in Amsterdam te zijn gebleven.

In 1610 ontving RODENBURG weder eene diplomatieke opdracht. In 1593 waren Nederlanders begonnen handel te drijven op de kust van Guinea⁴⁾; die handel was zoo toegenomen, dat er in 1600 te Amsterdam eene compagnie van Guinée-vaarders werd opgericht. Dordrecht, Delft en Rotterdam volgden dat voorbeeld en ook particulieren zonden hunne schepen naar Afrika's westkust. Toen er in 1607 en 1608 pogingen werden aangewend, om de verschillende compagnieën tot ééne enkele te vereenigen, wees men op het feit, dat in den tijd van 15 jaren meer dan 200 schepen Guinea hadden bezocht.

Nu was volgens art. 4 en 5 van het twaalfjarig bestand, dat den 9den April 1609 was gesloten, bepaald, dat de Nederlanders geen handel mochten drijven met de plaatsen, die de *Koning van Spanje hield* buiten Europa, zonder toestemming des Konings, doch wel met de landen van andere vorsten, terwijl de Spanjaarden dat niet zouden mogen beletten. Buiten Europa zou de wapenstilstand één jaar na het teekenen van het tractaat aanvangen. Die bepalingen gaven aanleiding tot het plegen van velerlei ongerechtigheid. De Spaansche en Portugeesche bevelhebbers buiten Europa verscholen zich achter het uitblijven der officieele mededeeling van het sluiten van het bestand en zetten de vijandelijkheden voort. De Nederlanders, die op de Guinée handel dreven, werden gevangen genomen en beroofd. Den 30sten Sept. 1609 werd een schip uit Dordt op de kust buitgemaakt en de bemanning gedood. Den 22sten Dec. werden twee schepen genomen, een stuurman de hals afgesneden en het volk op de galeien gezet. Den 11den Jan. 1610 werd op een schip, dat van Rotterdam kwam, geschoten; den 20sten van diezelfde maand werd een schip van „de vereenighde Compagnie van Guinea” veroverd en het volk op de galeien geplaatst, terwijl een Amsterdamsch schip zeer werd beschadigd.

De kooplieden, die op de kust handel dreven, wilden vergoeding hebben voor deze en andere schade, die hun was toegebracht, en tevens eene poging doen

¹⁾ Vgl. *Eglentiers Poëtens Borst-weringh. Door Theodore Rodenburgh, Ridder van de Ordre van den Huyze van Bourgonien.* (Vignet) T^e Amsterdam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn, voor Ian Evertsz. Cloppenburgh, 1619, blz. 128. Hij spreekt daar in zijn brief van 15 Dec. 1613 van zijn »dienst van vijf iaeren,” en maakt toespenngen op het „meesmuylen de(r) Haegsche Joffren.”

²⁾ Zie beneden.

³⁾ Zie *Eglentiers Poëtens Borst-weringh*, blz. 127.

⁴⁾ Vgl. voor het volgende: JHR. MR. J. K. J. DE JONGE, *De oorsprong van Nederland's bezittingen op de kust van Guinea. . . 's Gravenhage, Martinus Nyhoff, 1891, blz. 7—13, 36—38.*

tot het bevrijden der gevangenen. Zij kozen RODENBURG, om in Brussel en in Madrid hunne belangen te bepleiten¹⁾. Toen hij in November 1610 benoemd was, wilde hij gaarne, dat aan zijne zending een eenigszins officieel karakter werd gegeven, en verzocht daarom aan de Staten-Generaal verlof één zijner dienaars „een busse” met het wapen der Staten te laten dragen en een open patent aan alle vorsten, wier landen hij moest doortrekken. Zijn verzoek werd ingewilligd²⁾. Eene poging van de Vroedschap van Rotterdam, om hem tot consul in Spanje te benoemen, had geen resultaat³⁾. Dat echter zijne zending, al weigerden de Staten hem ook geldelijk te gemoet te komen, toch een officieus karakter had, blijkt wel uit zijne correspondentie met de Staten-Generaal en met OLDENBARNEVELDT, en tevens hieruit, dat de Staten hem brieven aan den Koning meegaven. Van brieven aan OLDENBARNEVELDT gericht maakt RODENBURG telkens melding in zijne correspondentie. Van MAURITS had hij een brief aan den Hertog van LERMA, den eersten minister van Spanje, te overhandigen⁴⁾.

RODENBURG vertrok in het begin van 1611 naar Brussel, om zijn „voyage na Spangien te vervordren,” en had in de eerste dagen van Maart eene audientie bij den Aartshertog.

Nadat hij zijne beide bedienden te Brussel had achtergelaten en een Franschman in dienst had genomen, reisde hij verder. Te Burgos gekomen kreeg

1) De bronnen voor RODENBURG's reis zijn 16 missiven van hem aan de Staten-Generaal, die op het Rijksarchief berusten, en die ik heb kunnen raadplegen, de Resoluties der Staten-Generaal — van die jaren, die mij niet ten dienste stonden, is MR. A. TELTING zoo vriendelijk geweest mij alles te bezorgen, wat op RODENBURG betrekking heeft — en de gedrukte Resoluties der Staten van Holland. Zooals ik vroeger reeds opmerkte, heeft de Heer UNGER het eerst op deze reis van RODENBURG de aandacht gevestigd (*Breederoo-album*, blz. 93, vlgg.).

2) *Resolutien der St. Gen.*, 17 Nov. 1610: Opte requeste van THEODORE RODENBURCH, die by de Compagnien van Guinea in dese landen tot costen van de selve gesonden wordt naer Bruessel aenden Ertzhertogen ende van daer naer Spangien aenden Coninck omme te vervolgen de reparatie vande schade, die de Portugiesen aende voors. Compagnien in hare scepen, goeden ende volck opte Custe van Guinea gedaen hebben, mitsgaders de relaxatie vande gevangens van dese landen tot Castel del Mina opte galeyen ende van die ghenen, die tot Lisbona in Portugael gebracht zyn vande voors. custen, is geaccordeert, dat den suppliant een van zyne dienaers sal moegen laten dragen een busse mette wapen vande heeren Staten, ende men hem sal mede geven een open patente, houdende requisitie ende versoeck, nademael den suppliant opt versoeck van verscheyden coopluyden van dese landen by de heeren Staten gesonden wort naer Spaingien, dat hare Hoogh Mog. versoecken allen coningen, princen ende potentaten door welckers landen den voors. RODENBURCH sal hebben te passeren, dat zy den selven (des behoevende) daerinne bewysen alle genade, gunste ende faveur, dan en verstaen d' heeren Staten niet, hun noch het lant hiermede te engageren in eenige costen vande voors. reyse ofte andersints, maer dat die byde voors. Compagnie tot last vande selve gedragen sullen worden.

3) Resolutien der Vroedschap van Rotterdam, 6 Dec. 1610 (vgl. UNGER, blz. 93): Daarnaar soo is in de voorschreven vergaderinge goedgevonden, dat de Gedeputeerde deser Stede op het versoeck van de gemeene schipperen naa Westen ofte op Spaingien vaarende, in de vergaederinge van de Heeren Staaten sal aenhouden Ten Eynde.... RODENBURCH, die men verstaat d't van wegen dese landen in commissie naar Spaingien sa reysen, mede Commissie magh krygen van de Heeren Staeten om als Consul van de Nederlandsche Natie alle haarluyden affairen die deselve Natie aldaar te doen soude mogen hebben, te helpen uytvoeren ende henluyden daerinne adsisteeren.

RODENBURG werd echter niet tot consul benoemd.

4) Brief aan de St. Gen. van 31 juli 1611.

hij koorts, wat zijne reis vertraagde, en na zijne aankomst te Madrid op 14 April moest hij zestien dagen het bed houden ¹⁾). Hoewel zijne komst niet was aangekondigd, kwamen verscheidene Nederlanders, die te Madrid woonden, hem bezoeken, o. a. ALBERT PIETERSZ. CAU van Amsterdam, die van 's Konings secretaris, ANDRES DE PRADA, gehoord had, dat hij was aangekomen. RODENBURG verzocht CAU bij PRADA verontschuldigen te maken, dat hij hem nog niet had bezocht, en deze zond om de twee of drie dagen Pater MARTIN, om naar zijne gezondheid te vragen, en bewees hem ook verder allerlei beleefdheden. Zoodra RODENBURG hersteld was, bracht hij PRADA een bezoek, die reeds lang uit Brussel bericht had gekregen, dat hij komen zou, deelde hem de reden zijner komst mede en werd door hem verwezen naar ANTONIO ARISTOGY, den Secretaris van den Raad van State voor Nederlandsche zaken. ARISTOGY verzocht hem op schrift te stellen, wat hij van den Koning verlangde, en RODENBURG stelde hem in kennis van den inhoud der drie brieven van de Staten-Generaal aan den Koning, die het volgende behelsden:

1°. Dat de Nederlandsche gevangenen op de galeien op de kust van Guinea en elders mochten worden vrijgelaten en de aangebrachte schade vergoed;

2°. Dat de Koning den admiraal PAUWELS VAN CAERDEN met de anderen, die den 17den Sept. 1608 door DON PEDRO HEREDA gevangen zijn genomen, mocht vrijlaten, en

3°. Dat drie schepen met graan, die in 1605 PIETER LYNTIENS ²⁾ waren afgenomen, hem mochten worden teruggegeven.

Wat het tweede punt betreft, is eene kleine opheldering zeker niet geheel overbodig. De admiraal PAULUS VAN CAERDEN, den 20sten April 1606 uit Texel uitgezeld, had een omweg gemaakt, een paar maanden lang een Portugeesch fort op Mozambique belegerd en was eerst den 6den Jan. 1608 met 7 schepen bij Bantam voor anker gekomen. Veertien dagen later vertrok hij met zijne vloot naar de Molukken, nam een belangrijk fort op het eiland Matsjian, verloor een paar schepen door eene zeebeving, veroverde met een klein fregat eene sterkte der Spanjaarden op het eilandje Tsjau, maar werd den 17den Sept. door twee Spaansche galeien onder bevel van DON PEDRO DE HEREDA aangevallen en na dapperen tegenstand gevangen genomen. Zijne bemanning werd op de galeien geplaatst en hij zelf naar Gamma-lama gevoerd, waar hij tot 16 Maart 1610 gevangen bleef. Het bericht van zijne bevrijding was blijkbaar nog niet tot het vaderland doorgedrongen, toen RODENBURG vertrok. VAN CAERDEN werd den 6den Juni 1610 tot landvoogd over de Molukken aangesteld, maar den 15den Juli op nieuw, evenals den vorigen keer

1) Over de eerste maanden van zijn verblijf te Madrid geven de brieven van 29 April en 31 Juli 1611 alle mogelijke ophelderingen.

2) Zie over dien koopman, die door HENDRIK IV beschermd werd, JHR. MR. J. K. J. DE JONGE, *De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië* (1595—1610), dl. III, 1865, blz. 116—119.

gedurende eene windstilte, door eene Spaansche galei aangevallen en gevangen genomen. Hij werd naar Manila gevoerd en daar gevangen gehouden, terwijl er een rantsoen van „40 duysent Realen van achten” werd geeischt¹⁾. In 1613 was het RODENBURG nog niet gelukt zijne invrijheidstelling te bewerken²⁾.

Den 14den Mei 1611 had RODENBURG de eerste audientie bij den Koning te Aranjuez. PHILIPS III antwoordde hem op zijne „harange” met „afabiliteyt” en zeide hem „in presentie van alle de Heeren en omstaenders,” „dat (z)yn persoon hem welcom was.” Daarop volgde den 17den Mei eene audientie bij den Hertog van LERMA, „die (hem) met alle Cortosie verwelcomde en (hem) seer gaerne hoorden”, en eene geheele reeks van bezoeken aan de leden van den Raad van State, die hij „seer afabel en cortois” heeft gevonden. Vooral LERMA is zeer vriendelijk en zeer gemakkelijk te naderen; hij heeft hem nooit eene audientie gevraagd, „of heeft (hem) die terstont gegeven, daer andren van tien mael meer qualiteyt een maent, ia meer dicwyls moeten vertoeven, eer zy by den Hertoch kunnen comen.” Na allerlei moeite heeft hij van ARISTOGY als antwoord op zijne eischen gekregen, „dat zyn Mat. ordre soude gheven tot de relascatie vande ghevangenen, desgelix ordre omde processen vande geconfisqueerde schepen van PIETER LIJNTIENS te oversien, en den hertogh van MEDINA SIDONIA te notifiqieren omt'selve stuck te verantwoorden, sodat (hem) nu ghebreect de resolutie vande restitutie vande schade op de kuste van Guinea geleden, maer daer na is (hem) te vooren gecomen, dat by den raedt van Portugael geproponeert wert, dat de treuues geen effect genomen heeft op de kuste van Guinea voor den IXen April 1610. en datmen daer door soude willen verschonen geen restitutie te doen.”

Tot zoover waren in Juli de onderhandelingen gevorderd, toen RODENBURG opschrikte van een brief, hem door de Staten-Generaal toegezonden. Deze hadden nl. gehoord, dat hij zich in Madrid uitgaf voor Gezant der Staten en als zoodanig audientie bij den Koning en bij den Hertog van LERMA had aangevraagd, wat hem geweigerd was. Hij kreeg daarover eene zeer scherpe berisping³⁾; gelukkig

1) T. a. p., blz. 106, 270, 271.

2) Brief van 2 Juni 1613.

3) Res. der Stat. Gen., 8 Juni 1611: Op het aengediende dat THEODORE RODENBURCH hem in Spangien vermetelycken is vuytgevende ende dragende als een Gesante ende Ambassadeur van Heeren Staten Generael aenden Coninck van Spaingen ende inde selve qualiteyt ierst by syne Mat. ende daarna byden Hertoge van LHERMA audientie soude hebben versocht, die hem is geweygert, tegen de meeninge ende intentie van hare Hoo:, Mo:, die hem dat by expresse in hare vergaderinge hebben verboden, alsoo sulck voorstel is streckende tot zeer groote preiuditie ende disreputatie vanden staet deser Landen, is geresolveert datmen aenden voors. RODENBURCH daerover van wegen hare Ho: Mo: eenen scerpen brief sal scrijven ende daerby den selven doen verstaen, datmen sulcx tegen synen persoon in tyden ende wylen gedenct te resenteren nade importantie vande sake, ende hem voorts lasten ende bevelen hem voorder van sulcken vermetentheyte te deporteren ende hem te dragen als een privaet persoon by de Compagnie van Guinea tot costen van de selve vuytgesonden.

T. a. p., op 9 Juni 1611: Is gelesen ende gearresteert den brieff geconcipteert te scrijven aen THEODORE RODENBURCH ende goet gevonden, dat men den selven sal doen bestellen naer Spaingien door JHR. JOHAN VAN DER VEKEN.

kon hij zich rechtvaardigen. Den 31sten Juli richtte hij een langen brief aan de Staten-Generaal, waarin hij nauwkeurig meedeelt, wat door hem sedert zijne aankomst te Madrid is verricht, en de dwaze beschuldiging ver van zich afwerpt. Hij zegt, dat hij na zijne aankomst in de hoofdstad zeer stil leeft, „eensdeels overmits de flaeute van myn ziecte, als ooc om myn pampieren in ordre te stellen, en mach wel met waerheyt op myne ziel en zaligheydt verclaeren, so help my Godt, dat ick noyt gedaght en heb gehad, my zelve eenigen tytel te geven, ic laet staen van Ambassadeur. Waerder grooter zotheyt te Committeren als my te noemen Ambassadeur, waer de brieven die ick broght my soudē leugenachtigh maeken? Is myn experientie vande werelt so weinigh, daer ic nochtans acht iaren het Hof hebbe gefrequentēert, dat ick niet soude weeten te considereren, hoe impertinenten saec het waer, my uyt te gheven voor Ambassadeur van V. E. M. verselschapt zynde met een dienaar? Soude yemant geloof geven dat ic so weynigh achte de reputatie van myn Vaderlandt, dat ick hier zoude uytgeven de persoonen van V. E. M. te presenteren en my te trateren ghelyck een ghemeen persoon, gelogeert wesende in een ghemeene plaets?..... Ia om te prevenieren alle opspraeck heb ick beyde de knechten die met my te Bruysel waren in Hollant gelaeten, en een fransman in myn dienst genomen, die ick niet heb laeten weten waerop ik hier quam, voordat hy my met de Coninck sagh spreecken, om daer door te prevenieren dat hy aen niemant soude moghen seggen yets myn Commissie aengaende, en om opsightigheydt von cledren te scheuwen, twelc opspraeck soude moghen causeren, heb ick geene met my gebraght, en verclaer V. E. M. als man met eeren dat ick geen 80 gl. aen myn persoon dewyl ic hier geweest heb gespēdeert hebbe.” Bij zijn brief zendt hij een stuk over, waarin ALBERTO PEDRO CAU verklaart, dat RODENBURG belasterd is, en een tweede, onderteekend door J. APPELMAN, PIETER VAN LOO van Rotterdam, DENIS LHERMITE, JAQUES L'HERMITT en HENRIQ. de MALCOT, allen te Madrid, die dezelfde verklaring afleggen en getuigen, »dat den voorschreven RODENBURCH hem hier soo slecht ende simpelyck heeft gehouden dat hyt niet minder soude hebben connen doen.”

Later bleek, uit welken koker het praatje kwam, dat door den Engelschen gezant WINWOOD te Madrid den Staten ter oore was gekomen. Aan het Spaansche hof was een Nederlander als arts van den Koning verbonden, een Delftenaar, WITTEN JANSZ. VANDER HOOGH genaamd, die vroeger klerk was geweest ter Secretarie der Staten van Holland¹⁾. Deze was in het openbaar zeer vriendelyk, maar werkte RODENBURG heimelyk in alles tegen en was de man, die dat vuurtje had aangestookt. Later vertelde hij, schrijft RODENBURG, „dat ick onder decsel

¹⁾ Zie daarover en over het volgende den brief van 2 April 1612.

van myne humiliteyt alle de secreten ondertasten vant ryck, en ooc alle secrete resolutien van Indyen, zeggende dat myn grootvader een vande eerste Capiteynen is geweest, die de waepenen tegens Zyn Mat. heeft aengenomen en daer veertigh iaeren in gecontinueert, daerby voegende dat myne voorouders, hoogloflycker memorie zyne Ex^{tie} de PRINSE VAN ORANJE in zyn uytlandigheydt met goet hebben geassisteert." Daarna werd naar het vaderland geschreven, dat RODENBURG „hier alle daegen te misse ging," en dat hij trachtte zich op listige wijze meester te maken van goederen, die aan de Oost-Indische Compagnie toebehoorden. Toen dat alles nog niet hielp, verspreidde VANDER HOOGH het praatje, dat RODENBURG's brieven valsch waren en hij zelf door de Staten-Generaal was aangewezen, om het oog op hem te houden¹⁾. Ten slotte liet de Raad van State VANDER HOOGH gevangen nemen en kwam RODENBURG zelf tusschen beide, zoodat hij niet verbannen, maar met eene duchtige waarschuwing ontslagen werd.

De onderhandelingen wilden intusschen, in weerwil van de goede ontvangst van RODENBURG aan het Spaansche hof, nog niet goed vlotten en de geïnteresseerde kooplieden beklagden zich daarover bij de Staten-Generaal²⁾. Zelfs wisten zij te bewerken, dat deze den 25sten Aug. 1611 besloten op de kust van Guinea een fort op te richten en er een oorlogsschip heen te zenden. Er werd dan ook eene kleine vloot uitgerust, die in de laatste dagen van 1611 onder bevel van JACOB ADRIAENSZ CLANTIUS uitzeilde, en in 1612 werd het fort Nassau gebouwd³⁾.

RODENBURG meende, dat hij meer kans van slagen zou hebben, als hij tot consul in Spanje werd benoemd, en trachtte zijne benoeming tot dat ambt bij de Staten-Generaal en de Staten van Holland door te drijven. De laatstgenoemden ondersteunden zijn verzoek⁴⁾, maar de Staten-Generaal waren niet gezind hem met dat ambt te bekleeden⁵⁾. Toen er later sprake was van een Nederlandsch consul in Lissabon, verzocht RODENBURG in aanmerking te komen⁶⁾, „also ick occasie zal hebben veeltyt te *Lisbona* te weesen, ente meerder in Consideratie dat alle voor-

¹⁾ Zie den brief van 3 Juni 1612.

²⁾ DE JONGE, t. a. p., blz. 38: hoewel de remonstranten wel hadden verhoopt, dat door het afzenden van DIRCK VAN RODENBURGH nae Spangien bij Uwe Ho. Mo. afghevaerdicht om te procureren de reparatie van soodanige injuriën, diergelycke proceduyren souden hebben gecesseert, zoo vernemen zy remonstranten anders niet dan dat deselve RODENBURGH met exceptien ende dilayen wordt opgehouden ende dat de Portugesen in Guinea haere voorgaende hostiliteyt nog dagelycx zyn pleegende, enz.

³⁾ T. a. p., blz. 14—16.

⁴⁾ Resol. Holl. van 3 Nov. 1611.

⁵⁾ Resol. Stat. Gen. van 4 Nov. 1611: Ontfangen ende gelesen eenen brief van THEODORE RODENBURCH, hebbende d'heere advokaet van Holland verclaert, dat deselve RODENBURCH byden brief an hem gescreven versoect brieven van credentie aenden Coninck van Spaingien omme vermoegens deselve by zyne Mat. te beter te mogen vordren de sake vande particuliere geïnteresseerde van dese Landen, die hem gerecommandeert zyn, maer is vuytgesteld daer op te resolveren.

⁶⁾ Zie den brief van 4 Jan. 1612.

vallende doleanties aldaer door my sullen geremedieert moeten werden, waer ick de moeyten van sal hebben, en soder een ander Consul gestelt wert, sal hy het voordeel genieten van myn arbeydt, en ten aensien dat ick nu gecapteveert hebbe de benevolentie van zyn Mat. twyffel ick niet of zal veel goets verrechten cunnen ten dienste vant Vaderlandt.". Hij hoopt, dat men hem als belooning zal laten genieten „de ducaet van yder schip twelc door autorisatie vanden Coninck vergunt wert." Dit maal slaagde hij beter; de Staten van Holland hielpen toen mede¹⁾, en den 4den April 1612 werd hij niet alleen tot consul in Portugal benoemd, maar ontving ook als belooning voor zijne diensten de som van 1200 gulden²⁾. Den 3den Juni bedankte hij de Staten-Generaal voor zijne benoeming; de betrekking heeft hij echter nooit bekleed, daar hij, in weerwil van heet wat moeite, in October 1613 de „Confirmatie" des Konings nog niet had verkregen³⁾.

Dat dan ook de onderhandelingen nog niet verder waren gekomen, was zeker niet aan hem te wijten; hij had niet stil gezeten. Den 9den Dec. 1611 had hij weder eene audientie bij den Koning en klaagde over het onrecht, dat verscheidene Nederlanders door Spanjaarden en Portugeezen was aangedaan; zijne zeer lange toespraak zond hij later in vertaling over⁴⁾. Toen hij sprak over het lot van CASPAR NICOLAES, die op de Canarische eilanden door de Inquisitie gevangen was genomen, zeide hij o. a.: „'T is wel kennelick hoe afkeurende (de) humeuren inde ghevnieerde landen vande inquisitie zyn, de historyen, benevens de memorie van beiaerde personen ghetuygen wel, dat de eerste beginselen vande bloedige oorlogen myns vaderlandt ten deele sproten uyt de rigureuse proceduren vande inquisitie, die hun in Conscientie, ligchaem, en goeden aentasten, so datter niet ter werelt is dat ons meer doet scricken als de inquisitie, ia de name vande inquisitie doet hunliens haeren rysen." Als hij dan voorstelt de gevangenen en het schip van de Canarische eilanden te doen halen en „sommige inquisidores in Hollant te brengen om hunliens geleden schade te betaelen," teekent hij er bij aan, dat de

1) Zie Resol. Holl. van 23 Maart 1612.

2) Resol. Stat. Gen. van 4 April 1612: Is gelesen eenen brief by THEODORE RODENBURCH geschreven aenden Heere Advocaet van Hollandt vuyt Madrid den VIden Maerte lestleden, ende hierna gedelibereert zynde, watmen den voorsz. RODENBURCH soude moegen toeleggen in recognitie van desselfs geleden diensten by hem in Spangien voerden tyt dat hy aldaer is geweest gedaen, is geaccordeert omme besundere consideration datmen hem ter oirsaken voort sal doen betalen by den Ontfanger generael de somme van twelf hondert guldens eens ende is deselve RODENBURCH voorts gecommitteert tot een Consul vande Ingesetenen van de vereenichde Nederlanden tot Lisbona, Opte oeren gerechtigheden ende emolumenten die tot het Consulaetschap voorsz van outs gestaen hebben, mits dat hy gehouden sal syn hem te reguleeren volgende d'Instructie daertoe gemaect ofte noch te maecken.

3) Zie den brief van 20 October 1613.

4) Zie den brief van 6 Mei 1612.

Koning „half meesmuylende” was. Het aantal quaesties, die RODENBURG had te behandelen, was zeer groot; de personen, die hij te hulp kwam, hadden dikwijls de vreemdste lotgevallen achter den rug. Een MARTIN DUMBURCH van Middelburg b. v. was acht jaren geleden naar Oost-Indië gegaan, maar gestrand en door Mooren gevangen genomen; hij ontvluchtte en viel in handen der Portugeezen, die hem naar Goa zonden en vier jaren lang gevangen hielden. In 1611 vrijgelaten scheepte hij zich in op een Portugeesch schip, maar de kapitein zette hem eenvoudig ergens aan land, daar hij hem niet verder wilde meevoeren. Eindelijk met een ander schip in Portugal aangekomen, werd hij weer te Lissabon gevangen gehouden. Zulke gevallen waren er vele. Den 2den April 1612 kon RODENBURG mededeelen, dat hij tot nu toe de bevrijding van 40 gevangenen had weten te bewerken, welk getal later nog vermeerderd werd.

Toen RODENBURG tot consul in Portugal was aangesteld, verzocht hij verlof terug te mogen keeren, „also de obligatie my dwinght in Hollandt te comen alleenlick omte Celebreren myn heuwelyck”¹⁾, en iets later dringt hij daar nogmaals op aan²⁾. Maar hoewel de Staten-Generaal geen bezwaar maakten³⁾, schijnt er toch iets in den weg te zijn gekomen. Hij verlangde zeer naar huis. Toen SPINOLA en DON RODRIGO CALDERON, de gunsteling van LERMA, wien later zulk een droevig lot heeft getroffen, in het voorjaar van 1612 met eene zending naar de Nederlanden vertrokken, hadden zij gaarne gezien, dat RODENBURG tevens was afgereisd, zoodat zij hem in Holland zouden kunnen vinden⁴⁾. RODENBURG antwoordde, dat hij niets liever wilde, als de heeren dan maar wilden bewerken, dat alles, waarom hij in Spanje was gekomen, beslist was. „Want cost ic onder decsel van myn vertreck van hier, inder voegen gelyck sy proponeren, alle myn saecken tot contentement depescheren, de Kraen zoude de Vossen te gast hebben gehadt.” Die poging mislukte echter.

Op welke wijze en in welken kring RODENBURG te Madrid heeft geleefd, kunnen wij uit zijne brieven opmaken. Hij leefde op zeer eenvoudigen voet — de Compagnie van Guinea was niet erg scheutig — in een logement met één

1) Brief van 3 Juni 1612.

2) Brief van 1 Juli 1612.

3) Resol. Stat. Gen. van 26 Juni 1612: Geadviseert wesende op het innehouden vanden brief ghisteren ontfangen ende heden gelesen van Jr. THEODORE RODENBURCH, consul vande Ho: ende Mo: Heeren Staten Generael in Portugael gedateert in Madrid den IIIen deser ende namentlyck op desselfs RODENBURCHS versocht verloff, omme te moegen overcomen omme te celebreren zyn houwelyck, is verstaen ende verclaert, alsoo de voors. RODENBURCH zyne commissie heeft ontfangen vande Bewinthebberen vande compaignien handelende op Guinea, by soo verre als hy vande selve totte voors. overcompste consent kan verkrygen, dat hare Ho: Mo: voor sooverre hun aangaet daerinne oyck bewilligen, mits dat hy ierst gehouden sal zyn behoirlyck ordre te stellen opte bewaeringe van zyn voors. consulaetschap in Portugael geduerende zyne absentie alhier.”

4) Brief van 3 Juni 1612.

bediende; voor den Franschman, dien hij had meegenomen, kwam later een Engelschman in de plaats. Daar de Koning hem nog al aardig schijnt te hebben gevonden, werden hem vele beleefdheden bewezen¹⁾. Door toedoen van LERMA werd hem een groot huis ter bewoning aangeboden even buiten Madrid; hij nam het aan, daar het hem jaarlijks 200 ducaten bespaarde²⁾. Van den Markies SPINOLA kreeg hij een zeer mooi paard ten geschenke. In de eerste dagen van Maart 1612 benoemde de Koning hem tot ridder³⁾; wij weten van elders, dat het de Orde van het Huis van Bourgondië was, die hem werd geschonken⁴⁾. In October 1613, vóór zijn vertrek, schonk PHILIPS III hem „een goude keten van duysent ducaeten gewichte”⁵⁾. Den Hertog van LERMA zag hij dikwijls en hij vindt hem nog den meest betrouwbaren van alle Spaansche staatslieden; RODRIGO CALDERON werkte hem echter tegen bij den Hertog⁶⁾. RODENBURG had verder „dagelix entree met d'Ambassadeur van Engelandt,” SIR JOHN DIGBY⁷⁾, en kwam veel in aanraking met den Venetiaanschen Gezant, PIETRO PRINEZ, die veel met de Hollanders op had. PRINEZ stierf, toen hij na een driejarig verblijf uit Spanje zou vertrekken, in October 1613⁸⁾. Hij sprak somtijds DON MANUEL DE VASCONCELHOS, Raad van den Koning en president „vande Camer van Lisbona,” — „die ic XX. iaeren verleden gekent hebbe in Lisbona, so dat ick familiaer met hem ben”⁹⁾ — en JOOST DU BEY, „die Cosin is vande Abreveador vande Nuntius vande Paus”¹⁰⁾. Eenige Nederlanders, met wie hij in aanraking kwam, o. a. twee L'HERMITE's, werden vroeger reeds genoemd.

Wat zijne diplomatieke werkzaamheid betreft, bepaalde RODENBURG zich niet enkel tot zijne opdracht. Hij bericht aan de Staten-Generaal allerlei politiek

¹⁾ Ik moet hier echter bijvoegen, dat gezanten in Spanje altijd zeer beleefd werden behandeld. ATTZEMA, *Saken van Staat en Oorlogh*, X, blz. 192, zegt: In geen plaetse werden de Ghesanten ende publijcke Ministers met meer emolumenten gehonoreert, als aen 't Spaensche Hof: niet alleen genietende vrye *Wooninge*, maer oock een soorte van *defrayement*; onder andere hebben seeckere beneficie of dispensatie (*la dispensa*) van te mogen laten verkoopen *halfs vleesch*, Wynen ende andere waren, die in 't gemeen verboden syn, behalven andere exemtien ende vrijheden: 't welck soo veel bedraeght, datse daer op konnen haer tafel houden.

²⁾ Brief van 2 April 1612.

³⁾ Brief van 8 April 1612: „'t is nu so dat Zyn Mat. om te betoonen dat V. E. Hooghm: dienaer hem aengenaem is geweest, my ridder gemaect ende gearmeert heeft. Inder wachheydt dit is my so onversiens en onbedaght op gecomen dat ic met perturbatie qualic wist hoe my daer in te Comporteren”, enz. Het diploma (zie boven) is van 4 Maart 1612.

⁴⁾ De Orde was in 1535 door KAREL V ingesteld. „Le Colier de l'Ordre est d'or, d'où pend le sautoir de couleur rouge de Bourgogne, symbole de St. André.” (GILLES ANDRÉ DE LA ROQUE, *Traite de la Noblesse Paris*, 1678, blz. 381).

⁵⁾ Brief van 20 Oct. 1613.

⁶⁾ T. a. p.

⁷⁾ Brief van 2 April 1612.

⁸⁾ Brief van 20 Oct. 1613.

⁹⁾ Brief van 2 April 1612.

¹⁰⁾ T. a. p.

nieuws, waar hij somtijds op de zonderlingste wijze achter is gekomen. Hij waarschuwt voor twee Jezuïeten van Hollandsche afkomst, die weer naar Nederland zijn vertrokken, en geeft zelfs hun adres te Amsterdam op¹⁾. Hij is dadelijk bekend met de plannen van den Engelschen Koning JACOB I aangaande een Engelsch-Spaansch huwelijk, en weet als zeker te vertellen, dat DIGBY naar Spanje is gekomen, om een huwelijk te bewerken tusschen PHILIPS III en ELIZABETH STUART, de latere Koningin van Boheme²⁾. Hij deelt mede, welk een indruk in Spanje wordt gemaakt door een boekje van JACOB I tegen VORSTIUS, dat in het Spaansch was vertaald³⁾, en vertelt alles, wat hij van de krijgsbedrijven in Indië hoort. Hij karakteriseert de verschillende grootwaardigheidsbekleeders aan het Spaansche hof en de leden van den raad van Portugal en is bekend met hunne partijschappen en hunne intrigues⁴⁾. Aan Prins MAURITS bewijst hij een dienst door het aankopen en opzenden van Spaansche paarden, wat de Prins hem verzocht schijnt te hebben⁵⁾.

Naar alle waarschijnlijkheid besteedde RODENBURG zijn vrijen tijd aan de studie der Spaansche letterkunde, en zonder twijfel is hij een ijverig bezoeker geweest der beide vaste schouwburgen, die Madrid sedert 1582 bezat⁶⁾. Daar heerschte LOPE DE VEGA (1562—1635), die aan het Spaansche drama een vasten vorm had weten te geven en door zijn genie en onbeschrijfelijk groote werkkraft eene allereerste plaats in de letterkunde van zijn land had veroverd. Een lange rij van talentvolle dichters trad in zijne voetstappen; GUILLEM DE CASTRO (1569—1631), GASPAR DE AGUILAR (1568—1623?), LUIS VELEZ DE GUEVARA (1570—1644)⁷⁾, ANTONIO MIRA DE AMESCUA (1578—1635?) hadden, toen RODENBURG te Madrid vertoefde, reeds naam gemaakt als tooneelschrijvers. Hoezeer RODENBURG de Spaansche tooneeldichters bewonderde, blijkt uit zijne eigene werken. Eenige Spaansche drama's heeft hij later vertaald en aan andere verschillende motieven voor zijne eigene stukken ontleend.

De onderhandelingen vorderden intusschen niet, ten deele „uyt passie, en miscontentement, ten respecte vant Casteel twelck de onsen op de kust van Guinea hebben ghemaect, waervan de Portugesen raesen”⁸⁾. De raad van Portugal werkte

1) Brief van 3 Juni 1612.

2) T. a. p.

3) Brief van 6 Mei 1612.

4) Brief van 20 Oct. 1613.

5) Zie beneden.

6) Vgl. ADOLF SCHAEFFER, *Geschichte des Spanischen Nationaldramas. Erster Band. Die Periode Lope de Vega's*. Leipzig: F. A. Brockhaus. 1890, blz. 12.

7) GUEVARA wordt genoemd in het *Mays Treur-bly-eynde-Spel* (1634).

8) Brief van 10 Febr. 1613.

dus alles tegen; RODENBURG vroeg audientie aan bij den Koning, „remonstrerende de iniuste proceduren in Portugael contrarie de reale Cedula die zyn Mt. my vereert hadde, allegerende alle redenen die my bequaem dochten om te obteneren de liberteyt vande gevangenen”, ontving eindelijk het bevelschrift tot invrijheidstelling aan den Vice-koning van Portugal en zond dat dadelijk op naar Lissabon¹⁾. Eenige gevangenen werden in vrijheid gesteld en naar Holland gezonden, maar de admiraal VAN CAERDEN en vele anderen werden nog niet vrijgelaten²⁾. Men vond het nu tijd RODENBURG te doen terugkeeren; in Maart 1613 werd door de Staten van Holland besloten aan de Staten Generaal voor te stellen hem uit te noodigen „uyt Spaigne wederom te keren, met sulcken bescheyt als hy middelertijd sal bekomen, sonder hem aldaer langher te laten ophouden”³⁾, en den 31sten Mei besloten de Staten Generaal daartoe⁴⁾. Den 2den Juni schrijft RODENBURG, dat hij zich gereed zal maken om te vertrekken, na zijne zaken aan een ander te hebben toevertrouwd. „Nopende de pretentien die ic geproponeert hebbe door ordre vande Heeren bewinthebbers vande Compangie van Oost Indyen als de liberteyt van de admiraal VAN CAERDEN en alle d'ander ghevangenen, daer op is my nu absolutelyck geantwoordt dat zyn Mat. daer toe niet can verstaen om die te relaseeren, sonder eenige redenen van excuse te geven”. Zij trachten „met hunliens delatie V. E. Hoogh: Mog: te vercloecken”. — „Want ic bevinde dat deese arrogante natie met geen goedigheydt noch redenen tot redenen te brengen is. Vermits ick alle de middelen gebruyct hebbe die my mogelyck is geweest”. Toch reisde RODENBURG nog niet af. Hij nam afscheid van den Koning, maar zijn verlangen om de vrijheid der overige gevangenen te bewerken en zijne benoeming tot consul in Portugal bekrachtigd te zien, hield hem terug. „Alles gaet hier zo langsaem dattet verdrietigh is”, schrijft hij. En hij wacht, hoewel zijn vader hem geschreven had, „dat ic soude vertrecken, sonder my te schryven eenige redenen”⁵⁾. Den 15den Dec. 1613 was hij nog te Madrid; toen had een droevige slag hem getroffen. MARIA DE VOS, zijne verloofde, het lange wachten moede, trad met een ander in het huwelijk. Het engagement had vijf jaren geduurd en RODENBURG kon MARIA verwijten, dat het bevestigd was door „notariael verbondt, uw handt-trou, en bevestingh van 50. brieven, die ick zedert myn vertreck van u heb ontfangen”.

1) T. a. p.

2) Brief van 2 Juni 1613.

3) Res. Holl. van Maart 1613.

4) Res. Stat. Generaal van 31 Mei 1613: Is om goede consideratien goetgevonden ende geresolveert, datmen aen THEODORE VAN RODENBURCH schryven sal, dat hy vuyt Spaignen naer huys keere sonder aldaer langer te verblyven.

5) Brief van 20 Oct. 1613.

Hij was zoo boos, dat hij het contract plechtig liet „annuleeren”¹⁾ en op hoogen toon zijne geschenken terugeishte²⁾.

Later heeft hij zijne liefdesgeschiedenis gedramatiseerd in de drie deelen van *Keyser Otto den derden, en Galdrada* (1616, 1617). Een enkel woord over die episode in het drama. Tyter, die verloofd is met Laura, is als gezant naar Arcadië gezonden, terwijl zijn meisje te Florence achterblijft. Daar wordt haar het hof gemaakt door Flavio, die er steeds op wijst, dat Tyter niet terugkeert en zich niet om zijne verloofde bekommert:

„Drie Jaren was hy wech, en heeft u laten treuren.”

Zij noemt hem echter haar „echt-ghetroude man”, en zij zijn wel niet „kerckelik verzaemt”, maar

„door zijn handt-trou en eed
Die hy my in het by-zijn mijnes maeghen deed’,
Notariael verbondt is tusken ons beschreven.”

Langzamerhand begint echter Laura liefde voor Flavio te gevoelen en, daar hare familie zeer ingenomen met hem is, wordt zij ten slotte met hem verloofd. Tyter is intusschen trouw gebleven, in weerwil der liefdesbetuigingen eener Arcadische schoone, Thessalia. De sterrewichelaar Theophelos bericht Tyter de ontrouw van Laura, heeft medelijden met hem en zoekt naar de oorzaak van Laura's gedrag:

„Onz' Prins hem achten zeer
Na zyne waerd', en deed aen Tyter groote eer,
Meer als wy oyt voor dezen zaghen in onz' tyden,
.....
Dies zijn misgunners moogh'lijk nu op 't bitterst' spreken,
Tot krencking van zijn eer, om zo de liefd' te breken
Van Laura zyne echte en ghetroude Bruydt,
En 'tminste datmen weet werdt allersnoost' gheduyd.”

Tyter keert naar zijn vaderland terug en sterft door den beet eener slang; Laura, die „neghen daeghen voor hy was ghekomen,” met Flavio getrouwd is, vindt zijn lijk. Tyter's geest verschijnt haar, terwijl zij ziek is, en zij sterft zijn portret omhelzende.

1) Onder de papieren van den Notaris VAN BANCHEM op het Amsterdamsch Archief in een stuk van 11 Jan. 1614, waarbij HERMAN RODENBURG gemachtigde van THEODORE R., zyn zoon wonende te Madrid, JAN BETHSZ R., mede zyn zoon, machtigt om in den Haag een contract te annuleeren door THEODOOR met MARIA DE VOS voor Notaris opgericht. (Mededeeling van MR. W. R. VEDER uit aantekeningen van DE ROEVER).

2) Vgl. *Eglentiers Poëtens Borst-weringh*, blz. 127—131, waar de brief staat afgedrukt.

Oud-Holland, 1895.

Waarschijnlijk is RODENBURG in het jaar 1614 naar Nederland teruggekeerd, na eerst nog eenigen tijd te Parijs te hebben vertoefd ¹⁾. In Januari 1616 schonken de Staten Generaal hem voor zijne in Spanje bewezen diensten 600 gulden ²⁾; op RODENBURG's verzoek ³⁾ werd hem in plaats van geld een gouden ketting en eene medaille vereerd ⁴⁾.

Mei 1894.

1) In een brief van RODENBURG aan den Hertog van HOLSTEIN-GOTTORP, den 30sten Dec. 1639 uit Brussel geschreven (Staatsarchief van Sleeswijk), zegt hij, dat hij aan het Fransche hof is geweest tijdens de regeering van LODEWIJK XIII. En in *Keyser Otto den derden, en Galdrada* (1616, 1617) lezen wij den versregel:

„Mijn yver deed my oock by Vranckens *Lvys* leden”.

Als RODENBURG daar inderdaad geweest is, zal hij op zijne terugreis uit Madrid Parijs hebben aangedaan.

2) Res. Stat. Generaal, van 2 Jan. 1616: Is THEODORE RODENBURCH, in recognitie van eenige goede diensten by hem in Spaignen binnen den tyt van zyne residentie aldaer tot verlossinge van verscheyden gevangens van deser Landen ondersaten gedaen, toegeleyt ses hondert guldens eens.

3) T. a. p., op 5 Jan. 1616: THEODORE RODENBURCH versoeckt dat men de vereeringe van ses hondert gulden hem toegeleyt, soude veranderen, ende hem die geven in eene goude ketting, met een medaille ende deselve te verhoogen, soo veele als haer Ho: Mo: liberallyck sullen gelieven, maer er is daarop finalyck nyet geresolveert.

4) T. a. p., op 8 Jan. 1616: Is geaccordeert datmen THEODORE VAN RODENBURCH, volgende voorgaende resolutie, sal vereeren met een gouden ketting ende medaille, ter weerde vande somme van seven hondert guldens eens, voor eenige goede diensten by hem in Spaignen binnen den tyt van zyne residentie aldaer, tot verlossinge van verscheyden gevangens van deser Landen ondersaten gedaen.

DIRK JACOBSZ.,
Twee Amsterdamsche Schutterstukken

TE
ST. PETERSBURG

DOOR
PROF. JHR. DR. J. SIX.

TOEN eerst de Nachtwacht, later andere schutterstukken uit den kloveniersdoelen naar het stadhuis werden overgebracht, bleven daar nog verscheidene stukken achter, zooals blijkt uit een vergelijking van de korte, maar volledige, lijst die G. SCHAEF in 1653 opmaakte, met het geen wat thans nog te Amsterdam aanwezig is. Wat er van die stukken geworden is weet men niet. Waarschijnlijk zijn zij voor het meerendeel toen vernietigd voor zoover zij niet al eerder verdwenen waren. Zeker is dit evenwel niet daar er somwijlen nog wel schutterstukken buiten de stedelijke verzamelingen gevonden worden.

Zoo zag ik hier te Amsterdam in particulier bezit een groot schutterstuk-
waarvan ik de herkomst niet kon gissen.

Zoo is in het depôt van het Koninklijk Museum te Berlijn een vrij beschadigd stuk, waarin echter nog voortreffelijke partijen over zijn, met niet minder

dan 46 schutters. Het is met een A gemerkt en geeft zich door de handteekening *Œ fecit 1612* te kennen als een Haarlemsch schutterstuk van CORNELIS ENGELSZ. aan wien men vaak de van van zijn zoon VERSPRONCK pleegt te geven.

Zoo noemt de heer MOES mij nog een groot schutterstuk van omstreeks 1670 met acht figuren op het kasteel Heeswijk in Noord-Brabant.

Zoo bezit ten slotte het keizerlijk Museum van de Hermitage te St. Petersburg twee oude schutterstukken waarvan op verzoek van den Heer MOES, de Directeur, de Heer SSOMOW, photographiën liet vervaardigen en aan de redactie van dit tijdschrift ter afbeelding toezond. Mij werd opgedragen daarbij een begeleidend woord te schrijven. Ik meende mij daaraan niet te mogen onttrekken hoewel het geen ik kan mededeelen niet van veel beteekenis is.

Den Heer HOFSTEDE DE GROOT, die de stukken gezien heeft, heb ik verscheidene gegevens voor de beschrijving te danken.

Het vermoeden dat beide schutterstukken uit Amsterdam afkomstig zijn, ligt voor de hand wanneer men bedenkt dat wij van schutterstukken in andere steden, waar er in later tijd gevonden worden, niets vernemen uit de dagen van vóór de vrijmaking van de Spaansche heerschappij.

Trouwens bij het eerste onderzoek blijkt reeds dat wij ons in dezen ten minste niet tot vermoedens behoeven te bepalen.

Het oudste van de beide stukken no. 476 is 1.15 M. hoog bij 1.61 M. breed (Paneel.) De plaat maakt een uitvoerige beschrijving overbodig. Van de 17 aanwezige schutters, heeft de middelste, de kapitein, een fraai harnas aan, de overige dragen over hun kleederen half roode, half zwarte tabbaarden, op één na, die met het zilveren klauwtje op den schouder, die in plaats van zwart, donker blauwgroen draagt¹⁾

Uit dat zilveren klauwtje en uit de geweeren (couleuvrines) waarvan verscheidene schutters de tromp in de hand houden, blijkt dat hier een rot van Kloveniers is afgebeeld.

Men wachtte zich dus de schilderij te willen herkennen in die van den handboogdoelen door SCHAEF onder No. 13 aldus beschreven: *een oud stuck met tabbaerden van root en groen, staende onder de lijst Anno Domini 1535.*

Trouwens stemt ook dit stuk niet overeen met het jaartal dat de schilderij boven de handteekening draagt, namelijk 1532.

¹⁾ De catalogus van de Hermitage noemt alle donker blauw. Het is ongetwijfeld voor allen rood en zwart, de stads kleuren, geweest. Even goed voor het te noemen stuk van den handboogdoelen, als voor dat van CORNELIS TEUNISSEN van 1533, Stadhuis No. 1, van den voetboogdoelen afkomstig, ja zelfs voor de stukken van den kloveniersdoelen als geel en groen No. 20 en geel of oranje, No. 38 Rijksmuseum 537 beschreven is dit oogenschijnlijk het geval.

EEN ROT VAN DE KLOVENIERS VAN AMSTERDAM, geschilderd door DIRK JACOBSZ. in 1532.

Zoeken wij echter bij SCHAEF onder de schilderijen van den Kloveniersdoelen, dan vinden wij er wel een No. 20 *met gele ende groene rocken* en een ander No. 38 van 1534 *met gele rocken*, vermeld, maar geen enkel met roode en zwarte tabbaerden en, wat erger is, SCHAEF heeft vaak verzuimd het jaartal op te teekenen zoodat wij in zijn lijst de keus hebben tusschen No. 18, *een oud stuck*, No. 31 *een oud stuck boven de deur* en No. 32, *idem voor de schoorsteen*.

Worden wij daaruit al zeer weinig wijzer, gelukkig blijkt de naam van den schilder uit de handteekening. De letters D I waartusschen het bekende merk van JACOB CORNELISZ. en zijn zoon DIRK JACOBZ. staat, geven ons den laatsten als den schilder te kennen ¹⁾.

Uit het eerste tijdperk waarin schutterstukken geschilderd werden, dat van 1529 tot 1536 loopt, kennen wij slechts één ander werk van zijn hand, ook van den kloveniersdoelen, het stuk van 1529, dat, met later aangezette deuren, in 's Rijks Museum onder No. 719 hangt.

In het tweede tijdperk van schutterstukken, dat zich van 1551 uitstrekt tot 1566, toen de schutterijen begonnen te verloop en, schilderde DIRK JACOBZ. ook, indien men staat op VAN DIJK kan maken, verscheiden schutterstukken, maar meestal is dit hoogst onzeker of zeker verkeerd.

Met zekerheid vinden wij zijn werk bij de Kloveniers terug en ik geloof wel dat de schilderij die Rot B in 1556 liet maken, waarin het blad muziek voorkomt met de woorden: *die Man die Wijf*, van zijn hand is. ²⁾ Ook vroeger schijnt men die meening reeds te zijn toegedaan geweest, ik zou mij ten minsten al zeer moeten bedriegen wanneer het portret dat DE JONGH in zijn uitgaaf van VAN MANDER, onder F 3, geeft, niet genomen was naar den gedoodverwden kop in dat stuk. Het bevindt zich nog op het stadhuis No. 30 maar verkeerd door afschilferen in een allertreurigsten toestand.

In elk geval riepen hem de schutters van Rot E om hun beeltenis voor het nageslacht te bewaren.

In 1561 lieten zich negen, in 1563 twaalf afbeelden, SCHAEF zag die stukken nog te zamen op het rondeel en beschrijft ze onder no. 33 als *2 stucken bij een gevoeght get.* E 1561. Thans hangt de eene helft in 's Rijks Museum (no. 718) de andere te St. Petersburg (Hermitage no. 477). Zij zijn 0.91 à 0.92 M. hoog en het Amsterdamsche stuk met 12 schutters 1.75 M. breed het andere

¹⁾ De Petersburgsche catalogus van 1885, noemde nog MAXIM WISSHECK of WEISHÖCK van Basel!

²⁾ Niet te verwarren met Rot H van de Handboogdoelen van 1558, (Schaepe No. 4) waarin: „*Een Man, Een Wijf* op musycknoten” moet te lezen geweest zijn.

met 9 personen, slechts 1.52 M. Beide hebben de letter van het Rot E¹⁾, beide dragen zij de handteekening van den meester,²⁾ het stuk te St. Petersburg het jaartal 1561, dat te Amsterdam 1563.³⁾ Daar dit laatste gerestaureerd is en SCHAEF alleen 1561 opgeeft, bestaat de mogelijkheid dat dit verkeerd geschiedde, maar ik acht dit niet waarschijnlijk. Het kan SCHAEF gemakkelijk genoeg ontgaan zijn, zooals zooveel, en het is waarschijnlijker dat de twee stukken van ongelijke breedte en met een ongelijk aantal figuren, in twee verschillende, dan in eenzelfde jaar ontstaan zijn. Beide stukken, en dit bewijst misschien het meest dat zij bij een behooren, hebben den zelfden achtergrond, een klassiek landschap, dat men over een lagen muur, waarop pilasters staan, heen ziet.

DIRK JACOBSZ. vertoont in de genoemde stukken een veel sterkeren, maar minder persoonlijken ontwikkelingsgang dan zijn tijdgenoot CORNELIS TEUNISSEN, die dan ook veel gemakkelijker te herkennen is. De vier of vijf stukken van DIRK JACOBSZ. uit 1529, 1532, 1556 en 1561/3 vertoonen telkens weder een geheel nieuwe opvatting.

Het oudste werk van 1529 is wel het eenvoudigste niettegenstaande de verwrongen handen, waar JACOB RAUWAERT zooveel geld voor moet hebben geboden; niet slechts eenvoudig van schikking, in die twee rijen boven elkander, maar ook eenvoudig van kleur en van opvatting. Men zou geneigd zijn te vragen of de schilder niet sterker onder den invloed van SCOREL, eenmaal zijn mede-leerling, dan van zijn vader had gestaan, op het portret toch van diens hand in 's Rijks Museum van 1533, lijken deze koppen noch in teekening, noch vooral in behandeling van vorm, terwijl zij en in kleur en vooral in opvatting telkens weer aan de Jerusalemvaarders te Utrecht herinneren.

Het stuk van 1532 heb ik niet gezien, maar naar de afbeelding schijnt het mij dat een andere invloed hier werkzaam is geweest; de vrijere schikking, de rijkere kleur, het landschap als achtergrond, schijnen mij CORNELIS TEUNISSEN aan te wijzen.⁴⁾ Ik weet wel dat zijn geteekend stuk eerst van 1533 is, maar ik heb de overtuiging dat ook het stuk van 1531, thans aan SCOREL toegeschreven, van zijn hand is, en er kunnen nog enkele oudere zijn geweest, onder anderen onder de stukken waarvan ons het jaartal niet is overgeleverd.

Voor een bredere opvatting in de koppen echter, de fijnere kenmerking

1) Dat deze letters het rot aanduiden blijkt uit het rijmpje, vermeld bij SCHAEF:

*Het lustige rot van de letter L,
Cap's gebod voldoen zij snell. enz.*

Bij de handboogschutters komen voor H en L, bij de voetboogschutters A B C D E G? K bij de Kloveniers A B E F K L M. Er waren dus in iedere doelen waarschijnlijk 12 rot.

2) Te Petersburg gerestaureerd.

3) Het stuk in 's Rijks Museum heeft bovendien dit rijm:

*Vreede eendra(ch)tigheid
Behaeght Gods maïesteit.*

4) Omtrent hun familiebetrekking lette men op blz. 6. n. 5.

ROT E VAN DE KLOVENIERS VAN AMSTERDAM, *geschild*

AM, geschilderd door DIRK JACOBSZ. in 1561.

der trekken, meen ik den schilder zelve alle recht te moeten laten wedervaren. Noch vroeger, noch later heeft hij ooit weder zulke koppen geschilderd en wanneer CORNELIS TEUNISSEN hem daarin later zeer nabij komt, in dien vroegeren tijd staat hij in dit opzicht verre bij hem achter. Wat voor ons een bijzonder belang aan die koppen, die hij zoo voortreffelijk gekenmerkt heeft, geeft, is dat zij bijna allen nog leven onder het volk van Amsterdam. Voornamelijk onder afgescheidenen en „doleerenden” zijn ze als het ware nog onveranderd terug te vinden. Men zal zich daarover nog minder verbazen wanneer men bedenkt dat de schutterij, in tegenstelling met de vroedschap, tot de hervormingsgezinde partij hehoorde.

Van het stuk van 1556 waag ik het niet veel te zeggen; waar het hangt op den archiefzolder van het stadhuis, naast een raam, boven een trap is het moeilijk te onderscheiden en bezwaarlijk af te nemen, bovendien heeft het door afblakeren zoo zeer geleden dat het toch nauwelijks een oordeel toelaat. Wat ik er van zien kon gaf mij de overtuiging dat het zwakker was dan het vorige stuk en zich niet in schikking en behandeling met het eerste laat vergelijken. Ook hier staan de figuren in twee rijen en is de achtergrond geen landschap.

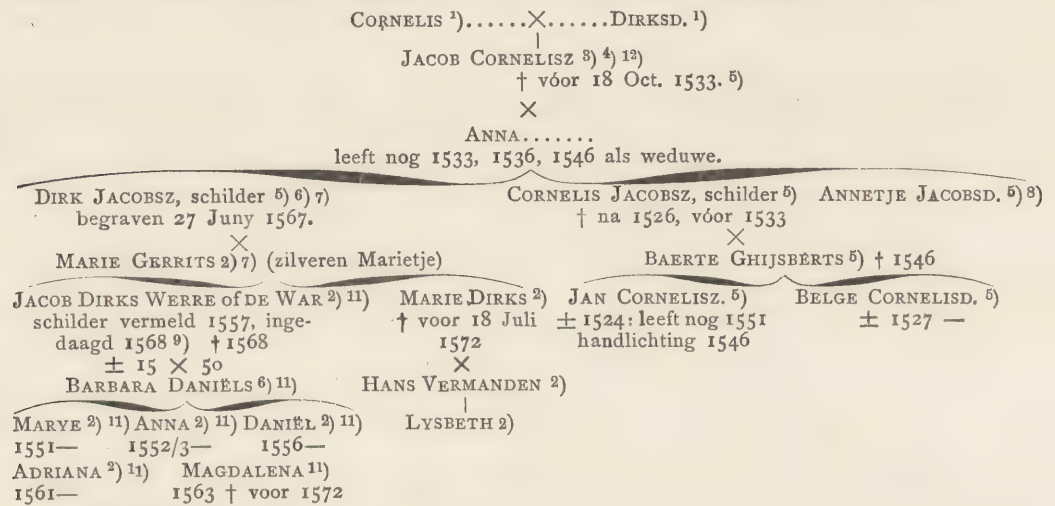
Bij de beide laatste stukken echter van 1561/3 vinden wij een losheid van schikking, gepaard aan een geheel andere opvatting van de koppen, die een nieuwen invloed doen vermoeden en wel die van DIRK BAREND SZ., met wiens *Poseters* men dit stuk, in dit opzicht, gaarne zou vergelijken. Toch moet men voorzichtig wezen daar de jaartallen, die wij op stukken van DIRK BAREND SZ. kennen, 1564 en 1566 zijn en hij volgens VAN MANDER ongeveer in 1562 eerst uit Venetië is terug gekeerd.¹⁾ Het is wellicht slechts een zelfde wijze van kleeden en van dragen van haar en baard, die een soortgelijken indruk maakt, trouwens dat deel der schilderij dat nog te Amsterdam hangt, het eenige wat ik dus gezien heb, is in een verre van voortreffelijken staat. In één opzicht blijft hij ook zelfs in die lateren stukken zich te kennen geven als een oud meester, ouder zelfs dan CORNELIS TEUNISSEN, hij was dan ook reeds 66 jaar oud, namelijk in de geringe afmeting zijner figuren, die verre beneden levensgrootte blijven. Die afmetingen gevoegd bij een zelfde opvatting van de koppen, een zelfde wijze van schilderen en een zelfde behandeling van het landschap, schenken mij de overtuiging dat een schutterstuk met slechts 8 schutters thans in 's Rijks Museum No. 547 als van een onbekend meester opgenomen en dat wij bij SCHAEF in No. 35 van den kloveniersdoelen terug vinden, ook van DIRK JACOB SZ. moet wezen. In den catalogus van 's Rijks Museum plaatst de heer BREDIUS het terecht op omstreeks 1560. Zie ik juist dan is het dus het best bewaarde stuk van onzen meester uit zijn laatste tijdvak,

¹⁾ VAN MANDER kende klaarblijkelijk dit jaartal 1562 uit het stuk waarin hij zich met zijn jonge vrouw schilderde en uit de opgaaf dat hij 28 jaar oud was. *Anno 1562 Aetatis suae 28.*

want het heeft zeer weinig geleden. Het is rijker van kleur dan de andere stukken die ik gezien heb, maar minder bont dan de werken van CORNELIS TEUNISSEN, een degelijk stuk, echter zonder bijzonder in het ooglopende hoedanigheden van schikking of kenschetsing der afgebeelde lieden.

Omtrent de levensomstandigheden van den schilder zelven zij het mij vergund verscheidene gegevens uit de nagelaten papieren van Mr. N. DE ROEVER, mij door de redactie van dit tijdschrift aangeboden, mede te deelen, waaraan ik een enkele gissing omtrent zijn afkomst vast knoop.

Uit de gegevens door DE ROEVER bijeengebracht laat zich de volgende stamboom samenstellen, waarbij ik in de nooten de bewijsplaatsen aanwijs:

1) Weesboek 3 bl. 293¹⁰.

2) Weesboek 9 bl. 281 1572.

3) JACOB CORNELISZ koopt 18 April 1520 een huis in de Kalverstraat naast het zijne. Register diverse memoriën I. bl. 85.

4) De schepen van 1564 JACOB CORNELISZ heeft een ander merk dan de schilder, er woonde nog een andere JACOB CORNELISZ, een huidekooper, in de Kalverstraat.

5) Weesboek 4 bl. 91. In een bijlage volgt zijn geheele inventaris.

BAERTE GHIJSBERTSZ. hertrouwt in 1534 met een weduwnaar, ANTHONIS EGBERTSZ. voor wien in 1541 zijn neef? CORNELIS THONIS (de schilder) de rest van zijn poortergeld betaalt.

6) Woonde 1562 in de Warmoesstraat. Renteboek 2 bl. 177.

7) Testeeren mutueel bij Notaris JAN CORT JANSZ 6 Febr. 1558, afschrift Weeskamer lade 42.

8) ANNETJE kan niet de dochter van JACOB CORNELISZ zijn met wie SCOREL hoopte te trouwen, daar zij in 1633 nog ongehuwd was; wanneer het verhaal bij VAN MANDER juist is, dan moet die andere in 1533 reeds kinderloos overleden zijn geweest.

9) Archief Cat. III bl. 39 no. 16, WAGENAAR I. 310. JACOB DIRKS WARMOND, schilder, ingedaagd wegens de hervorming.

10) DIRCK JACOBS schilder es begr. den 27 Juni 4:7 s(olvit) p(er) JAN CORNELISZ 4:7. Begravenis register Oude kerk. Daar zijn neef betaalt schijnt zijn zoon reeds voortvluchtig te zijn geweest.

11) Weesboek 9 bl. 33¹⁰ 1568.

12) Bezit in 1500 reeds een huis in de Kalverstraat. In den boedel van Mr. GERTY CLAES CROEKEN komt in dat jaar voor:

item noch een brief van drie Wilhelmus schilden sjaers op JACOB CORNELISZON die schilders huys. Weesb. 2 bl. 184¹⁰.

VAN MANDER wist slechts te vertellen dat JACOB CORNELISZ te Oostzanen geboren, te Amsterdam als burger gestorven was en „hij hadde ook eenen broeder, dat een fraey schilder was, gheheeten BUYS”. AERNT VAN BUCHEL teekende echter (omstreeks 1618) in zijn *Res pictoriae*, zooals de Heer G. VAN RIJN in de Rotterdamsche Librye 1 Oct. 1891 mede deelt, het volgende op:

*Is (JAN VAN SCOREL) pastoris pagi schorel filius in quo cum CORNELIUS BUYS, egregius eius tempore Almariae pictor ingenium elucere videret patrocini-
nio NEOBURGIIORUM pingere docuit et inde Romam misit, summa spe qam nec
ipse reversus fefellit, sed tabulam mortuariam familiae NEOBURGIIORUM a preceptore
imperfectam relictam, quamvis egre magistri sui operibus manum admoverat,
Absolvitque divinique ingenii hoc primum post reditum monumentum rellequit
4000 flor. aliquando aestimatum extat. Almariae nunc ap. HENRICUM SONNE-
VELTIUM.*

Wij leeren hieruit als ontdekker en eerste leermeester van SCOREL te Alkmaar, dus vóór 1509 een CORNELIS BUYS kennen die voor de terugkomst van SCOREL uit Italië in 1524 reeds overleden was. Deze kan de vader van JACOB en een BUYS CORNELISZ. zijn. Hij kan, vóór dat hij zich te Alkmaar vestigde, te Oostzanen gewoond hebben, of tijdelijk met zijn gezin verblijf gehouden hebben toen zijn zoon JACOB geboren is.

Maar bij nader inzien komt het mij met het oog op VAN MANDER's mededeelingen waarschijnlijker voor dat BUYS hier geen voornaam maar een bijnaam is en deze CORNELIS BUYS dus dezelfde is als de BUYS van VAN MANDER. De CORNELIS BUYS van wien de Heer MOES mij mededeelt dat hij in 1560 een *St. Paulus* schilderde, thans in de parochie kerk te Venlo, gemerkt *Cornelis Buys fecit 1560*,¹⁾ zal dan de zoon, niet een kleinzoon van zijn naamgenoot zijn. Wij krijgen dus den volgende stamboom:

CORNELIS van Oostzanen.

CORNELIS (CORNELISZ.) genaamd BUYS.		JACOB CORNELISZ.	
werkzaam in 1509 te Alkmaar, † vóór 1524.		Geb. te Oostzanen, † 1533 te Amsterdam.	
CORNELIS BUYS,		DIRK JACOBSZ.	Een dochter,
geb. vóór 1524 nog werkzaam 1560.		geb. 1495 † 1567.	geb. ± 1604 ge- huwd vóór 1524 † vóór 1533.

Wat de ontwikkeling van SCOREL betreft, voegt zich VAN BUCHEL's bericht zeer goed als aanvulling in dat van VAN MANDER. Waar VAN MANDER *zijn vrienden*

¹⁾ Maasgouw 1891 no. 47 blz. 185.

Oud-Holland, 1895.

zegt, leze men de EGMONDEN VAN DE NYEBORG die zich zijner aangetrokken hadden en men versta dat zijne teeken oefeningen onder leiding van CORNELIS BUYS geschieden. Alleen zal men zich wellicht verwonderen dat hij in 1512 door CORNELIS BUYS niet dadelijk naar zijn broeder te Amsterdam, maar eerst naar WILLEM CORNELIS of CORNELIS WILLEMS¹⁾ te Haarlem werd gezonden, maar dit heldert zich op wanneer men mag aannemen dat VAN MANDER wel juist is ingelicht omtrent de verhouding tusschen SCOREL en JACOB CORNELISZ, maar uit de woonplaats van JACOB ten onrechte heeft afgeleid dat SCOREL daar, te Amsterdam, in de leer is geweest. Het vermoeden toch van SCHLEIBER²⁾ wint aan waarschijnlijkheid dat de JACOB VAN AMSTERDAM die in 1507, 1510 en 1516 te Antwerpen wordt vermeld, dezelfde JACOBUS AMSTELODAMENSIS is dien wij JACOB CORNELISZ. plegen te noemen.

SCOREL zou dan van 1512 tot 1516 ongeveer bij hem te Antwerpen zijn geweest en zich omstreeks 1516 of 1517 ook waarschijnlijk in de zuidelijke Nederlanden, bij MABUSE hebben aangesloten. Omstreeks dienzelfden tijd is dan JACOB CORNELISZ. naar het Noorden teruggekeerd, want uit 1517 vermeldt VAN MANDER een stuk van hem te Haarlem, uit datzelfde jaar zijn zijn houtsneeprenten met het wapen van Amsterdam en uit 1518 is, luidens de houtsnede, het waterverwdoek waarvan de fragmenten nog in de Nieuwezijdskapel zijn, het beste, maar ook het meest Vlaamsche werk, dat ik van hem ken. Daarop volgde het Laatste Oordeel in de kerk te Hoorn van 1522³⁾, terwijl zijn andere werken niets omtrent zijn woonplaats meedeelen. Zijn zoon, voor wiens opleiding hij wellicht tijdelijk, naar Antwerpen was gegaan, bleef daar na zijn vertrek en werd in 1518, 23 jaar oud, als meester in het gild opgenomen, wij vinden tenminste in dat jaar een DIERICK JACOBSZ. ingeschreven.

Reeds lang was ik ongeneigd alle de toeschrijvingen van werken van SCHEIBLER⁴⁾ aan te nemen, daar het mij altijd verdacht voorkwam dat alle oudere werken de handteekening zouden missen, terwijl die op latere niet zeldzaam is, en in het bijzonder heb ik altijd bezwaar gehad tegen de toeschrijving aan dezen meester van het naïve, aantrekkelijke stukje te Cassel, met den CHRISTUS als tuinman en MARIA MAGDALENA van 1507, en men zal billijken dat het voorgestelde verloop van den levensloop van dezen kunstenaar mijn bezwaren niet

¹⁾ HIJMANS, *van Mander* I, 307.

²⁾ Jahrbuch d. K. Pr. Kunstsammlung IV, blz. 27, n. t.

³⁾ ABBING, *Geschiedenis der stad Hoorn*, Hoorn 1841, p. 144. Wanneer dit ten minste geen verwarring is met Mr. JACOB, schilder, wiens tegenwoordigheid te Hoorn de Heer DOZY in den *Ned. Spectator* (1886 no. 1) aantoonde en die blijkens de namen van zijn vrouw en kinderen een andere is dan de Amsterdamsche meester.

⁴⁾ Zie blz. 6, noot 12.

⁵⁾ Jahrbuch der Kön. Pr. Kunstsammlungen III bl. 21 vv.

doet verminderen. Ik voor mij moet dit werkje telkens weder in verband brengen met den graveur die L Cz. teekent, wiens naam wij niet kennen, maar die wij weten dat in 1492 reeds werkte. Zijn verzoeking van CHRISTUS (BARTSCH VI, bl. 361 No. 1) herinnert er in vele opzichten zeer sterk aan.

Ook CORNELIS BUYS heeft niet steeds, zoo wij hopen, een onbekende voor ons te blijven. Wij vernamen van VAN BUCHEL dat SCOREL uit Italie teruggekeerd een schilderij voor een grafkapel (*tabula mortuaria*) voor de NIJENBORGEN voltooide, dat zijn leermeester onvoltooid nagelaten had. In dit verband kan dat alleen CORNELIS BUYS zijn, want van een anderen leermeester is geen sprake en trouwens JACOB CORNELISZ leefde nog. Maar VAN MANDER, die BUYS als leermeester niet kent, verving, blijkbaar in hetzelfde bericht, van de SONNEVELDEN afkomstig, leermeester ten onrechte door JACOB CORNELIS. Daarentegen geeft hij een uitvoerige beschrijving van het stuk die wellicht instaat zal stellen het terug te vinden. Het was een *afneminghe daar de MARIEËN met anderen omstant den dood ligghenden CHRISTUM beweenen.*" Het landschap was

volgens hem van JOAN SCHOOREL. In zijne tijd was het bij de weduwe VAN SONNEFELDT te Alkmaar ten tijde van VAN BUCHEL bij HENDRIK VAN SONNEVELDT.

Met behulp van deze gegevens is het den Heer MOES gelukt het stuk te volgen tot in 1855 toen het te Alkmaar met het cabinet SCHELTUS VAN KAMPFERBEKE in veiling werd gebracht (no. 469.)

In het zeldzaam voorkomende geschriftje „Opstel of notice van een museum van oudheden”, in 1854 uitgegeven, toen de verzameling en bloc te koop werd geboden, staat een uitvoerige beschrijving van het stuk (p. 14—19). Het is hoog 0.84, breed 0.68, terwijl de deuren ieder 0.27 breed zijn. In de Fransche uitgave van den auctiecatalogus is een klein schetsje van het stuk gegeven dat wij hier boven mededeelen in de hoop dat het anderen in de gelegenheid moge stellen het terug te vinden.

Voorloopig noem ik als werken die dan later wellicht in aanmerking komen om dezen meester toegeschreven te worden:

1505 de zeven werken van barmhartigheid in de groote kerk te Alkmaar en de daarmede in verband gebrachte werken in 's Rijks Museum no. 534 — 535, hoewel het mij niet ontgaat dat daarop nauwelijks van toepassing zijn de loftuitingen van VAN MANDER op de triptiek der NIJENBORGEN: „*hierin komen seer aardige tronien naekten en lakenen en is wel gheordineert en gheschildert: oock zijn d'affecten wel uytghebeeldt.*” Maar men vergete niet dat VAN MANDER niet karig is met zijn lof.

1518 de beschildering van de kap van het koor der groote kerk te Alkmaar (het laatste oordeel) en

1519 de overige versiering, en
vóór 1525, het Laatste Oordeel in de kap van het koor van Warmenhuizen, wanneer de vier overige tafereelen tenminste werkelijk in 1525 door SCOREL zijn geschilderd en niet, zooals ik geneigd zou zijn aan te nemen, slechts afgemaakt zijn. Maar al kan ik er dan ook SCOREL niet zoo gemakkelijk in herkennen, ik voel wel het bezwaar om bijvoorbeeld het prachtige portret van KAREL V als PHARAO aan onzen onbekende toe te schrijven.

Ten slotte laat ik hier een overzicht volgen van alle schutterstukken bij SCHAEF en VAN DIJK vermeld en nog in aanwezen, van vóór de hervorming, met de aantekeningen noodig voor het herkennen, in de hoop ook anderen een dienst te bewijzen door het ontwarren van dit raadsel.

BIJLAGE I.

HANDBOOGSDOELEN.

SCHAAPE	VAN DIJK	SCHELTEMA	RIJKS-MUSEUM
<p>3. A°. 1529. . . alwaar ter zijde op de lijst staat: <i>TRIJN</i> <i>is hier komen wonen</i> 1529. Ende staen deze woorden ontrend, daar een oude vrou in 't selve bort geschildert is, hebbende een schotel met appelen.</p> <p>1. A°. 1531.... gedaen als onder op de lijst, 1531, synde twee hoogh ende in de bovenste rij één met een musykboek.</p> <p>15. A°. 1533... synde van den jare 1533 ende allemael een pijl hebbende in de hand, in 't midden de Coninck van 't Papegay schieten met de scepter in sijn hand.</p> <p>13. A°. 1535... mettabbaerden van root ende groen, staende onder de lijst Anno Domini 1535.</p> <p>4. A°. 1558..... van 't jaar 1558 H,¹⁾ waerin een met een blad musijck, daer in dese woorden: <i>Een Man, Een</i> <i>Wijff</i>, op musycknoten.</p>			<p>Aanteekening van CHR. BEUDEKER G 1. Oude Joost de Lijndrajer. Er blijkt alleen dat dit stuk na 1529 is geschilderd, wellicht eerst veel later. Zie op 1566.</p>

¹⁾ Ik houd mij hier en elders voor de lezing van SCHAAPE aan mijn collatie van het handschrift daar de uitgaaf in Aemstels Oudheid niet vrij van fouten is.

HANDBOOGSDOELLEN.

SCHAEF

2. A° 1559 de twee deuren op dit stuck (n° 1) behoorende... gedaen 28 jaren later, namentlyck a° 1559 als op yder deur aan de helft van dit cijfergetal te sien is Op de boven- en onderlijst:

Het lustige rot van de letter L Cap's gebod volldoen sij snell = 15.... op de andere deure staet aldus gerijmt:

Tweedrachtige spot en toornicheijt fell Keer van haer, God van ISRAHEL = 59.

17. A° 1566 ... twee stucken, doch aen of bijeen behoorende, van den jare 1566 als boven ende op de lening van een stoel te zien is.

VAN DIJK

SCHELTEMA

RIJKS-MUSEUM

Aanteekening van BEUDEKER n° C (?) 31 personen.

- 1 REYNST PIETERSZ. Capitijn.
- 2 CLAAS CLAASZ. KRUIS Vaandrig.
- 11 JAN BANNING Koekebakker.
- 15 SIBBRAND BAM.
- 16 WILLEM BITTER.
- 17 PIETER MERTENS KODDE.
- 18 WILL. VAN KAMPEN.
- 19 PIETER CLAASZ. BOER.
- 20 HEND. V. MARKEN.
- 21 GERRIT JACOBSZ. verwer.
- 22 FREDERIK FREDERIKSZ SERWOUTERSZ.
- 23 LAURENS JACOBS REAAL.
- 24 CORNELIS PIETERSZ. HOOFT.
- 25 DIRK TYMONSZ. brouwer in de druif.
- 26 FRANS VAN NES.
- 27 CORNELIS SYMONS JONKHEYN.
- 29 JAN DE BISCHOP.

HANDBOOGSDOELLEN.

SCHAEF	VAN DIJK	SCHELTEMA	Rijks-MUSEUM
			<p>31 HENDR. LAURENSZ. Dit, of het eerst vermeld, moet het stuk zijn dat VAN MANDER vermeld als van DIRK BARENTSZ. <i>Noch isser op S. SEBASTIAENS doelen een schoon heerlijk Rot, waer in comen eenighe bruyn oude schipperstroken, en boven op een gale-rije zijnder die eenen grootten silveren drinkhoorn hebben, enz.</i></p>

VOETBOOGSDOELLEN.

SCHAEF	VAN DIJK	SCHELTEMA	Rijks-MUSEUM
<p>17 A°. 1533. . . sittende aen tafel daar een gebraden rijger in den schotel legt, get. G. (alii D. dicunt) 1533 C $\frac{+}{H}$ T, ubi. S.B. in Flore aetatis: vide in senectute alibi supra.</p> <p>21 A°. 1551. . . staet op de lijst van een stuck a°. Dni 1551.</p> <p>5 A°. 1553. . . het oude stuck A van a°. 1553 daer de schutters het teyken op de mou van haer tabbaerden dragen.</p>	<p>I... is gemerkt Sen geteekent. C $\frac{+}{H}$ T geschildert 1533; 't is bekend onder de Braspennings Maaltijd, enz. Het is geschilderd door CORNELIS TEUNISSEN of CORNELIS ANTONISSE.</p> <p>II. . . een stuk met 21 Handboogschutters zonder Jaargetal of merken is geschildert door CORNELIS TEUNISSEN.</p> <p>13. . . geschildert door DIRK CORNELISSEN met 19 schutters agter op dit stuk staat geschreven: <i>De persoon met de Bonte Mantel aan is CORNELIS LAMBERTSZEN OPSIE, Over, Over grootvader van den heer Burgemeester CORNELIS WITZEN gestorven in 't jaar 1591.</i></p>	<p>I CORNELIS ANTHONISZ . . . 17 beelden . . . een kleed ter rechter zijde van groene en ter linkerzijde van roode kleur. . . gemerkt: H.</p>	<p>Stadhuis. CORNELIS TEUNISSEN. Een keus tus-schen G, D of H voor de letter van het rot vermag ik niet te doen, S schijnt uitgesloten. S. B. = SYBRAND BAM zullen wij in 1564 terugvinden. zie ook handboogsdooelen 1566, no. 15.</p> <p>Zeker is deze gelijkstelling niet, maar vrij waarschijnlijk wanneer de lijst overschilderd of verloren was. Handboog staat bij VAN DIJK herhaaldelijk voor voetboog.</p> <p>Er is geen andere reden voor deze gelijkstelling dan dat er geen ander stuk in deze doelen meer beschikbaar is en men bij VAN DIJK eer een stuk van den Voetboogsdooelen dan van den Kloveniersdoelen mag verwachten.</p>

VOETBOOGSDOELEN.

SCHAEF	VAN DIJK	SCHELTEMA	RIJKS-MUSEUM
19 A°. 1553. ... een oud stuck get. A D, 1553.	5 ... van eenen DIRK JACOBSEN ... 22 schutters, en 't is gemerkt D geschildert Anno Domini 1553 sijnde in het coffy gecouleurt bruyn met zwarte inboortsels om hals en handen hebbende ieder een bijzonder schuttersteeken sijnde een Holland- sche Tuin daar een wapentje met Rood kruis in staat, onder aan den tuin hangt een Handboogenz., een briefje, waarop geschreven staat: <i>Autes tes Munctz.</i> Enz. enz.		Ook hier verwart VAN Dijk hand en voetboog.
12. A°. 1554... een oud stuck van A°. 1554. E.	14. (DIRK COR- NELISSEN) geschildert 1554 met 22 schutters.	47. DIRK JACOBSZ 1554 E.	Thans toegeschreven aan CORNELIS TEUNISSEN, Stadhuys.
9. A°. 1555... een oud stuck get. C. 1555.	12... Van JACOB CORNELISSEN.. 16 handboogschutters, gemerkt 15 C 53.. Briefje daar opgeschreven staat: <i>Verkrijgtenzwijgt.</i>		In het jaartal schijnt een fout te zijn, waar- schijnlijk bij VAN DIJK. Ook voet- en handboog worden weer verwisseld. JACOB CORNELISZ. leefde niet meer.
20. A°. 1555... get... (G. credo) A°. 1555, daeronder een is die op een open brief heeft: <i>pro symbolo: Ex animo omnia.</i>	2... een stuk met 16 schutters zijnde, van den zelfden meester (CORNELIS TEUNISSE) dat niet alleen aan het pen- seel, coloriet en ordonnantie te zien, maar ook aan de landschappen (so die niet van JAN SCOREL zijn enz... achter op staat... CLAAS GAAF	2. CORNELIS ANTHONISZ 16 beelden. De persoon met het kelkje in zijn hand is CLAES GAAF, over-over- grootvader van burge- meester N. WITSEN die stierf in het jaar 1561.	In dit stuk komen twee lieden voor met een be- schreven briefje in de hand waarop ik echter de woorden bij SCHAEF nog niet heb ontcijferd. Het schijnt werkelijk wel van CORNELIS TEU- NISSEN te zijn, maar is zeer beschadigd. Stadhuys.

VOETBOOGSDOELLEN.

SCHAEF	VAN DIJK	SCHELTEMA	RIJKS-MUSEUM
15 A° 1559.... een oud stuck van A° 1559 get. B.	8. . . een stuk met 21 schutters van St Joris doelen 't is gemerkt 15 B 55 meede van DIE- RICK JACOBSZ (in het landschap op den achtergrond St. Joris met de draak.	48 DIRK JACOBSZ 21 beelden een papier waerop ge- schreven staat: <i>zijnse</i> <i>also</i> . In het verschiet ziet men eenige oude gebou- wen en St. Joris vech- tende tegen den draak. Anno 1559 B.	1418 toe- geschreven aan CORNE- LIS TEUNISZ.
10 A° 1564.... het stuck, get. G A° 1562 (sic) ge- schildert bij DIRCK BARENTSZ. hier S. B.	3. . . een stuk gemerkt C. zonder jaartal, geschildert door eenen DIRK BARENTSZ . . in dit stuk zijn 14 Boog-schutters. . . een Briefje daar opstaat IN VINO VERITAS. <i>In den</i> <i>wijn is de waar-</i> <i>heid.</i>	11 DIRK BARENTSZ 14 beelden.. papier waerop ge- schreven staat: <i>In vi-</i> <i>no veritas.</i> <i>(In den wijn</i> <i>is de waar-</i> <i>heid.)</i> Anno a Christo nato 1562 G.	57 DIRK BARENTSZ. Anno a Christo nato 1564 G.
16 A° 1564.... een stuck get. K, boven op de lijst a° 1564.	7... DIERIK JA- COBSZ met 19 schut- ters, zijnde geschil- dert 1564... ach- ter een ovaal ronde tafel staat een per- soon, met een seer grote rode baard, houdende met bei- de handen so 't schijnt een ossen drinkhoorn met goud beslag.		Afgebeeld op de schil- derij van JACOB LYON (Rijks Museum n°. 879.) BREDIUS, Meisterwerke Pl. 3. Is dit het stuk van DIRK BARENTSZ dat VAN MANDER Fol. 177b ver- meld „waerin een Kete- laar komt”?

KLOVENIERSDOELEN.

SCHAEF	VAN DIJK	SCHELTEMA	RIJKS-MUSEUM
39... een oud stuk met 2 deuren van a° 1529.		117. Anno Domini 1532.	719. DIRK JACOBSZ.
			Het middenstuk is van DIRK JACOBSZ. wiens handteekening het draagt en 1529 (gemakkelijk verkeerd te lezen als 1532) de deuren zijn van een andere hand.
24 het stuck met de XVII personagiën in 't blanke harnasch a° 1531.		133.. met 17 beelden in den stijl van JAN VAN SCHOORL voorstellen de personen gewapend met ijzeren harnassen spreuk met vertaling uit SENECA Anno 1531.. met het merk AT.	BREDIUS, Meisterwerke Pl. I. 1333 JAN VAN SCOREL. De toeschrijving aan SCOREL, die ik mede hebben bevorderen, schijnt mij thans voorbarig en ik houd het werk voor van de hand van CORNELIS TEUNISSEN. De letter is een A.
18... een oud stuck.			Verzameling van de Hermitage te St. Petersburg van 1632 met de handteekening van DIRK JACOBSZ. Kan ook aan SCHAEF n° 31 en 32 beantwoorden.
38 Een oud stuk met gele rocken van a° 1534.		13... 18 beelden, van welke twee schepters in de hand en ketens met een papegaai om den hals hebben. Op deze twee na hebben al de overige oranje-keurige mantels of opperkleeden.	537 An° 1534. De Tabbaarden zijn oranje (oorspronkelijk rood) en zwart. Het komt mij waarschijnlijk voor dat dit stuk van ALLART CLAESSEN is, van wien VAN MANDER, Fol. 162b, <i>verscheyden conterfeytsels op de doelen</i> vermeld en die reeds een jaar of tien vroeger de leermeester van LANGE PIER was. Ook zijn portret bij DE JONGH V. 1 schijnt hiermede te strooken.
20.. een oud stuck met gele ende groene rocken van a°.....			De kleeding wijst aan dat het tot het eerste tijdvak behoort, de kleur schijnt het stuk te St. Petersburg uit te sluiten.

KLOVENIERSDOELLEN.

SCHAEF	VAN DIJK	SCHELTEMA	RIJKS-MUSEUM
23... een oud stuk get. B a° 1556.		30.. JACOB CORNELISZ. 16 beelden, van welke een met een blad papier in de hand. Anno Domi- ni 1556 B.	Op het blad staat: <i>die Man, die Wyf</i> met mu- zieknoten, er staat een schutterkoning in met scepter en keten. Het stuk schijnt mij wel van DIRK JACOBSZ. te zijn wiens portret er volgens DE JONG F. 3. ook op voor- komt. Het heeft zeer geleden.
16... een oud stuk get. F. a°...		153 Een gildestuk met 17 beel- den... brief.. waar op dit geschreven staat <i>Domino CORNELIO VAN DELLEF in Amstre- dam. 1557 F.</i>	1419 COR- NELIS TEU- NISSEN. De toeschrijving aan CORNELIS TEUNISSEN komt mij juist voor; ik opper de vraag of hij zelf niet de CORNELIS VAN DELLEF kon zijn die er in is afgebeeld. Op den loop van een pistool een spreuk waarvan alleen leesbaar is GODS WOERT aan het slot. BREDIUS, Meisterwerke Pl. 2
13.. een oud stuk met 2 deuren get. M a° 1559.		120.. met 8 beelden.	Wellicht was het mid- denstuk ouder dan de deuren.
35.. een stuk van 8 personen.		547 om- streeks 1560.	Mijns inziens van DIRK JACOBS.
33.. 2 stukken bijeengevoeght get. E 1561.		49 DIRK JACOBSZ 12 beelden E. D. M. I. <i>Vreede, een- drach- ticheydt. Behaecht Godts majes- teit. 1563.</i>	Hermitage St. Peters- burg. 1561 E, handteeke- ning van DIRK JACOBSZ. De handteekening van DIRK JACOBSZ en het jaartal zijn gerestaureerd.
15... een oud stuk bij DIRCK BARENTSZ geschild- ert a°....	6 een stuk van DIRK BARENTSE met 19 schutters, alle in het zwart gekleet, met Baret- ten of ouderwetse mutsen.		Alleen de naam van den schilder maakt de gelijkstelling niet onwaar- schijnlijk.

KLOVENIERSDOELEN.

SCHAEF	VAN DIJK	SCHELTEMA	RIJKS-MUSEUM
34.. een stuck, geschildert bij DIRCK BARENTSZ. genaemt de Pos- eters.	9.. 18 Mannen.. 1 vrouw.. van DIRK BARENTSZ.. ge- merkt 15 L 66, (ver- meld bij VAN MAN- DER).	12 DIRK BARENTSZ. Anno 1566.	58 DIRK BARENTSZ. 1566.
22.. een oud stuck get. K.			
25.. een smal lang stuk van wey- nich personagiën.			
30 Een oud stuck, daer mijn overgrootvader JACOB SCHAEF PIETERSZ vooraen staet, doch wordt meest onkendbaar door afschilferen.			
31 Een stuk.	}		
32 idem			

Gemerkt Anno 15 L 66.

Komt niet in aanmer-
king voor het stuk te
St. Petersburg dat goed
bewaard is.

Beide stukken komen
evenzeer als n° 18 in aan-
merking voor het stuk te
St. Petersburg.

BIJLAGE II.

Inventaris gedaen maecken bij MARVE DIRCK JACOBSZOOM's de schilders nagelaten dochter van den goeden die de voors. DIRCK JACOBSZOOM ende MARVE GERIJTS zijne huysvrouwe s. g. metter doot ontruimt ende achtergelaten hebben.

RENTE-BRIEVEN.

- MARIE. Eerst een rentebrief van XXIIII gl. sjrs. houdende op JAN GERYSZ COP verschijnende te Meye ter lossen den penninck XVIII in date den XVI junii Anno XV LXVII.
rest ande Meye LXX versceenen was XXIIII gl.
- BARBARA. Item een rentebrief van XXIIII gl. sjrs. houdende op HERMAN HERMANZ harinckoper verschijnende den lesten meye ter losse XVIII p. en in date den XXX Meye XV^cLXVII.
rest ande meye LXX versceenen was XXIIII gl.
- MARIE. Item een rentebrief van XXIIII gl. sjairs houdende op PIETER ROELEN laeckencoper verschijnende den VIII November in date den VIII November XV LXVI November anno LXIX es bet.
- BARBARA. Item een rentebrief van XXIIII gl. sjrs. houdende op HENDRICK HARMANZOOM de backer verschijnende te Meye ter lossen XVIII penn. een in date den XXVII aprilis XV^cLVII.
Meye LXX es bet.
- berust onder NANNINCK dese brieff Item een rentebrief van XII gl. sjrs. houdende op JAN DIRKSZ. Laeckencoper verschijnende te Meye ter lossen den penn. XVII in date den XIII Meye XV^cLXVI.
rest meye LXX. XII gl.
Twee stucken gouts elcx van omtrent een nobel omtrent aan gesmolten gouts XX st.

INNEBOEDEL.

twee bedden, twee pelouwen.
vijff oorcussens.
zes roode cussen.
zeven andere stoelcussens.
1 roode deecken.
twee roode sprielsen (?)
een blauw deekentgen.
twee beddecle(den).
noch een oorcussen.
drie roode saye gordijnen mit 1 val.
twee blauwe gordijnen mit 1 val.

TINNEWERCK.

III pronck plattelen.
 noch III groote plattelen wat cleynder.
 noch vier cleyne plattel.
 twee commen, een schottel.
 XII ronde talleuren.
 VI vierkante tailleuren.
 twee mengels, twee pynts ende VIII halfpynts biercannen.
 XII cannetjes.
 I mostertpot.
 I saucier, I soutvat,
 twee waterpotten.

COPERWERK.

Twee stolpen (?)
 vier tafelcandelaers.
 een driepijpte candelaer.
 twee altaercandelaers.
 twee croessen (?)
 een blaecker.
 een vuystappel.
 een koperen beckettge.
 een bloetbeckettge.
 een koperen goutsmitspanne.
 II schuymspanen.
 zes deexels.
 II lantaerns.
 vier potten.
 vijf ketels.
 een vullens aecker.
 een glat aecker.
 een bedtpanne.
 een groot becken mit de pan.

IJSERWERCK.

twee heng . . . all ijser.
 twee tangen.
 twee speten.
 II branders.
 een ijser . . . ijser.
 noch een spit.
 twee appelroosters.

HOUTWERCK.

Een caspr . . .
 noch twee caspr . . .
 een ke . . e
 een sijdelaecken craem.
 een tombanck daarbij.
 II canneborden.

twee manden (?)
 een capstock.
 twee vleijsvaten.
 een wascaerslade.
 een bort van een crucifix.
 een bort van een nerrenbeelt.
 twee tonnestoelen.
 twee beugelstoelen.
 een bort van de ontschaeking van HELENA.
 een borigen van ecce homo.
 een borigen begonnen van MARIA.
 een bort van MAGDALENA.
 noch een begonnen van MAGDALENA.
 een bort van ST. JACOB en ST. ANNA.
 een comptoir.
 een vierkante tafel sonder schragen
 een ticktack bort.
 een tobben.
 twee emmers.
 een voettobben.
 een cleermant ende andere manden

DIRCK JACOB SZ CLEDEREN.

een swarte tabbert mit bont.
 een swarte mantel.
 een grauwe casack.
 een oysetten paltrock.
 noch een oysetten paltrock.
 drie ellen zwart laecken.

MARY GERYTS CLEDEREN.

een zwarten tabbert mit een sayen voet.
 een zwarte rock.
 een parste huyck.
 een dagelicxe huyck.
 een vouwentgen gebrock voor 't kint.

LINNEWERCK.

VII slaeplaeckens.
 zes tafellaeckens.
 vier hemden.
 negen servietten.
 vier sloopen.
 vijff halsdoecken.
 V mutsen.
 vijff doecken.
 met divers cleyn linnen.

HET SCHILDERSREGISTER
VAN
JAN SYSMUS

Stads-Doctor van Amsterdam.

DOOR

DR. A. BREDIUS.

VI.

AN DER BUK. In Historien. [Wie kan hier bedoeld zijn? Ik bezit een heel dossier over GERARD DE BUCK die in 't eerste vierde deel der XVIIe eeuw te Amsterdam werkte, en aantekeningen van 1649 en 1661 betreffende den „constrycken” schilder JOHAN DE BUCK te 's-Hertogenbosch.]

VERBEEK. Hagae. Conterfeyter. [Dit kan niet CORNELIS noch PIETER CORNELISZ. VERBEECK van Haarlem zijn. Een Haagsche portretschilder VERBEEK is mij onbekend. Misschten verwarde de doctor eenen P. VERBEEK die in 1663 lid werd van 't Haagsche gilde (niet van de Confrerie) met zijn Haarllemschen naamgenoot, die in zijn etsjes desnoods conterfeiter zou kunnen genoemd worden.]

W.

WILLEM BUYTEWECH. De vader treffelyk teikenaer. Rotterdam. De zoon van hem, WILLEM, in Karsnagten en beesjes, redelyk, floreerde 1669, obiit 1670, 44 jaer out. [Van dien zoon zag ik nooit eenig werk. De volgende acte betreft hem:

6 Juny 1658 d'eersame Sr. WILLEM BUYTEWECH, *schilder*, wonende tot Rotterdam, machtigt iemand te Rotterdam, om aldaar te transporteren en over te dragen aan JACQUEMIJNTGE VAN VLIET, Wede van za: ARENT VAN DER GRAEFF, in zijn leven Notaris aldaer, een losrentebrief van 50 ponden van 40 grooten jaerlycx losrente, te lossen den penning zesthien in dato den 15 Aug. 1633 staende op den naem van de voogden van de Weeskinderen van WILLEM PIETERSZ. BUYTEWEGH zijn comparants vader za: hem..... aenbestorven.

Get.

Willem Buytewech

Uit de Rotterdamsche Archieven zullen wij nog wel meer omtrent deze schilders vernemen.]

W. G. FERGUSON. In vogeltjes. Moy. [Behalve het in *Oud-Holland* III medegedeelde omtrent dezen stilleven- en spelonken-schilder kan ik nog de volgende bijdragen tot zijne biografie leveren:

1638 bevond zich te Amsterdam DANIEL FERGISSON van Schotland, varende als soldaat naar Brazilië. Dit is wellicht de vader van den schilder; het stukje in 's-Rijks Museum teekende de schilder ook nog FERGISSON.

25 Juni 1660 huurt WILLEM FERGUSON een huis in de Molenstraat te 's-Gravenhage voor f 140.— 's-jaars.²⁾

19 October 1668 huurt Sr. WILLEM FERGUSON, borger en inwoonder van den Hage, een huis aan de Noordzijde der Nieuwe Veerkade aldaar voor f 110.— 's-jaars „mitsgaders een schilderye waerdich tien gelycke guldens.”³⁾

Eigenaardig is het, dat hij in deze 2 acten *niet* schilder genoemd wordt, en niet voorkomt op de registers der Haagsche Schildersconfrerie.

Eerst later, toen hij te Amsterdam woonde en daar 1681, reeds 48 jaar oud, in het huwelijk trad, wordt WILLEM FERGUSON „fijnschilder” genoemd.]

WILLEM VIERLY. In lantschappen, tempeltjes. Rotterdam. Redelyck. 1669 was

1) Not. S. VAN DER PIET. Amsterdam.

) Prot. Not. H. DE CONINCK, den Haag.

) „ „ B. VAN BARNEVELT. den Haag.

Oud-Holland, 1895.

hij 33 jaer, sijn vader is mede *dousynwercker*. Obijt 1678. (NB. deze twee laatste woorden zijn er later bijgevoegd; het is het laatste jaartal in dit boekken). [Over de verschillende schilders VIRULY zie men de hoogst volledige mededeelingen van den heer P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK in het Rotterdamsch Jaarboekje van 1894.]

WEEDE ROGH. Boerehusen. 1671. [Dit staat er duidelijk; maar ik weet absoluut niet wie hier bedoeld wordt.]

WILLEM KICK. [Dit is zeker een fout. WILLEM KICK was een lakwerker die fraai lakwerk gemaakt moet hebben in het begin der XVIIe eeuw — zie *Oud-Holland* I p. 182 — SIMON KICK is de ons thans zoo goed bekende schilder van interieurs en corps de gardes. Zijn zoon was CORNELIS KICK, een verdienstelijk bloemschilder, van wien men o. a. een stukje kan zien bij Mr. A. H. H. VAN DER BURGH te 's-Gravenhage. Over SIMON KICK verscheen eene monographie in de Jahrbücher der Kgl. Preussischen Kunstsammlungen X.]

WALSCHER. Geboren te Luyk, pinxit te Mastrigt, Historien, moy. [Ook hier kan ik slechts een vraagteeken plaatsen.]

WILLEM ROMEIJN. Amsterdam; beestjes, treffelyck. [Tot nu toe vond ik ROMEIJN niet in de Amsterdamsche archieven. Over zijn verblijf te Haarlem bericht VAN DER WILLIGEN een en ander.]

WIJNNICK = WEENICK.

W. v. VASKERT. In Landschappen, moy. [Kan dit op WERNERT VAN VALCKERT doelen?]

WILLEM VAN DER VELDE. Amsterdam. Zeetjes, soo goet als PARCELLIS. Item WILLEM VAN DER VELDE de Jonge.

WOUTER HOOL. Schepen en waters, groot. [Alweder een ?]

WILM KALF. Stilleven.

WILLEM PAETS van Rotterdam. 1669, 36 jaer out, conterfeiter. [In de Rotterdamsche Historiebladen vindt men een WILLEM PAETS, coopman te Rotterdam, geb. 1636, genoemd als oom van de vrouw van ADRIAEN VAN DER WERFF. Anders weet ik niets hieraan toe te voegen.]

WILLEM LAURENTIUS. Conterfeiter en in Historien. [Wie is dat?]

WILM VAN AELST. [Mijn dossier over dezen schilder en een aardige historie over een gevecht tusschen de respectieve dienstmaegden van VAN AELST en Juffrouw MARIA VAN OOSTERWIJCK te Amsterdam zal ik later in *O.-H.* mededeelen. Het juiste sterfdatum van VAN AELST is nog steeds niet gevonden.]

WOUTER HOOP. In watertjes en schepen. [Is dit niet de WOUTER HOOL van zooeven? De Dokter schijnt hier danig in de war te zijn.]

W. VERBOOM. Landschap en bergen. Redelijk. [SYSMUS deelde reeds vroeger mede, dat hij een broeder van ADRIAEN was (*O.-H.* VIII. 3). Een „redelijk” landschap van hem werd in 1892 uit de verzameling-HABICH voor het museum-BOYMANS te Rotterdam aangekocht. Minder redelijk is een tweede stuk in het Museum te Emden.]

WOUWERMANS. In landschappen en beesjes. Hiet FLIPS.

WIJNTRACK. Te Schoonhoven. Landschappen en swanen. [De Dokter kon blijkbaar een eend niet van een zwaan onderscheiden. In den catalogus van het Museum Kunstliefde te Utrecht deelde ik een en ander omtrent WIJNTRACK mede, die eigenlijk meer dilettant dan schilder was, want hij bekleedde in den Haag de betrekking van „Clercq ter Secretarie van de E. Grootmo-Staten van Holland en Westfriesland.” Volgens eene verklaring van hem in 1661 afgelegd, woonde hij omstreeks 1654 à 1655 te Gouda. Maar na zijne benoeming tot „clercq” in 1657 vind ik hem geregeld in den Haag genoemd. In 1664 kocht hij een tuin bij het Delftsche Wagenveer in den Haag voor *f* 1100.—¹⁾ 15 April 1670 maakte hij, ziek te bed liggende, een Testament. ²⁾ Nog 22 Mey 1677 legt hij te 's-Gravenhage eene verklaring af. En in het einde van 1678 overleed hij; denklijk te 's-Gravenhage, hoewel ik zijne begrafenis niet heb kunnen vinden. In de lange Acten omtrent zijne nalatenschap, boedelscheiding enz. ³⁾ vond ik eene obligatie te zijnen laste vermeld, groot *f* 500.— ten behoeve van den Heer LEUFF DE JONGH schout tot Hilgersbergh (en schilder). In 1664 (10 September) maakten Monsieur GERARD VAN DALFFSEN, Procureur voor de Hoven van Justitien in Hollandt en Juffr^e CATHARINA WIJNTRACK, geassist met Sr. DIRCK WIJNTRACK, *haer Vader*, hunne huwelijksche voorwaarden. ⁴⁾

De Heer VAN DALFFSEN overleed 24 December 1686 te 's-Gravenhage. Hij had nog een aantal stukken van zijn schoonvader bewaard. In den Inventaris ⁵⁾ vind ik:

OP DE VOORCAMER: 15 kleyne schilderijtjes door WIJNTRACK en
2 door VAN DER VENNE.

2 cleyne pourtraiten, verbeeldende WIJNTRACK met zijn vrouw. (De 2^e vrouw heette SYBURGHJE VAN BROECKHUYSEN en was wed^e van Sr. ABEL EPPENSZ. VAN MENSENBURGH „in syn leven Mr. Pasteybacker”.)
een spooock van C. SACHTLEVEN op papier.

¹⁾ Prot. Not. A. VAN TONGEREN, den Haag.

²⁾ „ „ C. v. RYP, „ „

³⁾ „ „ J. HUIJSSEN, „ „

⁴⁾ „ „ A. VAN TONGEREN, „ „

⁵⁾ „ „ G. v. SOEST, „ „

Noch een stuckie van VAN DER VENNE.

een lantschap met een hond en een cat van WIJNTRACK. Nog lantschappen met beesten enz.

IN 'T VOORHUYS:

een landschapje van WIJNTRACK met *entvogelen*.

een stuck van VAN DER VENNE.

een teeckening van VAN SOMEREN.

een jacht van WEENICK.

een lantschap van WIJNTRACK met *hoenderen* en *ganzen*.

een lantschap van WIJNTRACK met een *swaen* (dus *toch* een zwaan!)

een lantschap van WIJNTRACK met *entvogels*.

een boerenhuys met een *varcken* van WIJNTRACK.

een lantschap met beelden van JAN STEEN.

een lantschap van POST met beelden.

een fruytstuck van CORNELIS DE HEEM.

de kil van VAN GOYEN; 2 stuckjes van SACHTLEVEN.

een stuck met de pen geteekent van ELIAS VOS.

IN 'T SALET:

een groot lantschap van VERHAGEN [wiens stukken WIJNTRACK dikwijls met eenden en andere dieren stoffeerde.]

een lantschap met 2 *vossen* van WIJNTRACK.

een lantschap met *konijnen* van WIJNTRACK.

een tuyn met beelden van LEUFF DE JONGH.

een copie van JORDAENS.

een lantschap met een hont en een kat van WIJNTRACK.

een jacht van HONDECOETER.

een pourtraitje door OSTADE.

een lierman door C. SACHTLEVEN.

een stuck verbeeldende een ontfangerskantoor.

een kraemvrouw met een kint in de wiegh van SAL. VAN HOOGSTRATEN

een boerehuwelycx sluyten van VAN SORGEN (SORGH).

een lantschap met beelden van LEUFF DE JONGH.

een salmvangst van BERCHEM.

een dageraad met beelden van BERCHEM.

een stil seetge van PORCELLIS.

een Westindisch lantschap met beelden van POST.

een soldaten gelach van DUCK.

Vele portretten van den overledenen.

een haringh etertje van PIETER VERELST.

2 boerengelaghjes met waterverw door OSTADE; noch een schoenlappertje van OSTADE.

de vijf sinnen van D. TENIERS.

Het schijnt dat de schilderijen die WIJNTRACK's 2^e vrouw hem in 1662 mede ten huwelijk gebracht had, niet meer aanwezig waren. Ik noteerde:

een sootje baers bij Mr. DE PUTTER gedaen.

d'affbeeldingh van de zegeninghe Jacobs, gedaen bij Mr. (BARTHOLOMEUS) MEYBURGH in een ebben lijst.

een conterfeytsel van Prins MAURITS VAN NASSAU gedaan bij NASON.¹⁾

een lantschap bij Mr. ENGELRAEM.

2 ronde schilderijen bij Mr. VAN GOYEN.

een Vincketoutge, bij Mr. VAN DER BILT (BILTSIUS).

een lantschapje gedaen bij Mr. DUWAT.

en een dito van Mr. CROOS.²⁾

Eene schilderij van WIJNTRACK en VERHAGEN met zwanen werd verkocht bij ROOS 16 Febr. 1858 en 27 April 1858 weêr. Een ander stuk, met pauwen en duiven verkocht die firma 1 Maart 1864.]

WYTMANS, In lantschappen. Rotterdam. 1672, 44 jaer out. [Wellicht de zoon van den Rotterdam'schen glasschrijver en plateelbakker CLAES JANSZ. WYTMANS. Ik ken een fraai stilleven te Budapest van M. WYTMANS. MATHEUS WYTMANS werd, volgens HOUBRAKEN III 261 in 1650 te Gorinchem geboren, was leerling van HENDRIK VERSCHURING, later van BYLERT te Utrecht, waar hij 1667 lid van het schilderscollege werd en in 1689 overleed. Zou het geboortjaar 1650 wel juist zijn? Hij schilderde ook portretten; twee er van berusten bij Mr. DE NERÉE TOT BABBERICH te Zevenaar.]

WILM BAUR. [Van Straatsburg; zie over dezen miniatuurschilder DE BIE, SANDRART e. a.]

W. VAN LANDE. Bataeljes. [WILLEM VAN DER LANDE betaalt 30 Mei 1635 zijn entree in 't gilde te Delft. Hij is alleen als etser en teekenaar van veldslagen in den trant van P. PALAMEDSZ. bekend. Zie KRAMM].

WILLINGH. Historien. [NICOLAES WILLINGH uit den Haag, die een tijd lang hofschilder van den Grooten Keurvorst te Berlijn was. SANDRART noemt hem als navolger van VAN DIJCK en Berlijnsch hofschilder. VAN GOOL bericht het een en ander omtrent hem. Hij vergist zich als hij zegt, dat hij „zijne dagen te Berlijn geeindigd heeft in 't Jaer 1689.” Dit moet 1678 zijn. Ziehier de:

Staet en Inventaris van alle de goederen.... die NICOLAES WILLINGH in zijn leven Kunstryck Schilder van zijn Cheurvorstel: Doorlugtigheijd van

1) Dit portret van JOHAN MAURITS den Braziliaan werd door J. HOUBRAKEN gegraveerd. Zie ook KRAMM

2) Prot. Not. C. v. RYP, den Haag.

Brandenburgh *op den 29 Maart 1678 tot Berlijn, (8 April) oude stijl*, metter doot ontruymt en naergelaten heeft, die hy met Juffrouw MARIA DE HAAN sijne huysvrouwe met malkanderen int gemeen hebben beseten en met elkan- deren hebben geprocreert vier kinderen, met namen NICOLAES, alsdoen out 14 jaren, PIETER, out 12 jaren, FREDERICK ANTHONY, out 5 jaren en JOHAN JURRIE WILLINGH, out 3 jaren ofte elcx daarontrent.

Eerst een huys en erve aan de Westsijde van de Wagestraat in den Hage. Aan Obligatien samen circa *f* 2200.—

Een aanzienlijke partij zilver, bekers, gedreven tafelborden, schulpkom enz.; een zilveren degen, penningen van TROMP, DE WITTEN enz.

Voorts een nette inboedel, veel linnengoed, huisraad enz.

Een groot bloemstuk met een ebbenhoute lijst berustende onder oom GEORGE.

Noch een stuck met een ebbenhouten lijst, sijnde een grafschrift berus- tende als voren.

Een haaswint op een vergulde voet als voren berustende.

Een Keurvorst en Keurvorstin.

Een Sinte Bastiaen en doode Christus en een verkondinge Mariae.

Een schaepherder, St. Bastiaen, en Vijf andere stucken. Nogh eenighe schilderijen.

Schilderijen die hier zijn: ¹⁾

Een naakte Venus.

Een harmanfraudyd. (NB. een hermafrodiet)

Een bad van Diana.

Een Aghilles

Een Cheurforst en de Keurforstinne.

Een Keurprins.

Een Maria Magdalena.

Een Jacobje.

Een Venusje.

't Conterfeitsel van de Overleden met zijn vrouw.

Een naakt kind.

drie portrette.

Een gevangenuys.

2 cleyne lantschapjes.

Een laggende vrouw.

Een naakt kind.

Een man in 't harnes.

Portret van zijn overleden broeder.

Een lantschapge.

Een paretge.

¹⁾ Waarschijnlijk alles van de hand van den overledene.

Twee conterfeitsels van de kinderen.

de Propheet Jeremias.

Nog een Contrefeytsel van de Overleden.

Een dito.

38 boecken.

45 printen.

39 modellen.

800 teyckeninghen.

een boeck met 136 printen.

} alle te zamen in een kist.

Lasten des boedels:

De huysinge is belast met *f* 2600.— Capitael op intrest tegen 4 pCt.

Aldus aangegeven door Juffr. MARIA DE HAEN te goeder trouwe
enz. op den 25 January 1685.

Get. MARIA DE HAEN.¹⁾

NICOLAES WILLINGH — die zich eerst ook wel WIELING schreef —
huwde 9 Oct. 1661 met MARIA DE HAEN, dochter van ANDRIES DE HAEN,
decoratieschilder te 's-Gravenhage die o. a. veel in 't zoogenaamde Maurits-
huis en in de tegenwoordige zaal der Eerste Kamer werkte. Haar broeder
ANTHONY DE HAEN was kunstschilder en heeft geëttst. Een zijner etsen
werd zelfs vroeger aan REMBRANDT toegekend. De jonge CONSTANTIJN
HUYGENS noemt in zijn reisverhaal (III 35) eenige stukken op die hij van
WILLINGH in October 1680 te Potsdam zag.

18 October 1680: Dans la chambre de l'Electeur: devant la cheminée
un jolie tableau de WILLING:

de la fille de Pharaon trouvant Moïse dans la rivière... FROMENTEAU
me fit voir... par toute la maison (*Potsdam*) plusieurs tabl. de WIELICH
peintre de l'Electeur, mort il y avait *quelque temps*.

Le portrait de sa femme y entre fort ayant esté bien jolye et pas trop
sévère, elle estoit fille de DE HAEN à la Haye.

Volgens mij welwillend indertijd verstrekte opgaven van den overleden
Geh. Rath DOHME bevinden zich nog van WILLINGH de volgende stukken
in de paleizen:

te Königsberg: Sabynsche Maagdenroof.²⁾

¹⁾ Not. P. VAN ROON, den Haag.

²⁾ Volgens mededeeling van Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT vertoont dit stuk in zijne iets minder
dan levensgroote figuren geheel en al een academischen stijl en een onmiskenbaren invloed van RUBENS
en VAN DIJK.

Slot te Schwedt: rustende Venus, gem. N. WILLING.
 Charlottenburg: Sibylle.
 Portret van een Minister.
 Schaking van Europa.

23 Oct. 1668 werden de schilderijen van den wijnkooper CORN. DE PUTTER in den Haag verkocht. Een Judith van WIELINGH werd toen opgehouden voor *f* 200.— Een ander stuk van WILLINGH (hier steeds NICOLAES WIELINCK geschreven) bracht *f* 105.— op; een derde *f* 100.—. Toen de Judith nog eens geveild werd, vond het stuk voor *f* 177.— een kooper. Een stuk van REMBRANDT kon in die veiling slechts *f* 50.— doen.¹⁾

Ten slotte nog een rectificatie. De Heer HAVERKORN VAN RIJSEWIJK deelt mij mede dat ik *O.-H.* VIII, 8 onjuist las: GERRIT RYNSTEVER. Dit moet zijn RYNSOUWER of RINSOEVER. Als men 't ééns weet, dat de schilder GERRIT RYNSOEVER in Rotterdam werkzaam was, kan men dit uit het MS. ook lezen.

De groote bekendheid met Rotterdamsche schilders moet volgens den Heer HAVERKORN daaraan worden toegeschreven, dat de familie SYSMUS in Rotterdam woonde¹⁾.

1661 huwde te Rotterdam een JAN SYSMUS, zoon van Doctor DIRCK SISMUS met JANNETJE VAN GOCH.

1669 wordt in een acte genoemd: JOHANNES SISMUS, Med. doctor tot Haerlem.

1664 huwde te Rotterdam Doctor JACOBUS SISMUS met CATHARINA DE WIT.

¹⁾ Prot. Not. G. DE CRETZER, den Haag.

¹⁾ De Rotterdamsche stedebeschrijver G. v. SPAAN deelt blz. 412 mede, dat op den Doelen een meesterstuk van BEELDEMAKER bewaard werd, eenen vaandrig voorstellende, indien hij zich niet vergiste, het portret van den jongen doctor SYSMUS.

Twee liedjes op het beleg van den Bosch in 1601

MEDEGEDEELD DOOR

MR. W. B E Z E M E R.

IN de handschriften-verzameling van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant bevinden zich in afschrift twee liedjes over het beleg van 's Bosch door Prins MAURITS in 1601, welke blijkens eene aantekening, in 1603 te Antwerpen bij MARTEN HUYSENS in den Gulden Leeu gedrukt zijn. Volgens eene mij door den gemeentearchivaris van 's Hertogenbosch gedane mededeeling zijn zij zeer zeldzaam; noch het gemeentearchief, noch de bibliotheek van het Provinciaal Genootschap bezit er een exemplaar van, terwijl zij bij mijn weten nooit herdrukt zijn. Ik zocht ze eveneens tevergeefs in de gedrukte verzamelingen van pamfletten en vlugschriften van Noord-Nederland, zoodat ik meende ze wel aan de redactie dezes als bladvulling ter plaatsing te kunnen aanbieden. Het afschrift is uit het begin dezer eeuw.

EEN NIEU LIET VAN DEN BOSCH, VAN HET PRINCIPAEI DATTER
GHESCIET IS TUSSCHEN DEN LEEU, BEER ENDE WOLF
MET ALLE HAER AENHANGHERS.

OP DE WYSE: *Wy Bevenaers als nu by desen
Zijn hier gecomen seer vaillant.*

I.

Hoort al te samen groot en cleyne
Hoort aen met sin dit nieuwe liet.
Luystert nae dit wonder certeyne
Wat binnen den Bosch pleyn is gheschiet.

Den wolf die heeft hem opghesteken
Tegen den leeu met groot ghejanck,
Den leeu en heeft hem niet gheweken
Maer hem weerstaen met zynen aenhanck.

2.

Die wolven zijn by een ghecomen
Verselt met haer aenhanghers verwoet,
Den leeu die nam coragie sonder droomen,
Sijn hulpers gat hy goeden moet.
Het hert en wou hem niet fatigeren
Als mehulper seer cloeck en vaillant,
Den vos die wou hem mede feesteren,
Mar den leeu die dee hem wederstant.

3.

Den vos die werdt by zijn party ghesonden,
Sy kenden seer wel zynen aert.
Die schaepkens koen, met al haer doggen en honden
Sijn metten leeu in 't bosch vergaert.
Sy hebben cloeckelijck sonder schromen
Die wolven wederstaen onversaecht,
Soo datse haest tot haerder vromen
Die wolven wt den Bosch hebben gejaecht.

4.

Die wolven met haer adherenten
Sijn wech ghevloten, hoort den sin,
Wten Bosch met haer patenten
Van rebelle met cleyn gewin.
Door slooten, grachten, velden en hagen
Sijn zy ghecomen heel verstoort
By haer vrienden en haer ander maghen,
Die metten luypaert waren in accoort.

5.

Sy hebben haer clachten daer ghedaene,
Men heeft haer saecken overhoort.
Den beer die heeft hem tstuck ghetrocken aene,
Hy sprack tot 't calff: wilt schryven suyt en noort,
Rast u als secretaris koene,
Schrijft over zee aen den luypaert,
Dat hy ons onderstant wil doene
Om den Bosch te winnen metter vaert.

6.

Den leeu die is ons teghen ghevallen,
Sprack daer den beer met groote hoochmoet,
Wy willen dbosch met grachten en wallen
Om graven haestelijck metter spoet.
U, wolven, geef ick sonder sparen
Het vel voor buyt, van beesten al,
Maer het vlees wil ick voor my bewaren
Het welck my beter dienen sal.

7.

Die wolven zijn ghecome over eene
 Metten beer soo zijn zij daer verselt,
 Seer hongherich waren zy daer te beene
 Om dbosch te cryghen in haer ghewelt.
 Maer den leeu met alle zijn heyscharen
 Hield goede wacht int bosch seer pleyn,
 Het bosch nam hy aen te bewaren
 Tegen den beer en wolf vileyn.

8.

Die wolven deden terwijl haer beste
 Om van den Bosch te hebben haren wil,
 Sy zijn ghecome eens op de veste
 En namen die poort in sonder gheschil
 Maer die schapen deden den wolf haest kiezen
 Het gat daer sy lancx quamen inghedrilt,
 Die niet cost loopen, moest zijn vel verliesen,
 Daer wert den wolf van het schaep ghevilt.

9.

Daer nae soo is den beer met grooter machte
 Ghecome voor den Bosch, dats claer;
 Met zijn aenhanck, by daech en by nachte
 Begosten zy te graven daer.
 Den leeu die heeft haer comste vernomen,
 Hy stelden in 't bosch zijn orden ras,
 Het hert heeft hy voor luytenant ghenomen,
 Den hont voor wachtmeester op dat pas.

10.

Sy hebben haer binnen den Bosch ghehouwen,
 Haer wacht die was seer wel bestelt.
 Den beer deê vier van quaetheyt spouwen
 Maer ten heeft den groenen bosch niet ghevelt.
 Al was hy sterck met zijn gebueren,
 Int lest soo moest hy spelen haesop,
 Sy en costen van cou daer niet ghedueren,
 Haer pooten bevrosen tot aen den sop.

11.

Den haes die hadden zy wtghesonden
 Om te bespieden over al het velt;
 Hy hoordent gebas van menichten van honden,
 Met haesten keerden hy weder heel bedwelmt.
 Van angst en cost hy niet ghespreken,
 Al riepen zy, hy liep al voort.
 Den beer begost oock op te breken,
 Hy heeft den hasepadt nae ghespoort.

12.

Dees vlucht gheschiedden soo wy weten
 Anno seshien hondert een
 Wtgaen November, willet niet vergheten
 Dat hertoch vorst was op de been,
 Om den beer met al zijn wolven te speuren,
 Die netten werden daer bereyt,
 Maer speelden haesop ras van te veuren,
 Sy en hebben den jager niet verbeyt.

13.

Den beer die is nu wederom ontbonden,
 Voor den Bosch soo heeft hy hem gheleyt
 Met alle die ghemuytineerde honden,
 Dat is zijn forts, hoor dit bescheyt,
 Die van den leeu zijn afgeweken
 Dat door den vos als raetsman quaet,
 Hy heeft die honden haren eedt doen breken
 Door synen listighen boosen raet.

14.

Den leeu seer koen, met cloecken moede
 Heeft ras beset zijn palen wijt en breed
 Rontsom den Bosch met haestighen spoede,
 Een forestier is comen daer bereyt
 Om met zijn macht hem by te staene
 En beschermen voor den beer seer ros,
 Zijn bracken brengt hy daer ter baene
 Om den beer te jaghen van den Bosch.

15.

Den beer die heeft hem sterck begraven
 Voor den Bosch aen een quartier,
 Die ghemuytineerde honden, haer slaven
 Brenghen haer aen wijn ende bier.
 Convoyen doen zy talder wegen,
 Sy doen bystant den beer seer wreet,
 Den beer die heeft haer ridders geslaghen
 Met zijn rou vlees soo heeft hy haer becleet.

16.

Den forestier die heeft met zijn jachthonden
 Den Bosch van buyten en binnen beset
 Tot bijstant van den leeu tallen stonden
 Om den beer en zijn bystanders doen belet.
 Godt wil den forestier wijsheyt geven
 Dat hy den Bosch bevryden mach
 Van den beeren en wolven die soecken het leven
 Van zijn cudde schapen nacht en dach.

17.

Voor wolven wil hem Godt den Heer behoeden
 Die by hem soudén moghen sijn present,
 Die onder 't schaepscelet jonge wolven broeden
 En onder de schapen zijn onbekent.
 Alle goede raden zy omwroeten,
 Den beer die sijn zy toghedaen seer stil.
 Ghy schaepekens, wilt den Heer versoeten
 Dat hy des wolven ontdecken wil.

18.

Ghy vogelkens die in den Bosch haer nesten
 Nu hebben, hoort nae dit gheclanck.
 Heft op u stem naer oosten en nae westen,
 Roept Godt oock aen met uwen sanck,
 Laet u stemme in den hemel tieren,
 Godt sal u helpen wt verdriet
 En beschermen voor de wreede dieren,
 Die soecken u goet en leven, siet.

19.

Sy soecken den boom van Christus wt te roeyen
 Die in u bosch staet vast geplant;
 Ghy schaepekens, wilt dit wel bevroeyen
 Beschermt hem voor des wolfs tant.
 Ghy sult daerinne verwinnen u vyanden,
 Hy sal u dienen voor eenen standaert,
 Sy sullen voor u vlieden met schanden,
 Betrout op Jezus, sijt niet vervaert.

20.

Staet vast op desen boom verheven
 En laet u hert daer niet afgaen.
 Godt sal die wolven haest doen beven
 Die 't cruyse Christi wederstaen.
 Ghy boschbewaerders wilt niet flauwen,
 Strijt vromelycken metter daet
 Teghen die den boom willen afhouden
 Die in u bosch gebloeyet staet.

21.

Soe suldy oock bewaren en bevryden
 U jongen plantsoen in 't bosch altoos,
 Die daer op wassen om namaels te stryden
 Teghen den beer en synen aenhanck boos.
 Godt wilse met zijn gratie besproeyen
 En wasdom geven tot der tijt
 Dat sij meugen int Catholyck geloof opgroeien
 Om te wederstaen des wolfs nijt.

PRINCE.

Orlof lief hebbers alle ghemeyne,
 Orloff neem ick in dit saisoen.
 Orlof die woonen in Bosscher pleyne
 Orlof aen alle goetwillighe coen.
 Wilt eendrachtelijk bidden Godt den Heere.
 Voor den Bosch en oock zijn Hoocheyt mee,
 Dat hy die wolven alsoo verneere
 Als hy d'jaer sestienhondert een dee.

AMEN.

EEN ANDER NIEU LIET VAN DEN BOSCH, HOE DAT DEN BEER
 MET ZIJN COMPLICEN OPGHEBROKEN ENDE HAESOP
 GHESPEELT IS.

Ende gaet op de wyse van: *Margoton*

I.

Wy willen opspringen, en gaen singhen
 Een liedeken sonder falen.
 Ick salt bybringhen sonder minghen
 Al ben ick qualijck ter talen.
 Hoort nae dit liet, u wel versiet,
 Dat niemand u boos en comt wech halen,
 Luystert wel toe, den beer is los,
 Hy speelt haes-op al van den Bosch.

2.

Hout allegaer aen, coemt ras ter baen
 Ghy Margotz van Hollande
 Compt voort oock saen, wilt oock bystaen
 Ghy, maechden van Zeelande.
 Maeckt u op 't veer, haelt in den beer
 Rast u hy vliet met groote schande,
 Metten wolf en oock den vos
 Speelt hy haes-op al van den Bosch.

3.

Hy was verselt, dit seer wel spelt
 Met wolven en met gieren.
 Hy lach int velt, seer wreet en felt
 Met menigherhande stieren.
 Doen hy 't geluyt hoorden seer ruyt
 Van den jagher sonder bestieren,
 Met alle baggi en zynen tros
 Speelden hy haes-op van den Bosch.

4.

Hy sterckte daer, wat dat is claer,
 Men mach 't nu wel vermonden,
 't Is openbaer, dat waren voorwaer
 De ghemuytineerde honden.
 Niet teghestaen dit scrijff ick in 't wit,
 Dat sy gaen loopen zijn tot twee stonden,
 Omdat se vreesden haeren dos
 Zijn se haes-op al van den Bosch.

5.

De beer vloot ras met sijn gebras
 Oock Eeldom ende Staten
 Den wyden plas, zijn toevlucht was,
 Het bosch moest hy verlaten.
 Den cabeljau hoordent gelau
 Van den beer, hy schudden sijn graten,
 Hy riep met scheelen ooghen los,
 Hy speelt haes-op al van den Bosch.

6.

Den schelvis fier, wert van 't getier
 Bedwelmt, hy en wist wat maecken
 Den snoeck seer ghier, groot van bestier
 Vertrock haer alle saecken,
 Den bors seer swack, riep al soen jack
 Seer luy met opgheblasen kaecken,
 Duyckende riep hy ontdekt mos
 Sijt wellemcom haes-op van den Bosch.

7.

Den zeebont bout, van woede stout
 Cost oock seer qualijck spreken.
 Den vos seer oudt, met loos en cout
 Heeftse al met zeem bestreken.
 Met pijp en bom heeft hy alom
 Den noot verhaelt met loose treken,
 Daerom sprack hy: vraghet den os
 Moest beer haes-op al van den Bosch.

8.

Hoort jonck en out, u niet verflout
 Hout jaerty sonder laten,
 Den beer seer rout, heeft sonder fout
 Ghecosen de wyde straten.
 Want geen ramat heeft hy ghehat
 Om Bosch te cryghen tsjinder baten,
 Daerom soo spronck hy op sijn ros
 En speelde haes-op al van den Bosch.

9.

Op dier tijd was groot jolijt
 In 't bosch van alle dieren.
 Sonder respijt ras onvermijt
 Maeckten sy groote vieren,
 Sy spronghen al met groot gheschal
 En maeckten vreucht sonder versieren,
 Sonder den stier seer stuer en gros
 Die was haes-op mee van den Bosch.

10.

Die vogelkens goet in haer gemoet
 Verblyden haer groot en cleyne
 Sy grepen moet, met lofsanck soet
 Loofden sy met herten reyne,
 Godt haren Heere die gaven sy eer,
 Sy songhen den Heer lof alle ghemeine,
 Omdat den beer, wolf, metten vos
 Haes-op ghespeelt sijn van den Bosch.

PRINCE.

Oorlof Hollant, met u ghesant,
 Oorlof soo neem ick mede,
 Aen u Zeelant, die doet bystant
 Den beer seer boos en wreede.
 U visschen, u vee, te lant ter zee
 Sal hy opeten van steê tot stede.
 Wacht u voor den beer seer ros
 Hy is haes-op al van den Bosch.

FINIS.

*Has duas cantilenas, spectem liberationis
 Buscoaucensis enarrantes, approbavi ego
 infrascriptus hoc 12 Nov. 1603*

*Guil. Lucas. S. Theol. Licen.
 Cathedr. Eccl. Ant. Canon.*

De schilder Balthasar van der Veen.

NASCHRIFT¹⁾

DOOR

DR. A. BREDIUS.

OEN ik onlangs¹⁾ over dezen meester en zijne schilderij in 's-Rijks Museum iets mededeelde, wist ik nog niet, dat hij door een lofdicht bezongen was, waarin wij wel niet veel, maar toch iets omtrent zijn leven gewaar worden. Hij schijnt namelijk in Frankrijk en Italie geëerd — en wel door Vorsten en Graven geëerd! — geweest te zijn. In JAN VAN DER VEEN's gedichten²⁾ vinden wij er een op het huwelijk, den 8 May 1639 voltrokken tusschen den Eerwaardigen en *kunstrycken* Jonghman Sr. BALTHASAR VAN DER VEEN ende de Eerbare Deughtrycke Jufv. MARGARITA SCHAAPS.

De dichter vraagt, waarom hij zooveel sympathie voor zijn Neef gevoelt en zegt o. a.:

Sou 't zijn omdat hij heeft besocht *veel vreemde Rijken?*

Of ist omdat hij *deur sijn uygenome gaven*
Gewenscht was en gewilt bij Vorsten ende Graven?
En hoge en lege stants *hem lauwend en met eer*
Om sijn Appelles geest en ander deugden meer?
O neen, doch so veel ist, *doe sulke loftrampetten*
Vervulden 't Vaderlant (en ons in vreughe setten)
Basuynende syn lof en overgroote kunst,
Dat was ('t is waer, ik ken 't) een aenwas totte gunst,
Te meer doen oogh en mont hem groete hier te lande,
Noch meerder doe hy gansch uijt sijne sinnen bande
Het Roomsche en France Rijk, en achte alles niet
Maar zetelen in de plaatse een hupse Margariet,
Met welke dat hy heeft een andre reys begonnen
Enz.

Later:

Den bruijgom past *een lauwr en kroon.*

De tot voor korten tijd geheel vergeten kunstenaar schijnt dus bij zijn leven niet zoo onbekend geweest te zijn.

¹⁾ Zie *Oud-Holland* XII, p. 57. Aan de hier vermelde werken is nog toe te voegen een gemerkt landschapje bij den heer AHN te 's Gravenhage, van dezelfde kwaliteit als dat te Leiden. Voorts deelt DR. C. HOFSTEDE DE GROOT mij mede, dat hij het door UNGER geëetste, t. a. p. blz. 60 beschreven stadsgezicht thans bij MIETHKE te Weenen zelf gezien heeft en dat er voor hem geen twijfel bestaat, of onze B. v. D. VEEN is er de schilder van. Het is een zijner fraaiste werken.

²⁾ Ed. MICHEL DE GROOT, Amsterdam 1669.

EEN PAAR REKENINGEN

als bijdragen tot de Geschiedenis der Oude Kerk te Amsterdam

MEDEGEDEELD DOOR

A. J. M. BROUWER ANCHER.

IN den jare 1660 werden de Amsterdammers onthaald op een lieflijk spel der klokken. Het vernieuwde carillon in de Oude-Kerkstoren was gereed gekomen en de vaardige hand van SALOMON VERBEEK ontlokte aan het harde metaal een stroom der zuiverste toonen, die zich in reine harmonie over de woelige handelsstad uitstortte.

De grijze VONDEL werd er diep door getroffen, en in geestvervoering riep hij uit:

*„Hij verdooft door klokgeluid
D'allereelste kerkkorale,
Speelt met klokken als cymbalen ;
's Hemels kooren kijken uit.”*

Verdiende deze kunstenaar, die daar hoog in de lucht de schoonste liederen deed weergalmen, ontegenzeggelijk zulk eene loftuiting, met nog meer recht kan mijns inziens diegene er aanspraak op maken, die aan die klokken dien zuiveren glasheldereren toon wist te geven: en deze meester was niemand anders dan de

Oud-Holland, 1895.

vermaarde FRANÇOIS HEMONY, een Lotharinger van geboorte, die sinds 1657 Zutphen verlaten en zich metter woon binnen Amsterdam gevestigd had.¹⁾

Burgemeesters hadden hem toen aan de Keizersgracht bij het Molenpad de plaats gewezen waar hij zijn gieterij zou bouwen, en velen zijn de klokken welke uit die werkplaats, niet slechts door de Amstelstad, maar ook door verscheidene naburige steden verspreid werden.

Niemand vóór hem, noch een zijner tijdgenooten evenaarden hem dan ook in deze kunst. „*Hij is de eerste — zegt MELCHIOR FOKKENS — die de klokken soo net op haar behoorlijke toon kan brengen, dat er niets aen hapert, daer de vorige meesters een klok wel 3 of 4 mael mosten vergieten, die dan noch evenwel niet heel correct was*”. En diezelfde schrijver openbaart tevens het geheim waarin HEMONY's kunst gelegen was, als hij vervolgt: „*Maer dese meester heeft een vondt ghevonden die seker gaet, want al de klokken die hij giet, is versekert dat hooger van toon zijn als hij begeert, en om de toon lagher te maken, so keert hij de klok het onderste boven, stellenaē die vast in seker werk-tuygh, daer hy die door vijf of ses mannen doet omdrayen, en van binnen met scherpe staele Beytels weet uyt te drayen tot dat de klok zijn behoorlycke toon heeft, en dit moet in een plaats zyn daer gheen-geraes is, jae men magh oock niet spreken als men hier bij staet, gelyck wy self gesien hebben; en dit stellen van den toon der klokken gaet vast; hij doet dit so net, als yemant op een Veel, Cyter of Bas de snaren stelt*.” Keeren wij echter tot het carillon terug.

In 1658 was het besluit genomen om alle de 35 speel en 4 luiklokken van den Oudekerkstoren te laten vergieten, daar zij, niet volkomen zuiver van toon zijnde, bij haar samenklinken niet volmaakt accordeerden. Omtrent de kosten, die deze arbeid medebracht, geeft de Rapiamus van 1660 ons bericht. Daarin toch komt onder het hoofd „*Ander Uytgeeff van Extraordinaris saken*” deze post voor:

„Aen FRANCOYS HEMONY *bēt. seventien duysent vijftien g^l.*
acht st. boven 26028:17 st. die hem aen oude clocken
gelevert sijn, en aen klokkespijs, te weten voor het

1) Zie omtrent hem en zijn verblijf te Zutphen „*Oud-Holland*” X p. 17—25, en over zijn verblijf in de Amstelstad SCHELTEMA's „*Aemstels Oudheid*” VI. Op de 2^e noot, voorkomende p. 145 van laatstgenoemd werk, moet ik echter een aanmerking maken. Dr. SCHELTEMA zegt daar, dat het zijne meening is, dat FRANÇOIS HEMONY niet in Amsterdam gestorven en begraven is, daar bij een onderzoek in de Begravenisboeken dezer stad zijn naam niet gevonden werd. Tevens meldt hij als zijn sterfjaar 1668. In dit jaartal faalt hij en het onderzoek in genoemde registers bleek mij niet zeer nauwgezet, want in het Begravenisboek der Nieuwe Kerk vond ik:

„24 Mei 1667.

„FRANÇOIS HEMONY op 't eynde van de Keyzersgracht op 't koor. f 32:—

Mijns inziens kan deze inschrijving niemand anders gelden dan den beroemden klokkengieter. Zie ook VONDEL, ed. UNGER, dl. 1660—62 p. 88—93.

*speelwerck op de oude kerckstoorn 28716: voor 2
 luyklocken op de Zuyderkerckstoorn 13611: 10 luydt
 rek. ord. & quit. den 29 Aug. f 17015:8:—*

De som voor de hierin genoemde nieuwe klokspijs bedroeg dus *f 716:15:—*.

Een der groote klokken had in 1690 het ongeluk te barsten, waardoor het noodig werd haar opnieuw te vergieten. Dit werk werd door CLAUDE FREMY¹⁾ aanvaard, en den 28^{en} Juli van dat jaar ontving hij „voor 't vergieten van een geborsten klok uit de Oude kerkstoren, weegende 3096 ℔, a 10 st. 't ℔, *f 1548*, en voor 355 ℔ nieuwe klokspijs daertoe gedaen a 20 st. *f 355*”, in het geheel dus de som van *f 1903*. Deze klok werd alstoen versierd met de wapens der Burgemeesters van dat jaar, zooals blijkt uit de post in het Memoriaal der Thesaurie, meldende, dat den 22^{en} November 1690 aan den Beeldhouwer DIRK VAN VOORST *f 38* betaald werd „voor 't maken der modellen der wapens van den Hren Burgerm^{rn} om te stellen op de vergoten klok in d'Oude kerkstoren”.

Ten einde een klokkenspel te bespelen zijn werktuigen noodig, en wel tweederlei, namelijk een dat, door het uurwerk in beweging gebracht, het spel der heele-, halve- en kwarturen veroorzaakt; het ander, dat door den klokkenist met handen en voeten moet bewerkt worden, om de klanken te leveren, die men bij feestelijke gelegenheden van de torens hoort galmen.

De eerste machine bestaat uit een grooten ijzeren cylinder, de zoogenaamde speelton, waarin vele kleine vierkante gaten gehakt zijn om ijzeren pennen in te steken, die dan tegen den binnenwand van de ton vastgemoerd worden. Deze pennen komen, wanneer de cylinder door het uurwerk in ronddraaiende beweging wordt gebracht, in aanraking met ijzeren toetsen, die op haar beurt weer op de hamers, die buiten de klokken zijn aangebracht, door stevige ijzerdraden correspondeeren, zoodat de geheele machine te vergelijken is met den cylinder en kam eener speeldoos. Een veer tusschen de klok en den steel van den hamer aangebracht, maakt dat na iederen slag de hamer zich onmiddellijk weder van de klok verwijdert.

Het tweede werktuig werkt op de klepels en doet denken aan een reusachtige piano. Aan het uiteinde van iedere toets is een metaaldraad verbonden

1) Deze CLAUDE FREMY was afkomstig uit Winterswijk zooals blijkt uit het Puiboek no. 34 f°. 134, waar men leest:

„Den 3 February 1685.

„Compareerden als voren CLAUDI FREMI van winterswyck klokkegieter oud 38 jaaren woont aen de Katuyzers ouders doot geassistr^t met CHRISTIAAN ENGELS & CATRINA TE WELGE van Boeckholt oud 20 jaaren woont als vooren geassistr^t met Moed^{rs} consent.

wier andere einde aan den klepel zoodanig bevestigd is dat deze eene schuine richting krijgt en dicht den ondersten binnenrand der klok nadert. Drukt men nu zulk een toets naar beneden, dan wordt door een eenvoudig hefboomsysteem de klepel tegen de klok geslagen, terwijl hij door zijn eigen zwaarte terugvalt, zoodra men de toets loslaat.

Deze machineriën werden door JEURIAAN SPRAKEL¹⁾ vervaardigd, naar luid der rekening van 1661, volgens welke hem voor het „*clock en speelwerck bij hem gemaect en geleverd op de Oude Kerckstoorn*” f 6500 werd ter hand gesteld. Als een klein bewijs dat het carillon van dezen toren het grootste en schoonste dezer stede was, moge dienen dat voor het klokkenspelwerk van den Westertoren, dat in datzelfde jaar door dienzelfden meester geleverd werd, slechts f 3686:15:8, dus meer dan f 2800 minder, betaald werd. Trouwens de stadsregeering heeft voor haar oudste kerk altijd meer over gehad dan voor een der andere kerkgebouwen.

Wij hoorden in het begin van dit opstel SALOMON VERBEEKS lof door den Prins der dichteren verkondigen, en het dunkt mij derhalven niet van belang ontbloot iets meer van dien toonkunstenaar te melden.

In Mei van hetzelfde jaar waarin het nieuwe carillon van de Oude kerk voor het eerst bespeeld werd, had hij het ambt van klokkenist van dien toren aanvaard. Reeds het jaar te voren, den 28^{en} October 1659, was hij door Burgemeesteren tot dien post benoemd geworden in de plaats van HERMAN GEERDINGH, die bedankt had. Schoon een Groninger van geboorte was hij voor de Amsterdammers geen vreemdeling meer, want voor dien bediende hij het klokkenspel op den Zuider-kerkstoren, in welks onmiddellijke nabijheid, namelijk in de Zandstraat, hij zich met zijn moeder BAEFJE metterwoon gevestigd had, zooals blijkt uit het kerkinteeckenregister i. d. 15 November 1658. In dat jaar was hij 26 jaar oud en huwde de Amsterdamsche MARIA CORNELIS AMELANDS dochter, die op Rapenburg haar woonstede had. Vijf en twintig jaren lang vervulde hij zijn betrekking op den Oude-kerkstoren en werd den 17^{en} Januari 1685 in de Oudezijds-kapel begraven. Blijkbaar was hij niet mild met aardsche goederen gezegend, want in het begrafenisboek dier kapel staat aangeteekend „*pro Deo aen de Heeren versoeken*”. Den 30^{en} Januari 1685 werd zijn zoon ANTHONIS door Burgemeesteren in de plaats van den overledene benoemd en bleef in functie tot zijn dood, 12 September 1693.

¹⁾ Zie over hem *Oud-Holland* X p. 17—25.

Treedt men door den Westeringang — de Torenpoort — het kerkgebouw binnen, dan ziet men, zich omwendend, boven dien ingang het groote orgel, waarvoor ik thans een oogenblik de aandacht vraag.

Zooals men het daar nu nog aanschouwt in zijn kolossale afmetingen, gedragen door vier marmeren kolommen met fraai gehouwen kapiteelen, is het, voor zoo ver is na te gaan, sinds de stichting der kerk het derde, dat die plaats inneemt.

Het oudste was maar een eenvoudig instrument, slechts twaalf voeten hoog, schrijft WAGENAAR zonder er iets meer bij te voegen, waaruit is af te leiden, dat het door niets bizonders uitmuntte.

Vrij wat vermaarder was het tweede, dat tusschen de jaren 1530 en 1540 door de drie gebroeders HENDRIK VAN NIEUWENHOF, meester JAN bijgenaamd BESTEVAËR, ook bekend onder den naam van „HANSKE VAN COELEN” en meester HARMEN¹⁾ voor de som van 1320 gl : 2 st : 8 pen : gemaakt werd. Nadat het in de jaren 1542, 1567, 1661 en 1686 telkens met nieuwe registers vermeerderd was geworden, oordeelde COMMELIN, dat het „*de roem van een volmaakt werk in 't geheel*” kon dragen. Tot die volmaaktheid in 't geheel droegen niet weinig bij de deuren, waarop MAERTEN VAN HEEMSKERCKS meesterhand Bijbelsche tafreelen geschilderd had. Deze moeten bijzonder fraai geweest zijn volgens DOMPSELAER, die ons verhaalt, dat in den jare 1661 het orgel „*gants vernieuwt en zierlijker dan te vooren opgemaakt en vergult, met twee nieuwe galderyen aan de zyde, voor de muzikanten vergroot*” werd, maar dat „*d'oude deuren ten aanzien van de geestige schilderyen, door den vermaarden HEEMSKERCK, met waterverwe daarop gemaakt*”, gebleven zijn.

Thans zoekt men die deuren tevergeefs, en geen wonder, daar de afmetingen van het tegenwoordige orgel te zeer verschillen met die van het vorige. Die deuren waren nutteloos geworden; had men ze aangebracht, zij zouden een kinderachtige figuur gemaakt hebben en het geheel hebben doen gelijken op een adelaar met vinke vleugels. Zij moesten dus wel vervallen, en of dit nu zoo bijzonder te betreuren is, is nog de vraag, daar ik vermoed dat er slechts weinig oorspronkelijks van den ouden meester meer op te vinden was.

Daar het huidige orgel van 1724 dagteekent, is het plaatje voorkomende in het 1^e Deel van VAN DER VIJVER ten eenemale onjuist. Hij schreef in 1844 en geeft eene afbeelding van het instrument met de deuren, die hij door menschen in de kleederdracht van zijn tijd doet bekijken. Eveneens zou men zich door de

¹⁾ Aldus WAGENAAR. COMMELIN vermeldt slechts de beide eerstgenoemden als de vervaardigers.

voorstelling in WAGENAAR II p. 100 kunnen laten misleiden, en in de meening gebracht worden, dat in den tijd toen deze schrijver zijne geschiedenis van Amsterdam bewerkte (1760—1768) de deuren nog aanwezig waren. De hier bedoelde gravure is van JAN GOEREE, die den 2^{en} October 1670 te Middelburg geboren werd en hier ter stede den 4^{en} Januari 1731 overleed. Zijn prent is correct, want hij teekende haar vóór 1724, en zij was voorzeker de jongste afbeelding, die WAGENAARS uitgever bekend was — ik wil ten minste aannemen dat H. SCHOUTE, die omstreeks de helft der 18^e eeuw bloeide, in 1765 zijn gravure van het Oudekerksorgel nog niet vervaardigd had; ware dit wel het geval, dan zou, dunkt mij, TIRION er geen kwaad aan gedaan hebben, deze prent naast die van GOEREE te plaatsen.

Zooals ik zeide, waren de voorstellingen op deze deuren ontleend aan de Bijbelsche geschiedenis. Op de buitenzijde der eene zag men de instorting der muren van Jericho onder het omdragen der arke des verbonds door de Priesters en Levieten bij bazuin en klaroengeschal; op die der tweede hoe de Koninklijke Profeet David, spelende op de harp voor de Bonds-ark al dansende ter rei gaat en daarover van MICHAL beschimpt wordt. Van binnen vertoonde de eerste deur DAVID den Reus GOLIATH het hoofd afslaande, de ander hoe hij, na dat heldenstuk bedreven te hebben, binnen Jeruzalem komende, door een juichende maagdenrei ontvangen wordt.

En de reden waarom ik twijfel, of in deze schilderstukken de hand van meester MAERTEN nog wel duidelijk te herkennen zou zijn, ligt in de volgende rekening, geboekt op 30 Juni 1700 in het Memoriaal der Thesaurie en die ik hier in haar geheel wil afschrijven.

<i>„Aen MICHEL VAN MUSCHER, kunstschilder, op ordre van de</i>	
<i>Heeren Burgemeesteren, voor het schoonmaken, en op</i>	
<i>nieuws verligten, of geheel overschilderen, der oude don-</i>	
<i>kere en byna uitgegane schilderyen, op de grote deuren van</i>	
<i>het grote orgel in de oude kerk, volgens rekening. Hij</i>	
<i>MUSCHER selfs besigh geweest 120 daghen, a f 5 's daegs</i>	<i>f 600</i>
<i>een knegt 30 dagen a f 2</i>	<i>60</i>
<i>een jongen 80 dagen a 12 st.</i>	<i>48</i>
<i>voor vernis, olyen, verwen en extra gereedschappen tot het</i>	
<i>werk nodigh</i>	<i>27 : 12 :</i>
	<hr/>
	<i>f 735 : 12 : —</i>

Men had werkelijk door VAN MUSSCHER tot restaurateur te nemen eene goede keuze gedaan. Deze Rotterdamsche meester stond, en staat nog zeer

gunstig bekend. Zij koloriet wordt als helder en waar geprezen, zijn penseel als malsch en breed. In 1645 geboren, ontving hij zijn eerste teekenlessen van MARTYN ZAAGMOLEN, terwijl hij zich later onder ABRAHAM VAN DEN TEMPEL, GABRIEL METSU en ADRIAEN VAN OSTADE in het schilderen oefende. Zijn fort was portret- en moderne gezelschapstukjes, doch leverde hij ook geschiedkundige ordonnanties, die verre van onverdienstelijk zijn; doch dit als tusschenzin.

Het is wel niet te verwonderen, dat er na meer dan anderhalve eeuw van VAN HEEMSKERCKS waterverf weinig meer te zien was, en het is mij een raadsel waarom de meester die schilderstukken, die voorzeker toch met de hoop op langdurig bestaan besteld werden, niet in de meer duurzame olieverf uitvoerde.

VAN MUSSCHERS arbeid zou echter niet lang het oog der kerkbezoekers streelen. Zooals ik reeds aanstipte, werd dit orgel in 1724 door het nieuwe vervangen en verdwenen alstoen de deuren.

Dat tweede orgel had in den loop der tijden nog al eens veranderingen en verbeteringen ondergaan. Boven noemde ik reeds eenige jaartallen en daaronder 1661, waarin het volgens DOMPSELAER geheel nieuw werd opgemaakt, en het wekt mijne bevreemding, dat WAGENAAR die wel spreekt over de jaren 1569 en 1682 in welken het met nieuwe registers vermeerderd werd, deze groote restauratie geheel stilzwijgend voorbijgaat. En toch valt er niet aan te twijfelen, dat zij geschied is, daar tijdgenooten — behalve de genoemde ook FOKKENS en VON ZESSEN — het als feit te boek stellen.¹⁾

Na twee eeuwen schijnt het oude instrument geheel versleten te zijn geweest, ten minste de stadsregeering besloot het door een geheel nieuw te doen vervangen.

Te dien einde sloten Thesaurieren de 27e juni 1724 een contract met CHRISTIAAN VATTER of VATER, orgelmaker van den keurvorst van Hannover, die sinds 1714 als GEORGE I den troon van Engeland innam.

Hoe dit contract in zijn geheel luidde, kan ik niet mededeelen, daar het mij tot nog toe niet gelukken mocht het te vinden, doch dat een der hoofdpunten de betaling van het werk gegolden heeft, blijkt met voldoende zekerheid uit de reeds meermalen aangehaalde Memorialen der Thesaurie.

De eerste post dienaangaande is gesteld i. d. 14 November 1724, en luidt:

1) Ik kan niet nalaten hen, die CORNELIS VAN DER VIJVER lezen en dezen schrijver mogelijk als een autoriteit beschouwen, eenige voorzichtigheid aan te bevelen, daar deze auteur zich nu en dan deerlijk vergist. Zoo bij voorbeeld zegt hij D. I p. 106, 2e noot, de *Nieuwe kerk* beschrijvende: *Het eerste orgel dezer kerk was slechts twaalf voet hoog, doch in den jare 1539 deden kerkmeesters een groot orgel maken, boven den ingang van den Toren, door HENDRIK NIEUWENHOF en JAN, bijgenaemd BESTEVAAR. In den jare 1542, 1567, 1661 en 1686, is ditzelfde orgel telkens met nieuwe registers vermeerderd; totdat in 1724 de Magistraat besloot, aan de binnenzijde van den toren een orgel te laten maken, dat sedert dien tijd onder de meesterstukken van dezen aard is gerangschikt.* Maar dit is volkomen de geschiedenis van het Oude kerksorgel.

„Betaelt aen CHRISTIAAN VATER op Rekening van 't gene hem is toegelegd wegens het maaken vant nieuwe orgel in de Oude Kerk, volgens contract op 27 Juni 1724 met hem en de Heeren Thesaurieren geslooten..... f 2000

Zes maanden na dato, den 8 Mei 1725, ontvangt hij een even groote som, en eveneens op den 7^{en} Augustus daaraanvolgend. Den 15^{en} November van dat zelfde jaar werden hem nog eens f 3000 uitbetaald, en daarop in 1627 op den 7^{en} Juni f 600, den 4^{en} October f 2000 en den 11^{en} dier maand „*pr. resto en in voldoeninge vant maken vant nieuwe orgel in de Oude kerck*” f 6400, zoodat het geheele orgel op f 18000 te staan kwam. Een kapitale som, maar dan ook voor een kapitaal stuk werk, wanneer men nagaat, dat het speelwerk voorzien werd van 64 registers, 54 stemmen en 8 blaasbalgen.

Onder deze f 18000 waren echter geenszins begrepen de uitwendige versierselen van houten en steenen beeldhouwwerken, die het instrument omgeven. Deze werden mede in 1724 aanbesteed en den 14^{en} September van dat jaar gegund aan JURRIAAN WESTERMAN voor de som van f 5250, welk bedrag hem in even ongelijke termijnen als gedeelten in den loop der jaren 1726, '27 en '28 voldaan werd.

Den 13^{en} October 1726 werd het nieuwe orgel voor de eerste maal in het openbaar bespeeld.

Nog vond ik melding gemaakt van een aanneming tot het „*vermaken van 't orgel in de Oude Kerk volgens accoord in dato den 11 December 1738*” door den orgelmaker JOHANNES CASPER MULLER met de Heeren Thesaurieren gesloten. De aanneemsom bedroeg f 8000 waarbij nog f 600 kwam voor het maken van eenige nieuwe groote pijpen, hem, MULLER, geaccordeerd volgens resolutie van Heeren Thesaurieren op den 22^{en} Maart 1742. Uit geen der posten, die op deze zaak betrekking hebben en vallen tusschen de jaren 1739 en 1742, is met zekerheid op te maken welk der beide orgels, het groote of het kleine, bedoeld wordt. Ook WAGENAAR rept er niet van. Toch stelden Burgemeesteren in deze restauratie, of amelioratie, blijkbaar belang, want toen MULLER er in 1742 mede gereed was, werd het instrument door eene door de stad aangestelde commissie van onderzoek, bestaande uit den organist van Haarlem, HENDRIK RADEKER, en dien van 's Gravenhage, JOAN FREDERIK EBELING, bijgestaan door de Amsterdamsche orgelmakers WYTUS WIGLET en P. KEERMAN, gekeurd en goed bevonden, voor welke moeite de beide eersten respectvelijk f 100 en f 150, de beide laatsten ieder f 40 als een douceur ontvingen.

Ten slotte het een en ander over de geschilderde glazen.

Vroeger telde ook deze kerk er vele, doch de meesten, zoodanig door den tijd geleden hebbende, dat zij grootendeels vergaan waren en blijkbaar niet geacht wordende voor meesterwerken van den eersten rang, die men waardig keurde om met opoffering van groote sommen voor het nageslacht te bewaren, zijn succesievelijk verdwenen. DOMPSELAER (1665) spreekt reeds van eenige heel oude glazen, en FOKKENS (1662) taxeert dat „*die al over de hondert jaren oudt zijn*,” waarop afbeeldingen van Graven, Gravinnen, wapens en eenige Santen en Santinnen voorkomen, *die zoo gelapt en verweerd zijn, dat men er niets meer uit besluiten kan.*

FILIPS VON ZESSEN daarentegen, wiens werk over Amsterdam een jaar vroeger dan dat van eerstgenoemden schrijver het licht zag, schijnt die half vergane portretten echter nog herkend te hebben, want hij weet ons te melden: „*In den folgenden drei fenstern, recht hinter dem kühre befinden sich die bildnisse fast des gantzen Burgundischen Stammes; aus welchem die letzten zugleich Grafen und Gräfinnen von Holland gewesen*,” en dat zich nevens het glas waarop MARIA's sterfbed is afgebeeld nog een ander venster bevindt, „*auf welches man die bildnisse aller Ahnen und Vorfäter dieser seelig gepriesenen Jungfrau (n.l. MARIA), vom Könige David ab, bis auf ihren Vater, bei welchem sie, mit einer güldenen Krone auf dem haupt, selbst stehet, in einer langen reihe hinauf entworfen*.” Deze laatste afbeeldingen houd ik voor DOMPSELAER'S onherkenbaar geworden Santen en Santinnen. Ook COMMELIN (1693), schoon zwijgende over dit glas, spreekt van de vensters met graven en gravinnen, maar daarbij nog van twee andere ramen in dat zelfde hoog koor, namelijk „*het kruycigen van de Heer Christus, nevens daer Jonas over boort in zee gesmeeten wort*,” terwijl hij ze den lof geeft, te zijn „*so konstig als men die elders weet aan te wijzen*.”

In WAGENAARS tijd waren zij echter reeds verdwenen, en eveneens de drie glazen waarvan het eene het eten van het Pascha door de Israëlieten, en de twee andere eenige oude geschiedenissen, ontleend aan de legenden der Heiligen te zien gaven. Zoo ook spreekt deze auteur in den volmaakt verleden tijd van een geschilderd glas achter het groot koor, voorstellende de kroning van PHILIPS DEN SCHOONE, waaronder men dit rijmpje las:

*d' Aartsbisshop kroont hier, met zijn hand,
Den schoonen Flips met diamant,
Tot koning op Kastiliëns troon.
Dus eerde ons Nederland die kroon.*

welk glas FOKKENS „*kunstig geschildert*” noemt „*met de oude ingebakken roode verf, die men zegt dat al uyt de werelt zou zijn*.”

De eenige thans nog aanwezigen, behalve dat met de wapens der Heeren Oud-Holland, 1895.

Burgemeesters, ten oosten van het groote koor en een voor een gedeelte eveneens met wapenschilden versierd en voor het overige uit wit glas bestaande, ten westen daarvan, bevinden zich, drie in het Voetboogschutters- en daaraan belendende Lieve Vrouwe-koor, en één achter het groote koor.

Op dit laatste, dat WAGENAAR beschadigd noemt, doch dat, zooals men er onder leest, in 1767 vernieuwd werd, ziet men PHILIPS IV het bezegelde Munstersche Vredeverdrag overreiken en daaronder deze verzen van VONDEL:

*FILIPPUS tekent met zijn handen,
Het vreëverbond met Zeven landen,
En staat zijn recht en tytel af.
Als tuijt het zegel dat hij gaf.¹⁾*

Als schoonsten werden steeds de drie glazen uit de eerst gemelde kooren geroemd, en nog immer zijn zij in staat het oog te boeien, ondanks de merkbare herstellingen die zij ondergaan hebben.

Het eerste vertoont twee tafreelen: in het bovenste ziet men de boodschap des Engels aan MARIA, in het andere het bezoek van de Heilige Maagd aan ELISABETH. Onderaan staan PAULUS en PETRUS en aan de voeten van den een JAN CLAESZ HOPPE, de schenker van het raam, in monniksgewaad, aan die des tweeden eenige vrouwen, allen in knielende houding.

Het tweede glas verbeeldt de aanbidding van het kind JEZUS door de Herders en Wijzen; Engelenscharen, juichende over de geboorte des Verlossers, ziet men in een geopenden hemel, en in 't verschiet's Heeren besnijdenis. Het Amsterdamsche wapen, tusschen een Romeinschen krijgsknecht en een Bisschop, prijkt in den voet.

Het laatste venster geeft eene voorstelling van het sterfbed van MARIA. Zij houdt een waskaars in de hand en is van een stoet treurenden omringd, terwijl een rei van Engelen haar scheidende ziel verbeidt.

Deze drie ramen dagteekenen van 1555 en werden, zooals thans algemeen wordt aangenomen, door PIETER AERTSEN, bijgenaamd LANGE PIER, geschilderd. WAGENAAR maakt daarop echter een uitzondering en schrijft ze toe aan een zekeren

1) C. VAN DER VIJVER D. I p. 103 in zijn beschrijving der Oude Kerk over „De beroemde beschildeerde glazen” sprekende, zegt: „Er waren er vroeger meer dan thans. De overgeblevene echter, die reeds eeuwen oud zijn, strekken der kerk tot sieraad, en verdienen als meesterstukken te worden bewonderd. Een dier glazen sielt voor de Boodschap van den Engel GABRIËL, een ander FILIPS II, de onafhankelijkheid der Nederlandse Provincien erkennende, waaronder men leest (het boven geciteerde vers). Een derde glas vertoont de krooning van FILIPS; een vierde het eten van het paaschlam door de Israeliten, een vijfde, de wapens van Amsterdamsche Burgemeesters en andere van minder belang”. NB. Onder dezen minder belangrijken ook de beide andere glazen in het Lieve Vrouwe- en Voetboogschutterskoor. De Amsterdamsche Schoolmeester toont door Nos. 3 en 4 vooral dat hij WAGENAAR bijzonder slecht gelezen heeft en de Oude Kerk nooit met zijn bezoek vereerde.

DIGMAN, den lezer in een noot verwijzende naar het thans niet meer te raadplegen Memoriaal van Kerkmeesters. Diezelfde tot nog toe onbekende meester wordt ook door COMMELIN genoemd, doch alleen aan het slot zijner beschrijving van het glas met de groetenis van MARIA; omtrent den vervaardiger der beide andere ramen zwijgt hij.

Ook deze glazen hadden veel van den tijd geleden doch werden, zooals WAGENAAR schrijft, „voor weinige jaren in Brabant wederom hersteld.”

Op deze restauratie duiden voorzeker de posten van den 7en October 1761 en den 25en November 1763, voorkomende in de Memorialen der Thesaurie.

In de eerste wordt vermeld, dat aan M. E. DE ANGELIS, voor zijn verscot van vracht, tollen en licenten, door hem betaald voor het transporteren van het nieuw aangelegde Burgemeestersglas, nevens het nieuwe glas van *de Boodschap van MARIA en de groetenis van ELISABETH*, de som van f 81:14:8 betaald werd, terwijl volgens de tweede aan P. J. DE ANGELIS voor uitgaande en inkomende, zoo Hollandsche als Brabantsche rechten, voor een geschilderd glazen raam f 65:17 werd vergoed.

Dat men in de stadsrekeningen geen post aantreft waarin het honorarium van DE ANGELIS voor zijne herstellingen aan deze kunstwerken gedaan, genoemd wordt, vindt zijn oorzaak in de eigenaardige betalingswijze die hij bedongen had,

Uit naam der firma M. E. DE ANGELIS EN ZONEN te Brussel was namelijk door P. J. DE ANGELIS, medefirmant en vertegenwoordiger van het huis te Amsterdam, de 5en October 1759 aan de Regeering dezer stad een brief geschreven, welks aanhef te merkwaardig is om met stilzwijgen voorbij te gaan. *De groote genegentheyt — schreef hij — die ick hebbe tot het horneeren ende embellisseeren der oude en nieuwe gereformeerde kercken, met konstglas-schilderyen is de oorsaecke dat ick de temerityt gebruycke mij voor U Edele Groot Abre Heeren te presentereen. Ick neme dan de liberteyt aen U Edele Groot Abre Heeren dit Project voor te draeghen, consisteerende in dit naervolgende, naementlyck, dat wij ons verpligten sullen de gedevaliseerde dog roemwaerde glaezen in de voornoemde kercken behoorlijck te repareeren ende in haeren vorigen staet te stellen, als oock een nieuw glas aen te leggen waerinne de Edele Groot Abre Heeren Burgemeesteren waapens gerepresenteert sullen worden; voorts alle jaren een van de beide genoemde kercken met een nieuw glas te vereeren, beschildert met historiën ofte gebeurtenissen, die de Edele Groot Abre Heeren sullen gelieven te ordonneeren, dit alles op onse kosten, sonder daervoor niets het minste gelt te pretendeeren van alle het geene het schilderen ende glas is dependeerende.”*

Zou men, dit lezende, niet wanen te doen te hebben met een MAECENAS van de zuiverste soort, wien het een gruwel is te zien hoe de kunstproducten van

een roemrijk voorgeslacht veronachtzaamd en verwaarloosd worden en zich daarom geroepen acht, met opoffering van eigen middelen, er voor te zorgen, dat zij in eere hersteld en onderhouden worden tot een verre toekomst?

Maar er is nog een vervolg aan dien brief en uit dat tweede gedeelte blijkt, dat het met die onbaatzuchtigheid niet zoo bizonder zuiver bedoeld was als de schrijver het in den aanhef wel wilde doen voorkomen, en dat er wel degelijk handelsbelangen bij deze schoonklinkende aanbieding in 't spel waren. Wel blijft hij aan den slotzin zijner fraaie inleiding getrouw door geen betaling in klinkende munt te vragen, maar verlangt hij, dat hem het derde deel van de turfascch gedurende dertig achtereenvolgende jaren zal verzekerd worden, en wel tegen den prijs, die door anderen voor die meststof gegeven werd.

Hoe het zij, de aanbieding bleef in alle gevallen een zeer aannemelijke en voordeelige voor de stad, daar het Burgemeesters bitter weinig kon schelen aan wien de turfascch verkocht werd, te minder daar zij sinds 1673 alle profijtten, die van den verkoop der stadsvuilnis kwamen aan het Aalmoëzeniersweeshuis tot een inkomen hadden afgestaan. En ook de Regenten van dat Godshuis maakten geen bezwaren, aangezien hun de marktprijs verzekerd werd en zij bovendien als stelregel hadden aangenomen geen vreemdelingen op crediet te leveren, waardoor de risico zeer gering werd.

Zoo kwam dan ook den 19en October 1759 zonder eenige moeite een contract tot stand, waarbij de firma DE ANGELIS beloofde stiptelijk na te komen hetgeen zij in haar brief van den 5en dier maand had voorgesteld, en de Burgemeesters zich verbonden haar jaarlijks minstens 60 schepen ascch te leveren, die de firma echter zelf en geheel voor hare kosten moest laten halen, en haar alle onkosten, spruitende uit de verzending der ramen, te vergoeden.

Al spoedig bleek het echter dat de Heeren DE ANGELIS zich in hunne ascchspeculatie deerlijk verrekend hadden. Steeds schaarscher werden hunne schepen aan de belt gezien en den 25en Juli 1765 schreven zij aan de Regeering dezer stad een brief vol klachten en verwijten over illoyale behandelingen, aan welken zij het onder anderen weten, dat zij in de laatste drie jaren in 't geheel slechts 45 schepen met ascch hadden ontvangen.

De Regenten van het Aalmoëzeniers Weeshuis, aan wie deze missive in hunne functie als Directeuren der stadsvuilnis, ter hand werd gesteld, weerlegden alle grieven op voldoende wijze en verklaarden ze kortweg voor een poging tot verbreking der overeenkomst, op grond van de meermalen gebleken finantieele achteruitgang der firma, die reeds dikwerf moeite had gedaan de ascch op crediet te ontvangen.

En werkelijk schijnt het contract verbroken te zijn geworden, te oordeelen

naar de vele helder witte glazen waardoor nog steeds het daglicht vrij en onbelemmerd in Amsterdams hoofdkerken binnenvalt.

Doch ik vond nog eene oudere rekening die mede, naar mij dunkt, op de ramen in het Lieve Vrouwe- en Voetboogschutterskoor betrekking moet hebben en waarvan noch WAGENAAR, noch een der latere schrijvers over Amsterdam melding maakt. Zij werd geboekt in het Memoriaal der Thesaurie op 10 Mei 1701, en luidt:

Aen GERARD VAN HOUTEN voor het schilderen van diverse stukken in de konstige geschilderde glazen in de Oude kerk, tsedert 20 Septemb 1699 tot primo deser, volgens sijne specificatie in 't brede. f 662:10

Aen JAN SMIT, glaesenmaker voor glaesen geleverd om geschildert te worden door Mr. GERARD VAN HOUTEN, mitsgaders het maken en insetten van glaesen in de Oude kerk sedert 27 October 1699 tot den 4 dezer volgens synder rekening . f III:7

Ongelukkigwijze is Mr. GERARD's „specificatie in 't brede” niet meer te raadplegen. Ware dit wel het geval, dan zou men er ongetwijfeld de allerduidelijkste inlichtingen in vinden omtrent de glazen en de gedeelten daarvan, die door hem gerestaureerd werden. Thans moet men zich tot gissingen bepalen, en mijne gissing is, dat het LANGE PIERS werk was, dat door hem werd opgelapt.

Het komt mij toch niet zeer aannemelijk voor, dat deze post zou slaan op eenigen der verdwenen glazen, van welken WAGENAAR meld, dat zij „voor langen tijd” reeds waren weggenomen, want houdt men in 't oog, dat de tijdsruimte tusschen het jaar waarop WAGENAAR dit schreef en dat waarop VAN HOUTEN zijn rekening betaald kreeg ongeveer 64 jaren bedraagt, dan moet men tot de conclusie komen, dat de amoveering al zeer kort na de restauratie zou moeten hebben plaats gehad — iets wat niet wel is aan te nemen. Bovendien komt de som mij te gering voor. Had men toch eenigen dier in DOMPSELAERS tijd reeds zwaar beschadigde, hier en daar geheel verweerde glazen willen herstellen, dan zouden zij genoegzaam geheel vernieuwd hebben moeten worden en ik twijfel of men zoo een werk in die dagen wel voor een zeshonderd gulden gadaan kon krijgen. Evenmin kan die rekening betrekking hebben op het raam met VONDELS onderschrift, daar dit, zooals ik hierboven aantekende, eerst in 1767 geres- taureerd werd.

Er blijven dus wel geen anderen over dan die uit het Lieve Vrouwe- en Voetboogschutters-koor, en juist de nadere omschrijving der in de rekening bedoelde glazen als „de konstige,” versterkt mij in het vermoeden dat Mr. GERARD voor dezen die „diverse stukken” leverde, daar ik bij geen der oude beschrijvers

van Amsterdam, op COMMELIN na, de overige glazen met eenige bizonderen lof vermeld vind, terwijl allen daarentegen de meesterhand in de drie bedoelden volmondig roemen.

En wie nu was die Mr. GERARD VAN HOUTEN? Geen kunstenaar van den eersten rang, die zich door zijn kunstproducten onverwelkbare lauweren vergaard heeft. Zijn naam en evenzoo zijn werken zijn bij het nageslacht vrij wel onbekend. Behalve de hierboven genoemde restauratie aan de glazen der oude kerk, vond ik een post op den 11 November 1698 ten bedrage van *f* 25.— hem betaald „voor het schilderen van het wapen van den Heer Burgemr. Tulp op glas in de Oosterkerk,” en voorts bevinden zich te Zaandam twee vensters, die door zijn onderteekening, als door hem geschilderd, gewaarmerkt zijn. ¹⁾ Ook wordt er nog een groote teekening van zijn hand in het Prentenkabinet van de Pinakothek te München bewaard, naar mij door den Heer E. W. MOES werd medegedeeld.

Het is voorzeker door gebrek aan gegevens dat de schrijvers over kunstgeschiedenis dezen meester zoo uiterst kort behandelen en geen enkele bizonderheid omtrent zijn persoon geven. Gelukkiger vondst dan bij deze schrijvers deed ik in de Amsterdamsche poorterboeken, waarin vermeld wordt, dat op den 11^{en} November 1675 „GEURT VAN HOUTEN van Breda, *Glasschilder*,” het poorterschap verkreeg „als getrouwt hebbende SUSANNA KOLYNS, dochter van HANS KOLYNS, in zijn leven Ebbenhoutwerker en poorter dezer stede,” en in het Begrafenisboek der Nieuwe Kerk, waaruit blijkt, dat hij in 1706 in de Nieuwe Vijzelstraat woonde en van daar den 8^{en} September van dat jaar naar zijn laatste rustplaats gebracht werd.

¹⁾ Zie *Noord-Hollandsche Oudheden*, door VAN ARKEL en WEISSMAN, uitgeg. door het Kon. Oudheidk. Genootschap. 2e stuk p. 80, 83.

DIRK RODENBURG.

DOOR

DR. J. A. W O R P.

II.

NAAR alle waarschijnlijkheid is RODENBURG in 1614 naar Amsterdam teruggekeerd; in elk geval woonde hij daar in het volgende jaar en hij is er eenige jaren gebleven. De Staten van Holland stelden den 25^{en} Sept. 1615 voor, dat of RODENBURG, of KAREL KARELSZ VAN CRACAUW naar Spanje zou worden gezonden op een tractement van 1200 gulden, opdat aan dezen, „die gemolesteerde, beswaerde, ende verongelijckte Ingezetenen van dese Landen, in de Rijcken ende onder het gebiedt van den Koning van Spaignen, hen mogen adresseren omme geholpen te worden” ¹⁾, maar de Staten-Generaal benoemden in December 1615 CRACAUW ²⁾. Zij hebben er zeker berouw van gehad, want CRACAUW zondigde al spoedig tegen de bekende Spaansche etiquette, werd met de uiterste minachting bejegend en moest teruggeroepen worden ³⁾. Zoo bleef RODENBURG dan te Amsterdam en wijdde zich aan letterkundigen arbeid.

Resol. Holl., blz. 24.

²⁾ Zie UNGER in het *Brederoo-Album*, blz. 95. Dat RODENBURG in 1616 commissie verzocht om in Denemarken te resideeren, zooals de Heer UNGER meedeelt, vond ik niet in de Resol. der Staten-Generaal.

Dat blijkt uit de Res. der Staten-Generaal. Later heeft hij zijn ambt weer kunnen uitoefenen.

In 1615 luisterde hij de bruiloft op van zijne zuster ANNA, die den 6^{en} Februari met PIETER LUDENS in huwelijk werd ingeteekend¹⁾, door een *Tafel-spel, oft Bruylofts Eer-gaef*, dat den 24^{en} Febr. werd vertoond²⁾. In het stukje treden Neen, Ia en Reckelijckheydt als personen op. Een paar maanden later bezong RODENBURG het huwelijk van zijn jongsten broeder PIETER³⁾. Ook in de jaren 1617, 1618 en 1619 schreef hij verscheidene bruiloftsverzen, o. a. voor zijn neef DIRK YSBRANTSZ RODENBURG, die den 4^{den} Febr. 1618 met CATHARINA BOELEN trouwde⁴⁾. Maar onze dichter deed meer dan bruiloftsverzen schrijven in het huis van zijn vader op de Heerengracht. Zijn *Trouwen Batavier* had eenige jaren geleden opgang gemaakt en RODENBURG wijdde zich op nieuw aan de dramatische kunst. Voordat wij zijne drama's bespreken, is het noodig een oogenblik stil te staan bij den toestand van het tooneel te Amsterdam in den tijd, toen RODENBURG optrad.

De redenrijkersstukken waren bijna geheel verdwenen en de „Zinnekenen” werden nog maar bij uitzondering geduld. HOOFT's drama's hadden grooten opgang gemaakt; *Achilles en Polyxena* (1614), *Ariadne* (1614), *Granida* (1615), *Geeraerd van Velsen* (1613), van welke eenige reeds jaren lang tot het repertoire behoorden, waren juist in druk verschenen en werden nog steeds gespeeld, terwijl *Warenar* (1617) spoedig volgde. Van COSTER waren *Teeuwis de Boer* in 1612 en *Ithys* in 1615 opgevoerd; later zagen de *Iphigenia* (1617) en de *Isabella* (1619) het licht. VONDEL was met zijn *Pascha* (1612) opgetreden; BREDERO had zijn *Roddrick ende Alphonsus* (gespeeld in 1611), *Griane* (gesp. in 1612), zijne kluchten, *Lucelle* (1616) en *Moortje* (gesp. in 1615) zien opvoeren. De *Spaensche Brabander* (1618) en *Stommen Ridder* (1618) zouden volgen. In de jaren 1612 tot 1618 schreef ABRAHAM DE KONINGH *Achab*, *Iephtu* en *Simson*. COLM had in 1615 de *Battaefsche Vrienden-Spieghel* en in het volgende jaar het *Nederlants Treur-spel* gedicht. In 1617 trad SCABAELE op met zijn vinnig *Spel des gheschils tot Athenen*, HOGENDORP met de *Moort, begaen aen Wilhelm... van Oraengien*, in 1618 VAN MILDERT met *Virginia*. Voegt men nu bij deze drama's enkele

1) Inteeckenregister der Hervormde Kerk te Amsterdam op dien datum: „PIETER LUDENS van Groeningen oud 32 jaren wonende in de koestraet geen ouders hebbende ter eenre, ende ANNA RODENBURGH oud 33 jaren wonende op de heeregraft geassisteert met THEODORE RODENBURGH haer broeder ter andere zyde.”

2) Vgl. *Eglentiers Poëtens Borst-weringh*. Door Theodore Rodenburgh, Ridder van de Ordre van den Huyze van Borgongien. (Vignet) T'Amsterdam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn, Voor Ian Evertsz. Cloppenburg, 1619, blz. 239—256.

3) T. a. p., blz. 257. Het huwelijk had den 12den Mei 1615 plaats. Den 25sten April waren ingeteekend: „PIETER RODENBURGH HERMANSZ oud 27 jaeren wonende op de heeregraft geassisteert met DIERCK RODENBURGH zyn broeder ter eenre ende ANNA KIEFF oud 26 jaeren wonende op de boomensloot geassisteert met ANNA VAN LIEFVELD haer moeder, ter andere zyde”. — Beide aantekeningen uit de inteeckenregisters dank ik aan Mr. W. R. VEDER.

4) Vgl. *Eglentiers Poëtens Borst-weringh*, blz. 263.

zinnespelen, zooals COSTER's *Rijcke-man* (1615), en *De Behouden Onnooselheyt* (1612), eene vertaling naar het Fransch, dan heeft men alles bijeen, wat ons van het Amsterdamsche repertoire der jaren 1615—1619 bekend is. Zeker is er zeer veel verloren gegaan. De gewoonte, die later in de 17de eeuw heerschte, om elk stuk, dat werd opgevoerd, tevens uit te geven, bestond in die dagen nog niet; eenige drama's van HOOFT zijn jaren lang gespeeld, voordat zij werden gedrukt, en ook RODENBURG's *Trouwen Batavier* zag verscheidene jaren, nadat het ten tooneele was gevoerd, het licht. Van een paar dichters uit deze periode weten wij, dat drama's verloren zijn gegaan, nl. van Dr. JOHAN FONTEYN, die bijbelsche tooneelspelen heeft geschreven, van VOSKUYL en van GOVERT VAN DER EEMBD, wiens *Lievenden Fredericx Treur-bly-eynde-spel* (vóór 1618) verdwenen is.

Toch kunnen wij uit de drama's van die jaren, welke tot ons zijn gekomen, opmaken, dat geene enkele richting overheerschend was. Stelt men de blijspelen en kluchten, de zinnespelen en de vertalingen ter zijde, dan neemt men zeer verschillende stroomingen waar. HOOFT tracht het drama te hervormen door aan zijne stof een klassieken tint te geven en SENECA na te volgen. VONDEL en DE KONINGH bepalen zich tot het behandelen van bijbelsche geschiedenis; COSTER en SCABAELE schrijven pamfletten in dramatischen vorm; BREDERO en COLM wagen eene poging, om het romantische drama ingang te verschaffen; HOGENDORP brengt eene navolging van het schooldrama op de planken. Ieder bewandelde zijn eigen weg en eenheid van streven ontbrak geheel.

Van de rederijderskamers, die er in 1615 te Amsterdam waren, was 't *Bloeyende Eglentier*, die „In Liefd' Bloeyende” tot zinspreuk voerde en „de Oude Camer” genoemd werd, de voornaamste. Zij was in het begin der 16de eeuw opgericht, was „eene vermaarde oefenschool, zoo van taal- als dichtkunde” geworden en had COORNHERT, SPIEGHEL en ROEMER VISSCHER onder hare leden geteld, terwijl later HOOFT, BREDERO en COSTER er toe behoorden. Naast „In Liefd' Bloeyende” stond de Brabantsche kamer, de *Lavendelbloem*, met de zinspreuk „Uit Levender Jonst,” die van 1585 dateerde. JAN SIEVERTSZ. COLM, ABRAHAM DE KONINGH en G. SMITS, die in 1620 het treurspel *Absalom* uitgaf, waren er lid van, terwijl VONDEL's *Pascha* er in 1612 werd gespeeld.

Terwijl RODENBURG op goeden voet stond met de leden der Brabantsche kamer — den 1sten Mei 1615 droeg COLM hem zijn *Battaefsche Vrienden-Spieghel*¹⁾ op en in 1617 schreef DE KONINGH een lofdicht op de *Hertoginne Celia en Grave*

1) De opdracht begint aldus: „THEODORE RODENBURGH, Ridder van d'Ordre vanden huysse van Boronie. Mijnen hert-jonstige Heere, en Achtbaere Vrient”, terwijl hij daarna wordt toegesproken als „UEd. die 't licht der Rijmrijcke Cunste hebt, en overtreffelijk betoont”.

Oud-Holland, 1895.

Prospero — werd hij lid der Oude Kamer, waartoe hij waarschijnlijk ook vóór zijne reis naar Madrid had behoord. Men kan zich voorstellen, welken indruk zijn optreden daar maakte. Dat hij uit een deftig Amsterdamsch geslacht was, had hij met vele kamerbroeders gemeen. Maar de ridder van den Huize van Bourgondië, die half Europa had doorgezworven, aan het Fransche, Engelsche en Spaansche hof was geweest, daar met allerlei hooge en bekende personen had omgegaan en zeer kosmopolietische manieren had aangenomen, moest wel door vele der eenvoudige Amsterdamsche rederijkers op de handen worden gedragen en door anderen bespot en uitgelachen worden. Hij had meer van de wereld gezien dan al de broeders samen, kende heel wat vreemde talen en had zich te Parijs, te Londen en te Madrid op de hoogte gesteld van de Fransche, Engelsche en Spaansche dramatische letterkunde van zijn tijd. RODENBURG was een zeer ijdel man, en men kan denken, hoe hij op de Kamer zat op te snijden van de reizen, die hij gedaan, en van de tooneelvoorstellingen, die hij had bijgewoond; hoe vele kameristen hem met open mond aanhoorden en hem voor een wonder van geleerdheid en wereldwijsheid hielden en anderen hem een windbuil en opsnijder vonden. Wij zien COSTER voor ons met zijn scherp kop, terwijl hij de verhalen van den ridder aanhoort, hem tegenspreekt en tracht hem er in te laten loopen. RODENBURG maakte zich door zijn optreden in de Kamer vele vijanden; men belette zelfs de opvoering van twee zijner Tafel-spelen als „by na ongodzalich” en „onstichtig”¹⁾, terwijl men toch anders niet zoo heel nauw zag en de stukjes moeielijk reden tot ergernis konden geven.

Wij zullen thans een overzicht geven van RODENBURG's dramatische werkzaamheid in de jaren 1616 tot 1620 en in het kort den inhoud zijner tooneelspelen meedeelen, zooveel mogelijk met eene opgave van de bronnen, waaraan zij ontleend zijn.

In het *Bataviese Vryagie-spel*²⁾ stoken Celia, „een loos meysken”, en Polotheus, „een beveynst Iongeling”, twist tusschen verschillende minnende paren. Door hun toedoen komt er een einde aan de vrijerij tusschen Hermilio en Emerentia, Heliodoor en Celestina, Sephalis en Pamphilio, die beide verliefd zijn op Lucia, en worden al die minnende harten bloedig vaneen gereten, terwijl Polotheus aan al de dames het hof maakt. Maar Hermilio verkleedt zich als visscher, spreekt Emerentia en maakt een einde aan het misverstand, en Lucia beluistert, als boerin gekleed, een gesprek tusschen hare beide minnaars en bespeurt, dat zij belasterd zijn. Heliodoor heeft zich als boer uitgedost, maar staat die vermomming aan

1) Vgl. *Egleniers Poëtens Borst-weringh*, blz. 190, 212.

2) (Vignet) *t'Amsterdam. By Percevant Morgan, Boeckdrucker, enz., Anno 1616.*
De opdracht van den drukker aan FRANSCOISE STEENBORN is van 1 Juli.

Pamphilio af, die door een gesprek met Lucia ziet, dat zijne geliefde belasterd is. Heliodoor heeft de kleederen van Pamphilio aangetrokken en verzoent zich met Celestina. De laster van Polotheus draagt alleen voor hem zelven slechte vruchten, want hij wordt aan het slot van het stuk door de twee zinnemens Schijn-deught en Schoon-praet, die eerst op zijne hand waren, duchtig onder handen genomen.

In het *Batavische Vryagie-spel* treedt een der weinige komische figuren op, die RODENBURG heeft gecreëerd; het is Tyter, de knecht van Hermilio, die zijn heer hartelijk uitlacht over zijne wanhoop.

De bron van het stuk is niet bekend. Maar het is een herdersspel vol verwarringen en verkleedingen, in den trant van Montemayor's *La Diana enamorada* (1542), een genre, dat in MONTCHRESTIEN's *Bergerie* (1601) en door HARDY († 1632)¹⁾ op het Fransche tooneel is overgeplant. STRUYS heeft in zijn *Amsterdamsche Juffertjen*²⁾ of RODENBURG's stuk zeer sterk nagevolgd, of van dezelfde bron als hij gebruik gemaakt. Het *Batavische Vryagie-spel* schijnt mij naar het Fransch bewerkt te zijn.

Keyser Otto den derden, en Galdrada bestaat uit drie deelen³⁾ en is opgedragen aan Ioffrou WAELBURG VAN BOSHUYSEN. Het stuk, dat in 10 bedrijven is verdeeld, heeft den volgende inhoud. Keizer Otto ziet te Florence de schoone Galdrada en wordt op haar verliefd. Hij laat haar geschenken aanbieden door één zijner hovelingen, maar de jonkvrouw wil niets van hem weten. Dan haalt hij haren vader, Billincion, over hem zijne dochter af te staan en de Florentijn, die niet durft weigeren, wil Galdrada overreden zich aan den keizer over te geven. Zij verwijt haren vader zijne handelwijze en weigert. Otto verkleedt zich nu als de heremiet, dien Galdrada dikwijls bezoekt, en raadt haar onder die vermomming toe te geven. Als ook die list niet gelukt, doet de keizer afstand van haar en huwelijkt haar uit aan één zijner hovelingen, Guydeon.

Dat alles vormt slechts een klein deel van de handeling van het drama,

1) Vgl. EUGÈNE RIGAL, *Alexandre Hardy et le théâtre français à la fin du XVIe et au commencement du XVIIe siècle*. Paris. Hachette. 1889.

2) Terent: Com. I. Scena 5. art. 4. 't Bedrogh bedrieght zijn Bedrieger. (Vignet) 't Amstelredam, Voor Gerrit Jansz: Boeck-verkooper, enz., Anno MDCCXXXIII.

3) *Keyser Otto den derden, en Galdrada Bly-eynde-spel. Het eerste deel.* (Vignet) 't Amstelredam. By Porcevant Morgan, Boeckdrucker woonende inde Calverstraet by de Bagyne-steeg naest de blaeuwwe Koe. Anno 1616
In 1617 is dit 1ste deel herdrukt 't Amsterdam. Voor Jan Marcusa., Boeck-verkooper, enz.

Keyser Otto Den derden, En Galdrada Bly-eynde-spel. Tweede deel. (Vignet) 't Amsterdam, Voor Abraham de Coningh, Boeck-vercooper, wonende aende Beurs, inde Coninghs Hott. 1617.

Achteraan staat: 't Amsterdam, By Nicolaes Biestkens, Boeck-drucker, woonende op de Keyzers-gracht, inde Lelie onder de Doornen, Anno 1617.

Keyser Otto Den derden, En Galdrada Bly-eynde-spel. Derde deel. (Vignet) 't Amsterdam, By Nicolaes Biestkens, woonende op de Keyzers gracht, in de Lelie onder de Doornen. 1617.

waarin de geschiedenis van Tyter en Laura, waarover vroeger werd gesproken, eene belangrijke plaats inneemt. De plaats der handeling is even dikwijls Arcadië als Florence. Het spel wordt verder opgeluisterd door ellenlange redeneeringen van Theophelos, „geomancien”, in de uitgaven verduidelijkt door afbeeldingen „Van d'elf Hemelen”, van eene hemelglobe, enz., door het optreden van Cupido, Araeta, Verstand, Wil, Lust en 't Gerucht, door het zingen van liedjes, het verschijnen van Tityrs geest en door eenige vertooningen. Dat de keizer besloten heeft Galdrada niet langer met zijne liefde te vervolgen, wordt b.v. aangewezen door eene vertooning, waar hij „leyt in Araetas schoot, 't Verstand hem omhel-sende, en Wil onder de teughel van 't Verstand, Lust en Cupido onder Ottos voeten.”

Naar alle waarschijnlijkheid heeft RODENBURG de stof voor zijn drama geput uit BANDELLO's novellen¹⁾, waarvan in 1598 het eerste deel in vertaling het licht zag als *Tragische of klachlijke Historien*. De zesde „historie” van het 3de deel van dien bundel²⁾ heeft tot titel: „Keyser Otto de derde verliefde tot Florence, ende van zijn Lief niet bemint zynde besteedde de selve eerlijcken ten houwelijk, sonder haer meer te vervolgen”; men vindt daarin bijna al de feiten, die in het drama ten tooneele zijn gebracht. Maar de dichter heeft zijne bron niet op slaafsche wijze gevolgd en b.v. nergens het proza der novelle eenvoudig berijmd, zooals STARTER en STRUYS gedaan hebben, die uit denzelfden bundel eene keus deden. Misschien heeft hij BANDELLO in het oorspronkelijke gelezen; dat hij het Italiaansch machtig was, blijkt uit zijne bewerking van de *Pastor fido*.

*Hertoginne Celia en Grave Prospero*³⁾ heeft den volgenden inhoud. Prospero is verloofd met Celia, maar ook de kroonprins Aristippus heeft een goed oog op haar; hij weet Prospero van het hof te verbannen en verbiedt ieder hem huisvesting te verleen. Als Celia den koning om bescherming smeekt voor haren minnaar, wordt de beheerscher van Spanje zelf op haar verliefd. Prospero heeft zich intusschen als boer vermomd; hij treedt bij een molenaar in dienst en maakt het hof aan diens dochter Laura, die voor hem haren minnaar, Molimpo, laat loopen. Aristippus laat vertellen, dat Prospero zijn gevangene is, en wil, dat Celia hem tot minnaar zal aannemen, daar anders de graaf zal worden gedood. Maar Celia heeft juist Prospero in zijne vermomming gesproken en wordt door

1) Zie Dr. R. A. KOLLEWIJN in *De Gids*, 1891, III, blz. 358.

2) Althans in de uitgave van 1650 — de 1ste druk is mij niet bekend — die tot titel heeft: *Tragedische ofte klachlijke Historien. Inhoudende... waerachtige geschiedenissen, welckers begin lief ende gennuechlijk is, maer het eynde vol swarigheys ende verdriets. Eerst beschreven in Italiaens, ende nu uyt de Françoysche in de Nederlantsche tale over-geset, Door ISAAC DE BERT. Tot Utrecht, Gedrukt voor Simon de Vries, Boeckverkooper onder de Laeckensnijders int Paradijs, 1650.*

3) *Bly-eynde-spel*. (Vignet) t' Amsterdam Voor Jacob Pietersz. Wachter, Boeckverkooper, enz., Anno M. DC.XVII.

De opdracht is gedateerd: In Amsterdam den 30. Iunij 1617.

den kroonprins niet bedrogen. De koning verbant Aristippus, die den vermoonden Prospero ontmoet en zich ook als molenaar verkleedt. Zoo brengen zij samen meel in het huis van Celia, waar Aristippus, na zich bekend gemaakt te hebben, bemerkt, dat de gravin niets van hem wil weten. Intusschen komt eene Fransche prinses, de verloofde van Aristippus, in Spanje; de koning, die overal naar zijn verbannen zoon heeft laten zoeken, komt haar te gemoet bij den molen, waar Prospero dient en waar juist de bruiloft wordt gevierd van 's molenaars dochter Laura met Molimpo, die wordt opgeluisterd door de tegenwoordigheid van Celia. Aristippus, als molenaar gekleed, vat liefde op voor zijne verloofde, de prinses, en maakt zich bekend. Ook Prospero legt zijne vermomming af; de koning begrijpt, dat het beter is niet meer aan Celia te denken en het stuk eindigt met drie bruiloften.

Dit drama van RODENBURG is eene bewerking van LOPE DE VEGA's *El Molino*¹⁾. In de opdracht van zijn stuk prijst RODENBURG VONDEL „wiens werken by alle gezonde oordelaers lof waardich gheacht moeten werden”.

De inhoud van *Casandra, Hertoginne van Borgonie, en Karel Baldeus*²⁾ is als volgt. Casandra vat liefde op voor Baldeus, den kamerlingh van haren echtgenoot, hertog Aernout, maar hij wijst haar af en de hertogin beschuldigt hem nu bij haren gemaal, dat hij haar heeft trachten te verleiden. Baldeus wordt gevangen genomen, maar bekent den hertog, dat hij sedert jaren met des hertogs zuster, de hertogin van Kleef, heimelijk gehuwd is, twee kinderen bij haar heeft en haar dikwijls des nachts bezoekt, wanneer het keffen van een hondje het sein geeft, dat de baan vrij is. Hij overtuigt Aernout van de waarheid van dat verhaal en wordt uit de gevangenis ontslagen. Als de hertogin bij haren echtgenoot blijft aandringen op het straffen van Baldeus, verbreekt de hertog zijne belofte van geheimhouding en vertelt haar alles. Thans verschijnt graaf Lodewyck, wien de hertog zijne zuster heeft toegezegd; hij hoort van Aernout, dat de hertogin van Kleef hem niet bemint, terwijl Casandra hem Baldeus als zijn medeminnaar noemt en hem aanspoort dezen te dooden. Intusschen verneemt Aernout, dat zijne vrouw eene poging in het werk heeft gesteld, om het zoontje van Baldeus te doen dooden; hij gaat toornig, gekleed in den mantel van Baldeus, naar zijne vrouw, maar wordt aangevallen door de moordenaars. Hij maakt zich bekend; de moordenaars verklappen Lodewyck, deze op zijne beurt Casandra, en de trouwelooze hertogin wordt verbannen, terwijl het huwelijk van Baldeus met de hertogin van Kleef wordt gevierd.

1) Zie Dr. R. A. KOLLEWIJN, t. a. p., blz. 354—357.

2) *Treur-bly-eynde-Spel*. (Vignet) *t'Amsterdam*. Voor Cornelis Lodewijcksz vander Plasse, Boeck-verkooper enz., 1617.

De *Casandra* is eene bewerking van LOPE DE VEGA's *El Perseguido*¹⁾, die zijne stof ontleende aan eene novelle van BANDELLO²⁾. Het verhaal was reeds in de middeleeuwen hier te lande bekend, zoowel door PÖTTER's *Minnenloep* als door het in 1315 naar het Fransch vertaalde gedicht *Van der Borchgravinne van Vergi* en later door een volksboek. RODENBURG droeg zijn drama op aan EMILIA VAN NASSAU, Prinses van Portugal.

In de *Faloursche Studentin*³⁾ zien wij de schoone Iuliana, die zich door twee studenten, Cardenio en Valerio, het hof laat maken en aan beide de verzeke- ring geeft van hare onwankelbare trouw. Als Cardenio haar in den nacht voor haar venster betrapt met Valerio, weet zijn vriend Vireno hem afleiding te geven door hem in kennis te brengen met Celia, die ter wille van den nieuwen minnaar, Marcio, die oudere rechten op haar heeft, laat loopen. Cardenio's afscheid van Iuliana wekt de ijverzucht op van Valerio, maar hij verneemt zelf, dat een ander, Fabricio, een kind bij Celia heeft. Fabricio nl., die verloofd was met Tembranda, meent, dat Celia zijn meisje tegen hem heeft opgestookt, en wil zich door dezen laster wreken. Cardenio schrijft Celia af. Celia en Tembranda reizen nu als studenten verkleed van Leiden naar den Haag, waar Cardenio en Fabricio zich bevinden, en ook Iuliana trekt daarheen met Valerio, die zich als koetsier heeft vermomd. Cardenio verkleedt zich als boer, om Celia te bespieden, die met den blooten degen Fabricio vervolgt en hem dwingt in tegenwoordigheid van allen te bekennen, dat hij gelasterd heeft. Alles komt nu tusschen de drie paren in orde.

Het drama, dat werd opgedragen aan MARIA STEENBUREN, is eene bewerking van LOPE DE VEGA's *la Escolástica Zelosa*⁴⁾. Het werd nog in hetzelfde jaar, dat het was uitgegeven, te Leiden nagedrukt, nu onder den titel *Ialoersche studenten*⁵⁾. RODENBURG had nl. den Spaanschen titel niet goed begrepen⁶⁾.

1) Zie Dr. H. E. MOLTZER in den *Feestbundel ter gelegenheid zijner veertigjarige ambtsbediening op den 28 Nov. 1889 aangeboden aan MATTHIAS DE VRIES door zijne leerlingen*. Utrecht, J. L. Beyers, 1889, blz. 74, 75.

2) Zie *Tragedische ofte klaechlijke Historien*, V, (1650), No. 7, blz. 174—234.

3) *Bly-eynde spel. Nobilitas sola est atque unica Virtus*. (Vignet) t'Amstelredam, Voor Willem Jansz. Stam, enz., 1617.

4) Vgl. Dr. R. A. KOLLEWIJN, t. a. p., blz. 345—351.

5) *Bly-eynde spel. Nobilitas sola est atque unica virtus*. (Vignet) Tot Leyden, By Bartholomeus Jacobsz de Fries, Boeckvercooper, enz., 1617.

Deze uitgave mist de opdracht en twee sonnetten van den schrijver. De personenlijst heeft echter dezelfde volgorde als bij LOPE's drama — in de Amsterdamsche uitgave is dat niet het geval — en vele too- neel-aanwijzingen, die wij in RODENBURG's stukken gewoonlijk aantreffen en die in den Amsterdamschen druk worden gemist. Zie verder over het verschil dier beide drukken, Dr. J. ALBLAS, *Bibliographie der Werken van Theodoor Rodenburgh*, 1894, blz. 11—13.

6) Zie KOLLEWIJN, t. a. p., blz. 346.

De *Melibéa*¹⁾ is in 3 deelen verdeeld, die tezamen 10 bedrijven tellen. De heldin van het drama wordt door zeven jonge mannen bemind, die hunne minneklachten nu en dan respectievelijk uiten in het Fransch, het Italiaansch, Spaansch, Engelsch, Portugeesch en Latijn. De lastigste van hen allen is Anchriso, die, als zijne vertoogen hem weinig baten, eene liefdesbetrekking aanknoopt met eene andere jonge dame, Dorothea. Die verhouding heeft treurige gevolgen voor Dorothea, daar Anchriso haar terstond verlaat, om, evenals vroeger, Melibea na te loopen. Deze heeft groote voorkeur voor één van de zeven, Thoris, en spreekt met hem af, dat hij gemaskerd op eene bruiloftspartij zal komen, om haar te ontmoeten. Ongelukkig lekt het plan uit en komen al de minnaars er achter, in welke kleeding Thoris zich zal vermommen. Anchriso verschijnt het eerst; Melibea meent Thoris te zien, is zeer vertrouwelijk met hem, belooft hem hare hand en laat zich door hem kussen. Thoris, die juist in dezelfde kleeding als Anchriso het feest bezoekt, ziet dat en twijfelt zeer aan de trouw van Melibea, terwijl iedereen verbaasd is over de zeven op elkander gelijkende gemaskerden, die na elkander binnen komen. Anchriso dringt er bij Melibea op aan, dat zij haar woord van trouw aan hem zal houden, wat zij natuurlijk weigert, nu het uitkomt, dat hij Thoris niet is, en deze klaagt bij Melibea, „in een boerinne kleed, met een korf met eyeren,” over de ondervonden trouweloosheid van zijn meisje,

In het 2de deel tracht de ongelukkige Dorothea haren trouweloozen minnaar Anchriso te herwinnen; o. a. verkleedt zij zich als visscher en heeft in die vermomming een gesprek met Anchriso, die echter niets van haar weten wil en het Melibea steeds lastig blijft maken. Daarentegen stelt de teleurgestelde Thoris aan Dorothea voor hem te huwen, wat Melibea ongelukkig maakt. De andere minnaars blijven aanhouden; daar Melibea's vader een tuinier is, verschijnt één van de vrijers „int habijt van een Duyn-mayer, hebbende op zijn hals een stock met een koppel Conynen”, een ander „in delvers habijt” en Anchriso „als een Hovenier”. De laatste treedt bij Melibea's vader in dienst, zoodat het meisje geen voet buiten de deur kan zetten, of zij moet de betuigingen hunner liefde aanhooren.

3de Deel. Nadat eenige minnaars in eene vermomming aan Melibea eene

1) *Eerste deel, Melibéa Treur-bly-eynde-spel.* (Vignet) t'Amstelredam, Voor Jan Evertsz. Cloppenburg, Boeck-vercooper, enz., 1618.

Achter het stuk leest men: t'Amstelredam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn, Anno 1617.

Tweede deel Melibéa Treur-bly-eynde-spel. (Vignet) t'Amstelredam, Voor Jan Evertsz. Cloppenburg, Boeck-vercooper, enz., 1617.

Achter het stuk: t'Amstelredam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn, Anno 1618.

Derde deel Melibéa Treur-bly-eynde-spel. (Vignet) t'Amstelredam, Voor Jan Evertsz. Cloppenburg Boeck-vercooper, enz., 1617.

Achter het stuk: t'Amsterdam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn. Anno 1618.

De opdracht is gedateerd: In Amsterdam den lesten December 1617.

serenade hebben gebracht en Thoris voor het huis van Dorothea muziek heeft laten maken, schrijft hij op Melibea's deur een „pasquil”, waarin hij haar van ontrouw en van nog erger dingen beschuldigt. Hare ouders lezen het stuk en jagen haar het huis uit. Melibea wil Thoris uitdagen, maar Phillido, één der minnaars, voorkomt haar en zendt den lasteraar eene uitdaging. Ook Anchriso maakt zich gereed Melibea's eer te verdedigen en Dorothea, die dat hoort, verkleedt zich als man, om Thoris ter zijde te staan en, zoo mogelijk, door Anchriso gedood te worden. Melibea treedt op in manskleeren en zegt aan hare ouders, die haar niet herkennen, dat zij de eer van hunne dochter wil verdedigen. Thoris, bijgestaan door Dorothea, die evenals hij gewapend is, ziet achtereenvolgens Melibea, van top tot teen gewapend, en al hare minnaars verschijnen. Melibea dringt er op aan zelf te strijden. Maar nu treedt de „Tyd” als scheidsrechter op; Anchriso verklaart, dat zijn onderhoud met Melibea op het bal zeer onschuldig is geweest; „Waerheydt, 't Ghemoedt en Onschuld”, die vroeger ook al eens zijn opgetreden, bemoeien zich met de zaak en alles komt in orde, behalve dat „de zes lievers hun zeer bedroeft betoonen”. Melibea trouwt met Thoris en wordt weer in genade door hare ouders aangenomen en Anchriso, tot wien „'t Ghemoedt” een hartig woordje heeft gesproken, huwt Dorothea.

De bron van het drama is mij niet bekend.

Behalve de boven genoemde tooneelspelen zag in 1617 ook de *Trouwen Batavier* het licht, die jaren geleden was geschreven en in 1609 voor het eerst was opgevoerd.

Intusschen had RODENBURG zich in de Kamer vele vijanden gemaakt. Voordat wij echter overgaan tot het beschrijven van den dichterkrijg, die het gevolg is geweest van RODENBURG's optreden, moet met een enkel woord gesproken worden over de toestand der Kamer „In Liefd' Bloeyende”.

Die toestand was in de laatste jaren niet rooskleurig geweest. In 1611 had HOOFT pogingen aangewend om hervormingen in te voeren en zelfs aangeraden den Magistraat te hulp te roepen, ten einde „den onnutten en ongebondenen, die alleene tegens de geregtheit schoorvoeten”, te weren¹⁾. Twee jaren later ontwierp hij een nieuw reglement voor de Kamer, waarin aan het bestuur groote macht werd toegekend²⁾. En BREDERO dichtte niet alleen den bekenden brief aan JAN JACOBZ VISSCHER³⁾, waarin hij de vraag stelt:

„Waerom het Eglentiertjen ach!
Niet bloeyt ghelijck het voormaels plach,”

1) Vgl. HOOFT's *Brieven*, I, blz. 33.

2) T. a. p., blz. 411, vlgg.

3) Vgl. *De werken*, 1890, III, blz. 364.

en dan wijst op het volslagen gebrek aan orde, het overtreden van de wet en de slechte rolverdeeling bij het opvoeren van drama's, maar hij richtte zich in 1615 ook tot de broeders zelf, wees op den achteruitgang der Kamer en drong aan op het herstellen der eendracht.¹⁾

Bij dien stand van zaken trad RODENBURG in de Kamer op met een soort van drama's, dat in ons land onbekend was, en maakte zich bij velen gehaat door zijne ijdelheid en verwaandheid. Hij had dan ook spoedig BREDERO en COSTER, de eerste dichters van de Kamer, tegenover zich staan. BREDERO viel RODENBURG aan in de „Voor-reden aende verstandichste Rymers der Nederlandsche Poësy", die hij aan de eerste uitgave van de *Griane* (1616) toevoegde. Hij zegt daarin nl., dat hij zeker velen heeft doen lachen om zijn „so wel Boersche als leeke stijl van dichten", en om zijne „gheneugelycke mis-slagen", terwijl hij toch „meende inde vlaghen van (z)yn Rym-lust, het alderwiste te hebben. Maar," gaat hij verder, „nadien my de vliessen van die verwaantheit zyn afgedaan, door de teghenwoordighe aldervernaamste en treffelykste Dicht-schryvers van onser Eeuwe, hebbe ick (dan te laat) bevroet, dat ick in myn vernuft met blinde streecken schermutselde. Tis waar, dat ick meer op het aansicht mijns beginsels sach, als op de voeten van myn uytboomste, dies ist ghevallen dat ick in een groote Dool-hof van gebreken ben gheraackt, so wel inde loop der gemener woorden, als oock inde verdelinge der wercken, en der tijden, sulckx dat ick tegen 't gebruyck der Grieken, Latynen en Fransche hier in heb gevoeght een Tijd van meer als 20 Jaren, daar sylieden selden meer daghs namen, dan een Etmaal, twee, of minder. Is hier niet kunstelyck ghereden-kavelt, noch van onsienlijke of twijfelachtighe dinghen sinnelijck gevernusteliseert, dat sult ghylieden, die neffens u over-natuurlijk verstandt, de Boeken en gheleertheydt der uytlandtsche Volcken te voordeel hebt, om myn eenvoudicheyt, en alleen *Amstelredamsche* Taal verschoonen. Ghy goedighe Gooden van Mannen! die in u groote Rijmen de Vrouwen, Dienst-meysjens, ja Stal-knechts doet Philosopheren, van overtreffelijcke verhojentheden, het sy vande beweginghe der Sterren, ofte vande drift des Hemels, oft vande grootheydt der Sonne, oft andere schier onuytdenckelycke saken, dat ick doch meer voor een bewijs van uwe wetenschap acht, als voor een eygenschap in die slach van Menschen: Ick hebbe door mijn slechtheyt een Boer boerachtigh doen spreken, en meer de ghewoonte dan de kunst ghevolght: heb ick hier inne misghetast, wilt my die faal-grepen vergheven, 't is by my ten besten ghemeent. Doch wil ick niet ontkennen, dat het verstant niet en is ghehouden ande kleene of groote staat van 't Volck, vermits datmen onder alle luyden verstandighe

¹⁾ T. a. p., blz. 83, vlgg.

Oud-Holland, 1895.

lieden vindt, dan somtijts heel seldom: Doch ick hebbe soo geluckigh niet gheweest, dat ick sulcke welsprekende hebbe konnen kryghen, wilt dan om myn ongeluck myn goet voornemen prysen, en myn doolinge met u bescheydenheydt verbeteren".

Zonder eenigen twijfel is deze voorrede tegen RODENBURG gericht, die zich op afkeurende wijze over BREDERO's drama's zal hebben uitgelaten, het zijne zal hebben gezegd over den platten toon van den vaandrig en met zijne eigen kennis van het Fransche, Spaansche en Engelsche drama zal hebben gepronkt. In RODENBURG's stukken spreken alle personen, ook die uit de lagere volksklasse, deftig en gewrongen; komische figuren met de daarbij behoorende platte aardigheden, zooals wij ze in zoovele drama's van dien tijd aantreffen, komen bij hem niet voor en het zijn niet alleen de helden, die allerlei geleerdheid uitkramen. Met recht stelde BREDERO tegenover al die gemaaktheid zijn eigen realisme en zijne „Amstelredamsche Taal". Dat zijne „Voor-reden" geschreven is na het opvoeren van RODENBURG's *Keyser Otto den derden, en Galdrada*, blijkt genoegzaam uit de aardigheid over de „beweginghe der Sterren", enz.

Niet minder heftig dan BREDERO ging COSTER den Ridder te lijf. Hij schreef toch op de rol van één van RODENBURG's drama's, die aan THOMAS GERRITSSEN DE KEIZER was toegedeeld, het volgende versje ¹⁾:

„Leer eerst uw' A, B, ter degen,
Zoo gij dan noch blijft genegen
Om iet bij geschrift te stellen,
Leer dan eerst voor al wel spellen;
Jouw Syntax moet gij oock weten,
Daar gij niet van hebt vergeten.
Wilt gij dan noch meer bedrijven
En wat groots in verssen schrijven,
Leert van haar de maat en gronden
Die 't haar bet als gij verstonden:
Wilt laat dunken zoo lang teug'len,
Of gij vliegt al zonder vleug'len."

RODENBURG's bewonderaars waren woedend op COSTER. In een lofdicht vóór het iste deel van de *Melibeia* roept ABRAHAM DE KONINGH — hij dichtte onder de spreuk *Blyft volstandigh* — ironisch uit:

„Wat wil 'tklercxken doch al wroeten?
Want hy rymt toch niet een beet
Aerdich, g'lijckmen ziet en weet,
Best hy leert de maet en voeten".

Een ander, die zich teekent *In hoop verblydt*, zegt in een lofdicht vóór hetzelfde stuk:

„Ken hy geen A. B. C. hy ken wel moy boeckstaven,"

¹⁾ Vgl. *Bloemkrans van verscheiden Gedichten*, 1660, blz. 198, en COSTER's *Werken*, uitgeg. door Dr. R. A. KOLLEWIJN, blz. 608.

en vóór de *Rodomont en Isabella* (1618) schrijft J. F. P.:

„*Littera nota tibi est: et Grammaticam bene nosti,
Hoc licet insulsus Rhetor ita esse negat.*”

RODENBURG zelf kwam op COSTER's uitval terug in de opdracht van de *Ialoursche Studentin* (1617), waarin hij zegt:

„Dus Nymphe duyd ten goede 'tonghehavend wercxken,
G'lijck die in Poesy is een A, B, C, Klercxken.”

En in de opdracht der *Melibeia* (1617) heet het: „Niet dat ick my zelven bekleede met de glorieuse name van Poët, want tot die volmaecktheyt ghebreekt my veel: niet teghenstaende datter nu in ons eeuwte Poëten grimmelen, doch onrechtvaerdich hun met die titel bekleeden.”... „Is 't niet zo kunstich gherymt ghelijck anderen, (wiens hoofden wel gelauriert moghen wezen, en my, helaes, de rechte voet en maet van een wel-klinckendt vaers vvel mochten leeren, dies ick zeer graegh'lyck buyghe (jae als een A. B. C. Klercxken) onder hun wijse, vroede, gezifte, en over-dubble wyze verstanden, 't is te minsten een gering proefken van een yverige wil.” En ook in 1618 haalde hij nog eens de woorden van COSTER aan, wel een bewijs, dat hij er zich zeer gegriefd door gevoelde.

BREDERO en COSTER spraken dus een zeer afkeurend oordeel uit over RODENBURG's drama's, een oordeel, dat door vele leden der Kamer niet werd onderschreven. De strijd tusschen de eerste en vruchtbaarste dichters van *In Liefd' Bloeyende* heeft natuurlijk, zelfs wanneer hij alleen op aesthetisch terrein gevoerd was, de oneenigheid onder de kameristen nog grooter gemaakt dan zij reeds was. En het is zeer de vraag, of die scherpe letterkundige kritiek niet moest dienen, om den tegenstander ook op ander gebied afbreuk te doen. Gebrek aan gegevens maakt het echter noodzakelijk ons hier tot gissingen te bepalen.

De aanvallen op RODENBURG, de twisten in de Oude Kamer en het stichten der Academie heeft men willen toeschrijven aan een verschil van richting tusschen hem en zijne beide tegenstanders. RODENBURG zou in zijne drama's „een didactisch idealisme” hebben voorgestaan, terwijl men bij COSTER „een in ruwheid en platheid ontaardend realisme, en zucht naar invloed op aangelegenheden van Kerk en Staat” zou vinden¹⁾. Daartegen is m. i. te recht aangevoerd, dat COSTER en BREDERO zeker niet minder didactische neigingen hadden dan RODENBURG, en dat verschil van richting VONDEL noch BREDERO verhinderd heeft zich bij den dokter van het Amsterdamsche gasthuis aan te sluiten²⁾. Men zou er aan

1) Aldus LOFFELT, die in zijne bekende *Tooneelstudie* (*De Gids*, 1874, III, blz. 86, vlgg.) voor het eerst de aandacht op RODENBURG heeft gevestigd. Zie de aangehaalde woorden, t. a. p., blz. 116.

2) Vgl. KOLLEWIJN, t. a. p., blz. 330.

kunnen toevoegen, dat BREDERO's tragicomedies meer overeenkomst hebben met RODENBURG's drama's dan met de treurspelen van COSTER. En het schijnt mij zeer twijfelachtig, of onze Amsterdamsche rederijkers zich wel zoo bijzonder veel rekenschap hebben gegeven van de verschillende richtingen op dramatisch gebied, dat zij met volle overtuiging partij kozen voor eene bepaalde theorie. Het weinige, dat wij van hun repertoire weten, pleit niet voor die meening. Het is mogelijk, dat RODENBURG wel eens tegen COSTER is opgetreden, als deze staat of kerk vinnig wilde bestrijden, maar dat zou eerder wijzen op verschil van temperament der beide dichters dan van richting in de dramatische kunst.

Toch waren zeker COSTER's aanvallen niet alleen gemunt op den dichter RODENBURG. De Ridder was geen man, om zich bescheiden op den achtergrond te houden; hij zal er zeker ook in de Kamer naar gestreefd hebben invloed op den gang van zaken uit te oefenen. Dat vele kameristen hem op de handen droegen, blijkt uit het groote aantal lofdichten op zijne werken en uit de warmte, waarmede zijne vereerders hem tegen COSTER's aanvallen verdedigden. Misschien is hij dus de man geweest, die zich aan het hoofd heeft gesteld van eene partij, welke COSTER tegenwerkte, en was hij het, die in troebel water visschende en gebruik makende van den warboel in de Kamer, telkens met zijne aanhangers den dichter-dokter den voet dwars zette. Misschien is het RODENBURG, die in BREDERO's gedicht aan de „Broeders In Liefde Bloeyende” wordt aangeduid als „de Draggers Heerschap van den Coornmarct,”¹⁾ van wien gezegd wordt:

»Siet den verwaanden Geck, siet daer den holle Ton,
Een Lantaarn sonder licht, een Prinsche van de Dooren
Hadden mijn volck te slecht tot een Heerscher gekoooren.”

Maar wij weten te weinig van de geschiedenis der Kamer in dezen tijd — zelfs de namen der bestuurders uit de jaren 1616 en 1617 zijn niet bekend — om daaromtrent een bepaald oordeel te kunnen uitspreken.

Dat COSTER en BREDERO hun invloed in de Kamer voor een deel verloren hadden, staat vast. En juist zij, die er zich op konden beroemen²⁾, „dat van den tweeden Iulij 1615. af, tot April 1616. toe, 'twelck minder is als thien achter een volgende maenden, het Oude-mannen Goodshuys door den vlijt ende neer-

1) Het hoofd van het korendragersgilde, waarvan de leden naar den gekruisten draagband ook spottend „kruysheeren” genoemd werden (zie *Symen*, vs. 435). Denkt men daarbij aan het Bourgondische kruis en aan de „ridders van de Ordre van den Huyze van Bourgongiën, dan zou men door den naam zelf de gissing van Dr. JONCKBLOET bevestigd kunnen zien, dat de ridder THEODOOR RODENBURGH bedoeld wordt.” (Noot van Dr. J. TE WINKEL in BREDERO's *Werken*, III, blz. 85).

2) Vgl. de Voorrede tot *De Spelen van Gerbrand Adriaensz Bredero Amsterdammer* (in SAMUEL COSTER's *Werken*, uitg. KOLLEWIJN, blz. 621).

sticheyt van ons Tween, over twee duysent guldens, boven alle onkosten, ghenoten heeft, behalven dat de Camer noch soo aen kleeren als ander behoeflichkeiten daerby grootelix is verrijckt. Ende dat inde drye iaren tydts oft daer ontrent die BREROO by de Camer geweest is, het voorsz Gods-huys meer inkomst gehad heeft, als in alle voorgaende iaren dat voor 'tselve by de Camer gespeelt is geweest. Op dat ik nu verswyghe den grooten aenwas van soo veel kunst-lievende ende verstandt-rijcke gheesten, die haer middeler tijdt tot de Camer begheven hebben, ende 'ten waer door dit tegenwoordige misverstandt noch begeven souden" . . . „Maer wat ist? Wy, voor ons deel, worden beyde bejegent gelyc een yeg'lyck weet. Andere worden door onse quade belooning gedreycht: ende de voorschreven twee bitterste vyandinnen van alle kunsten, maer sonderlingh de laetste, ick meen de afgunstighe onwetenheyt, gelyckse altijt getracht hebben de kunstrycke menschen, waer onder met goeden rechte ghetelt behoort te worden, ende van alle verstandighe luyden oock geacht wort onsen GARBRANDT ADRIAENSZ. BREDERO, in kleen-achtinge te brengen, door hare wercken ofte te verachten, ofte soo veel in haer is te verdelgen, doen noch also, ende pooghen de vermakelycke Poësie by de Hollanderen, die door taels ryckdom, kortheyt en cieraet, al wat bedencklyck is, konnen uytsprecken, leelijck te maken."

Zoo verlieten dan in 1617 COSTER en BREDERO de Oude Kamer en stichtten in het najaar de Academie¹⁾. Uit ergernis over den aanmatigenden toon van RODENBURG hadden zij den strijd met hem begonnen. Maar zij vonden geen steun genoeg bij de leden²⁾ en vergrootten slechts door hunne aanvallen de oneenigheden onder de broeders. Dat RODENBURG zich verweerde, is natuurlijk; dat hij zijne vijanden op oneerlijke wijze in de Kamer heeft bestreden, is niet bewezen.

Het uittreden van COSTER en BREDERO — zij hebben hun tegenstander ook later niet vergeten — heeft RODENBURG misschien tot groote werkzaamheid aangespoord. In 1618 althans werden verscheidene nieuwe drama's van hem gedrukt, die wij thans in het kort zullen bespreken.

1) Dr. KOLLEWIJN meent (t. a. p., blz. 336), dat noch verschil van richting, noch de onderlinge twisten de reden geweest zijn van het stichten der Academie. „Hij (COSTER) wilde eene vereeniging stichten, die beter dan een op ouderwetsche wijze ingerichte kamer zou voldoen aan de eischen van den tijd. Een academie voor kunsten en wetenschappen wilde hij tot stand brengen, waar het onderwijs zou worden gegeven *in de Nederlandsche taal*. Op dit laatste legde hij grooten nadruk." Het is echter de vraag, of COSTER niet eerst na zijn uittreden uit de Oude Kamer dat programma bedacht heeft, om zijne stichting een trapje hooger te stellen. En toen hij vooral taalstudie aanpreef, volgde hij immers de richting, die de Oude Kamer in het laatst der 16de eeuw had ingeslagen, toen de leden „het zuiveren, verrijken ende verciere des taels" als een dure plicht werd voorgehouden.

2) CORNELIS VAN CAMPEN, Dr. IOHAN FONTEYN en Mr. IOHAN SYBRANTSZ BONT waren nog in 1618 bestuursleden der Oude Kamer (zie de opdracht van het *Wraeckgierigers treurspel*, 1618). Waarschijnlijk bleven ook M. P. VOSKUYL en H. HERCKMANS lid der Kamer; zij schreven althans lofdichten op RODENBURG's werken.

De *Alexander*¹⁾ werd door den dichter opgedragen aan zijn neef IOHAN SYBRANTSZ. DE BONT, Prins der Kamer *In Liefd' Bloeyende*, die hem het onderwerp voor zijn drama aan de hand had gedaan „op Dingsdachs avond ten 8. uuren” en het stuk „gherymt” zag „op donderdach daer nae volghende, namiddach ten vier uuren: Zo dat dit werck in vier en veertich uuren is gherymt.”

De inhoud is aldus. De jonge Alexander keert na eene afwezigheid van eenige jaren naar het huis zijner ouders, den ridder Rocabruna en Clavela, terug en verbaast hen door zijne geleerdheid. Als hij echter gehoorzamende aan hun bevel om te zeggen, wat hij in het gezang van een nachtegaal hoort, verklaart, dat hij eens groote macht zal verkrijgen en dat zijne ouders hem nog eens bij het wasschen der handen eerbiedig behulpzaam zullen zijn, werpen zij hem in een put. Hij wordt daaruit gered door een paar Egyptenaars, die hem meenemen naar het hof van hun koning. Deze wordt geplaagd door twee raven, die steeds schreeuwende om hem heen vliegen; hij belooft den man, die hem dat verschijnsel verklaart en hem van de raven bevrijdt, tot zijn schoonzoon en erfgenaam te maken. Alexander helpt den koning, maar daar hij nog te jong is om te trouwen, wordt hij op reis gezonden en komt aan het hof van den keizer. Daar sluit hij vriendschap met Lodewyck, Prins van Vranckryck, die sprekend op hem gelijkt. Lodewyck heeft liefde opgevat voor 's keizers dochter, Florentina, die ook bemind wordt door den Prins van Spanje, Guydeon, terwijl de prinses van Alexander droomt. Maar Alexander helpt zijn vriend, die door zijne liefde voor Florentina gevaarlijk ziek wordt; hij brengt de prinses geschenken van Lodewyck, doet een goed woord voor hem en weet eindelijk te bewerken, dat er tusschen beiden eene zeer innige verhouding tot stand komt. Daar komt het bericht, dat de koning van Egypte gestorven is, en Alexander verlaat het hof van den keizer, om de regeering op zich te nemen. Intusschen hoort Guydeon van het geluk van zijn medeminnaar door Don Ierenimo, één zijner edellieden, die des nachts Lodewyck het venster bij Florentina ziet inklimmen. Guydeon vertelt dat aan den keizer; Lodewyck ontkent, maakt daardoor Ieronimo voor een leugenaar uit en neemt eene uitdaging van hem aan. Maar Florentina wil daar niet van hooren; op haar raad vraagt Lodewyck uitstel van den strijd en reist naar Egypte, om Alexander te verzoeken zijne plaats in den strijd in te nemen. Hij vindt dezen op het punt om gekroond te worden en de Egyptische prinses Thephisna te trouwen; toch is Alexander terstond bereid voor Lodewyck te gaan vechten, als deze intusschen, onder zekere voorwaarden,

1) De titel is: *Treurs-bly-eynde-spel Van Alexander. In vier en veertich uuren gerymt. Op de Reghel: Onghезien „Ken geschien. (Vignet) t'Amsterdam, Voor Ian Evertsz. Cloppenburgh, Boeckvercooper, enz., 1618.*

De opdracht is gedateerd: In Amstêrdam den 16. Martij 1618. Boven het stuk zelf wordt vermeld, dat het diende „Als Nieuwe-laer-Gift” voor DE BONT.

zijne plaats wil innemen. Zoo wordt Lodewyck gekroond en getrouwd, terwijl Alexander Ieronimo doodt, terstond weer afreist en in Egypte Lodewyck aflost. Thephisna heeft haren echtgenoot zoo koel gevonden, dat zij besluit hem te dooden; Alexander, juist van de reis teruggekeerd, neemt het vergif; hij sterft er niet door, maar wordt melaatsch en daarom verbannen. Nu komt hij bij Lodewyck, die intusschen met Florentina is gehuwd, koning van Frankrijk en keizer is geworden; hij wordt in zijne bedelaarskleeding en met de Lazarusklep bij hem toegelaten en maakt zich bekend. De melaatschheid kan weggenomen worden door het bloed van kleine kinderen en Lodewyck aarzelt niet zijne eigene kinderen op te offeren. Dan trekt hij met Alexander naar Egypte; Alexander wordt weer op den troon geplaatst, Thephisna onthoofd, en in het laatste tooneel bieden Rocabrana en Clavela hun zoon, dien zij niet herkennen, nederig hunne diensten aan, als hij zijne handen wil wasschen.

Het drama is ontleend aan het bekende volksboek *Van die seven wise mannen van Romen*¹⁾, eene bewerking van de *Historia septem sapientium sive de calumnia novercali*. De geschiedenis van Alexander beslaat daarin eene ruime plaats²⁾. RODENBURG heeft, zooals eene nauwkeurige vergelijking met het Nederlandsche en het Fransche volksboek mij deed zien, deze bron bijna geheel gevolgd³⁾. De zeer romantische geschiedenis heeft hij nog romantischer gemaakt door de behandeling er van. Het drama, dat 9 bedrijven telt, biedt verbazend veel afwisseling aan. Het tooneel verandert elk oogenblik. Na een klein tooneeltje in Egypte, wordt men aan het hof van den keizer verplaatst, om Lodewyck 10 versregels te hooren voordragen. Dan weer een tooneeltje in Egypte, gevolgd door een liedje van Guydeon aan 's keizers hof, enz. De koning van Egypte, „legghende zeer kranck in zyn bedde”, sterft met een gekroond doodshoofd voor zich; Lodewyck verkleedt zich als Broer Hendrick, de biechtvader van Florentina, en hoort hare biecht aan, terwijl hij daarna zijne geheimen toevertrouwt aan Guydeon, die zich op zijne beurt in de kleeding van den biechtvader heeft gestoken en zich woedend maakt over de mededeelingen van zijn medeminnaar, om later in dezelfde vermomming Alexander en Florentina uit te hooren. Het trouwen van Alexander en van Lodewyck wordt in eene vertooning voorgesteld, evenals hunne kroning en het onthoofden van Thephisna, terwijl Ieronimo op het tooneel

1) Reeds opgemerkt door Dr. F. A. STOETT, *Noord en Zuid*, XIII, 1890, blz. 216.

2) In het Nederlandsche volksboek, *Een schoone en genoegelyke Historie Van de zeven wyzen Van Romen*.... 1819, blz. 99—126, en in GASTON PARIS' *Deux redactions du roman des sept sages de Rome*, 1886 blz. 161—197.

De oudste Nederlandsche bewerking schijnt in 1483 te zijn gedrukt.

3) Aan eenige personen zijn namen gegeven en de feiten zijn natuurlijk dichter opeengedrongen dan in het volksboek. De afwijkingen zijn van weinig beteekenis.

wordt gedood en hem het hoofd wordt afgesneden. De balkonscene heeft de dichter van de Spaansche drama's afgekeken. Lodewyck, „komende schuyt-wijs door de galerye inde nacht, onder het Venster vande Princesse Florentina", houdt eene alleenspraak en zingt daarna, met begeleiding van de luit, een lied. Florentina verschijnt aan het venster en vraagt, of hij het is. Dan klimt hij „het Venster in, en mits komt Don Ieronimo op 't slach", die de beide gelieven heeft bespied en zich nu eenige opmerkingen over de vrouwen veroorlooft.

'*T Quaedt Syn Meester loondt*¹⁾, dat werd opgedragen aan ALETA QUEKELS, heeft den volgende inhoud. Astolfo, hertog van Ferrara, bemint Porcea, de dochter van den hertog van Mantua, die door haren vader gedwongen is Norandino, hertog van Milaan, te huwen. Hij reist naar Milaan, verkleedt zich als bedelaar, spreekt Porcea en schaakt haar. Norandino volgt in eene vermomming het gevluchte paar naar Ferrara, neemt deel aan een strijd tusschen eenige edellieden, maar wordt gevangen genomen en als roover voor Porcea gebracht, die hem herkent, zijne verwijten aanhoort en met moeite er aan ontkomt, dat hij haar wort. Zij beveelt hem te dooden en Norandino wordt weggevoerd „met een strop om zyn hals, de beul hem leydende." Astolfo en Porcea achten zich nu veilig. Intusschen hoort de stadhouder van Astolfo, aan wien de terechtstelling van Norandino is opgedragen, van zijn zoon Octaviö, bij welke gelegenheid de hertog van Milaan gevangen is genomen en van rooverij beschuldigd. Oratio had getracht zijne, Octavio's, vrouw geweld aan te doen; tusschen hen beiden, geholpen door eenige vrienden, ontstond een gevecht, waaraan Norandino had deelgenomen, maar hij was gevangen genomen door de tegenpartij, die hem als roover had behandeld. De stadhouder geeft gehoor aan de bede van zijn zoon, om Norandino niet te dooden; de scherp-rechter wordt omgekocht en de hertog vrijgelaten. Met zijn vriend Fabricio verkleedt hij zich als metselaar en helpt bij het versterken van het kasteel van Ferrara; zij zullen alles goed opnemen en later, in den oorlog tusschen Milaan en Ferrara, die spoedig zal uitbreken, van hunne kennis partij trekken. Daar wordt hij opgemerkt door Emilia, Astolfo's zuster, die geweigerd heeft haar broeders bevel te gehoorzamen en zijn vriend Ricardo te huwen. Hij geeft zich uit voor een Franschen graaf, die zich vermomd heeft, om eene bedevaart te doen, en nu betooverd is door hare schoonheid; Emilia wijst thans het aanzoek van Ricardo nog hooghartiger af dan vroeger. Ook Porcea en Astolfo komen naar het metselen op het kasteel kijken. Zij meent Norandino te herkennen,

1) *Bly-eynde-Spel*. (Vignet) *t'Amsterdam Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn. Voor Dirck Petersz Voskuyl, enz.*, 1618.

De opdracht is geschreven: In Amsterdam den XX. May 1618.

maar wordt door Astolfo met een kus gerustgesteld; Norandino kan zich bij het zien van deze liefkozing nauwelijks bedwingen. Als hij daarna een oogenblik met Porcea alleen is, trekt hij zijn dolk, om haar te dooden, maar Emilia nadert, niet weinig jaloersch, dat zij haren Franschen graaf met eene andere vrouw heeft zien spreken. Intusschen heeft Astolfo gezien, dat de metselaar een gesprek heeft gevoerd met Porcea, en hij beveelt Fabricio, die het opzicht heeft over het werk, den man te laten dooden. Nu is het oogenblik voor de wraak gekomen. In eene vertooning ziet men: „Norandino onthoofst Astolfo, en Fabricio Porcea”; de hertog van Mantua belegert Ferrara, om Astolfo te straffen voor het schaken van zijne dochter; Norandino en Fabricio komen in het leger van den hertog, bieden hem de hoofden van Astolfo en Porcea aan, „beyde in een schotel bedeckt met een zwarten dwael,” en maken zich bekend. Ook Emilia komt in het kamp en trouwt met Norandino, die als hertog van Ferrara wordt gehuldigd en Fabricio tot stadhouder aanstelt.

RODENBURG heeft zijn stuk ontleend aan de *Venganza honrosa* van GASPAR AGUILAR, een tijdgenoot van LOPE DE VEGA. Althans de inhoud van 'T *Quaedt Syn Meester loondt* komt geheel overeen met dien van het Spaansche drama¹⁾, dat in 1614 of 1616 te Valencia het licht zag²⁾.

De *Rodomont en Isabella*³⁾ is opgedragen aan REINIER EWOUTSZ, bewindhebber der kamer „In Liefd' Bloeyende”, die den dichter het onderwerp aan de hand had gedaan.

Nadat Medor en Angelica, Mandricard en Doralice op verschillende wijze uiting hebben gegeven aan hun gevoel van liefde voor elkander, bevrijdt Roeland Zerbyn, die door graaf Anzelmo gevangen was genomen, en jaagt daarna Mandricard, die met hem strijdt, op de vlucht. Als Roeland verneemt, dat Angelica niet hem, maar Medor bemint, wordt hij razend en legt zijne wapenen af, die door Zerbyn en Isabella worden gevonden. Zerbyn hangt die wapenen op; Mandricard eischt ze voor zich en er ontstaat een gevecht, waarin Isabella en Doralice zich mengen en Zerbyn doodelijk gewond wordt. Als hij gestorven is, wil Isabella zich doorsteken, maar een kluizenaar brengt haar van haar voornemen terug. Terwijl Mandricard en Rodomont, die beide Doralice beminnen, met elkander strijden, komt een bode berichten, dat de Christenen een inval in het land doen; zij staken

1) Vgl. A. F. VON SCHACK. *Geschichte der dramatischen Literatur und Kunst in Spanien*. 1845, II, blz. 425, 426, en ADOLF SCHAEFFER, *Geschichte des Spanischen Nationaldramas*, 1890, I, blz. 246, 247.

2) Vgl. G. TICKNOR. *Geschichte der schönen Literatur in Spanien*. Deutsch mit Zusätzen herausgegeben von NIKOLAUS HEINRICH JULIUS. 1852, I, blz. 653.

3) *Treur-spel. Op de Reghel: Om de eere niet te derven, Ken de eerb're willich sterven*. (Vignet) t'Amsterdam, Voor Jan Evertsz. Cloppenburg, enz., Anno 1618.

nu den strijd. Isabella begraaft het lijk van Zerbyn en wordt door den kluizenaar overreed, om in een klooster te gaan. Het gevecht tusschen Mandricard en Rodomont wordt voortgezet. Doralice bemoeit zich er mee; zij zal kiezen tusschen de beide minnaars. Als zij hare voorkeur voor Mandricard te kennen heeft gegeven, zoekt Rodomont naar een ander lief; hij ziet Isabella uit de kluis komen, wordt op haar verliefd en, als zij niets van hem weten wil, doodt hij den kluizenaar. Zij maakt hem wijs, dat zij door het sap van een kruid zijn lichaam onkwetsbaar kan maken; zoo zal hij tegen Roeland kunnen vechten. Dan noodigt zij hem uit de kracht van het sap aan haar zelve te beproeven en Rodomont, die dronken is, slaat haar het hoofd af.

In het laatste gedeelte van het stuk treden Stantvasticheyt, Liefde, Reynicheyt, Afterdocht, Araeta, Trouwicheyt, Diana en Vrese Gods op, terwijl In Liefd' Bloeyende en Uyt Levender Ionst met een dialoog een einde maken aan het vreemde drama, dat waarschijnlijk wel rechtstreeks aan ARIOSTO's *Orlando Furioso* ontleend is¹⁾.

COSTER heeft ongeveer in denzelfden tijd hetzelfde onderwerp behandeld in zijne *Isabella*, en men beschuldigde RODENBURG, dat hij zijn drama had nagevolgd²⁾. Het is niet onmogelijk, dat daarop het volgende curieuse stuk slaat, eene „Insinuatie” van THEODORE RODENBURG contra JACOB MELISZ, Tinnegieter, beide burgers. Den 6den April 1618 werd door den Amsterdamschen notaris JACOBUS GYSPERTI deze akte opgesteld³⁾:

1) RODENBURG's drama is geene bewerking van GREENE's *Orlando Furioso* (1591). Met de *Isabelle* (1594) van NICOLAS DE MONTREUX heb ik het stuk niet kunnen vergelijken.

2) Het is m. i. niet uitgemaakt, of RODENBURG's *Rodomont en Isabella* vóór COSTER's treurspel is geschreven, of dat de dokter den ridder vóór is geweest. In *De Geest van Mattheus Gansneb Tegnagel* heet het van RODENBURG:

„Even op alzulck een wijze
Maeckt' hy oock zijn Isabel
Tegen KOSTERS, waert om prijzen
Die om wel schreef, niet om snel.”

JONCKBLOET (t. a. p., blz. 168) voert daartegen aan: 10. Dat er voor de leden der Academie wel eene aanleiding moest bestaan om op eens een romantisch onderwerp te kiezen, terwijl zij „sedert de opening van hun tooneel steeds antieke stoffen hadden behandeld.”. 20. COSTER's voorrede is verder tegen RODENBURG's stuk gericht. 30. Het drama van RODENBURG, „dat in 't begin van 1618, vóór MAURITS' komst te Muiden reeds het licht zag, moet wel vóór het andere zijn geschreven.”

Deze redenen om aan TENGNAGEL's getuigenis geen geloof te slaan, zijn niet bijzonder gewichtig. 10. Van het repertoire der Academie uit de jaren 1617—1620 weten wij bijna niets, en het gaat dus niet aan hier van eene verandering van richting te spreken. 20. COSTER's voorrede kan zeer goed in 1619 zijn geschreven, toen de *Isabella* werd uitgegeven. 30. Dat RODENBURG's stuk in het begin van 1618 het licht zag, is niet bewezen, evenmin als de gissing van LEENDERTZ (*Gedichten van P. Cz. Hooft*, Inleiding, blz. LXI), dat de *Isabella* juist in 1618 door HOOFT, die de eerste 362 verzen er van schreef, begonnen is. Wij weten alleen, dat achter den eersten druk der *Isabella* (1619) vermeld wordt, dat het drama „te Muiden, tot onthaal van zijn Excell. Prince van Oranjen” is gespeeld (zie LEENDERTZ, t. a. p.). En op welken datum Prins MAURITS het Muider slot heeft bezocht, schijnt niet bekend te zijn.

3) Aanteekening van DE ROEVER, mij welwillend meegedeeld door den Heer E. W. MOES.

„Also THEODORE RODENBURGH te vooren is gecomen dat gy JACOB MELISZ, onder 't habyt van een boertige parsonagie tot diverse malen op u tooneel zeer schempich hebt gesproocken schandiliserende syn naem met spottige onbehoorlycke manieren van spreeken hebt gebruyct, en onder anderen zyn name vilipendieuselyck afgeschildert, Ja onder anderen dat gy nu wel een spel soudt speelen maer twe maenten uytorschort omdat de Ridder RODENBURCH dat na mach maken, ende also de voorn. RODENBURCH sulcx niet staet te lyden, zo doet hy u met desen affvragen off gy 't selve gesegt hebt uyt u selven, dan off u meester COSTER dat heeft belast te seggen, om zyn actie tegen hem off tegen u te institueeren, protesteerende van injurien ende van alle costen schaden en intressen als naer rechten.” MELISZ antwoordde: „Ick hebbe tot spot of oneeren van RODENBURCH niet geseyt off my is van COSTER niet bevolen yet tot zyne oneere te seggen.”

Toen COSTER in 1619 zijn treurspel uitgaf, schreef hij er eene voorrede bij, die tegen RODENBURG's drama is gericht. Op die voorrede komen wij later terug. Hier zij slechts vermeld, dat COSTER, in tegenstelling van RODENBURG, in zijn treurspel de leer der eenheden tot de zijne heeft gemaakt en toch een paar comische tooneelen inlaschte.

Intusschen had BREDERO in April 1617 zijn *Spaenschen Brabander* voltooid. Waar en wanneer het stuk voor het eerst is gespeeld, weten wij niet met zekerheid. In het voorjaar van 1617 heeft de dichter zeker de Oude Kamer verlaten; den 1sten Augustus van dat jaar werd de eerste steen van de Academie gelegd en den 1sten November werd er reeds gespeeld. Vermoedelijk zal dus BREDERO's beste blijspel in het laatst van 1617 of het begin van 1618 op de Academie voor het eerst zijn opgevoerd. In 1618 is het stuk gedrukt.

Heeft in *Den Spaenschen Brabander* onze Ridder tot model gediend voor de hoofdpersoon van het blijspel, voor den Brabander Ierolimo Rodrigo, en moeten wij het er voor houden, dat BREDERO eene persoonlijke satire op RODENBURG heeft gedicht? Die vraag, eenige jaren geleden gesteld, is toen toestemmend beantwoord¹⁾. Er is gewezen op de overeenkomst der beide personen, op hunne reusachtige ijdelheid, hun bluffen, hunne deftige, uitheemsche manieren, hunne armoede²⁾. Men heeft niet vergeten, dat RODENBURG misschien in Antwerpen geboren is en dat te Amsterdam één zijner naamgenooten koekebakker was, terwijl Ierolimo aan „een schomele(n) Pastabacker”, het leven was verschuldigd (vs. 1606). Het

1) Vgl. LOFFELT in *De Nederlandsche Spectator*, 1873, blz. 199, waar de quæstie voor het eerst werd opgeworpen. Zij is verder door hem behandeld in *De Gids*, 1874, III, blz. 130, vlg. JONCKBLOET heeft zich in zijne *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, 4de druk, III, blz. 152, vlg., bij LOFFELT aangesloten.

2) Het credit en debet van RODENBURG's budget klopte dikwijls niet. Hij gaf veel geld uit, leefde op grooten voet en genoot op financieel gebied heel weinig vertrouwen. Zie het 3de hoofdstuk van dit opstel.

is gebleken, dat het vignet van ééne der uitgaven (1662) van BREDERO's blijspel merkwaardig veel gelijk op RODENBURG's portret. En men heeft uit dat alles de gevolgtrekking gemaakt, dat het BREDERO's doel is geweest in den *Spaenschen Brabander* „de karikatuur van den Ridder op de planken te brengen en hem zodoende belachelijk te maken.”

Die meening is echter krachtig bestreden, m. i. met alle recht. Het zou geen zeer gelijkend portret zijn geweest, als BREDERO „den geleerden, deftigen Amsterdamschen burgerzoon, wiens familie rondom in de regeeringsbanken zat, zou hebben voorgesteld als een arm, leeghoofdig Brabandsch edelman, die geheel vreemd in Amsterdam komt kijken, om na kort vertoef aldaar met de noorderzon te verhuizen¹⁾.” Er is verder op gewezen, dat de tijdgenooten in den *Spaenschen Brabander* geene toespeling op RODENBURG schijnen gezien te hebben; dat BREDERO zich zeer nauw aansluit bij zijne bron, de *Historie van Lazarus van Tormes vvt Spaingien*, en de figuur van Ierolimo niet zelf heeft bedacht. Dat verder de lotgevallen en omstandigheden van Ierolimo en RODENBURG in niets op elkander gelijken. „Ierolimo is een uit Antwerpen gevluchte oplichter; hij verkeert in de diepste armoede; doet zich voor als koopman; schimpt op Holland en de Hollanders; verheft de Vlaamsche en Brabantsche rederijkers DE CASTELEYN, DE ROOVERE, HOUWAERT; is echter zelf geen dichter en geeft zich ook niet voor dichter uit.... RODENBURG daarentegen behoorde tot een patricische Amsterdamsche familie; was diplomaat; een vereerder van SPIEGHEL en andere Noord-Nederlandsche kameristen; dichter... Maar wat de deur dicht doet, is dat het dialect, dat BREDERO zijn Spaanschen Brabander laat spreken, volstrekt niet lijkt op de wel beeldrijke en hoogdravende, maar in het minst niet Brabantsche taal van RODENBURG”²⁾.

Neen, de *Spaenschen Brabander* is geen rechtstreeksche satire op RODENBURG, al spreekt BREDERO zelfs in zijne voorrede, met eene den Ridder nagebootste woordkoppeling, van de „eere-loose-geen-noot-hebbende-moetwillige-Banckeroetiers”, maar een aanval op de vele vreemde kooplieden, die zich in den laatsten tijd te Amsterdam hadden gevestigd³⁾. Maar dat het toch BREDERO's doel geweest is in zijn blijspel RODENBURG in sommige opzichten belachelijk te maken, houd ik voor zeker, even goed als hij dat vroeger in het *Moortje* op eene enkele plaats had gedaan⁴⁾.

1) Vgl. D. C. MEIJER JR. in *De Nederlandsche Spectator*, 1885, blz. 103.

2) Vgl. KOLLEWIJN, t. a. p., blz. 331.

3) Vgl. MEYER, t. a. p., blz. 104.

4) Vs. 1190. *Roemer*. „Soo wy lest int gespreck, tradden
Ick sprack, sy swegen ofse een lap in haar beck „hadden.
Den Hartich sachmen an, ghelijck zijn Majesteyt,
En hy ontsetten hem van mijn welsprekentheyt.”

Men denke hierbij aan RODENBURG's lange speeches tegen den Koning van Spanje en den Hertog van Lerma.

Het komt mij voor, dat RODENBURG's tegenstanders, die zich in de Oude Kamer zoo dikwijls aan zijn hoogen toon en zijn gezwets hadden geërgerd, uitbundig gelachen hebben, toen zij Robbeknol tot Ierolimo hoorden zeggen (vs. 186):

„Ghy luy hebt de Fransche, de Spanjers en d' Italianen vry wat of ekeken.”

En vs. 274 zal niet minder zijn toegejuicht:

„Wy charlateren van onse participantschappen, en van onse affairis,
Van den handel van Indyen, en van de Guyneesche Compagnie.”

Zou vs. 697:

„oock wil ick dagge weet
Da meyn de Coningh selfs heet generoos gheschreven
Dat hy my heet het ampt van zijn koetsier ghegeven”,

niet doelen op het paard, onzen Ridder door den Hertog VAN LERMA vereerd?

En zou in vs. 1385:

„d'Hollandsche botmuylen sien Sr Ierolimo voor een slechthoot an,
Ja wel kijckt eens, en wordy niet sot. Waar ic te Brussel gebleven,
De Grave van Egmont had my zijn suster of zijn nicht wel gegeven,”

geene aardigheid schuilen op 's Ridders fantastische verhalen van den voornamen kring, waarvan hij in Madrid een sieraad was geweest?

Den Spaenschen Brabander is geene satyre op RODENBURG, maar deze is er toch in het blijspel niet volkomen ongedeed af gekomen. En het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat hij zich, juist door BREDERO's hatelijkheden geprikkeld, gezet heeft tot het schrijven van een Voorspel bij het drama, dat thans aan de beurt is.

Het *Wraeckgierigers Treur-spel*¹⁾ speelt aan het hof van een Italiaanschen hertog. De jongste zoon van den hertog, Junior, is ter dood veroordeeld, omdat hij de vrouw van den edelman Antonio geweld heeft aangedaan. De oudste zoon, Lussurioso, wil iemand in dienst nemen, om hem in allerlei niet zeer fraaie ondernemingen te helpen, en de hoveling Hippolito overreedt zijn broeder Vendici om zich te vermommen en bij den troonopvolger in dienst te treden. De eerste opdracht, die Vendici krijgt, is zijne eigene zuster Castiza er toe brengen, dat zij zich aan den prins overgeeft; het meisje weerstaat die verzoeking gemakkelijk, beter dan hare moeder, die in eene ongeoorloofde verhouding van een arm meisje met den prins zooveel kwaad niet ziet. Vendici, die niet herkend wordt, ondergaat geheel verschillende gewaarwordingen en voelt de vereering voor zijne moeder niet aangroeien. Maar hij heeft meer dingen, die hem in het hoofd spoken. Hij is vroeger verloofd geweest met de schoone Gloriosa, maar de hertog heeft het

1) *Op den Reghel. De dulle woeste mensch „die al zijn leet wil wreken, Blijft inde nickers wensch, ellendelijke steken.* (Vignet) t'Amstelredam, Ghedruckt by Paulus van Ravesteyn. Anno 1618.

oog op haar laten vallen en, toen zij van hem niets wilde weten, haar door vergif uit den weg geruimd. Sedert dien tijd zint Vendici natuurlijk op wraak, en hij vindt weldra eene schoone gelegenheid. Toevallig heeft hij bemerkt, dat de hertogin in eene intieme verhouding staat tot Spurio, een bastaard van den hertog; hij tracht het paar door Lussurioso te doen betrappen, maar dit mislukt en de zoon vindt zijne stiefmoeder niet met Spurio, doch met zijn vader. Maar Lussurioso is met geweld het slaapvertrek van den hertog binnengedrongen; deze meent, dat hij zijn leven bedreigt en doet hem gevangen nemen. Thans hebben twee andere zoons, Ambitioso en Supervacuo, vrij spel; Lussurioso, die als oudste zoon hun in den weg staat, moet verdwijnen. Zij stellen een stuk op, waarin uit naam van den hertog aan de officieren, die de gevangenis bewaken, het bevel wordt gegeven zijn zoon ter dood te brengen. Nu heeft de hertog zich echter door zijn hof laten verbidden, om Lussurioso terstond weer te doen ontslaan; de officieren weten dus niet anders, of het bevel slaat op Junior, die nog steeds gevangen zit, en zoo wordt deze dan ter dood gebracht. Intusschen zit Vendici niet stil; hij maakt den ouden hertog wijs, dat eene schoone dame hem in een bosch wenscht te spreken; de hertog geeft aan dat verzoek gehoor en ziet in het donker eene vrouwengestalte, welke hij op aanraden van Vendici kust. Hij kust het geraamte van Gloriosa! En daar Vendici dit met vergif heeft besmeerd, sterft de hertog, terwijl Vendici hem vooraf nog inlicht aangaande de verhouding tusschen de hertogin en Spurio. Lussurioso, thans weder in vrijheid gesteld, wil zich wreken op zijn dienaar, die hem er zoo gek heeft laten inloopen. Doch Vendici heeft thans zijne vermomming afgelegd, en dus is Piato, zoo is zijn knechtennaam, nergens meer te vinden, waarom de prins aan Hippolito en Vendici opdraagt Piato te dooden. De broeders kleeden het lijk van den hertog in de kleeren van Piato, berichten, dat zij den knecht gevonden hebben, en steken met hunne degens in het lijk, terwijl Lussurioso er bij staat. Het lijk wordt nu echter herkend. Nadat de moeder van Hippolito en Vendici door hare beide zoons met den dood bedreigd is, omdat zij aan de aanbiedingen van den prins gehoor had willen schenken, geeft Lussurioso, thans tot hertog uitgeroepen, een gastmaal. Terwijl dat plaats heeft, verschijnt eene komeet, die schrik onder alle hovelingen verspreidt. Dan treden eenige gemaskerden op, om een dans uit te voeren; het zijn Hippolito, Vendici en een paar anderen; zij overvallen den jongen hertog en dooden hem en zijn gevolg. Terstond krijgen Ambitioso, Supervacuo en Spurio twist over de kroon, vechten samen en sneuvelen allen. Daar verschijnt Antonio, de edelman, die van zijne vrouw is beroofd. Vendici is zoo onvoorzichtig hem mee te deelen, wie de oorzaak is van het uitsterven van het geheele geslacht van den hertog, en Antonio, die zelf tot die waardigheid is gekozen, laat hem en

zijn broeder terstond wegvoeren, om hunne welverdiende straf te ondergaan.

RODENBURG's drama is eene bewerking van CYRIL TOURNEUR's *The Revengers Tragedy* (1607)¹).

En thans het voorspel van de *Wraeckgiërigers*. Horatius treedt op; hij is woedend:

„En zal ick van deez' fielt dees hoon en spijt verdragen?

Dees guyten die behoort de tongh te zijn ghesnoert.”

Hij neemt dus schermles van Mr. Adolf, Scherm-meester, om een bijzonderen stoot te leeren en die nieuwe wetenschap nog heden avond toe te passen. Mr. Adolf zegt, dat de schermkunst dient, om zich te verdedigen, niet om zich te wreken. Liever moet hij „duldich lyden”,

„want ghy door 't beloop der tijden
Zult zien doch, by aldien ghy gantsch onschuldich bent,
Dat die d'on-eer u op-zeydt, zelfs zijn schuldt bekend.
Is dat niet wraecks ghenoech, dat ghy door stil te zwyghen
Van uwe vyandt, zonder wreken, wraeck kundt kryghen?
Hy zelven voor u wreect, wat kundt ghy wenschen meer,
Als dat hy blijft on-eerlijck, en ghy met de eer;
Want zo ghy deuchdzaam zijt, en hy u anders schelden,
Best is 't dat ghy u deucht teghen zijn on-deucht stelden.

..... Noch moet ick u zegghen,
Hoe dat men my onlanghs verleen, te last gingh legghen,
Dat ick in myne kunst was een A. B. C. Klerck,
En dat ick voet noch maet en hadd' in al mijn werck.

Hor. Hoe zeyt men dat van u? *M.Ad.* Ia dursten 't oock wel schryven,
Op dat het immer in gheheugenis mocht blyven,
Ghelijck 't oock blyven zal, want ick vergheet niet haest,
Doch die 't my schreef, zo 'tschijnt, die reutelt of die raest.
En dunckt u niet, als ick dit zegghen dus moest hooren,
Dat hy wel waerdich was dit lemmet om zijn ooren
Te hebben? *Hor.* Dubbel over. *M.Ad.* En 't is niet gheschiet,
Vermits het moed'ghe Paert en acht de keffing niet
Van blaffers, want de blaffers eynd'lijck moede werden,
En 't Paert in moedicheyt ken hun wel overherden.
Maer weet ghy wel waerom de blaffert duerich keft?
Omdat hy 't Peerdens moed tot tooren niet verheft
En brinzen doet van spijt, mits hy 't Paert tracht te byten;
Maer 't stil-staen van het Paert ken 't blaffen wel verslyten:
Horatius zo heb ick oock met hem ghedaen,
En treck my zijn gekakel oock in 't minst niet aen.”

¹) Dit werd opgemerkt door den heer A. C. LOFFELT (vgl. *De Gids* 1874, blz. 134). Zie ook *De Tijdspiegel*, 1887, III, blz. 287—290).

Hooghartig beantwoordde dus RODENBURG de aanvallen, die men op hem deed; COSTER is een keffer, dien hij spaart, en BREDERO verdient niet eens door hem genoemd te worden.

Intusschen schijnt het noodig te zijn geweest, aan de Oude Kamer telkens het doel voor oogen te houden, waarnaar zij streefde. RODENBURG deed dat in een Voor-spel van het 1ste deel van *Melibea*, waar een gesprek gevoerd wordt tusschen Eglentier-Lievert en In Liefd' Bloeyende, in de *Voor-reden* van 'T *Quaedt Syn Meester loondt* en in een aanhangsel bij de *Rodomont en Isabella*, waar Vrese Gods, In Liefd' Bloeyende en Uyt Levender Ionst een gesprek houden. En hij deed het nog eens in een gedicht, dat in 1619 afzonderlijk uitkwam met den titel *Eglentiers Nieuwe-Jaers-Gift, In Liefd bloeyende op't iaer M.DC.XIX*¹⁾. Maar vooral trachtte hij den bloei der Kamer te bevorderen door groote werkzaamheid. In de jaren 1616 tot 1618 had hij veertien drama's geschreven en nog bovendien zijn eerste stuk, de *Trouwen Batavier*, uitgegeven. De snelheid, waarmede hij een drama dichtte, wekte de bewondering van de broeders, wat blijkbaar den ijdel man, die als vignet op al zijne werken een plaatje liet drukken met het bijschrift: „Nobilitas sola est atque unica virtus”, en die tot spreuk: „Chi sarà, sarà” (Die 't zal zijn, moet het zijn) had gekozen, bijzonder welgevallig was.

Zijn tegenstander COSTER liet hem echter maar geen rust. In 1619 viel hij RODENBURG weer aan in de voorrede zijner *Isabella*, waarin men o. a. leest²⁾: „Mijn Heeren, dit Spel heet *Isabella*, en daar vvort niet meerder in vertoont als hy stelt dat op eene tijt, en op eene plaats geschiet is: de lydende persoon is onnosel, daar vvort niet in gerevekalt van byzinnigen die tegens hare schaduvve schynen te spreken: nòcht an de andere zyde snorcken de ontsinde dollen gene an den andere hangende redenen; elck spreekt gangbare tale, sonder dat de Hollantsche met het lenen van vvtheemsche vvoorden onteert vvort; de vvaardy van yder is niet geheel, maar soo veel als den Poet doenlick gevveest is, vvaar genomen.” Aristoteles, Horatius, Scaliger en Heinsius hebben de redenen aange-wezen, „vvaarom dat op alle dese dinghen vvcl te letten is,” en hunne regels geven „sulcken glans an de gedichten in de ogen der vvetende anschouvvren, datse vvalgende het hoofd ommekeeren van onse hedendaachsche vodden; veel vvaarder achten een goet vaars daar een geheele maant over gebloet is, als sommige duysenden van beuselinghen in vveynich uren by den anderen gekrabbelt, die zo vol letter falen, boeck-staaf falen, en koppel falen zijn, dat, al vvas het geheele *Oceanus Iuris* vvit papier, zo soudet noch niet ghenoech zijn om alle de

1) (Vignet) *t' Amstelredam, Voor Nicolaes Ellertsen Verbergh. Anno 1619.*

2) Zie COSTER's *Werken*, uitg. KOLLEWIJN, blz. 301.

misslagen met hare ontvverringen te begapen. Ick vveet wel dat oordeloose menschen, ja die de naam oock voeren van geleert, noch evenvvel met hare Latijnsche knippel-veerskens zeer loffelick daar van spreekken, 't ooch hebbende alleen op het snel, en niet op het haar onbekende vvel.

Hij wenscht niemand de wet te stellen; „Neen, dan vvyse maar alleen de misbruycken aan, daar inne de dosynvverckers, haar zelven kittelende dat-ze moeten lachen, zoo reuckeloos vervallen, dat-ze de slechten met een zeeckere op-geblaesentheyte haere leuren voor vvat vvonders in handen moffelen.” Dwaas is het niet te kijken naar het mooie, maar „met groote vervvonderinge tijdt en gheldt nieusgierich (te) verspillen” aan allerlei „vvanschapene dutten des natuurs”, die men op de kermis te zien krijgt. „Even alleens vvorden de luyden ghetrocken tot verscheyden spelen, achtende, by ghebreck van verstant, 'tgoet voor quaat, en 'tquaet dat niet een lit aan 'tlijf en heeft dat na een Spel gelijckt, voor vry vvat puycx”, enz.

RODENBURG — want hij is blijkbaar wederom het mikpunt — kon het daarmede vooreerst weer doen. Maar COSTER viel hem in hetzelfde jaar nog eens aan in de *Duytsche Academi, Tot Amsterdam ghespeelt, Op den eersten dach van Oegstmaand, in 't Iaar 1619*¹⁾. In de speech op Juffrou de Eer wordt gesproken van „een deel arme neskebollen”, die „in plaats van Poëten, een blickaars op het vlugghe paart van Pegasus gaan ryen”. — „Ist niet een groote zotticheyt, een wonderlijke vreucht, een onghehoorte blijtschap, diese weet te storten int harte van een koterus, die zich zelven kan wijs maken, dat Salomon by hem zijn hoofd niet op steken durf wt vreese van een kap? en dat Demosthenes, by hem geleken, maar een hodebeck, en Cicero een stamberbout is? en dat alsser questie was tusschen hem en Virgilius, wie Pegasus eerst voor zijn poort zoude kussen, dat hem de voortocht toe behoort, en arme bloet, Demosthenes heeft hy noyt ghekent, Cicero noyt verstaan, Virgilius noyt gesproken, zulcks dat hy daar pas zo veel af weet, als twee stomme zegghen dat redelijck is”.

„Voorwaar 'tzijn onnatuurlijcke dingen die me Iuffrou de Eer weet aan te rechten, met doen, spreken, en schryven, boecken int licht te brengen, oorlogen te bestemmen, schanzen te besteken, boecken pampiers te beschryven van fortten, bolwercken en borstweeren, gelijck als wyder haast een vvt den paers verwachten, daar de Poëten achter bewaart zullen wezen, niet anders als ofze met een borstlap van een boeckede koeck gheharnast waren”.

Uit het laatste gedeelte dezer aanhaling blijkt, dat COSTER ook hier weer op RODENBURG doelt, want deze gaf in 1619 de *Eglentiers Poëtens Borst-weringh*²⁾

1) T. a. p., blz. 468.

2) Zie den titel boven. De opdracht is onderteekend: In Amsterdam, den lesten Mey 1619. Reeds in de opdracht van *Melibeä* (31 Dec. 1617) maakt hij melding van het werk.

Oud-Holland, 1895.

uit, die door hem aan Prins MAURITS werd opgedragen. De schrijver vergat mee te deelen, dat het eerste gedeelte van zijn werk eene bijna woordelijke vertaling is van PHILIP SIDNEY's *The Defence of Poesie*¹⁾, een boekje, dat, in 1595 voor het eerst verschenen, nog in hetzelfde jaar werd herdrukt met den titel *An Apology for Poetrie*²⁾. Na eene kleine inleiding, die van het Engelsch afwijkt, en waarin hij beschrijft, hoe „Poësia” hem verscheen, terwijl hij in de lente „recht onder een Ype-lommer” rustte, begint RODENBURG zijn betoog³⁾:

„Alle vroeden en gheleerden die de Poësia verachten, machmen rechtvaerdich schelden voor ondankbaeren, vermidts zy mispryzen, dat, 't welck by d'eedelste, en lof-waerdste volckeren is gheweest, d'eerste op-queeckster en licht-geefster der leer-gierighen. Wiens melckspeun-zogh de baen-wijster is gheweest tot hoogher wetenschap, ten zy zy na-bootsten de Tyghers die nae hun gheboorte hun teelsters vermoorden. Laet het geleerde Grieken my toonen een werck, overtreffende *Museus*, *Homeer* of *Hesiodoor*, alle drie Poëten. Neen, laten de Historien ghe-tuyghen offer eenighe voor hun waeren van de zelve beroepinghe. Laat *Orpheus*, *Linus*, en zommige anderen ghenoeemt werden: de eersten in die landen die hun pennen maecken uyt-beelsters van hunliens uyt-muntende verstanden: en moghen rechtvaerdigh ghenaeemt werden *Vaders der Gheleerdheydt*. Doch niet alleen dat zy verdienden dit lof ten dien tyde, maer overtreften alle anderen, iae temden de verwilderde hersenen door hun betooverende zoetheydt, gelijk *Amphion* de steenen door zijn Poëterije, en ziel-roovende-vaersen beweeghden om Thebes te bouwen, en *Orphé* de dieren overluysterden. By de Romaynen waeren d'eersten *Livius Andronicus*, en *Ennius*. In Italien *Dantes Boccacius*, en *Petrarcha*, die veroorzaecten dat Poësy gheacht was wetenschaps schat-kamer.”

Zoo zijn 49 bladzijden van SIDNEY's boekje — het telt er 66 — bijna woor-

1) Dit werd opgemerkt door LOFFELT, t. a. p., blz. 123.

2) Zie *Sir Philip Sidney's Astrophel and Stella und Defense of Poesie. Nach den ältesten Ausgaben mit einer Einleitung über Sidney's Leben und Werke* herausgegeben von Dr. Ewald Flügel. Halle a. S., Max Niemeyer, 1889, blz. 65—110.

3) Bij Sidney, t. a. p., blz. 68: „And first truly to al them that professing learning enuey against Poetrie, may iustly be objected, that they go very neare to vngratefulnesse, to seeke to deface that which in the noblest nations and languages that are knowne, hath bene the first lightgiuer to ignorance, and first nurse whose milke litle and litle enabled them to feed afterwards of tougher knowledges. And will you play the Hedgehogge, that being receiued into the den, droue out his host? Or rather the Vipers, that with their birth kill their parents? Let learned *Greece* in any of his manifold Sciences, be able to shew me one booke, before *Musaeus*, *Homer*, and *Hesiod*, all three nothing else but Poets. Nay let any Historie bee brought, that can say any writers were there before them, if they were not men of the same skill, as *Orpheus*, *Linus*, and some other are named, who hauing bene the first of that country that made penners deliuerers of their knowledge to the posteritie, [m]ay iustly challenge to be called their Fathers in learning. For not onely in time they had this prioritie (although in it selfe antiquitie be venerable) but went before them, as causes to draw with their charming sweetnesse, the wild vntamed wits to an admiration of knowledge. So as *Amphion*, was said to moue stones with his Poetry, to build *Thebes*, and *Orpheus* to be listned to by beasts, indeed, stonie and beastly people. So among the *Romans*, were *Liuius*, *Andronicus*, and *Ennius*, so in the Italian language, the firs hat made 'it aspire to be a treasure-house of Science, were the Poets *Dante Bocace* and *Petrarch*”.

delijk vertaald; slechts enkele plaatsen, waar hij over Engelsche letterkunde spreekt, zijn overgeslagen. Op blz. 45 van zijn boek begint RODENBURG van SIDNEY af te wijken, om later hier en daar nog enkele zinnen van hem in te lasschen. Het laatste gedeelte van het betoog van den Engelschen dichter, waar hij zich voor de drie eenheden in het treurspel verklaart en het dooreenmengen van ernst en scherts in de dramatische poëzie afkeurt, is door RODENBURG onvertaald gelaten. Van blz. 45 af gaat hij zijn eigen weg. Hij haalt het werkje aan van LOPE DE VEGA, *Arte nuevo de hacer Comedias*, handelt dan uitvoerig over de welsprekendheid en geeft als voorbeeld eene rede ten beste over David's strijd tegen Goliath en eene lofspraak op „gherechtigheyt, en rechtvaerdighe handelinge.” Er volgt eene lofrede op het reizen, eene verklaring van allerlei deugden en de „Vermaenbrief, Aen een zeer treffelijck, deughd-lievenden, maer Echt-hatenden, Edel-man: waer in zommighe plaetzen nae ghebootst wert onzen hoogheleerden Rotterdammer”¹⁾, waarin gebruik is gemaakt van het werk van ERASMUS, *Christiani matrimonii institutio*²⁾. In dien Vermaenbrief is het curieuse stuk opgenomen, dat RODENBURG den 15den Dec. 1613 uit Madrid aan MARIA DE VOS, zijne hem ontrouwe verloofde, richtte. Er volgt eene „Vertroostings Redeneringh” aan eene vrouw, die hare kinderen had verloren; het stuk is genomen naar het werkje van ERASMUS, *In genere consolatorio declamatio de morte*³⁾, waaraan o. a. al de voorbeelden zijn ontleend. Dan wordt de vraag opgelost, „Wat is Atheism”? eene lofspraak gehouden op het geheugen en uitvoerig gesproken over de uitvinding der letterteekens. Het stuk eindigt met wenken voor de „Reden-rijckers oft spelende Personagien”.

Over het algemeen heeft RODENBURG al die onderwerpen nog al aardig aaneengeregeng en ze behandeld in overeenstemming met het vertaalde begin van zijn werk. Het is mij niet gelukt voor elk onderdeel de bron op te sporen, die door RODENBURG is gebruikt, maar het komt mij voor, dat er in zijn boek zeer weinig oorspronkelijks schuilt. Er wordt in het werk veel geschermd met Grieksche en Latijnsche schrijvers en aanhalingen zijn niet zeldzaam.

Achter de *Borst-weringh* zijn eenige Tafelspelen, bruiloftsdichten en „zinnebeelden” gedrukt. Onder die laatste versjes, die in verschillende onderafdeelingen gesplitst zijn en 128 bladzijden beslaan, zijn er een paar, die op RODENBURG's eigen leven betrekking hebben⁴⁾. Aan het slot beloofde hij een tweede deel te zullen geven, dat echter nooit verschenen is.

1) Die brief is ook afzonderlijk verschenen; zie Dr. J. ALBLAS, t. a. p., blz. 49.

2) Vgl. zijne *Opera*, dl. V, 1540, blz. 513—602.

3) *Opera*, t. a. p., blz. 479—483.

4) Zie b'z. 406, n°. 131, en blz. 427, n°. 173.

Behalve dit boek en de *Eglentiers Nieuwe-Jaers-Gift* gaf RODENBURG in 1619 nog een paar bruiloftsdichten uit¹⁾. En hij schreef een drama in 4 deelen, met den titel: *Hertoginne van Savoyen en Don Juan de Mendossa*, dat echter niet gedrukt is²⁾. Het stuk is opgedragen aan den chirurgijn VENNEKOOL, die een vriend van hem was, en aan zijne vrouw. Waarschijnlijk ontleende de dichter zijne stof aan de *Tragedische Historien*³⁾.

Van RODENBURG's levensgeschiedenis in de jaren 1614—1619 is niets bekend. Misschien heeft hij een of ander diplomatiek baantje bekleed en in Amsterdam b.v. één der kleinere Duitsche vorsten vertegenwoordigd. In elk geval was de Ridder er wel niet de man naar, om zich met een plaatsje op het kantoor van zijn vader of van één zijner broers te vergenoegen. Slechts dit weten wij uit deze periode van zijn leven, dat hij zijdelings gemoeid werd in het proces van OLDENBARNEVELDT. Het schijnt, dat RODENBURG gedurende zijn verblijf in Spanje voor MAURITS paarden had gekocht en die op naam van den Advocaat had verzonden. OLDENBARNEVELDT's rechters vroegen den beschuldigde „de oorsaecke ende tot wat eynde hij deselve geschencken ende corruptien hadde ontfangen ende genoten”, terwijl men toch kon weten, dat de Prins „daerin gebruyckt (had) den naem van zijn Ed. om sijn eygen naem in Spaengien opte tollende licenten niet te laten vermelden”. Toch werd naar die zaak „met alle naerstigheid” „gezocht ende geinquireert, selfs oock daertoe slinksche manieren gebruyckt: gelyck de Magistraet van Amsterdam ende RODENBURG soudén kunnen getuygen”⁴⁾.

In 1619 komt er einde aan de groote letterkundige productiviteit van RODENBURG. Hij zou zich in het vervolg in geheel andere richting bewegen, waar literarisch werk bijzaak werd. Terwijl wij later over de beteekenis zijner drama's zullen spreken, behoort hier een enkel woord over zijne houding in den poëtenstrijd. Zoo iemand, dan is RODENBURG op vinnige wijze aangevallen en dat door een paar mannen, die heel wat hooger stonden dan hij. Zeker had hij vele dier aanvallen verdiend, want zijn hooge toon onder die eenvoudige redrijkers zal onuitstaanbaar zijn geweest. Dat hij zich slechts een paar keeren tegen zijne aanvallers heeft verweerd, is eene zaak van temperament. Maar het pleit

1) Vgl. ALBLAS, t. a. p., blz. 38 en 39.

2) T. a. p. blz. 24, 25. Het 3de deel is den 3den Febr., het 4de den 8sten Juni 1619 voltooid. Dr. ALBLAS is van plan die drama's uit te geven naar een HS. in het bezit van Dr. H. E. MOLTZER te Utrecht. Een ander HS. bevindt zich in het Britsch Museum. (Zie *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterk.*, XIV, 1895, blz. 7).

3) Vgl. ALBLAS, t. a. p. Zie dl. I, (1650), no. 6, blz. 174—249 de novelle: „Hoe de Hertoginne van Savoyen valscheijck beticht zijnde van Overspel, ende ter doot verwesen, verlost wert door de vromigheid van eenen Spaenschen Ridder”.

4) Vgl. *De Nederlandsche Spectator*, 1885, blz. 168 en 169, waar de Heer UNGER plaatsen aanhaalt uit een paar verschillende uitgaven der *Historie van het leven en sterven van J. van Oldenbarnevelt*, op welke Prof. FRUIN hem opmerkzaam had gemaakt.

voor hem, dat hij te midden van den strijd de Academie, COSTER's stichting, tot zekere hoogte prijst¹⁾, waar hij zegt, dat verschillende Amsterdamsche kamers uitstekende tooneelspelers bezitten, zoowel de Oude Kamer als de Brabantsche, „desghelijckx de lof-waerde *Academie*, na ick onderricht ben (want ick niet kan spreken van ghezien, maer gehoord te hebben)”. Ook COSTER heeft later In Liefd' Bloeyende niet aangevallen, maar dat was, toen zijn tegenstander niet langer tot hare leden behoorde.

RODENBURG's liefde voor het vaderlandsch tooneel heeft hem nooit verlaten. In den vreemde heeft hij nog eenige drama's geschreven. En toen in 1632 In Liefd' Bloeyende zich met de Academie had vereenigd, was RODENBURG één der eersten, die een stuk — de *Aurelia* — schreef, om door de nu hereenigde rederijkers te worden opgevoerd²⁾.

Groningen, Oct. 1894.

1) Vgl. *Poëtens Borst-weringh*, blz 189.

2) Zie UNGER in het *Brederoo-Album*, blz. 97.

CORNELIS BUYS.

EEN NASCHRIFT

DOOR

PROF. JHR. DR. J. SIX.

ERNAUWERNOOD was mijn opstel in een vorig nummer van dezen jaargang afgedrukt, of ik vond bij den Heer C. SCHÖFFER, die het onlangs verworven had, een schilderij, die als handteekening het merk van JACOB CORNELISZ. en DIRK JACOBSZ., tusschen de letters C B vertoonde. Er bestond natuurlijk geen twijfel aan dat deze letters CORNELIS BUYS te lezen zijn, maar daarmede is de vraag nog niet opgelost of dit stuk aan den ouden of den jongen BUYS moet worden toegeschreven.

Alleen op de handteekening afgaande, zoude men geneigd zijn aan den ouden te denken, daar de jonge volgens het stuk te Venlo, vroeger vermeld, voluit teekende en men van den vader juist de handteekening zou verwachten zooals men die hier vindt.

Toch meen ik dat de schilderij geen keus laat en men den jongen CORNELIS BUYS voor den maker moet houden, wanneer ten minste de gegevens, die VAN BUCHEL verstrekt, en die ik geen reden heb te betwijfelen, juist zijn en de oude CORNELIS BUYS vóór 1524 gestorven is. De stijl toch van het werk, die geen overeenkomst met het schetsje, op blz. 99 afgedrukt, vertoont, wijst zoover ik zien kan op het midden der 16e eeuw.

Ik laat hier een beschrijving van dit stuk, met wat mij bekend is omtrent de herkomst, volgen.

De schilderij is afkomstig uit de verzameling KRÄNER; is daarna overge-

gaan in die van GEORG KAMMERINGER te Regensburg en, met het eerste deel van diens verzameling, den 10^{en} Juni en volgende dagen van 1895 te München in veiling gebracht, waar de Heer C. SCHÖFFER het verworven heeft.

In den veilings-catalogus komt het voor onder No. 31 op naam van CRISPIJN VAN DEN BROECK. Men vindt daar ook een goede afbeelding.

Het is op paneel, hoog 1.06, breed 0.72, van boven gothisch afgerond.

In de lucht is een witte banderol met de inhoudsopgave: *Genesis* 24 en de handtekening.

Op den voorgrond staat REBECCA die ELEASAR te drinken geeft, met andere meisjes, bij een put, links, meer naar achteren, een drinkensbak voor het vee, waarin weer REBECCA water stort en ELEASAR een kemel laaft. Op den achtergrond, rechts, waterdragende meisjes, verder, over de geheele breedte, een groote bedrijvigheid van ruiters en kameelen. Daarachter een stad, met een *loggia* in het midden, voor een hoogen rots.

De figuren zijn zeer slank, het costuum antiek in den geest der Florentijnen uit de tweede helft der 15^e en het begin der 16^e eeuw, wier invloed hier overal sterk waar te nemen is. Reeds vindt men ook hier en daar een Michel-angeleske verkorting, zooals die sedert zijn carton voor de slag bij Pisa (1505/6) mode werden. Bij een Nederlandschen meester wijst dit op het midden der 16^e eeuw.

De stijl gelijkt in het landschap, de gebouwen, de figuren, de compositie, (o. a. de groote bedrijvigheid) en in de kleur zóózeer op de beide stukken, uit het Gouvernementshuis te Groningen afkomstig en thans in 's Rijks Museum onder n°. 1333 en 1334 aan SCOREL toegeschreven, dat ik niet zou aarzelen ook deze werken aan denzelfden meester toe te schrijven, wanneer niet de techniek geheel verschillend was. Niet slechts is de teekening van CORNELIS BUYS zwakker, maar zijn wijze van schilderen is een geheel andere, niet zoo luchtig en vast, maar hard en droog, meer naar HEEMSKERK dan naar SCOREL trekkend.

Maar wanneer werkelijk deze BATHSEBA en deze koningin van Seba in 's Rijks Museum, van SCOREL zijn, wat mij nog steeds niet onwaarschijnlijk voorkomt, dan is, trots de afwijking in de verbehandeling, de overeenkomst zoo groot, dat ik daaruit zou willen afleiden dat SCOREL, wat hij aan den ouden CORNELIS BUYS te danken had, aan den jongen heeft vergolden en diens leermeester is geworden.

EEN VEILING VAN SCHILDERIJEN IN 1616.

MEDEGEDEELD DOOR
MAX ROOSES.

IN Englands Rijksarchief worden talrijke brieven bewaard van Sir DUDLEY CARLETON, die een eerste maal afgezant van JACOBUS I was in den Haag van 1616 tot 1625. De Staatsman was terzelfder tijd een groot liefhebber van kunst en de papieren, die uit zijn nalatenschap in het bezit van den Staat kwamen, zijn niet alleen belangrijk voor de geschiedenis van zijn land maar ook voor de geschiedenis der kunst. Zooals men weet werden daarin gevonden tal van brieven gewisseld tusschen den staatsman en den schilder P. P. RUBENS en uitgegeven door HOOKHAM CARPENTER en NOEL SAINSBURY. In diezelfde papieren en namelijk in register *Holland III* (*Public Record Office-Foreign State Papers*) vond ik het hieronder medegedeeld veilingsbericht. Het is een gedrukt blad in-4° in den vorm van plakbrief, hoog 34 cm., breed 21, met een boord er rond gedrukt. Het is zeker een der oudste stukken van dien aard, welke wij bezitten; daarom en om zijn innerlijk belang achtte ik het nuttig er een afschrift van te nemen voor de redactie van *Oud-Holland*.

SCHILDERIJEN TE COOP.

HENDRICK VAN DEYL in de Hoog-stræte inde witte Swan, wil openbaerlick doen vercoopen, op den vijfdén Julii 1616 [te 9 uyren] dese navolgende stucken schilderije, alle van Olij-verwe gedaen, bij de Meesters principael hier ghenoomt.

In den eersten, een Landschap ghemaect sijnde door Mr. ABRAHAM BLOEMAERT tot Utrecht, gheciert wesende met de Historie daer Helias van de Ravens gespijst wert.

Item, een naecte Diana, staende in een Lantschap, met een Hasewint en meer om-standigheden na 't leven door Mr. JAN DE WILDE ¹⁾).

Item, een jongen hebbende eenigh suyckerbancquet voor hem staende met meer om-standigheys, alles Meesterlick na 't leven ghemaect door DE WILDE voor-noemt.

Item, een zee met verscheyden Schepen, representerende den Slagh van Capiteyn SPILBERGHE, seer fraey en wel geschildert door Mr. CORNELIS CLAESZ ²⁾ tot Haerlem.

Item verscheyden Fruyten, alle na 't leven, door JAN DE WILDE ghedaen.

Item, een Landschap gheciert met de Historie, daer Calisto in presentie van haar Goddinne Diana beschaemt wert, met verscheyden Hondkens zeer net ende curieus geschildert.

Item, een Landschap met Beeldekens gheciert, Meesterlick geschildert door Mr. ESAIAS VAN DEN VELDE.

Item, een seer playsant Bosschagie, daer Jupiter inde gedaente van Diana Calisto vercracht.

Item, een Landschap nae t'leven, met de Historie daer twee discipulen met de heer Christus naer Emaus gaen, door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een seer fraey Winterken, zijnde den Haegh na t'leven, daer in sijn Excellentie met sijn Edelen ten Ys 't Volck siet rijden, door Mr. ADRIAEN GHIJBONS ³⁾).

¹⁾ Wie is deze JAN DE WILDE? HOUBRAKEN noemt slechts eenen J. DE WILDE vluchtig als tijd- en landgenoot van WYBRAND DE GEEST. Blijkbaar was *deze* schilder iets ouder. Ik vind in den Inventaris van den vermogenden molenaar GERRIT HERMANSZ, VAN DER MIENING, te Leiden in 1635 overleden: een schildery van de cruysinghe Christi, gemaect door JAN DE WILDE. In Leiden woonde toen toevallig een JAN BARTHOLOMEUSZ. DE WILDE; in 1637 teekende hy als getuige haast alle acten van den aanzienlijken Notaris P. D. VAN LEEUWEN. Ik kan echter niet zeker zeggen, dat hij schilder was. Daarentegen vond ik 1 Febr. 1614 genoemd: JAN WILLEMSZ. VAN DER WILDE, Schilder, wonende in 's-Gravenhage. (Prot. Not. VERWEY, Leiden). 8 Aug. 1620 geeft een Leidenaar volmacht aan Mr. JAN WILLEMSZ DE WILDE, Schilder wonende tot Leeuwarden in Vrieslandt, om daar geld voor hem te ontvangen (Prot. Not. E. H. CRAEN, Leiden). Denkelyk is hij de door HOUBRAKEN bedoelde schilder JAN WILLEM VAN DER WILDE, geb. te Leiden, werd burger van Leeuwarden in 1617 en trouwde toen met SYTSKE JOOSTEDR., Wede. van SIMON FREDRIX. (EEKHOFF. de vrouw van REMBRANDT). (Red.) Wij zouden niet één stuk van dezen schilder meer met zekerheid kunnen aanwijzen.

²⁾ CORNELIS CLAESZ, VAN WIERINGEN. (Red.)

³⁾ ADRIAEN GHYBOONS. Ook van dezen zeldzamen meester zouden wij niet één stuk meer met zekerheid kunnen noemen. Hij werd 9 October 1613 lid van het Haagsche St. Lucas Gilde. In Augustus 1639 was hij reeds overleden, want 5 Mei 1648 wijzigde zijne Weduwe BARBARA VAN MOERKERCKEN een Testament 31 Aug. 1639 voor Not. L. KETTINGH te 's-Gravenhage verleden. GHYBOONS schijnt stukken in den trant van ESAIAS VAN DE VELDE en ADAM VAN BREEN geschilderd te hebben, ten minste wat het onderwerp betreft. (Red.).

Item, een Ontbijten van Boter en Kaes, alles seer naturael na t' leven, door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een seer fraeye Bosschagie, daer de Heer Christus getempteert wert.

Item, een stuck de Beelden soo groot als t'leven, zijnde de Historie daer Christus hem bekendt maeckt in t' breken des Broots, Meesterlick geschildert door JAN DE WILDE.

Item, een Landschapken in een rondt, met een Smack en meer ander Scheepkens, seer wel geschildert door Mr. CORNELIS CLAESZ tot Haerlem.

Item, een Bloem-glas gheciert met verscheyden Vlieghe, alles seer curieus nae t'leven, door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een Sint Jan in de Woestijne wel ghedaen.

Item, een seer fraeyen Boom met een Herderken daer onder, geschildert door JAN DE WILDE.

Item, een Lant-schap, wesende een Avond-stont met Beeldekens gheciert, seer natuyrlick ghedaen by Mr. ARNOULT ELSEVIER ¹⁾.

Item, verscheyden Voghelen, waer by eenen Nacht-raven doot ligt, in-sonderheyt met groote patientie seer net ghedaen, alles na t'leven, door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een Strandeken met verscheyden Scheepkens, door Mr. CORNELIS VERBEECK ²⁾.

Item, een jonge Boer met verscheyden Fruyten, seer wel geschildert door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een seer schoon stuck, wesende de Historie uyt den ouden Testament daer Jacob droomende d'Enghele op een Leer ten hemel siet op-climmen.

Item en Aertjesock met meer ander Fruyten, alles seer natuyrael na t'leven door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een Lantschapken gheciert met de Historie van den verloren Soon, door Mr. OOSTINGE ³⁾.

Item, een seer fraey om-hoogh siende Trouken (sic voor: Vrouwen) na t' leven door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een Winterken van Mr. ADAM VAN BREEN, seer Meesterlick geschildert.

¹⁾ Van den Leidschen schilder AERNOUT ELZEVIER (waarover *Oud-Holland* meer licht zal doen schijnen) is geen stuk meer bekend. (Red.)

²⁾ CORNELIS VERBEECK werd 1610 lid van het St. Lucas Gilde te Haarlem en was de vader van den welbekenden paardenschilder PIETER VERBEECK. (Red.)

³⁾ Mr. OOSTINGE? Er wordt 1627 in den boedel van Dr. MELCHISEDECH SANDRA te Leiden gesproken van „een schilderijtje gedaen door OOSTINGE”. Is de schilder OOSTINDIE POT wiens werken in den boedel van ZACH. HOOFTMAN 1653 vermeld worden (*O. H. V.* bl. 166) daarmede identisch? (Red.)

Item, een Bancquet zijnde een Marcepeyn ende anders, alles cloeck na t'leven geschildert door Mr. JAN DE WILDE.

Item, een drie Coningen avont, cluchtigh en seer gheestigh door Mr. DAVID VINCKEBOENS.

Item, noch een panneel met een roode Roos int midden, ende verscheyden Fruyten daer by seer net alles na t' leven door Mr. JAN DE WILDE.

Item, twee Ronden, zijnde twee fraeye Trongien, als Petrus en Paulus, naer Mr. MICHEL JANSZ. VAN MIERE-VELT.

Item, de Historie daer Petrus de Heer Christus weckt in 't Scheepken, vreesende van 't onweder te vergaen, wel ghemaect van AERTGE SCHILDERS ¹⁾).

Item, een Magdalena in penitentie naer FRANS FLORISZ.

Item, een out stuckskén, daer den Enghel Adam en Eva uyt t'Paradys jaeght.

Item, noch diversche soo groote als cleyne stucken, hier om cortheyts wille naer ghelate.

Den eenen segghet den anderen voort.

In schrift zijn de volgende woorden onderaan bijgevoegd: Den selven wil noch verkopen verscheyden medalien ende patronen van loot.

¹⁾ AERTJE SCHILDERS. Zou daarmede bedoeld zijn de schilder AERTGEN VAN LEYDEN? (Red.)

EEN ACTE OVER HET SCHUTTERSSTUK VAN 1642
DOOR NICOLAES ELIAS

MEDEGEDEELD DOOR

DR. A. BREDIUS.

DE heer D. C. MEYER Jr. en Prof. Dr. Jhr. J. SIX¹⁾ hebben er reeds op gewezen dat een der fraaie schutterstukken in de Raadzaal van het Stadhuis te Amsterdam in 1642 en door NICOLAES ELIAS geschilderd moet zijn.

Dat ELIAS in dat jaar werkelijk een schutterstuk voor den Kloveniersdoelen geschilderd heeft, wordt door de volgende acte²⁾ op eigenaardige wijze bevestigd.

Wy onderschreven PIETER HARPERS, Apoteecker ende BARTHOLOMEUS VAN DER HELST, schilder, bekennen metten anderen veraccordeert, overeengecomen en verdragen te syn in deser manieren, namentlijck alsoo wy eenigen tijt geleden hebben aengegaen seecker Contract van weddinge, namentlycken dat ick VAN DER HELST voor PIETER HARPERS soude maecken een stuck schildery met verscheyden Conterfeijtsels op conditie dat hy HARPERS hetselve stuck soude voor niet hebben indien seecker schildery van een Corporaalschap by NICOLAES ELYAS doenmaels te schilderen op den 28^{en} July lestleden volmaeckt soude opgehangen sijn op de Cluyveniersdoelen deser stede, ende in cas datter contrarie soude bevonden werden, dat hij HARPERS het voorsz.

¹⁾ Oud-Holland III p. 116, IV p. 98.

²⁾ Prot. Not. J. v. D. HOEVEN. Amsterdam.

stuck mette conterfeijtsels dubbelt soude betalen als vermogens het Contract onder ons handen daervan gemaect, en dat ter saecke van de voorsz. weddinge wie gewonnen off verlooren hadde, questie is ontstaen, soo ist dat wylieden mits desen verclaeren deselve questie ende differentie alingh ende al gesubmitteert ende verbleven te hebben aen de Eersamen THOMAS KEIJSER ende HARCULUS SANDERTSZ, beyde schilders binnen deser stede omme by heneden gedecideert ende getermineert te werden, soo sijluyden naer recht, reden en billicheijt uyt den bewijsen ende reedenen van parthijen sullen bevinden te behooren, sonder de saecke te mogen kreucken, tensij met believen van partijen, des beloven wijluyden met de uytspraecke by de voornoemde mannen ter saecke voorsz. te doen, te vreden te sullen syn, sonder ons met eenige middelen van relieff, reductie off appellatie te sullen behelpen als daeraff wel expresselyck renuncieerende mits desen. Enz.

Aldus gedaen enz. In Amsterdam den eersten October A°. 1642.

W.g. BARTHOLOMEUS VAN DER HELST.
PIETER HERBERS.

Een merkwaardige verzameling Teekeningen

DOOR

E. W. MOES.

IN het Prentenkabinet van 's Rijks Museum te Amsterdam berust een album, waarin 56 teekeningen in zwart krijt geplakt zijn. Ze zijn kennelijk van één hand en bevatten vluchtige schetsen naar schilderijen. Achter op een der teekeningen (n°. 5) is een fragment van een lijstje, waarschijnlijk aangevende, waar de verschillende afgebeelde schilderijen gevonden werden.

Waer elck huis te vin[den]

Ten huise van de heer SIMON GRASW[INCKEL].

Ten huise van de heer VAN BE.....

Ten huise van de heer ANTONIE VAN BRON[CHORST?]

Ten huise van den capitein VAN DER B.....

Ten huise van Monsr. WILLEM DE LANGE.

Ten huise van Monsr. NICOLAAS VAN DER WERCK(?)

Ten huise van Monsr. JOHAN PERSIJN.

Ten huise van Monsr. ABRAHAM DE.....

Ten huise van Monsr. ADAM PICK.

Ten huise van REINIER VERMEER ¹⁾.

Ten huise van LEONAERT BRAMER.

¹ Dit is de vader van JOHANNES VERMEER.

Heel duidelijk is dit geschonden lijstje niet, maar het verschaft toch licht genoeg om te doen weten, in welke stad de afgebeelde kunstwerken moeten gezocht worden, want wij treffen er eenige bekenden onder aan. Zoowel ADAM PICK als LEONAERT BRAMER waren schilders te Delft. De laatste woonde daar tot zijn dood in 1674, de eerste woonde er tot 1655, toen hij zich in het Leidsche St. Lucasgilde op liet nemen. Wij zullen dus niet ver mistasten, wanneer wij het ontstaan van deze teekeningen op ongeveer het midden der 17de eeuw vaststellen.

De verzameling is oorspronkelijk groter geweest, gelijk blijkt uit de nummers, die de meeste teekeningen dragen. Het laagste nummer is 4, het hoogste 107, en thans bevat het album slechts 56 teekeningen.

Op twee uitzonderingen na heeft dezelfde hand, die de teekeningen gemaakt heeft, er ook op geschreven, wie de schilder van de stukken was. Deze namen zijn ongeveer in denzelfden tijd door hem zelf of door een ander met inkt opgedikt. En die namen zijn het, die aan de verzameling een bijzondere waarde verleen, want zij doen het werk kennen van menig ter nauwernood bekend of geheel onbekend meester.

Ik laat ze volgen in de volgorde, waarin ze opgeplakt zijn.

1 [53] P. BAMBOOTS. Na de jacht.

Een jager geeft een troep honden wat van den buit. Rechts komen een paar honden aansnellen, in bedwang gehouden door een jager. Links nog een jager te paard, terwijl een vierde zijn laars los maakt. Op den achtergrond in het midden een zware boom, en links een hut. Rechts uitzicht op een bergachtig landschap (h. 28 br. 40).

2 [45] BAMBOOTS. Herder met vee.

Voor een hut staat en ligt eenig vee, bewaakt door een herder. De achtergrond is heuvelachtig (h. 39. br. 30).

PIETER VAN LAER's werk is op merkwaardige wijze uit ons land verdwenen, en dat nog wel, terwijl het hier in de 17de en 18de eeuw zeer gezocht was. HOUBRAKEN vertelt zelfs, dat zijne schilderijen uit Italië hier ingevoerd werden ¹⁾.

3 [92] A. VĀ BEIEREN. Stilleven ²⁾.

Op een tafel, waarover een servet los geworpen ligt, staat een waterkan met half geopend deksel, een fluit, een schaal met fruit, een schotel

1) ARNOLD HOUBRAKEN, *De groote schouburgh* enz. Amsterdam 1718, I p. 362, 363.

2) Boven hebben wij gezien, dat de teekenaar ook in het huis van ADAM PICK het een en ander gevonden had. Onder zijn in 1653 geïnventariseerden inboedel (*Oud-Holland* VI p. 297) komt ook voor „*Een freuyt van VAN BEYEREN*”. Mogelijk is dit het hier afgebeelde stuk.

met kreeft, een kleine schotel met een half geschilde citroen en nog eenige voorwerpen (h. $28\frac{1}{2}$ br. $39\frac{1}{2}$).

4 [71] M. DE BERCH. Slapende nimf bespied door een sater.

Een naakte nimf ligt aan den rand van een bosch te slapen, terwijl naast haar een gevulde pijlkoker ligt. Tusschen een boomgroep rechts komt het hoofd van een sater te voorschijn (h. $29\frac{1}{2}$ br. 40).

MATTHYS VAN DEN BERGH, in 1649 Hoofdman van het St. Lucasgild te Delft, en in 1687 aldaar gestorven, is voornamelijk bekend door zijn teekeningen naar andere meesters. In de zeldzaam voorkomende schilderijen van zijn hand imiteerde hij ook bij voorkeur, en hij kwam daar ook rond voor uit. Op een stuk, behoorende tot het Kon. Pruissisch Domein, en voorstellende een grot met saters, nimfen en een oude vrouw, teekende hij onverholven MV BERGHE IMITANDO. F. 16..... De compositie is samengesteld uit verschillende brokstukken van werken van RUBBENS. Ook deze teekening herinnert sterk aan RUBBENS.

5 [107] HENRICUS BRAMER. Ruiterijgevecht.

Verwoed gevecht tusschen ruiters en voetknechten (h. $23\frac{1}{2}$ br. 40).

HENRICUS BRAMER is van elders niet bekend. De veronderstelling ligt voor de hand, dat er een verwarring heeft plaats gehad met den bekenden LEONARD BRAMER, maar het behandelde onderwerp is voor dezen historieschilder zeer vreemd, en onze kennis van de familie BRAMER is nog zóó gebrekkig, dat er zeer goed een schilder HENRICUS BRAMER kan geweest zijn, zonder dat wij hem nog kennen. J. MATHAM graveerde in 1598 een St. Apollonius en St. Martha naar PAUL BRAMER, en ook dat familielid is nog volkomen onbekend. In de collectie CZERNIN te Weenen wordt een schilderij met geharnaste ruiters te paard toegeschreven aan LEONARD BRAMER. Wellicht is dit ook van den hier voor het eerst genoemden HENRICUS.

6 [105] L. BRAMER. De Besnijdenis.

De priester zit achter een tafel en heeft het Christuskind op den arm. Naast hem houdt een jongen een brandende kaars. Vóór de tafel staat rechts een man wierook te zwaaien en links zit een ander in een boek te schrijven, beiden in priestergewaad. Links achter de tafel nog eenige toeschouwers (h. $30\frac{1}{2}$ br. $28\frac{1}{2}$).

LEONARD BRAMER heeft dikwijls de Besnijdenis geschilderd. Een zeer gehavend exemplaar is in het Museum te Brunswijk, als pendant van Jezus en de schriftgeleerden, gemerkt: L. BRAMER 164.... (h. 62 br. 49); beide stukken

waren in 1738 verworven. Ook is er een in het Museum te Karlsruhe (h. 24 br. 24), en was er in 1786 een in de coll. MEIL te Berlijn. Voorts wordt in het Museum te Gotha een Besnijdenis aan BRAMER toegeschreven, evenals een andere in de coll. LANFRANCONI te Pressburg, welk werk vroeger tot de verzamelingen ZAMPIERI te Bologna en KAUNITZ te Weenen behoord heeft en daar voor een REMBRANDT werd aangezien. Of een van deze schilderijen het in het album afgebeelde is, zal een vergelijking kunnen uitmaken. In den inventaris van den inboedel van ODEVAERT SONNEVELT, te Delft in 1648 opgemaakt, werd „*Een besnijdenis Christi*” van hem op *f* 25.— getaxeerd.

7 [46] L. BRAMER. De kindermoord te Bethlehem.

Kleine figuren. Links vluchten eenige vrouwen, door een soldaat achtervolgd. Rechts is het moorden in vollen gang (h. 40 br. 30).

8 [60] C. COUWENBERCH. Rechtspraak van ¹⁾.

Een koningin, met den scepter in de rechterhand, zit op haar troon. Rechts voor haar staat een gerechtsdienaar op het punt, een voor haar geknield en geboeid man te onthoofden (h. 30½ br. 40).

9 [—] C. COUWENBERCH. Mythologische voorstelling.

Aan het strand staan eenige naakte en half naakte vrouwen, te paard en te voet, terwijl een vrouw(?) uit de golven te voorschijn komt (h. 28½ br. 32).

10 [70] C. COUWENBERCH. Jesabel door honden verscheurd.

Drie honden vallen aan op de koningin, die half naakt van de trappen geworpen is. Haar kroon ligt voor haar op den grond (h. 28½ br. 40).

Geen enkele schilderij van dezen in zijn tijd zoo beroemden schilder is bekend, al wordt er in het Museum te Keulen een groot aantal portretten als van zijn hand getoond; immers de toeschrijving van al deze werken steunt op niets. De voorstellingen van twee der bovengenoemde tafreelen heb ik niet kunnen verklaren. Het ging mij hierbij, zooals het in 1725 den taxateur van den inboedel van Mr. WILLEM VAN DER GRAEFF is gegaan, die eenvoudig noteerde: *Een tragedische historie door COUWENBERGH* ²⁾.

¹⁾ Ofschoon het mij niet duidelijk is, waarop deze voorstelling doelt, meen ik er toch een pendant van n°. 10 in te zien.

²⁾ *Oud-Holland* VIII p. 224.

Oud-Holland, 1895.

- 11 [—] CRABETJE [JAN ASSELYN]. Landschap met stoffage.
Drie muilezels met twee drijvers. Links een groote ruïne. Rechts wordt het uitzicht begrensd door bergen (h. $32\frac{1}{2}$ br. 30).
- 12 [30] CRABBETGE [JAN ASSELIJN]. Landschap met stoffage.
Een kudde schapen en bokken, met een herder. Links begroeide heuvels (h. $28\frac{1}{2}$ br. 40).
- 13 [55] ADAM ELSHEMER. Vlucht uit het brandende Troje.
Op den voorgrond Aeneas met zijn vader Anchises op den rug (h. 30 br. 40).
- 14 [64] J. GARBAAT. Koemarkt bij een dorp (h. $29\frac{1}{2}$ br. 40).
Wie deze schilder is, heb ik niet kunnen vinden.
- 15 [—] P. GROENEWEGEN. Stilleven.
Naast een groote tobbe liggen twee meloenen en eenige appelen, en staat een schaal met druiven (h. $31\frac{1}{2}$ br. 29).
- 16 [69] P. GROENEWEGEN. Landschap met ruïne (h. 29 br. $40\frac{1}{2}$).
Van PIETER GROENEWEGEN, in 1626 in het gilde te Delft ingeschreven, doch in 1658 in zijn geboorteplaats 's Gravenhage overleden, is mij maar eens een schilderijtje onder de oogen gekomen, en wel een landschapje in de verzameling van Mevr. de Wed. VIEWEG te Brunswijk. Het is gemerkt: P. GROENEWEGEN, en herinnert aan de landschappen van PIETER MOLYN. In Delftsche inventarissen komt zijn werk veel voor.
- 17 [57] G. HONTHORST. Herder en herderin.
Een herder bespeelt de fluit en zit naast een herderin, die haar linkerhand om zijn schouder geslagen houdt (h. 27 br. 28).
- 18 [68] G. HOUCK GEEST. Zuilengang van een paleis.
In het midden ontspringt een fontein (h. $29\frac{1}{2}$ br. 39).
De Hagenaar GERRIT HOUCKGEEST heeft geruimen tijd te Delft gewoond, waar hij gelegenheid vond, herhaalde malen het grafteeken voor WILLEM I in de Nieuwe Kerk te schilderen. Bijna altijd zijn kerkinterieurs, en dan vooral van Delftsche kerken, zijn onderwerpen. Schilderijen als het in het album afgebeelde vindt men van hem in de National Gallery te Edinburgh, in het Museum te Aken en in het Hertogelijk slot te Dessau.
- 19 [—] GAERDYN [KAREL DU JARDIN]. Landschap met stoffage.
Een beladen muilezel wordt door den drijver bij den toom geleid,

gevolgd door een muilezel die door een vrouw bereden wordt. Heuvelachtig landschap (h. 34 br. 29).

- 20 [93] L. DE JONG. De verloren zoon.

Rechts zit aan tafel de verloren zoon met een vrouw op de knieën, terwijl een andere vrouw hem wijn inschenkt. Een derde speelt op de luit en nog anderen zitten aan de tafel. Rechts op den achtergrond een groot ledikant, links treedt iemand door de half geopende deur binnen (h. 29½ br. 38).

- 21 [90] L. DE JONG. Jacht.

Een aantal honden vallen een hert aan, terwijl rechts een jager aan komt snellen. Links een amazone te paard (h. 28½ br. 40).

- 22 [—] J. JUNIUS. Ruitergevecht.

Gevecht tusschen ruiters en voetknechten (h. 27 br. 40).

Ook ISAAK JUNIUS heeft te Delft gewoond. In het Museum te Pesth is het eenige schilderij, dat mij van zijn hand bekend is. Het is van 1643 en stelt ook een ruitergevecht voor.

- 23 [52] P. LASTMAN. Bathseba in het bad.

Bathseba zit geheel naakt in het bad. Een vrouw wast hare voeten, een ander kapt haar haar. Naast de sierlijke fontein, die gevormd wordt door een dolfin, bereden door een engeltje, staat een pauw. Op den achtergrond staat David op een balkon (h. 30½ br. 40).

Een dergelijk onderwerp door PIETER LASTMAN was in 1666 in de coll. HENDRICK BUGGE VAN RING te Leiden.

- 24 [—] P. LASTMAN. Mythologische voorstelling.

Minerva, kenbaar aan helm, speer en borstharnas en aan de uil die naast haar staat, zit in een grot. Een man komt een groot koelvat aantorsen (h. 35½ br. 29).

- 25 [59] J. LIEVENSE. Jacob valt flauw, als zijn zoons hem Jozefs rok brengen (h. 30½ br. 40).

- 26 [29] J. LIEVENSE. Bergachtig landschap.

De hooge brug, waaronder een waterval zich uitstort, is een motief uit Tivoli (h. 28 br. 40).

Een der zeer zeldzaam voorkomende landschappen van JAN LIEVENSZ. is in het Museum te Berlijn. Ook PETRUS SCRIVERIUS had er een in zijn kabinet¹⁾.

¹⁾ *Oud-Holland* XII p. 62.

- 27 [74] J. LIS. Badende nimfen (h. 29 br. 38).

Het is wel opmerkelijk dat hier in het midden der 17de eeuw JAN LIS al verward wordt met DIRCK VAN DER LISSE.

- 28 [79] [PETER VAN] MOL. Het lijk van Christus wordt weggedragen (h. 38 br. 27).

- 29 [76] MOLENAER. Jager en melkmeid.

Een jager en een melkmeid zitten onder een boom te vrijen. Voor hen staan drie honden en twee melkimmers naast een juk en twee doode hazen (h. 28 br. 38).

Een dergelijk onderwerp door JAN MIENSE MOLENAER in de coll. Liechtenstein te Weenen heeft een ander formaat. Op den inventaris van den inboedel van THOMAS ROBYN, Delft 1684, komt van hem een schilderij voor, dat genoemd wordt „*Een kinnetastertje*”. Deze benaming komt wonderwel overeen met de teekening in het album.

- 30 [66] MONINCKS. Mythologische voorstelling.

Mercurius komt aanvliegen naar een paar nimfen, die in elkanders armen liggen. Cupido staat er naast en mikt op een der nimfen; een persoon neemt verschrikt de vlucht (h. 34 br. 29).

- 31 [65] MONINCKS. Galatea.

Galatea rijdt op een schelp over de zee, getrokken door dolfijnen. Op een tweede schelp volgt Triton en andere zeegoden. In de lucht eenige minnegoodjes (h. 30½ br. 40).

- 32 [58] MONINCKS. Het kind Jupiter door de geit Amalthea gevoed.

Een sater zit er naast op een fluit te spelen (h. 30½ br. 39½).

Denkelijk wordt PIETER MONINCKS bedoeld.

- 33 [72] A. PALEMEDES. Soldatenwachtkamer.

In het midden staat een officier bevelen uit te deelen. Rechts zitten eenige soldaten onder de schouw, en ligt een groote trommel (h. 28½ br. 40½).

- 34 [11] PALLEMEDES PALEMEDISE. Ruiterijgevecht. (h. 28½ br. 40½).

- 35 [9] ANTONI PALEMEDES. Soldatenwachtkamer.

Pendant van n°. 33. De officier staat voor de schouw, eenige gevangenen liggen geknield vóór hem.

- 36 [62] P. PALEMEDESEN. Ruiterkamp (h. 27½ br. 40½).

Legerkamp met tenten. Op den voorgrond rechts een krijgsman te paard, die een op den grond zittenden gevangene met zijn sabel dreigt.

- 37 [85] A. PICK. Stilleven met mansportret.

Op een tafel staat een bokaal, een kan, een komfoor en ligt o. a.

een viool. Achter de tafel zit een man met een grooten hoed op een pijp te rooken (h. 37 br. 29).

Van ADAM PICK, wiens zonderlinge levensloop elders in dit tijdschrift¹⁾ uitvoerig is medegedeeld, kan ik geen schilderij aanwijzen. In den inventaris van den inboedel van de weduwe van JOHAN GERRITSZ. BERCK, overleden te Delft in 1647, was van hem een landschap.

38 [5.] E. VĀ POEL. Vreugdevuren te Delft.

Langs de Oude Delft staan brandende pektonnen. Links de toren van de Nieuwe Kerk (h. 40 br. 28).

Ik vermoed dat deze vreugdevuren ontstoken zijn ter viering van het sluiten van den Vrede van Munster. Een dergelijk stuk van EGBERT VAN DER POEL is in het Museum te Keulen.

39 [98] EGBERT VĀ POEL. Koestal.

Een boer is bezig den stal op te vegen, terwijl rechts een ander binnentreedt (h. 29 br. 32).

40 [40] C. POELENBURCH. Aanbidding der Koningen.

In een ruïne zit links op een verhevenheid Maria met het kind Jezus op haar schoot. Een der koningen ligt geknield, de beide anderen staan er achter met een talrijk gevolg, dat geschenken draagt. In de lucht zweven een paar engeltjes (h. 40 br. 39).

Een Aanbidding der Koningen, door CORNELIS VAN POELENBURCH, is in het Museum te Dresden. Een andere was in 1786 in het Neue Schloss te Sanssouci. Het stuk met dezelfde voorstelling, dat in het Museum te Kassel aan POELENBURCH wordt toegeschreven, dunkt mij eerder van de hand van BARTHOLOMEUS BREENBERG.

41 [44] C. POELENBURCH. Landschap met figuren.

Een herder met eenig vee staat te praten met een man, die een paard bij den toom houdt. Rechts op den achtergrond een huis (h. 37 br. 38).

42 [54] C. POELENBURCH. Landschap met ruïnes en eenige figuren (h. 28 br. 40½).

43 [4] A. PINAKER. Herders met vee.

Een herder op een muilezel staat te praten met een vrouw (h. 27 br. 33).

44 [—] A. PINAKER. Landschap met vee.

Een staande en een liggende koe worden door een herderin bewaakt (h. 27 br. 33).

¹⁾ *Oud-Holland*, VI p. 269 vlg.

- 45 [—] A. PIJNAKER. Landschap met figuren.

Twee paarden staan te drinken, terwijl de ruiters afgestapt zijn (h. 34 br. 29).

- 46 [75] ?. De schapenscheerster.

Rechts zit een vrouw een schaap te scheren. Links een troep schapen (h. 28 br. 40).

„Dit onbekend” heeft de teekenaar er onder geschreven, maar de hand, die elders die onderschriften alle gedwee overdikt, meende hier beter te weten, en schreef er REMBRANT onder. Maar stellig had hij het mis.

- 47 [65] C. SAFTLEVEN. Koemarkt.

Rechts op den voorgrond wordt een koe gemolken (h. 30 br. 41).

Veemarkten van de hand van CORNELIS SAFTLEVEN zijn o. a. in het Museum te Valenciennes (1640), in de Hermitage te St. Petersburg en in de coll. Liechtenstein te Weenen.

- 48 [19] HARCELES SEGERS. Landschap met bergen rechts (h. 30 br. 41).

Dit landschap van HERCULES SEGHERS is hiernevens afgebeeld¹⁾; daar het waarschijnlijk ergens als een REMBRANDT zal hangen. Een landschap in het Museum te Berlijn, nu terecht aan HERCULES SEGHERS teruggegeven, hing voorheen in de collectie SUERMONDT te Aken ook als een REMBRANDT. Evenzoo in de Uffizi te Florence, waar een landschap van SEGHERS onder den naam van REMBRANDT hangt en als zoodanig door BRAUN gefotografeerd is.

- 49 [33] J. VAN VELDE. Bestorming van een dorp door ruiters.

Eenige ruiters bestormen een dorp, maar worden door boeren teruggedreven (h. 29 br. 40).

Dit stuk is vermoedelijk geschilderd door den JAN VAN DE VELDE, die zich meer bekend heeft gemaakt door zijne gravures. Het landschap met de historie van Tobias, dat hem in het Museum te Brunswijk wordt toegeschreven, is vermoedelijk niet van zijn hand. Daarentegen is een serie van de twaalf maanden in de Academie te Venetië, die daar als werken van JACQUES CALLOT tentoongesteld zijn, denkelijk aan JAN VAN DE VELDE toe te schrijven²⁾. In den inventaris van den inboedel van HENDRICK BUGGE VAN RING, Leiden 1666, komen voor „*Vier stuckgens met ruijters en paerden rijdende met Sijn Hoocheijt Prins FREDERIK naer Scheveningen van Mr. JAN VAN DE VELDE*”.

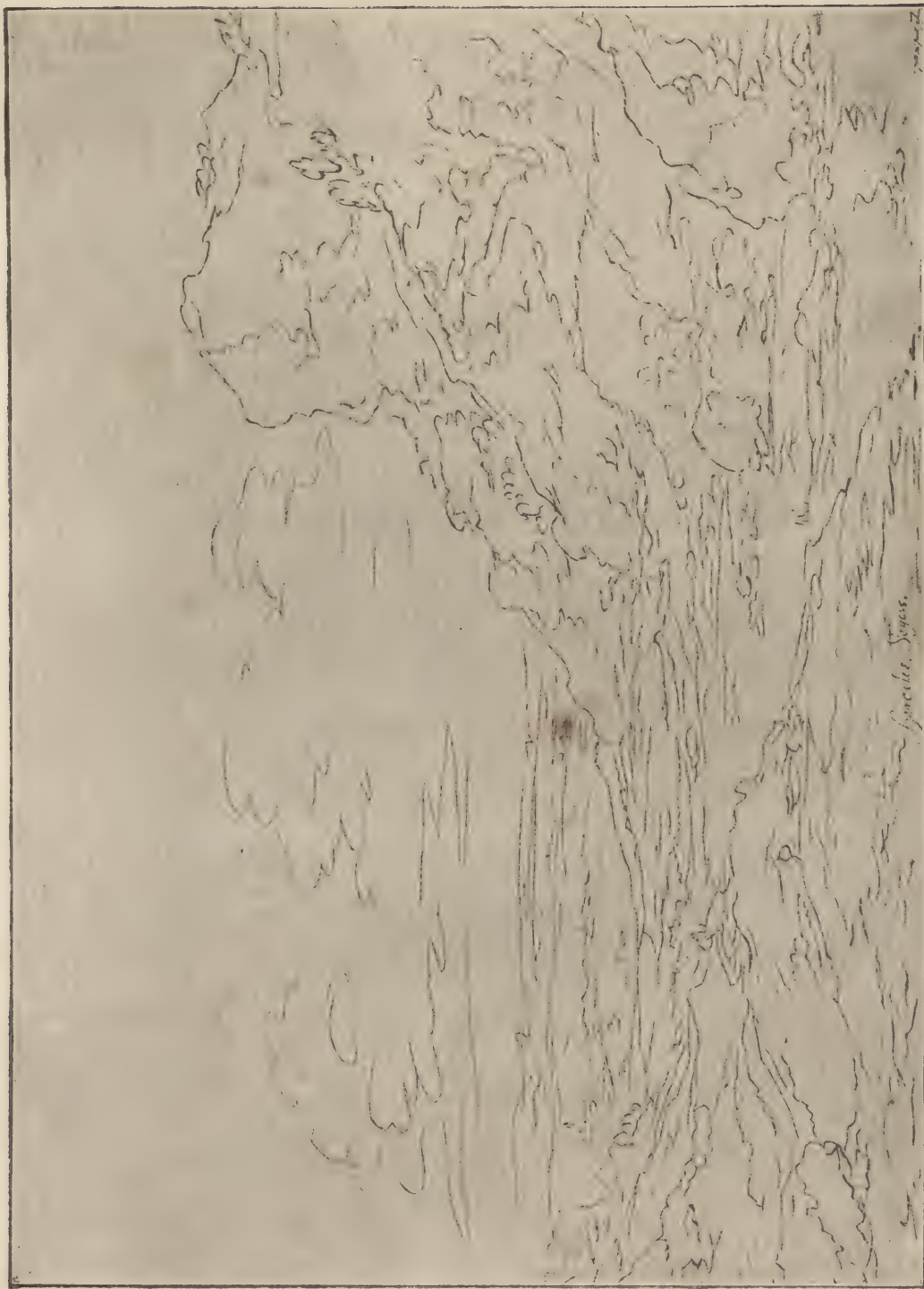
- 50 [94] VOSMAER. Stille zee.

Links een fregat, voorts verspreid eenige kleine scheepjes (h. 29½ br. 38½).

Dit is NICOLAES VOSMAER, broeder van den meer bekenden DANIEL

¹⁾ Naar een doortrek, vervaardigd door den heer J. A. BOLAND.

²⁾ *Nederlandsche Spectator* 1870 p. 63.

HERCULES SEGHERS. *Landschap.*

VOSMAER. Een strandgezicht van hem kwam voor op de veiling coll. HöCH te München, 1892.

51 [9] VROOM. Riviergezicht.

In een rivier met begroeide oevers wordt een schuit voortgeboomd (h. 24 br. 40).

Dit is CORNELIS VROOM, zoon van den bekenden zeeschilder HENDRICK VROOM. Zijne landschappen o. a. in de musea te Berlijn en te Schwerin beginnen steeds meer de welverdiende aandacht te trekken.

52 [18] WENINKX. Bergachtig landschap.

Eenige ruiters leiden hunne paarden door het water. De oever is heuvelachtig. In de verte een stadje (h. 28 br. 40).

Natuurlijk JAN BAPTIST WEENIX.

53 [21] A. WILLERS. Storm op zee.

Eenige schepen worden tegen de rotsen op de kust geslingerd (h. 28 br. 40).

ADAM niet ABRAHAM WILLAERTS.

54 [25] TOMAS WYCK. Schuur met eenige figuren (h. 45 br. 39).

55 [—]? Italiaansch landschap (h. 29 br. 38½).

56 [80]? Fragment van een Laatste Oordeel.

BLADVULLING.

„Pace tamen Tua, mi Lector, hic addam Epigramma Ingeniosissimi Poëtae Batavi, IUSTI VONDELII in VOSSII effigiem, quam in τῷ μακρότῳ musæo ante octennium delineavit SANDRARDUS; quod nos è Belgico ita aliquando vertimus:

*Sex denos nihil est numeret si VOSSIIUS annos,
Candidior niveis frons erit illa comis;
Hæc habitat cuncti sub fronte scientia sæcli,
Condita quæque libris condita habet cerebro.
Quid chartis hominem cingis, SANDRARDE, librisque,
Charta, liber, quicquam si capit, ille capit”.*

Deze vertaling van het beroemde vers van VONDEL „Laet sestigh winters vry het VOSSENhooft besneeuwen” is het werk van FRANCISCUS JUNIUS, den zoon van VOSSIIUS’ zwager JOHAN CASIMIR JUNIUS, en is door hem geplaatst in het „Lectori benevolo” van de door hem bezorgde uitgave van VOSSIIUS’ „De IV artibus popularibus, Amst. 1650. 4°.

JACOB CORNELISZ.

en zijne schilderijen in de „Kapel ter Heilige Stede”,

DOOR

J. F. M. STERCK.

MENIG kunstvorscher, die bij zijn onderzoekingen, vooral omtrent Nederlandsche kerkelijke kunstzaken, herhaaldelijk stuit op allerlei vragen die hij onbeantwoord moet laten; op voorwerpen en schilderijen, die verloren zijn en wier vroeger bestaan toch kan worden aangewezen; op groote kunstenaars waarvan nauwelijks de naam tot ons is gekomen en wier leven nog heden zoo goed als onbekend is, terwijl wij hun werken toch kunnen bewonderen; — menig kunstkenner zou in zijn spijt en teleurstelling, met den dichter CORNELIS GIJSBERTSZ. PLEMP wel willen uitroepen:

O Sanctas aras, ô cultu et carmine dignas!
Vos puero visas torqueor esse mihi.
Vos utinam vir ego, aut potuissem tangere ephebus!
Audissem festas verba canora preces.¹⁾

¹⁾ Men zou dit als volgt kunnen vertalen:

O heilge altaren, waard te zijn vereerd, bezongen!
Mij kwelt het, dat ik slechts als kind u heb aanschouwd.
Och! had 'k u mogen zien als man, of zelfs als jongen;
't Welluidend lied gehoord, waarmee men hoogtijdt houdt

Het was in 1615 dat den dichter deze klacht aan het hart ontwelde, toen hij den luister en de kunst herdacht waarmede hij, vóór zijn vierde jaar, de Kapel ter Heilige Stede in de Kalverstraat te Amsterdam nog gekend en versierd had gezien. PLEMP geeft in zijne gedichten herhaaldelijk het bewijs met veel kunstgevoel bedeed te zijn, bijzonder waar hij den ouden toestand der Amsterdamsche kerken beschrijft. En al spruit zijn klacht hier wel meer uit zijn godsdienstig dan uit zijn kunstgevoel voort, de kunstvorscher, dien ik zooeven noemde, zal toch wel des dichters vurig verlangen deelen om al die thans verdwenen altaren met hun schilderstukken en kunstschatten nog eens ongeschonden te kunnen zien, waarmede de kerken en bijzonder de H. Stede in vroeger jaren getooid waren. Ware dit mogelijk, wat zouden wij veel kunnen oplossen, dat thans duister, ja onbekend is; wat zouden wij die kunstenaars uit hunne werken nauwkeurig leeren kennen, welke nu nog slechts in geschonden fragmenten tot ons spreken. Maar helaas! wat PLEMP in zijn eerste jeugd had aanschouwd, en hem als man en als jongeling niet meer geoorloofd was te bewonderen, zoodat hij daarvan slechts de herinnering kon bewaren; het is voor ons nog minder dan dat. Wij hebben zelfs de zekerheid niet meer van hetgeen er eertijds geweest is en uit de losse en verspreide gegevens, die wij hier en daar aantreffen, moeten wij trachten op te bouwen, wat, naar ons vermoeden, in vroeger dagen een kunstig geheel gevormd heeft.

Zoo ooit, dan bestaat deze onzekerheid omtrent zijn persoon en zijn werken, ten opzichte van den schilder en echten kunstenaar, wiens naam deze studie draagt. Waar zelfs VAN MANDER, die zooveel dichter bij hem stond, niet in staat is meer dan eenige soms vrij onzekere gegevens over hem te verstrekken, valt het niet te verwonderen dat zijn schilderijen, en zelfs zijn naam, in latere tijden vergeten zijn geworden en dat het nauwkeurig en scherpzinnig wetenschappelijk onderzoek van de laatste jaren eerst wat meer licht over dezen vergeten meester heeft kunnen verspreiden.

Nadat vooral ADRIAAN DE VRIES in 1876 de aandacht op JACOB VAN AMSTERDAM, of JACOB CORNELISZ. VAN OOSTSANEN, gevestigd had, is door Dr. L. SCHEIBLER ten jare 1882 het eerst beproefd een catalogus van zijne schilderijen samen te stellen.¹⁾

Als voldoende bekend kunnen deze en andere studien over den Amsterdamschen schilder hier verder onbesproken blijven. Het is van meer belang eenige beschouwingen te geven over een kunstwerk van den meester, dat Dr. SCHEIBLER niet vermeldt, en dat toch stellig in de eerste plaats de aandacht verdient van hen die JACOB CORNELISZ. goed willen kennen.

¹⁾ Dr. L. SCHEIBLER, *Jahrbuch der K. Preussischen Kunstsammlungen* III. S. 19—26. (1882)

PLEMP, dien wij zooeven den luister der H. Stede hoorden bezingen, zal ook de schilderijen van dezen kunstenaar, waarvan nu nog de sterk gehavende fragmenten in de Nieuwe Zijds Kapel bewaard worden, nog ongeschonden en in al hun frischheid gekend hebben. Sedert de kapel, waarvoor zij geschilderd zijn, in 1578 van bestemming is veranderd, zijn ook de kunststukken in vergetelheid geraakt, en het is blijkbaar slechts door toevallige omstandigheden dat de acht fragmenten bewaard zijn gebleven, waarover ik in dit tijdschrift eenige mededeelingen wensch te doen.

Uit het *Faarverslag van het S. Bernulphus-Gilde* te Utrecht over 1894 blijkt dat ik daar reeds in dat jaar over dit onderwerp een lezing heb gehouden. Vervolgens zijn in *Het Faarboekje van Alberdingk Thijm* 1895, en in *De Kath. Illustratie* 1895 deze mededeelingen, opnieuw bewerkt, door mij uitgegeven. Dat ik hier nogmaals dit onderwerp wensch te behandelen vindt zijne verklaring hierin, dat mij omtrent enkele punten nieuwe gegevens zijn geworden, die mijn inzicht in onderdeelen hebben gewijzigd, en dat ik het resultaat van mijn onderzoek in ruimer kring bekend wil maken, om het zoo noodig aangevuld te zien en daardoor tot een juist oordeel over deze fragmenten te komen. Mijn doel is hierbij tevens mijn vroeger geuite meening te verdedigen tegen een wederlegging, die de Heer Mgr. G. W. VAN HEUKELUM, een kunstkenner en archeoloog, wiens inzicht voor mij van veel gewicht is, volgens hetzelfde *Verslag* in het *S. Bernulphus-Gilde* gegeven heeft.

Al zal ik hier en daar in herhalingen moeten vallen van het vroeger gesprokene; ik weet dat ik nu geheel andere lezers zal vinden dan bij mijn eerste behandeling van dit onderwerp, zoodat er geen gevaar bestaat dat hun *crambe repetita* wordt gegeven.

Voor zoover mij bekend is, werd nog nooit een juiste en nauwkeurige beschrijving geleverd van deze brokstukken, die zelfs in hun huidige toestand nog zulk een groot denkbeeld geven van de kerkelijke kunst te Amsterdam in het begin der 16^e eeuw. WAGENAAR ¹⁾, die het eerst (1765) van deze fragmenten melding maakt, duidt ze aan in de volgende bewoordingen: „Ik heb in 't kabinet [van de N. Z. Kapel] geen oude stukken de kapelle betreffende kunnen vinden. Alleenlijk worden daar nog eenige brokken bewaard van een schilderstuk, waarop het Mirakel der H. Stede en bijzonderlijk de vrouw, die de onbeschadigde Hostie uit het vuur grijpt; de plechtige ommegang met dezelve, de aanbidding derzelve door Engelen en andere bijzonderheden verbeeld zijn”

Het schilderstuk, waartoe deze fragmenten behoord hebben bewaarde dus

¹⁾ *Amsterdam*, fol. ed. II. 123. In den tekst staat vóór *schilderstuk* het woord „gedoodverwd”, dit behoort blijkens de *Verbeteringen* III, 508 geschrapt te worden.

de herinnering aan de gebeurtenis die door WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH verhaald wordt in zijn gedicht *Vanden Sacramente van Amsterdam*, dat hij waarschijnlijk na 1380, dus ongeveer 35 jaar na het voorval in 1345, heeft opgesteld en voor welk wonder de kapel ter Heilige Stede gebouwd is.

Fragment III.

dragen groote figuren, andere kleinere, die volstrekt niet in een verhouding tot de grootere staan om één tafereel gevormd te kunnen hebben. Ziehier de nauwkeurige beschrijving:

Na WAGENAAR heeft prof. MOLL het eerst met een zeer kort woord melding gemaakt van deze schilderstukken in zijn *Kerkgeschiedenis*¹⁾ (1869), evenals FR. MULLER in zijn *Nederl. Historieprenten*²⁾ (1880), nadat Mr. ADR. DE VRIES in *De Gids*³⁾ (1876) er reeds een vrij uitvoerige studie aan gewijd had, en het eerst er op had gewezen dat het schilderstuk zeer waarschijnlijk aan JACOB CORNELISZ. moest worden toegeschreven.

Een juiste beschrijving van elk der acht stukken zal ons in staat stellen om zooveel mogelijk na te gaan hoe de oorspronkelijke samenstelling van het geheel geweest moet zijn, en met welk doel dit kan geschilderd wezen. De vermoedelijke aanleiding tot de uitvoering en de schilder zelf zullen daarna nog een oogenblik onze aandacht vragen.

De acht stukken hebben zeer verschillende afmetingen,⁴⁾ en zijn blijkbaar, nadat zij sterk beschadigd waren teruggevonden, in den vorm geknipt diën zij heden hebben. In WAGENAAR's tijd hadden zij waarschijnlijk grootere afmetingen, want naar mij van zeer vertrouwbare zijde is medegedeeld, zijn de brokken, toen zij, na ongeveer honderd jaar in een met behangsel overplakte muurkast verborgen te zijn geweest, in 1845 voor den dag kwamen, van de al te zeer beschadigde randen ontdaan, en in de lijsten achter glas gezet, waarin zij nu nog prijken. Enkele der fragmenten

1) II.3 192 2) IV. 21. 3) Sept. afl. bl. 536.

4) De reproducties van vijf der acht fragmenten zijn genomen naar met zorg vervaardigde teekeningen.

I.

FRAGMENTEN VAN EEN SCHILDERIJ IN DE NIEUWEZIJDSKAPEL TE AMSTERDAM.

(Toegeschreven aan JACOB CORNELISZ.)

II.

Fragment I. Een vrouw in aanbidding, met saamgevouwen handen, naar rechts geknield, in een donkergroen kleed, met roode voering, met witte doek om het hoofd. In het verschiet een gothieke tafel, waarover een wit laken in plooiën afhangt. Achter de vrouw een kolonet tot afsluiting. Wellicht behoort dit stuk tot het tafereel van de bediening des zieken mans.

Fr. II. Een oudere vrouw, op een houten stoel gezeten, neemt, naar links vooroverbukkend, de hostie uit het houtvuur. Zij draagt een donkerblauw kleed met rood onderkleed of voering en een voorschoot, haar hoofd en schouders zijn bedekt met een witte doek. Op den achtergrond is een bruin houten kist zichtbaar, met geornamenteerde paneelen en vooruitspringende pooten. Op dit stuk wordt de vinding van de ongeschonden hostie in het vuur voorgesteld.

Fr. III. Een priester, gekleed in een wit koorhemd waarover een roode stoel met groene franje, staat vol devotie met de handen op de borst gekruisd voor zich uit te staren. In het verschiet komt te halver lijve een oude vrouw over zijn schouder kijken. Zij draagt een rood hoog hoofddeksel, waaronder het haar in een netje uitkomt, en waarvan een witte doek afhangt. Het kleed is donkergroen. Wellicht geeft dit fragment het oogenblik weer, waarop de wonderhostie aan den priester vertoond wordt en hij vol verbazing het Mirakel verneemt. Een kolonet sluit het stuk links af.

Fr. IV. Dit bevat twee voorstellingen. a) Op den voorgrond een priester, gelijk op III, legt in tegenwoordigheid van twee vrouwen de hostie in een ciborie met deksel. De twee vrouwen zijn in gelaat en kleeding gelijk aan de oude vrouw van fr. III en de andere van fr. I. b) Op den achtergrond trekt een processie langs een kerk voorbij, geleid door denzelfden priester, die de ciborie draagt, voorafgegaan door twee acolythen met flambouwen. Deze processie wordt in het Mirakelverhaal vermeld. Aan weerszijden een kolonet.

Fr. V en VI bevatten elk een zwevenden cherubijn, met een wierookvat zwaaiend. Zij zijn naar elkander toegekeerd en kijken naar omlaag. Elk fragment wordt achter de cherubijn door een kolonet afgesloten.

Fr. VII. Twee engelen liggen, in aanbiddende houding geknield voor het haardvuur, dat op den bodem in een schouw brandt, waarvan links op den achtergrond de stijlen zichtbaar zijn. Een hand [van de vrouw] die de schaal met de hostie in het vuur uitwerpt, is aan den linkerkant even te zien. In het verschiet is een bruin houten gothiek meubel zichtbaar, waarvan de paneelen met zoogenaamde „feuilles de parchemin” bewerkt zijn. Hierop was dus blijkbaar de braking door den zieken man voorgesteld. Een kolonet sluit rechts het fragment af.

Fr. VIII. Twee engelen, evenzeer in aanbidding, naar rechts geknield voor het vuur. Links een kolonet.

Na deze uitvoerige omschrijving der fragmenten valt het niet moeilijk uit te maken tot welk tafereel uit de wondergeschiedenis elk stuk behoord heeft; en in chronologische orde dier gebeurtenis behooren de fragmenten aldus te volgen: VII. De braking der hostie, die in het vuur wordt geworpen; II. De vinding der ongeschonden hostie in het vuur, die door de vrouw in haar linnenkist wordt geborgen; V en VI behooren bij II, als zwevende engelen boven het voorgaande tafereel, waartoe ook VIII behoort; III. De priester verneemt dit wonder; IV. De priester legt de hostie in een ciborie en brengt haar in groote processie naar de Oude Kerk; I is niet met zekerheid tot één tafereel terug te brengen; het ligt echter voor de hand dat het behoort, of tot de bediening van den zieken man, of tot de vinding der hostie.

Allerlei conjecturen zijn met minder of meer grond over de oorspronkelijke samenstelling van deze fragmenten gemaakt. Prof. MOLL¹⁾ dacht bij de vermelding van deze schilderijen aan „een groot doek met goed geteekende figuren, waarvan nu nog fragmenten bewaard worden”. De scherpzinnige ADR. DE VRIES²⁾ zegt: „Blijkbaar hebben ze, [de doeken] met eenige anderen vroeger een geheel gevormd, dat door een verbitterde menigte vaneen gereten is”³⁾.

D. C. MEYER Jr. spreekt in zijn *Wandelingen*⁴⁾ (1876) ook van „fragmenten van één of meer groote schilderijen”; en Mgr. KLÖNNE stelde eerst in *De Katholiek*,⁵⁾ (en herhaalde nog in zijn *Amstelodamensia*,⁶⁾ zijne meening over den ouden toestand der fragmenten aldus te boek: „De vrije vakken der hooge muren [in de H. Stede] waren deels met kostbare geborduurde tapijten behangen, deels bedekt met geschilderde doeken, voorstellende de geschiedenis van het Mirakel, in kunstrijke tafereelen geschetst.”⁷⁾

Men ziet, al de personen die hun oordeel over de oorspronkelijke samenstelling hebben medegedeeld, geven hun meening zonder bewijzen bij te brengen hetzij voor de eenheid van het schilderstuk, hetzij voor de afzonderlijkheid der voorstellingen. Volgens mijn inzicht heeft dan ook geen hunner een juist begrip gehad van de oorspronkelijke samenstelling der fragmenten, omdat zij ze niet nauwkeurig hebben bekeken.

¹⁾ *Kerkgeschiedenis*. T. a. p.

²⁾ *Gids*, t. a. p.

³⁾ FRED. MULLER schijnt aan *banieren* gedacht te hebben; t. a. p. Hierover straks nader.

⁴⁾ *Wandelingen op de Historische Tentoonstelling* bl. 129—130. In den *Catalogus* worden de fragmenten onder No. 1653 vermeld.

⁵⁾ Dec. 1890, bl. 373.

⁶⁾ 1894 bl. 84.

⁷⁾ De schrijver dacht hierbij waarschijnlijk aan de „Acht doeken beschildert, met fluweele lijsten, die men pleecht te hangen op het choor, in 't root laecken, leggende in een casse”, welke een inventaris der Nieuwe Kerk van 1578 vermeldt. *Amstelodamensia*, bl. 45. De 8 fragmenten in de H. Stede hebben evenwel één geheel gevormd.

V.

FRAGMENTEN VAN EEN SCHILDERIJ IN DE NIEUWEZIJDS KAPEL TE AMSTERDAM.
(Toegeschreven aan JACOB CORNELISZ.)

VI.

Het komt mij voor, dat de stukken evenmin één groot schilderstuk als verschillende kleinere doeken hebben gevormd. Beziat men aandachtig de fragmenten dan blijkt, dat de figuren, zoo verschillend van grootte en proportie zijn, dat zij onmogelijk tot de vorming van één geheel gediend kunnen hebben, zelfs al houdt men de gewoonte dier dagen in het oog om verschillende momenten eener gebeurtenis op één schilderij weer te geven, zonder afscheidingen. Bovendien, elk fragment is, zooals ik heb aangegeven, aan één of beide zijden afgesloten door een kolonet, dat blijkbaar ten doel heeft het af te scheiden van een nevenstaand tafereel. De jonge vrouw in aanbidding heeft een kolonet *achter* zich; de staande priester evenzeer; de twee cherubijnen, die met wierookvaten zwaaien en naar elkander zijn toegewend, hebben elk zulk een afscheiding achter den rug; en het tafereel van de processie wordt aan weërszijden daardoor afgesloten.

En toch mogen wij daaruit ook niet tot afzonderlijke schilderijtjes besluiten, omdat de voorstellingen te veel samenhangen en zeker bestemd zijn om door den beschouwer in ééns overzien te kunnen worden. De fragmenten zijn dan ook niet zoo fragmentarisch als men wel zou kunnen denken.

De eenige redelijke verklaring welke men zich van het geheel maken kan, wanneer men, zoowel de afscheiding als den samenhang in het oog houdt, is, zooals ik reeds in de zoeven aangehaalde lezing heb verklaard, deze dat al de ragmenten te zamen in de Kapel der H. Stede een *polyptiek* gevormd hebben, hetzij op het hoofdaltaar, of in een der kapellen, waarvan ook in andere kerken nog verschillende voorbeelden kunnen worden aangewezen.¹⁾ Bij een polyptiek, of schilderij met verscheidene afdeelingen en deuren, is zoowel de afscheiding van enkele tafereelen, als het verschil in proportie der figuren, alsmede de samenhang van al de voorstellingen verklaarbaar. De kleinere figuren, zooals bij de processie, zijn dan door den schilder gebruikt, waar hij eenige tafereelen op één vak wilde voorstellen, gelijk bij IV, dat met het ciborie en met de processie. In de groote figuren heeft de kunstenaar de hoofdtafereelen weêrgegeven; zoo behooren de beide afzonderlijke vrouwefiguren (I en II) tot het tafereel der bediening en tot dat der vinding; zoo zijn de priester (III) en de engelen (VII en VIII) ook stellig aan de voorname momenten der geschiedenis van het wonder ontleend.

Men kan dus aannemen dat juist eenige stukken van de hoofdmomenten bewaard zijn gebleven, ofschoon wij nog missen de volgende voorstellingen die bij het wonderverhaal stellig niet ontbroken kunnen hebben: de vrouw die de hostie in de kist legt; het kind dat in het vuur valt en genezen wordt; de vergadering van den Magistraat, die de oorkonde van het wonder

¹⁾ Bijv. *De aanbidding van het Lam* door VAN EYCK, uit de S. Bavo-kerk te Gent, in 26 tafereelen. (Zie de afbeelding op blz. 202).

opmaakt; den brand der Kapel ter H. Stede; en het bezoek door MAXIMILIAAN daaraan gebracht.

Bij mijne vroegere behandeling van dit onderwerp heb ik reeds gewezen op de groote en opvallende overeenkomst welke bestaat, in de voorstelling, tusschen eenige dezer fragmenten en de twee oude processie-vaandels, met het jaar 1555, welke in de pastorie van de Begijnhofskerk bewaard worden, alsook op de merkwaardige verwantschap die aan den dag komt wanneer men de fragmenten en de vaandels gezamenlijk vergelijkt met verschillende der prentjes door BOËTIUS à BOLSWERT gesneden voor het werkje, dat de pastoor van het Begijnhof, LEONARDUS MARIUS, in 1639 uitgaf, onder den titel: *Amstelredams Eer ende opcomen, door de denckwaerdighe Miraklen aldaer geschied A° 1345*. Eenige der figuren van de fragmenten

De 2 cherubijnen;
vgl. de fragmenten
V en VI.

De vooroverbuk-
kende vrouw; vgl.
het fragment II.

Uit MARIUS, *Amstelredams Eer ende Opcomen*. Antw. 1639 (blz. 58—59, No. 5).

komen bijna trek voor trek op sommige der prentjes voor. Het is dan ook mijn overtuiging dat in enkele dezer prentjes de verschillende tafereelen bewaard zijn die eenmaal het groote schilderstuk der Kapel ter H. Stede gevormd hebben ¹⁾.

¹⁾ Men vindt dit uitvoerig aangetoond in *Het Jaarboekje van Alberdingk Thijm* 1895, bl. 284—293.

HOUTSNEDE IN HET PRENTENKABINET TE AMSTERDAM.

(Toegeschreven aan JACOB CORNELISZ.)

Bij dit opstel wordt voor het eerst een oude prent uitgegeven, voorstellende de hostie in de vlammen, welke in het Rijksprentenkabinet berust, en volgens de rangschikking door den Directeur, den heer J. PH. VAN DER KELLEN, stellig ook tot de houtsneden van JACOB CORNELISZ. behoort. Dit prentje bezit alle aanwijzingen dat het een gedeelte is van een grootere prent. Het bevat toch niets meer dan een boogvormig fronton met ornamenten, waarin twee engelen geknield liggen voor de hostie in het vuur. Het heeft dus gediend als bovenste afsluiting van een groote prent, die wel niets anders kan hebben weergegeven dan verschillende tafereelen uit de Mirakelgeschiedenis, welke evenals de 8 fragmenten der schilderij één geheel gevormd zullen hebben. En juist dit fronton komt mijn vermoeden omtrent den oorspronkelijken staat der schilderij zeer versterken. Wellicht hebben de oudere plaatjes, waarnaar BOËTIUS à BOLSWERT de prentjes voor MARIUS' boekje graveerde, wel *ónder* dit fronton één geheel gevormd? De beide knielende naakte engeltjes die, in dit boekje op prent No. 4 bij fol. 58 door à BOLSWERT zijn afgebeeld in nagenoeg dezelfde houding als die op bijgaand prentje van JACOB CORNELISZ., zijn stellig niet met deze veronderstelling in strijd, maar komen haar veeleer bevestigen, in verband met de andere plaatjes in het boekje. De meesten der prentjes in *Amstelredams Eer* dragen te veel een XVIe eeuwskarakter, (dat ook blijkt uit het voorkomen van verschillende tafereelen uit één geschiedenis in hetzelfde vertrek, op één *tableau*,) om oorspronkelijk door à BOLSWERT te zijn geteekend, en zij bieden te groote overeenkomst met de fragmenten in de H. Stede en de vândels van het Begijnhof, om niet de aanwijzing aan de hand te doen hoe die fragmenten te reconstrueeren zouden zijn, indien daaraan niet zoovele stukken ontbraken. Het blijkt dus dat JACOB CORNELISZ., behalve het bekende prentje van 1518, nog een grootere prent van hetzelfde onderwerp gesneden heeft.

Uit eenige woorden bij prof. MOLL en FRED. MULLER in hunne reeds meermalen aangetogen werken¹⁾, meen ik te moeten besluiten, dat ook zij de overeenstemming van de fragmenten met de prentjes vermoed hebben. zonder verder daarop in te gaan.

Zooeven heb ik medegedeeld dat tegen mijn veronderstelling betreffende den ouden toestand der schilderij, volgens het *Verslag van het S. Bernulphus-Gilde*, 1894, bl. 5, ernstig bezwaar is gemaakt door Mgr. G. W. VAN HEUKELUM, pastoor te Jutfaas. Het oordeel van Z.Eerw. komt in het kort en in hoofdzaak hierop neêr: de fragmenten kunnen bezwaarlijk overblijfselen zijn van een polyptiek, omdat polyptieken op doek geschilderd geheel onbekend zouden zijn. Het

¹⁾ *Kerkgeschiedenis en Historieprenten*. T. a. p.
Oud-Holland, 1895.

groot verschil in afmetingen der figuren zou meer tegen dan voor een polyptiek pleiten. Ook de *Aanbidding van het Lam* door de VAN EYCKEN heeft de figuren, althans in de hoofdgroep en hare zijstukken in dezelfde afmetingen geschilderd. De H. Eerw. Heer v. HEUKELUM is van meening dat de oude tafereelen *Vendeldoeken* gevormd hebben, waarop, zooals gebruikelijk, gebeurtenissen en personen waren afgebeeld, welke men feestelijk herdacht. Zij bestonden uit groote vierkante doeken, aan de benedenzijde van z.g. *lambellen* voorzien. Z.Eerw. nu gist dat de tafereelen van groote afmetingen de eigenlijke vaandels, die van kleinere de lambellen hebben uitgemaakt. Wat Z.Eerw. niet weinig in dit vermoeden bevestigt is het eigenaardig coloriet en de eigenaardige wijze van behandeling der bedoelde stukken, welke ten eenenmale verschillen van de paneelschilderijen van den meester. Deze zijn krachtig en intensief van kleur, gene in matten toon geschilderd, en meer vlak gehouden zonder diepen achtergrond.

Tegen deze verklaring van den ouden toestand der schilderijen moet ik mij veroorlooven ernstige bedenkingen in het midden te brengen.

Al zijn polyptieken „op doek geschilderd, geheel onbekend”, dan volgt daaruit nog geenszins dat zij niet bestaan hebben, of tot de onmogelijkheden behooren. Bovendien, zonder een opzettelijk onderzoek, zoude ik dat „niet

De polyptiek der Gebroeders VAN EYCK.

bestaan” geenszins durven onderschrijven. Het meesterstuk der VAN EYCKEN bevat juist op de verschillende tafereelen groote en kleinere figuren, zooals bijgaand schetsje daarvan duidelijk genoeg aantoon. De grootte der figuren (het grootste fragment, de priesterfiguur, is 0.76 M. hoog) is m. i. reeds een afdoend bewijs tegen de meening des Ew. Heeren VAN HEUKELUM dat de stukken vendeldoeken gevormd zouden hebben. Immers indien reeds één figuur zulk een lengte heeft, welken omvang moet dan het geheele tafereel met vele figuren, dat op het vaandel was geschilderd, wel gehad hebben? De vaandels zouden dan zóo groot en zóo zwaar zijn geweest dat het met den practischen zin onzer vaders in lijnrechten strijd zou zijn zulke onhandige vaandels te laten dragen. Ook is het absoluut onmogelijk, dat de kleine fragmenten lambellen kunnen zijn geweest. De figuren die zij bevatten en de gedeelten van andere figuren, die op die kleine fragmenten voorkomen, bewijzen dat zij wel degelijk stukken van één groot geheel vormen en geen afzonderlijke en afgeronde voorstelling geven, zooals een lambel dan toch wel zou moeten bevatten. Eindelijk het „eigenaardige coloriet” en „de matte toon” van het schilderwerk. Bij een nauwkeurige beschouwing der fragmenten ontvangt men de stellige overtuiging dat deze toon volstrekt niet aan het penseel van JACOB CORNELISZ. te danken is, maar alleen veroorzaakt door de mishandeling die zij in den loop der eeuwen ondergaan hebben. De draden van het doek zijn overal i chtbaar, en op sommige gedeelten zijn nauwelijks de omtrekken, laat staan de figuren, nog kenbaar. Beschadiging en vocht zijn de oorzaken van het vreemde coloriet, dat dus als argument tegen de oude samenstelling niet in aanmerking kan komen. Ten slotte zijn de fragmenten alles behalve vlak geschilderd en bieden zij juist zeer diepe verschietsen, waarin zooals uit de beschrijving blijkt, personen en voorwerpen zijn afgebeeld.

Maar het voornaamste bewijs tegen de bewering dat *deze* doeken *vendeldoeken* gevormd zouden hebben, ligt wel in het feit, dat de echte vendeldoeken van de H. Stede nog bijna ongeschonden in het Begijnhof bewaard worden en dat de voorstellingen en de figuren op deze vaandels zoo groote overeenkomst vertoonen met de fragmenten, dat het volstrekt onaannemelijk is, dat men twee stellen vaandels met dezelfde voorstellingen en met zulk een enorm verschil in grootte in één kerk gebruikt zoude hebben. De vaandels van het Begijnhof toonen aan, hoe dergelijke *vendeldoeken* er eigenlijk wél uitzagen.

De meening dat de overblijfselen één groot tafereel in verschillende afdeelingen of een polyptiek gevormd zullen hebben, acht ik dus met grond te kunnen handhaven. Wel wil ik erkennen dat ik niet vóór alles hecht aan mijn verklaring dat die polyptiek juist op een der altaren gestaan zal hebben. Wellicht was zij bestemd om bij feesten en processien in de open lucht tegen of nabij de H. Stede

tentoongesteld te worden om den geloovigen het wonder in herinnering te brengen. Ook van dergelijke schilderijen zijn voorbeelden aan te wijzen en nog in onze dagen voorhanden en gebruikelijk. Daardoor zoude zoowel de keuze van sterk, grof doek, in plaats van paneel dat in de open lucht zou trekken en barsten, evenals de fletse kleur der verf door regen, wind en zon veroorzaakt, tevens verklaarbaar zijn. In gewone tijden zou de polyptiek toch ook niettemin in de kapel op een zichtbare plaats opgehangen kunnen zijn.

Na den oorspronkelijken staat der schilderijen van JACOB CORNELISZ. besproken te hebben, blijft ons nog over na te gaan, wat wel de aanleiding tot de vervaardiging geweest kan zijn, en den schilder in verband met zijn kunstwerk te beschouwen.

De Kapel ter H. Stede was omstreeks 1415 zoodanig in verval geraakt, dat, volgens een gelijktijdige oorkonde „aen het dak en andere hare gestichten, alsmede de gemeene weg, gewoonelijk die Heilige Weg genoemd, tot deselve Capelle behorende, seer vervallen zyn en ten grooten deele overhoop leggen en geschaepen staen tot een puinhoop te worden, soodanig dat deselve sonder groote moeite en kosten niet kunnen herstelt worden”.¹⁾ Na hersteld te zijn, trof haar in 1421 en in 1452 de ramp dat zij door brand werd vernield. Spoedig werd zij echter nieuw opgebouwd en van toen af met nieuwen luister versierd. Op het einde der XVe eeuw en vooral in het begin der XVIe zijn de bewijzen aan te geven dat de Kapel een herleving ondergaan heeft. Het bezoek van den Aarts-hertog MAXIMILIAAN in 1497 en dat van KAREL V in 1531²⁾ zal daartoe niet weinig hebben bijdragen. Bij beide gelegenheden werd zij verrijkt met belangrijke geschenken en keizer KAREL werd door ALARDUS VAN AMSTERDAM verwelkomd met een *PANEGYRIS, sive gratulatio simul et gratiarum actio Caesari Carolo V*, etc. Uit de eerste jaren van de XVIe eeuw dagteekent ook de kunstig in hout gesneden orgelkast, die tot 1871 in de Kapel was (nu in de R. K. Kerk te Jutfaas in gebruik). Met nog andere kunstwerken werd de Kapel in die jaren voorzien. Het bewijs daarvoor vindt men in het grafschrift dat voor den voornamen Amsterdam-schen bankier en kunstliefhebber, POMPEJUS OCCO, die van 1513 tot 1518 herhaaldelijk daar kerkmeester was, door ALARDUS in 1537 werd opgesteld. „Altijd, of bijna voortdurend (zoo getuigt deze) tot kerkmeester der Heilige Stede verkozen, verrijkte hij haar weldra, zoo door eigen als door anderer vrome giften, zoozeer, dat niemand hem daarin overtrof. Hij zorgde voor de versiering, inrichting, be-

¹⁾ Zie PLUYM, *Het H. Sacrament v. Mirakel en de H. Stede te Amsterdam*, bl. 25.

²⁾ TER GOUW, *Amsterdam V*. 167 vermeldt slechts het bezoek van KAREL in 1540. Uit het lofdicht van ALARDUS, dat in zijn *Parasceve ad Sacram Synaxin* in 1532 te Keulen werd uitgegeven, blijkt evenwel dat hij ook in 1531 Amsterdam en de Kapel bezocht heeft.

kleeding en opulstering der geheiligde altaren, en bedekte de marmeren wanden der kerk met beelden, glanzend van de hand des kunstenaars”¹⁾.

Werd de kapel dus toen met beelden opgeluisterd, dan zullen de schilderijen ook wel niet ontbroken hebben en kan men ook aan die vrome giften het ontstaan toeschrijven van de hier besproken schilderij, die stellig uit die jaren dagteekent.

JACOB CORNELISZ., aan wiens penseel zij met vrij veel zekerheid kan worden toegeschreven, heeft, volgens een aantekening van Dr. SCHEIBLER²⁾ in 1507, 1510 en 1516 te Antwerpen gewoond, en zoude, naar het vermoeden door Prof. Dr. J. SIX, in dit tijdschrift³⁾ geuit, omstreeks 1517 naar het noorden zijn weergekeerd omdat uit dat zelfde jaar zijn houtsneeprenten met het wapen van Amsterdam dagteekenen. Steunende op dit laatste argument, kan ik echter bezwaarlijk met deze vermoedens instemmen. Want juist uit die jaren, die hij te Antwerpen doorgebracht zoude hebben, zijn eenige zeer merkwaardige houtsneden bekend, die door hem met het Amsterdamsche wapen versierd zijn. Ik wijs op de twee fraaie houtsneden, die in vakken, omgeven van laat gothieke, rijke architectonische ornamenten, baldekijnen en fialen, tafereelen uit het leven der Moedergods te zien geven, en die stellig tot een grootere serie behooren.⁴⁾ Zij zijn in meer dan één opzicht merkwaardig. Een dezer prenten draagt onder 's meesters bekend merk het jaartal 1507 en de andere is versierd met de wapens van Amsterdam en Rotterdam en bovendien met een schild, dat het merk en daarbij de drie letters *A. C. A.* te zien geeft. Dit is, meen ik, de eenige plaats op een zijner werken, waarvoor het oogenblik deze voorletters van JACOBUS CORNELIS AMSTELODAMENSIS zoo volledig te vinden zijn. In een andere reeks, van Heiligen te paard, die hij bij DOEN PIETERSZ. te Amsterdam uitgaf, draagt een fraaie houtsnede, S. Hubertus voorstellende die het wonderbare hert ontmoet, ook het wapen van Amsterdam, en nu, met twee leeuwen als schildhouders, aangebracht op het harnas dat het paard bedekt. Deze houtsnede is gemerkt 1510. Ook andere xylographien, welke tafereelen uit het lijden van Christus voorstellen en te Amsterdam bij DOEN PIETERSZ. zijn uitgegeven, dragen de jaren

1)

Huius Sacrae semper aut semper fere
Aedituus Aedis destinatus, ilico
Partim suis, partim piorum sumptibus
Donariisque, sic eam, ut nemo magis
Locupletat; ornat, instruit, vestit, polit
Aras sacratas, marmoreasque templi tholos,
Fabra dolatas aggerens statuas manu.

(*Comploratio super morte Pompei Oconis*, in: *Erasmi, De vitando pernicioso libidinosoque aspectu Carmen Bucolicum*. Leydis, P. BALENUS, 1538).

2) T. a. p.

3) *Oud-Holland*, XIII. 2. (1895) bl. 98.

4) Het prentenkab. te Amsterd. bezit hiervan uitmuntende reproducties. Ik dank de aanwijzing der prenten aan den heer J. PH. VAN DER KELLEN.

1511, 1512, 1514 en 1517.¹⁾ Ik meen dat uit al deze aanwijzingen met meer zekerheid op 's meesters verblijf en werkzaamheid gedurende dat tijdvak te Amsterdam kan gerekend worden, dan te Antwerpen; of men zou moeten aannemen met SCHEIBLER, dat hij behoorde tot de schilders die „zwischen Antwerpen und Amsterdam hin- und herwandern”, hetgeen ik minder waarschijnlijk acht.

Schrijft men, alweder met Dr. SCHEIBLER, het *Familienbild*, van de Königl. Gemäldegalerie te Berlijn, dat hij op bl. 21 vermeldt, aan JACOB CORNELISZ. toe, dan blijkt hij reeds omstreeks 1506 een echt Amsterdamsch familietafereel voltooid, en het toen in de kunst reeds tot een groote hoogte gebracht te hebben. Het is toch bewezen dat het paneel, dat heden te Berlijn is, eenmaal in het *sieckhuys* van het S. Agnietenklooster op den O. Z. Voorburgwal te Amsterdam prijkte, waaraan het door MARGRIETE CORSSENDOCHTER, die er ook op voorkomt, Mater en Priorisse van het convent, in 15(18?) vermaakt werd, tegelijk met een ander „bort van die heylige drie koningen”. De schilderij te Berlijn stelt voor de Amsterdamsche familie van KORSSEN ELBERTSEN en zijne huisvrouw GEERTE KORTENS, d. i. GEERT VAN DER SCHELLING HENDRICKSDR.²⁾ met hunne kinderen. Er bestaat, mijns inziens alle grond om dit stuk aan onzen JACOB toe te schrijven; doch ik zoude het niet besproken hebben, indien het niet eenige punten van overeenkomst bevatte met de fragmenten der schilderij in de H. Stede. Zoo bestaat er in de eerste plaats een merkwaardige overeenstemming tusschen den kop der priesterfiguur op de fragmenten en die van de hoofdpersoon van het familietafereel. Ook de oude vrouw (fragm. II) der Mirakelgeschiedenis heeft groote gelijkenis, in de behandeling, met de verschillende vrouwenkoppen van het Berlijnsche stuk, en dit komt bij beiden ook geheel overeen met de woorden van SCHEIBLER: „dass die älteren Frauen oft ein nonnenartiges Kostüm tragen, mit ueber den Kopf geslagenem schwarzen Mantel (worunter das gewöhnliche niederländische weisse Kopftuch) und weissem Brusttuch”. Ook de „Propfenzieherlocken” van de mannen en de „ziemlich klein-knitterige” en „etwas scharfeckige” „Gewandfalten”, die SCHEIBLER noemt, komen op beide stukken zeer duidelijk uit.

Kan men dus met vrij groote waarschijnlijkheid aannemen dat JACOB CORNELISZ. in de jaren 1506—18 te Amsterdam gewoond en gewerkt heeft, dan zoude ik nog verder willen gaan en durven beweren dat hij zijn groote Mirakel-schilderij vóór 1518 voltooid heeft. In dit jaar toch vervaardigde hij de bekende houtsnede, die hetzelfde onderwerp behandelt als zijn groote schilderij: het Mirakel van Amsterdam. Al kan het zijn dat JACOB dit fraaie prentje gesneden heeft

1) BRULLIOT, Diction. d. Monogrammes. Nouv. Ed. II, Munich 1833, p. 394.

2) Zie het opstel van den heer B. J. M. DE BONT, met afbeelding van het familietafereel, in het *Jaarboekje van Alberd. Thijm* 1893, bl. 149, en B. H. KLÖNNE, *Amstelodamensia*, bl. 283—85.

vóór dat hij aan de schilderij begon, zooals men soms aanneemt; ik acht deze volgorde zoo geheel tegen den gewonen gang van dergelijke zaken, dat ik haar niet wel mogelijk vind. Het prentje is, zooals ik elders heb aangetoond, een bedevaartprentje¹⁾, dat met een zesregelig versje aan de pelgrims werd verkocht, zooals men dat nog heden op alle bedevaartplaatsen zien kan. In de gewone orde worden zulke prentjes vervaardigd naar grootere en oudere geheiligde afbeeldingen en verspreid om dáaraan de herinnering te bewaren. Toen JACOB zijn schilderij voltooid had, zal hij een gewijzigde copie er van (waarop vooral de engelen en de vrouw merkwaardig met het origineel overeenstemmen) hebben vervaardigd met het jaar 1518 en het prentje door DOEN PIETERSZ, in wiens bezit het blokje zich nog in 1523 bevond, laten uitgeven ten behoeve der bedevaartgangers.²⁾

Ook de geheel veranderde wijze waarop de schilder later, reeds in 1524, zijn schilderijen uitvoerde en zijne figuren teekende, toont aan dat de fragmenten der Mirakelschilderij uit een zeer vroege periode moeten dagteekenen. De eenvoudige hoofddoek der vrouwen wordt later vervangen door versierde, met goud en paarden getooide kapsels, zooals de Salome in den Haag (1524) en de Heks van Endor (1526) te Amsterdam te zien geven.

Bij deze bewijzen voor de vroege dagteekening der Mirakelschildering, kan ik niet nalaten ook de woorden van SCHEIBLER aan te halen waar hij de karakteristieke trekken aangeeft die de kinderfiguren van JACOB CORNELISZ. eigen zijn: „Die Kinder bildet er gern dickwanstig und mit fast ohne Hals auf dem Rumpfe sitzendem Kopfe”. — „Die Kinder,... mit ihren ältlichen, quadratischen, glotzáugigen Gesichtern, sind meist von abschreckender Hässlichkeit.” (S. 15—16.) Zonder nu juist al te veel dien indruk van *Hässlichkeit* op te wekken, komen de kinderfiguurtjes der Mirakelschilderij (d. z. de cherubijntjes), en die op het bovenstuk van het nog onbekende Mirakelprentje dat hier is weergegeven, zoozeer overeen met deze eigenaardige kenmerken dat daarin zeer zeker een nieuw bewijs ligt voor het auteurschap van JACOB CORNELISZ van deze beide kunstwerken.

Aan het einde van deze studie wensch ik de woorden in herinnering te brengen welke ADRIAAN DE VRIES, die het eerst deze fragmenten ernstig besproken heeft, in *de Gids* van 1876 (bl. 537, Septemb.) neêrschreef: „Van harte wenschen wij, dat de kerkeraad der Gereformeerde Gemeente, die tot nu toe deze schatten op een schier ontoegankelijke kerkeraadskamer, waar slechts zelden een lichtstraal doordringt, heeft bewaard, spoedig gehoor moge geven aan den algemeen geuiten wensch, dat deze voor de kunst en hare geschiedenis zoo belangrijke

1) *Jaarboekje v. A. Th.* 1895, bl. 278, vergelijk Dr. ROGGE, *Nederl. Spectator* 1884, No. 42—43.

2) Zie ALARDUS AMSTELREDAMUS, *Ritus edendi Paschalis Agni*. Amst. DODO PETRUS. 1523.

doeken voortaan een waardige plaats in een openbare verzameling mogen bekleeden al ware het dan ook dat zij in eigendom aan de [kerk-]gemeente bleven toebehooren."

Twintig jaren zijn verstreken sedert deze wensch geuit werd en de doeken hangen nog op dezelfde plaats, in dezelfde omstandigheden. Ik gevoel levendig de moeilijkheden die er voor de Kerkelijke Commissie bestaan om tot een besluit te komen omtrent deze schilderijen. Ze in behoorlijken staat brengen en voor iedereen tentoonstellen ter plaatse waarvoor zij oorspronkelijk geschilderd zijn, biedt eigenaardige bezwaren, vooral na de beweging die onlangs op het Kerkelijk Congres is opgewekt tegen het aanbrengen in of nabij protestantsche bedehuizen van symbolen, welke aan de vroegere katholieke bestemming dier kerken herinneren.

Het denkbeeld om de schilderijen te laten in de kerk waar zij behooren zoude mij anders het meeste toelachen. Tegen het teruggeven of verkoopen der oude fragmenten aan eenig katholiek Museum of Kerkbestuur zou door de hervormde gemeente met hand en tand worden opgekomen. De eenige weg om de schilderijen in een harer waardige omgeving te brengen, en ze al het nut voor de kunst en de geschiedenis te doen stichten dat zij vermogen, is de fragmenten aan de stad Amsterdam in bruikleen af te staan voor het nieuwe Stedelijke Museum. Door deze oplossing worden alle moeilijkheden vermeden, en zullen de doeken in goeden toestand gebracht en behoorlijk tentoongesteld kunnen worden; de roem van onze vaderlandsche kunst zal voor landgenoot en vreemdeling daardoor worden vermeerderd.

Moge de Commissie tot het Bestuur over de kerkgebouwen enz. der Gemeente, onder wier leden de heeren Mr. W. Baron ROËLL en J. H. W. CROMMELIN mij steeds met groote bereidvaardigheid hebben te woord gestaan en de oude doeken hebben laten bezichtigen; — moge de Commissie deze oplossing weldra kunnen verkrijgen, dan zal zij blijk geven met voortreffelijken kunstzin bedeed te zijn, en te weten hoe men ongegronde vooroordeelen ter zijde kan doen stellen.

Amsterdam, October 1895.

DIRK RODENBURG.

DOOR

DR. J. A. W O R P.

III.

NA deze jaren van letterkundige werkzaamheid verliet RODENBURG het vaderland en reisde in het najaar van 1619 naar Denemarken, waar hij Koning CHRISTIAAN IV zijne diensten aanbood. Hij richtte toch aan den kanselier een stuk, dat aldus begint¹⁾: „Monseigneur, la cause principale que je m'ay transporté vers cette royaume a été de mon propre motif, estant invité il y a des années pour voir les quartiers du Nort, comme j'ay peligrimé par l'Occident, estant ores accompagné d'un ardent désir du pouvoir d'agnouiller aux piés de la Sacre Maj. avec un tres humble offre de mon service”. Hij doet in dat stuk verder allerlei voorstellen, die moesten dienen om den handel van Denemarken te bevorderen. Men deed er onderzoek naar, of RODENBURG Arminiaan was, en toen hij verklaarde,

1) Het stuk bevindt zich op het Deensch Rijksarchief; het is niet gedateerd, maar de kanselier schreef er de woorden op: *mensibus Novbr. et Decbr. 1619*, en tevens, dat men er onderzoek naar moest doen, of RODENBURG Arminiaan was of niet.

Deze en al de volgende mededeelingen uit het Staatsarchief te Kopenhagen dank ik aan de welwillendheid van Dr. J. A. FRIDERICIA, den bekenden geschiedschrijver en onder-directeur der Universiteitsbibliotheek, die op mijn verzoek een uitgebreid onderzoek naar RODENBURG heeft ingesteld.

Oud-Holland, 1895.

dat niet te zijn, dacht men over zijne voorstellen na en kwam de dichter in aanraking met den beroemden Deenschen vorst, die zooveel voor zijn land heeft gedaan. Het blijkt, dat RODENBURG zich de gunst van CHRISTIAAN heeft weten te verwerven. Den 20sten Febr. 1620 kreeg hij „met zijne vennooten” verlof in Denemarken zout in te voeren¹⁾. De invoer van zout, dat uit Spanje kwam, was voor Denemarken eene zaak van belang; in 1621 zond de Koning zelf een schip naar Spanje om zout te halen²⁾. Denzelfden dag, dat RODENBURG dat verlof kreeg, werd hem een privilege om in Kopenhagen oliemolens op te richten³⁾, en den 28sten Februari ontving de magistraat der hoofdstad het bevel van den Koning, om tot dat doel aan RODENBURG een tuin in de stad aan te wijzen⁴⁾. Zoo vinden wij dan den ridder korten tijd te Kopenhagen als handelsman en fabrikant. De Koning zag in hem een geschikt persoon, om den Deenschen handel te bevorderen, en RODENBURG was druk aan het werk en vol van allerlei plannen. Nauwelijks in Kopenhagen aangekomen, reist hij echter in Maart 1620 al weer naar Engeland voor zaken⁵⁾ en in het laatst van Juni is hij in den Haag, waar hij zich krachtig uitliet ten gunste van GROTIUS. Men hield hem voor gezant van den Koning van Denemarken; misschien gaf hij zich daarvoor uit⁶⁾. Maar uit de Resoluties der Staten-Generaal blijkt, dat hij nooit een officieel ambt namens Denemarken in ons land heeft bekleed. De betrekkingen tusschen Denemarken en de Zeven Provinciën maakten het noodig, dat er in de jaren 1620 tot 1628 meermalen gezanten over en weer werden gezonden en dat hier te lande een Deensche „Commissaris” of Agent verblijf hield; in de Resoluties komen de namen van verscheidene dier heeren voor, doch RODENBURG wordt onder hen niet gevonden. Maar al was zijne betrekking niet officieel of van staatkundigen aard, hij hield

1) Het stuk is op het Deensche Rijksarchief.

2) Vgl. C. F. WURM, *Studien . . . über die Lebensschicksale des Foppius von Aitzema . . . Hamburg*, 1854, blz. 27.

3) Het stuk is op het Deensche Rijksarchief.

4) Eveneens.

5) Een paspoort, den 8sten Maart 1620 door den Koning geteekend, voor de reis van RODENBURG naar Engeland „negotiorum suorum causa”, is in het Deensche Rijksarchief.

6) Vgl. *Broeders Gevangnisse. Dagboek van WILLEM DE GROOT, betreffende het verblijf van zijnen broeder Hugo op Loevestein; uit echte bescheiden aangevuld en opgehelderd door Mr. H. VAN VOLLENHOVEN. 's Gravenhage, Bij A. D. Schinkel*, 1842, blz. 110: „Den 25en (Juni 1620) verstaen van vader, dat den Ridder RODENBURCH, onsen geweestden Agent in Spangien, nu gesant van Syn Mat. van Denemarcken, geseyt heeft tegen PAEU van Amsterdam, dat den Coninc seer bedroeft was om 'tgeen broeder was overcomen, ende dat de Canceleyer hem geseyt heeft: so den goeden GROTIUS eens uitquame, alle Princen van Europe soudén haer best doen, ja oorloch voeren, om hem in haer dyenst te hebben: t'selve heeft hy mede aen Syn Ex^{te} geseyt, dye daerop nyet antwoorde dan: GROTIUS is noch een jong man. De voorsz. PAEU verzocht aen RODENBURCH, dat hy sou maecken te crygen de *Inleydinge van het geloof* van broeder, seggende dat hy het lant daarmede dyenst soude doen, voegende daerby: daer en kan nyet goets van dyen man comen, waerop RODENBURCH antwoorde: daer en kan nyet quaets van comen; hij RODENBURCH versocht selfs een copye van het voorsz. dicht te hebben, om dat aen synen Coninck te communiceren, meenende daer veel goets mede te doen”.

correspondentie met den Koning of met zijn kanselier over handelszaken. Tot RODENBURG wendden zich Nederlanders, die met Denemarken handel dreven, o. a. JACOB GRUTERUS van Amsterdam en FREDERIK DE WIT van Enkhuizen¹⁾. Toen CHRISTIAAN zich in het najaar van 1620 in Engeland ophield, ging RODENBURG hem daar bezoeken²⁾. Hij had allerlei plannen. In 1621 leverde hij bij den Koning een groot ontwerp in voor de vervaardiging van verschillende stoffen³⁾. Hij deed zijn best uit Holland werklieden naar Denemarken te zenden voor het vervaardigen van wollen en katoenen goed. GASPAR VAN VOSBERGEN, die zich in de eerste maanden van 1620 als gezant der Staten in Denemarken ophield, was er niets over gesticht, dat RODENBURG, door de belofte Luthersche werklieden te zullen zenden, het andere Nederlanders in Kopenhagen lastig maakte⁴⁾.

Intusschen dacht RODENBURG aan trouwen; in December 1620 was hij verloofd⁵⁾ en den 13den Maart 1621 werd hij te Delft in huwelijk ingeteekend met ANNA NOTTELMANS⁶⁾. Daar zijn huwelijk niet alleen in de Delftsche inteeckenregisters, maar ook in het „Extraordinaris inteeckenregister ten stadhuyze” van Amsterdam voorkomt⁷⁾, mogen wij daaruit besluiten, dat hij kort voor zijn trouwen te Amsterdam verblijf hield. Waarschijnlijk vestigde RODENBURG zich na zijn huwelijk eerst te Delft; uit die stad zijn toch enkele brieven van hem aan

1) Van GRUTERUS zijn brieven van 10 en 18 Aug., van DE WIT een brief van 23 Aug. 1620 op het Deensche Rijksarchief.

2) Vgl. *Broeders Gevangnisse*, blz. 168.

3) Het ontwerp, dat ongeveer 60 bladzijden groot is, bevindt zich in het Deensche Rijksarchief.

4) In het *Rapport Vande Heere Gaspar van Vosbergen . . . aende Con^o. Majjt. van Denemarcken Norwegen ende vorts aen de Hertogen van Brunswijck ende Luneburch, mitsgaders aende Hansesteden, vant gene de selve soo bij Hoochtstg. Con^o. Mat., Hertogen, ende voorg. Steden gehandelt ende gebesoigneert heeft, Als van 't gunt hem in verscheijden communicatien metten Coninck van Bohemen, dije hij tot Lubeck ende Hamburch gevonden heeft, ende alomme is bejegent vanden X^{en} Decemb. 1620, tot den XXIX^{en} Meert 1621*, leest men op 8 Februari:

„CAREL TIJSSEN den meister van de caffè ende saeiwerckers 30 familien sterck sijnde, compt mij aendienend dat Sijne Mat. onder brieff ende segel in handen sijnde van een coopman binnen Copenhagen dij hij mij noemde, belooft hadde, dijen van de Calviniste religie, soo men dije hijer intituleert, vrij exercitie ende predicatie te geven, ende de andere secten vrijdom van consciencie, dat Doct. JONAS CHARISIUS eer hij wilde sluijten op het overbrengen van werckliijden hen van wegen Syne Mat. de Calviniste exercitie oock hadde belooft, dat hij over ontrent een maent, op dat fundament aen Sijne Mat. hadde requeste gegeven om een walsche minister tot eijgen costen te mogen aennemen, ende Sijne Mat. seer vrundelijck doch dilatoire antwoorde hem int presenteren daerop gegeven hadde, maer dat nu over 14 dagen den Heer Cancelaer hen doen verbieden hadde de sonnedachse bijeencompsten dije hij ende sijn werck gesellen met lesen in den bibel sermonen ende psalmen singen somwielen hielden, mij versouckende ick wilde bij Sijne Mat. ofte Heer Canceler haer exercitie soo wel als den luterschen in Hollant gedaen wert hier mede bemiddelen. Te vorens was mij hijer aen gedient dat RODENBURG, dese luijden contramineerde, ende geerne eenige Roterdamsche werckliijden in plaetse van dese soude invoeren dij hij soude gesegt hebben de Lutersche religie toegedaen te sijn.”

Het *Rapport* is op het Rijksarchief te 's Gravenhage.

5) Vgl. *Broeders Gevangnisse*, blz. 139. Den 2den December (1620): „Dito heb ick aen suster geschreven door bekende handen, van RODENBURCHS trouwbelofte”.

6) „Heer THEODORUS RODENBURCH Ridder, Jonckvrouwe ANNA NOTTELMANS J. d. woonende aende oude Delft”.

7) Op 20 Maart 1621.

den Deenschen Koning gericht¹⁾. Uit het huwelijk van RODENBURG met ANNA NOTTELMANS werd een zoon geboren, die JAN BETHSZ werd gedoopt²⁾.

In 1623 schreef RODENBURG, naar aanleiding van den mislukten aanslag op MAURITS, een uitvoerig gedicht, met den titel: *Amstels-Eglentiers Trouwe land-satens klacht en hertsgrondighe offer. In liefd' bloeyende*³⁾; het is het eenige, dat in deze jaren uit zijne pen vloeide.

Twee jaren later woonde hij in Den Haag, waar hij nog steeds op dezelfde wijze als vroeger de belangen van den Deenschen Koning behartigde⁴⁾. O. a. trad hij in 1626 op voor de rechten van den Koning op Spitsbergen⁵⁾, over welk eiland Hollanders en Denen toen steeds twist hadden⁶⁾.

Behalve CHRISTIAAN IV kreeg RODENBURG nu nog een tweeden beschermer, nl. FREDERIK III, Hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp (1597—1659). Deze geleerde vorst, die o. a. zeer goed Hebreeuwsch kende en een uitstekend mathematicus was, had in 1616 de regeering aanvaard. Nadat er een einde was gekomen aan oneenigheden met den Deenschen Koning, legde hij zich met hart en ziel toe op de ontwikkeling van zijn land. Nijverheid en handel werden bevorderd — in 1633 zond hij o. a. den Hamburger BRÜGGEMANN naar Rusland en Perzië — kunsten en wetenschappen beschermd. De Gottorper kunstverzameling was even beroemd als de Bibliotheek. De groote gematigdheid van den vorst lokte velen naar zijn land, die elders om het geloof vervolgd werden. Nederlandsche Remonstranten stichtten in 1621 aan het riviertje de Eider Frederikstad⁷⁾, een plaatsje, dat zich spoedig in groote welvaart en in volledige godsdienstvrijheid mocht verheugen⁸⁾. De stad heeft haar ontstaan te danken aan de onvermoeide pogingen van JOHAN DE HAEN, gewezen pensionaris van Haarlem, die in 1619 was uitgeweken en Raad werd van den Hertog van Holstein, en van WILLEM VAN DEN HOVE, die verwant was aan GROTIUS. Daar het grootste aantal inwoners van Frederikstad uit Nederlanders bestond, had de Hertog een Resident noodig in de Vereenigde

1) Nl. van 4 en 31 Aug. en van 21 Oct. 1621. Zij bevinden zich op het Deensche Rijksarchief.

2) Zie D. C. MEIJER JR. in *De Nederlandsche Spectator*, 1885, blz. 103.

3) (Vignet) *Gedruckt bij Claes Sterck*. 1623.

4) Er zijn op het Deensche Rijksarchief brieven door RODENBURG uit den Haag aan den Koning geschreven van 4 Maart, 13 Juni, 8 Aug. en 5 Sept. 1625, van 16 en 27 Maart 1626, en verscheidene zonder datum. Zij bevatten politiek nieuws.

5) Resolutien Staten-Generaal van 6 Februari 1626: Gelesen synde de Memorie van THEODORO RODENBORCH daerby hy versouckt acte aen den Hove Provinciael van Hollant dat de regalia vanden Coninck van Denemarck raeckende Spitzbergen niet questieus en werden gemaect, is goet gevonden deselve te stellen in handen van die vande Noortsche Compagnie om hare Ho: ende Mogende daerop te berichten".

6) Vgl. Mr. S. MULLER FZ., *Geschiedenis der Noordsche Compagnie*, 1874, blz. 236, vlgg.

7) Vgl. Dr. JOHANNES TIDEMAN, *Frederikstad aan de Eider en hare Hollandsche gemeente. Historische mededeelingen omtrent beider stichting. Te Rotterdam, bij Van der Meer en Verbruggen*. 1852.

8) Vgl. J. A. M. MENSINGA, *De godsdienstvrijheid in Frederikstad in Nyhoff's Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Derde Reeks*, I, 1882, blz. 103—118.

Provinciën en RODENBURG werd daartoe benoemd¹⁾. Die benoeming zal in 1625 of 1626 hebben plaats gehad²⁾.

In zijne kwaliteit als Resident van den Hertog zond hij in Juni 1628 een brief van dezen aan de Staten-Generaal, waarin gehandeld werd over het „maintenant vande neutraliteyt om te ghenieten vrye navigatie, handeling en traffique, en voorts goede correspondentie met heur hooghmo: de Heeren Staeten-generael”³⁾. Aangenamer was hem zeker de opdracht van den Hertog, die hij te gelijk ontving, om te Brussel „heur hoogheydt d'Enfanta van Spangien te congratuleren met sodanige complementen als behoort”⁴⁾. RODENBURG verlangde Den Haag te verlaten, waar hij volstrekt niet gezien was.

In 1620 teekende WILLEM DE GROOT in zijn Dagboek aan⁵⁾: „Dito van neef DE BYE verstaen, dat vader op RODENBURCH nyet staen en mach, dat hij licht ende een leugenaer is; dat hy gesocht heeft de Arminianen uyt het land te brengen; dat de Coninck ook wel is geïnformeert van zijn comportedement; dat in somma gans nyet geraden is veel met hem te communiceren, doordien sulcx qualyck mocht genomen worden, in presentie van suster DE GROOT. Item dat hy toe syet, dat hy nyet eens aen een galg en raeckt”. In Januari van het volgende jaar heeft VOSBERGEN met den Deenschen kanselier een gesprek over „den handell ende comportedement van RODENBURCH”⁶⁾. Uit brieven van WILLEM VAN DEN HOVE⁷⁾, die stadhouder was van Frederikstad en druk met den Hertog van Holstein in het Nederlandsch correspondeerde, hooren wij nog meer ten nadeele van onzen dichter. Den 11den Febr. 1628 schrijft hij:

„Hier benefens sende de Nouvelles van W^m. BRASSER, die van overlang

1) In het Staatsarchief te Sleeswijk bevinden zich 3 bundels papieren met den titel: Acta des Königl.ichen Staats-Archiv zu Schleswig aus dem Herzogl. Gottorfschen Geheimen Archiv, bez. den Handel Friedrichstadts nach Spanien und den diesem unterthänigen Ländern, sowie den Spanischen Commissar QUIRIN JANSENIUS zu Friedrichstadt und dessen verlangte Remotion. Darunter Berichte des Gottorfer Gesandten THEODOR RODENBURG zu Brüssel, welche auch viele andern, namentlich Kriegsnachrichten enthalten.

Die bundels, welke mij na eene aanvraag aan den Pruisischen Minister van Binn. Zaken met de meeste bereidwilligheid door den Archivaris van Sleeswijk, DR. HILLE, werden toegezonden, bevatten o. a. 40 brieven van RODENBURG aan den Hertog. De eerste, van 8 Juni 1628, is door RODENBURG zelf aangeduid als No. 69, de laatste, van 31 Jan. 1640, als No. 310.

2) Zie de vorige noot.

3) Brief van RODENBURG aan den Hertog van 8 Juni 1628 (Sleeswijk). In de Resoluties der Staten-Generaal leest men op 15 Juni: Ontfangen een missive vanden Heer FREDERICK Hertoch tot Holstein geschreven tot den eersten Meij leestleden synde een credentie voor THEODORUS RODENBORCH ende daerneffens gelesen de propositie in crachte vande selve credentie overgelevert, hierna geinsereert, syn beyde bij de Heeren van Hollant opgehouden.

De brief van den Hertog volgt.

4) Brief van R. van 8 Juni 1628.

5) T. a. p., blz. 137.

6) Zie het boven aangehaalde *Rapport* op 25 Januari 1621.

7) Vele brieven van hem aan den Hertog van Holstein bevinden zich in de bovengenoemde bundels van het archief te Sleeswijk.

eene goede genegentheijt ghetoot heeft tot I. F. G. dienste, vertrouwende dat den selven I. F. G. int stuck van handelinge der handelaers tot verbeteringe van Fredrickstadt vrij wat meer sal vermogen als den Ridder RODENBURCH, die wel veel gewoels gemaect heeft, maer weinich oft niet daer in verricht." Vijf dagen later schrijft VAN DEN HOVE over RODENBURG: „T is sulx dat den-selven seer goede qualeteyten heeft, van vernuft, welsprekentheyt, kennisse van diversche talen, habiliteyt ende kennisse van Hoofse procedueren, maer syn Credyt es niet so groot by de Heeren Staten, ende noch veel min by vermogende Coopluysden, als het wel syn mochte, smakende syn actien veel nae senistre practyken, om gelt te becoomen daer de luyden qualyk van connen weer krijgen, belovende veel dingen daer dickwils niet nae volcht." Het is dus niet geraten hem naar Brussel te zenden, „wanneer hy bekend worde voor 'tgeene hy es, ende by de meeste negotianten te Amsterdam bekend is. Dan gelove de necessiteyt hem tot veel gedrongen heeft. Hy heeft weleer schoone Comissien gehad, maer daer te seer op gepiaffeert ende gependteert boven staet ende vermogen, maer dat schijnt nu hem afgestorven te sijn." Het zou niet kwaad zijn hem naar Engeland te zenden, „daer ick hem bequamer toe achte als iemant die ick kenne, ten ware dat synne practyken (daer af hy eenige aen sommige engelsche Coopluysden bethoont heeft) in den wege waren". Later heet het¹⁾: „so den Ridder RODENBORCH.... credijts ende aensien genoeg heeft by haere Hoocheeden". Een anderen keer verzoekt VAN DEN HOVE den Hertog²⁾, „dat mynne verstreckte penningen op syn (RODENBURG's) ernstich begeeren, doen ick in Hollant was, mochten van syn tractement in gehouden worden t'mynnen besten, daer af ick dan bewys sal inbrengen". Later beweerde RODENBURG, dat VAN DEN HOVE hem 40 rijksdaalders schuldig was; de ander ontkende en verzekerde, dat hij de „Recepisse synder vrouwen Moeder" kon toonen³⁾.

Het is dus niet vreemd, dat RODENBURG Den Haag, waar men hem zeker al te goed kende, wenschte te verlaten. „Naer mijne ootmoedige gebiedenis", schrijft VAN DEN HOVE den 11den Feb. 1628 aan den Hertog van Holstein, „dient desen voor advijs dat mij I. F. G. Resident RODENBORCH diversche maelen geschreven ende gebeden heeft, sedert drij maenden herwaerts ende dat seer instantelijck om I. F. G. voor te dragen om pasport ende Commissie te mogen hebben om naer Brabant te reysen ende aldaer te resideren ten dienste van I. F. G., meijnende aldaer treffelijcke ende goede diensten ende beter als

¹⁾ Brief van 1 Oct. 1630.

²⁾ Brief van 5 Juni 1628.

³⁾ Brief van VAN DEN HOVE van 22 Febr. 1633.

inden Hage voor I. F. G. te sullen ofte connen doen" ¹⁾. Zoo kon dan de opdracht van den Hertog, om de Spaansche Infante te Brussel te gaan congratuleeren, aan RODENBURG niet anders dan aangenaam zijn. Den 19den Juli 1628 reisde hij naar Brussel ²⁾, om vooreerst niet terug te keeren. Ongeveer een jaar later ³⁾ schrijft WILLEM VAN DEN HOVE, dat WILLEM BRASSER RODENBURG gaarne als Resident in den Haag zou willen opvolgen, „insonderheyt naedemael het vast ende seker gaet dat denselven den Hage heeft verlaeten ende sich tot Antwerpen met syn vrouwe ter woonne heeft geset, ende dierhalven I. F. G. niet in Hollant dienen can. Vertrouwende ditto BRASSER dat hy I. F. G. in veelen beter dienen sal als RODENBURG wel niet gedaen heeft". RODENBURG zelf bericht ⁴⁾, dat hij den 24sten April 1629 Brussel heeft verlaten en naar den Haag en daarna naar Antwerpen is gereisd. Toen hij in September terug wilde keeren, werden zijne vrouw en hij zelf aangetast door eene ziekte, „zo contagieus dat wy sedert die tyt tot nu toe zyn verlaeten en gheschuewdt gheweest van een yder, ten aenzien dat de contageuseteyt hier zeer ontsteekt". Zoodra hij beter was, zou hij naar Den Haag terugkeeren. Maar het schijnt, dat hij den Hertog heeft weten over te halen hem te Brussel te laten; in het najaar van 1630 althans werd hij daar tot Resident aangesteld ⁵⁾. Voordat hij de Zeven Provinciën verliet, had hij nog een drama geschreven, dat thans besproken moet worden.

Theodori Rodenburgi Hoecx en Cabeliavvs oft Hertoch Karel den Stouten, en Bataviana ⁶⁾ is in twee deelen verdeeld; het eerste deel bevat drie bedrijven; het tweede, dat grooter is, mist elke indeeling. Het stuk speelt te Middelburg. Karel de Stoute verlaat Zeeland, na Vrederijck tot stadhouder te hebben aangesteld en hem den eed van trouw te hebben afgenomen. Vrederijck heeft liefde opgevat voor Bataviana, de vrouw van Balthazar, een eenvoudig burger; hij verklaart haar zijne liefde, terwijl hij „in Huysmans kleedingh, brengende Vlas te koop" in haar huis is doorgedrongen, waar zij aan het spinnewiel zittende hare beide kinderen het A B C leert, en biedt haar geschenken aan. Bataviana wijst hem hooghartig af. Nu laat Vrederijck Balthazar gevangen nemen, onder het voorwendsel, dat hij in dezen tijd van onlusten booze

1) Hij voegt er aan toe: „Ick achte dat ditto RODENBURG I. F. G. een goeden dienst soude connen doen in Engellant om bij sijne Ma^t, aldaer te verwerven dat de schepen van Frederickstadt varende ballast, scheeps ofte met stuckgoederen souden mogen varen..... Ende achte ick den Ridder daer bequaem toe, sijnde prompt inde Engelsche taele ende vande maniere van dat hoff kennis hebbende." Zie ook boven.

2) Brief van R. aan den Hertog van 18 Juli.

3) Brief van 5 Juli 1629 aan den secretaris van den Hertog.

4) Brief van R. uit Antwerpen van 21 Nov. 1629.

5) Brief van VAN DEN HOVE aan den Hertog van 7 Oct. 1630: „Ick hebbe schryven vanden Ridder RODENBORCH becomen die ick geluck gewent hebbe in syn nieuwe Commissie".....

6) (Vignet) *t'Amstelredam. Ghedruckt by Iacob Aertss. Colom, Boeck-vercooper, enz., 1628.*

plannen tegen den hertog heeft beraamd. Bataviana komt hem smeeken haren man uit de gevangenis te ontslaan; Vrederijck eischt, dat zij hem ter wille zal zijn, zoo zij het leven van haren man wil redden. Bataviana weigert beslist. Bij een tweede onderhoud geeft zij althans iets toe en de stadhouder „draeght heur met ghewelt binnen”. Hij houdt echter zijne belofte om het leven van Balthazar te sparen niet, maar laat hem in de gevangenis onthoofden en zijne vrouw bij het lijk brengen.

In het tweede deel komt de hertog terug. Bataviana werpt zich voor zijne voeten en klaagt Vrederijck aan, die nu, op bevel van Karel, gevangen wordt genomen en verhoord. De hertog overreedt thans Bataviana Vrederijck te trouwen terwijl den stadhouder wordt aangezegd, dat hij een testament moet maken ten voordeele van de mishandelde vrouw en van hare kinderen. Na het huwelijk, dat in de gevangenis plaats heeft, wordt Vrederijck onthoofd en Bataviana vindt het lijk van haren tweeden echtgenoot op dezelfde plaats, waar zij vroeger Balthazar onthoofd heeft zien liggen.

Dat is de inhoud van het drama, dat volgens eene mededeeling van den dichter zelf 2936 versregels telt. Er heerscht eene zekere eentonigheid in het stuk. De tooneelen in de gevangenis in de beide deelen van het drama gelijken veel op elkaar; in beide spelen de „Droeve vertrooster, ofte Priester” en de „Gevangens-hoeder” eene groote rol; in beide zien wij de droevige voorbereidselen tot het onthoofden en de straoefening zelve. In het tweede deel komt de geest van Balthazar, „dragende 't hooft in zijn handen”, telkens op; hij verschijnt steeds aan Bataviana, maar ook aan Vrederijck en staat voor Karel, als deze ligt te slapen. Deze geest is echter van geheel anderen aard dan die, welke meestal in de drama's van dien tijd verschijnt. Hij spreekt geen enkel woord en is slechts zichtbaar voor één persoon. Zoo ziet Bataviana hem, terwijl hare neven Godefroy en Eduward aanwezig zijn:

Bat. „Oy me! *Go.* Wat isser Nicht? *Edw.* Wat isser, dat u dus ontrust?

Bat. O Neven. *Go.* Nicht bezadigt. *Bat.* Ziet gy 't niet? *Ed.* Wat Nichte?

Bat. Vraeght ghy dat, ziet, het is het schrick'lijkste gezichte:

De Geest mijns lieven Mans. Oy me, en ziet ghy 't niet?

Go. 't Voorbeeldt u Nicht. *Bat.* Oy me. *Ed.* Helacy dit geschiet

Vermids de droefheyd heeft u zinnen opgetoghen.

Bat. Ick zie nu wezentlijk de gheest staen voor mijn ooghen.

Go. Waer nichte? *Bat.* Daer, ach, daer, en nu het weer vertreckt”.

Het doet ons denken aan het Engelsche treurspel, o. a. aan het tooneel in *Macbeth*, waar de geest van Banquo verschijnt. En als Karel in het 2de deel optreedt, „blaesen de Trompetten”, wat ons terstond het „Flourish” der Engelsche drama's voor den geest roept.

RODENBURG heeft de stof voor zijn treurspel ontleend aan een oud verhaal, dat wij opgeteekend vinden in PONTUS HEUTERUS' *Rerum Burgundicarum libri sex* (1583)¹⁾, waaruit het eenigszins verkort is overgenomen in EMANUEL VAN METEREN's *Historien der Nederlandschen ende haerder Naburen Oorlogen en geschiedenissen* (1599) en in *D'Oude Chronycke en Historien van Holland (met West-Vriesland) van Zeeland ende van Utrecht*, in 1620 door W. VAN GOUDHOEVEN op nieuw uitgegeven²⁾. Daar RODENBURG voor één zijner latere drama's GOUDHOEVEN als bron heeft gebruikt, zal hij waarschijnlijk ook voor *Hoecx en Cabeliavvs* van dat werk gebruik hebben gemaakt. In elk geval heeft hij zijne stof, middellijk of onmiddellijk, aan HEUTERUS ontleend.

In 1560 had CLAUDE ROUILLET eene dergelijke stof gebruikt voor zijn treurspel *Philanire, femme d'Hippolyte*, dat in Piémont speelt. Eenige jaren na RODENBURG werd het onderwerp weer in het Fransch behandeld door ANTOINE MARECHAL³⁾ en in de 18de eeuw nog eens in het Nederlandsch⁴⁾. Die drie treurspelen staan echter met RODENBURG's drama evenmin in verband als SHAKESPEARE's *Measure for measure* (1604).

Het schijnt, dat RODENBURG zich de gunst van den Prins Kardinaal wist te verwerven; al spoedig na zijne komst te Brussel kreeg hij van dezen een fraai paard ten geschenke, dat hij den Hertog van Holstein aanbood⁵⁾. Van zijne bemoeiingen te Brussel vernemen wij één en ander uit zijne brieven aan den Hertog, die in het Hollandsch zijn geschreven. In de eerste plaats hield de „Conseiller et legat ordinaire du Serenissime Ducq de Holstein”, zooals zijn titel was⁶⁾, den vorst op de hoogte van het politieke nieuws. Verder trad hij op voor de handel van Frederikstad. Maar ook met het Deensche hof stond hij nog steeds in betrekking⁷⁾. Zijne bezigheden verhinderden hem echter niet weer voor het tooneel te schrijven; kort na zijne komst te Brussel schreef hij toch weer drie drama's.

1) In PONTI HEUTERI *Opera historica omnia*, 1651, vindt men het op blz. 130—132.

2) Zie in de uitgave van 1636, blz. 503 en 504.

3) *Le jugement équitable de Charles le Hardy, dernier Duc de Bourgogne, Tragédie dédiée à M. le Comte de Ranzau. Paris* 1646.

4) *De gestrafte boosheydt door Carel de Stoute, Hertog van Bourgognien, Grave van Vlaenderen, Hollandt, Zeelandt, etc. Rechtveerdig gepleegt aen synen Gouverneur van Zeelandt, Trevr-spel. Tot Gendt, By Cornelis Meyer, enz., z. j.*

5) Volgens den brief van VAN DEN HOVE aan den Hertog van 7 Oct. 1630.

6) Zoo onderteevende hij een officieel stuk, in het Fransch geschreven, dat aan den Prins Kardinaal werd toegezonden, maar niet gedateerd is. (Archief van Sleeswijk).

7) Op het Deensche Rijksarchief zijn brieven van RODENBURG van 28 Oct. 1630, 16 Mei 1632 en 24 Oct. 1636.

De *Sigismund en Manvella*¹⁾ is in twee deelen verdeeld en opgedragen aan zijn vriend, den chirurgijn STEVEN JACOBSZOOM VENNEKOOL, die ook in het stuk genoemd wordt als de man, die dadelijk gehaald is, nadat aan één der personen eene wond is toegebracht.

In een gezelschap van jongelieden, dames en heeren, die allerlei spelletjes doen, ontstaat twist. Sigismund vat nl. de hand van Manuella; Constantijn wil hem dat beletten en trekt zijn ponjaard; Sigismund doet hetzelfde en stoot naar hem, maar Manuella werpt zich tusschen beiden en wordt door Sigismund in de zijde getroffen. De jonge man is radeloos, dat hij zijne geliefde gevaarlijk heeft gekwetst; hij verkleedt zich als dokter en weet tot haar door te dringen. Als de ouders van het meisje zich verwijderd hebben, maakt hij zich bekend en verklaart Manuella zijne liefde. Telkens komt hij in zijne vermomming terug en het meisje geneest spoedig. De andere minnaar, Constantijn, aan wien Manuella door hare ouders is toegezegd, omdat hij heel rijk is, daagt Sigismund uit, maar wordt door dezen ontwapend en weggejaagd. Hij komt dronken en bluffende bij de ouders van Manuella, die hem de deur uitzetten. Sigismund legt nu ook voor hen zijne vermomming af en wordt als schoonzoon aangenomen.

Ook de andere jongelieden hebben hunne liefdesgeschiedenis. Iustiniaen is verliefd op Simonia, maar zijne ouders zijn tegen het huwelijk, omdat het meisje arm is. Aan Philomela wordt het hof gemaakt door Arter, maar zij is verliefd op zijn vriend en vertrouweling Terens, die haar voor Arter tracht te winnen. Philomela's vriendin, Sophia, is doodelijk van Terens, maar heeft haar beloofd een goed woord voor haar bij dezen te doen. Philomela verkleedt zich als man, om een gesprek van Sophia en Arter te kunnen beluisteren, want, nu Terens niets van haar weten wil, voelt zij liefde voor Arter en is bang, dat deze bij Sophia troost zal zoeken. Alles komt ten slotte in orde.

In het stuk treedt verder Cupido op als marskramer en Geld, „in een langen roc vol munt geschildert”. Het drama is terstond te Amsterdam opgevoerd²⁾, maar eerst drie jaren, nadat het voltooid was, gedrukt. De bron van het stuk is niet bekend.

¹⁾ De titel is: *Theod. Rodenborghs Sigismund En Manvella Bly-Eynde-Spel. Op de Reghel: Deughde veel vermach.* (Vignet) *t'Amsterdam, Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeckvercooper, enz., Anno 1635.*

Theod. Rodenborghs Sigismund En Manvella Bly-eynde-Spel. Tweede Deel. Op de Reghel: Deughde veel vermach. (Vignet) *t'Amsterdam, Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeckvercooper, enz., Anno 1636.*

De opdracht is gedateerd: Op 't Slot van Nassau buyten Bruysel den 13. Iunij 1632.

²⁾ In de opdracht der *Aurelia*, die 31 Oct. 1632 werd geschreven, zegt RODENBURG: „Dies myn yver te meer aengepordt is, om myn geringe gedichten de weesen, en behoefte ouden toe te schicken, en te meer ten aensien dat ick verstae mijn laetste *Manvella en Sigismund* soo zeer gesticht hebben, als vorderlyck geweest.” (Zie UNGER in het *Brederoo-album*, blz. 97).

Dat is evenmin het geval met de *Avrelia*¹⁾, die in 1632 werd geschreven en slechts in handschrift bestaat. Het drama, dat niet in bedrijven is afgedeeld, heeft dezen inhoud. Terwijl koning Arganthomus met zijne gemalin Terentia, zijne dochter Aurelia en een groot gevolg op de valkenjacht is, krijgen twee heeren, die beide het hof maken aan de prinses, prins Charisius en hertog Aristarchus, twist en heeft er eene uitdaging plaats. Aurelia, die er van hoort, wil als middelaarster optreden, maar het gevecht heeft reeds plaats gehad — men ziet het in eene vertooning — en beiden zijn zeer ernstig gewond. De ouders der prinses, die zeer getroffen zijn door het bericht van het duel, trachten uit te vorschen, of Aurelia er ook aanleiding toe heeft gegeven en of zij één der beide vorsten bemint. Het blijkt echter, dat de prinses geen van beiden harer waardig keurt en bij de keuze van een echtgenoot op andere dingen zal letten dan op hooge geboorte, wat hare ouders in toorn doet ontsteken.

Nadat prins Charisius, die aan de beterhand is, „leggende op een Ledekant” ellenlange bespiegelingen heeft gehouden over Alexander, Cyrus, Caesar en over al de zeven wijzen van Griekenland op de rij af, waarvoor hij aanleiding vond in eene vertooning van „Vier Tomben, d'eerste van Salomon, de tweede van Alexander, de derde van Cresus, en de vierde van Helena, afbeeldende Wijsheijt, wereldse Maght, Ryckdom en Schoonheijt”, treedt de koning op, ziedend van toorn, dat zijne dochter nog steeds liefde koestert voor baron Theophelos, dien hij een jaar geleden van het hof heeft verbannen. Hij zal nooit toestaan, dat Aurelia hem huwt en hem daardoor de kroon op het hoofd zet. Wij hooren dan eene verzuchting van Theophelos — „desen diendt ongebaerdte te zijn”, zegt het personenregister — en zien hem den armen herder Lentellus, die vroolijk en welgemoed zijne negen kinderen met moeite groot brengt, helpen bij het dragen van een bundel hout.

Ook hertog Aristarchus herstelt van zijne wonde en houdt „half leggende in een seer prachtige stoel” bij eene tafel met boeken en een doodshoofd eene lange alleenspraak. Ook hem komt eene vertooning te hulp, „waer de tijt gestelt is voorde doot, en aen hem ghereext de Paus, Cardinalen en Koningen”. De gedachten van den hertog verwijlen dus bij de bijbelsche geschiedenis, wat echter niet verhindert, dat hij flauw valt, als Aurelia naar zijn welstand laat vragen.

Intusschen keert Theophelos uit de ballingschap terug; hij heeft zich als

¹⁾ De titel is: *Rodenborgs Avrelia. Treur-bly-cynde-spel, opde Regel, Die Godt vreest, Windt het meest. Voor de lofwaerde kamer In-Liefd- Bloeyende-Yver. Chi sara Sara. op het Casteel van Nassou buiten Brussel den laesten Octobris 1632.*

Het HS. bevindt zich op de Haarlemsche Stads-Bibliotheek.

vrouw vermomd, laat aan Aurelia een brief overhandigen en wordt door haar op de hartelijkste wijze verwelkomd. Daar de post van barbier juist vacant is aan het hof, zal de baron zich in „slecht Barbiers gewaad” verkleeden en zal Aurelia zorg dragen, dat hij wordt aangesteld.

De arme Lentellus is wanhopig en klaagt zijn nood aan een anderen herder Silvio; zijne dochter is door Pantellus, een herdersknecht, verleid. Als de koning op de jacht is, werpt hij zich voor zijne voeten, om te smeeken, dat hem recht worde gedaan, en Theophelos, nu „in barbiers gewaad met een valschen baert, Middelbaer hoofswijs gekleedt”, stelt hem daartoe in de gelegenheid, als hij den herder heeft herkend. Terwijl de jacht plaats heeft, schrikt Aurelia, die er aan deel neemt, zeer, als zij plotseling drie druppels bloed op haren zakdoek bespeurt; zij voelt zich daarna niet wel en hare ouders laten den dokter komen, in casu Theophelos, die onder den naam Silentio en een valschen baard verborgen aan het hof is. Arganthomus kan het niet verdragen, dat Aurelia geen der beide door hem gekozen pretendenden wil huwen; de kroon mag niet aan den gehaten Theophelos komen; dan moet zijne dochter nog liever sterven. Hij koopt Silentio om en beveelt hem bij het aderlaten Aurelia dood te laten bloeden; de dokter deelt alles natuurlijk aan de patient mede en zegt haar, dat zij moet doen alsof zij sterft, terwijl hij wel een middel weet, om de wonde erg te doen schijnen, zonder dat er eenig gevaar is. De komedie wordt vertoond in tegenwoordigheid van den koning en de koningin. Arganthomus is zeer onrustig; hij is niet zeker van Silentio, die misschien het geheim niet zal bewaren en dus gedood moet worden. Bovendien „verschijnt een ijselijke Duijvel, die hem somwijlen volgt, en somwijlen stil staet”, en later „een Vrou afbeeldende het gemoedt”. Daar roept Theophelos, dat de patiente bezweken is; de koning komt plotseling tot inkeer, begrijpt, welke schandelijke daad hij heeft bedreven, en is wanhopig. Doch het blijkt, dat de prinses nog leeft; met moeite kan men hare woorden verstaan. Zij wenscht prins Charisius en hertog Aristarchus te zien en ook nog voor haar dood Theophelos te spreken. De koning, die zweert, dat hij alles wil doen, wat aan Aurelia aangenaam is, laat de heeren ontbieden; Aristarchus en Charisius worden binnen gedragen en verzoenen zich met elkander. Theophelos komt thans aan het hof, „seer kostelijk gekleet, hebbende bij hem ses dienaers”; Pantellus wordt in de gauwigheid in de gevangenis onthoofd¹⁾ en de koning, die

1) De tooneelaanwijzing luidt aldus: »Vertooning waer Pantellus onthooft werdt, Doch zoude zeer goetd zijn, dat de onthoofding daedelijck geschieden, het hooft van Pantellus af gegooten sijnde en door de Scherp-rechter afgehouden werde, gelijk seer aerdigh geschieden in mijn werck van *Rodemon*. En bij aldien dat het in sodanige voegen geschieden om meerder schrick te geven, soude ick goetd vinden, dat als 't hooft afgehouden sal wesen, dat de Scherp-rechter het hooft opneemt, en vertoont aende aensienders seggende,” enz.

bidt, dat hem vergiffenis worde geschonken voor zijn boos plan, ontvangt een briefje van Silentio, waarin deze mededeelt, dat hij Europa gaat verlaten. Pirot, „een aerdich moorken”, en Pirotta, „een aerdich morinneken”, die allerlei boodschappen aan het hof doen, komen dansende en zingende op; Theophelos en Aurelia trouwen in eene vertooning en worden gekroond in eene vertooning.

Het stuk is opgedragen aan de Regenten van het Weeshuis en van het Oude mannenhuis en moest dienen om door de Academie, die zich juist met de Oude Kamer vereenigd had, te worden opgevoerd ¹⁾.

In *Theod. Rodenborgh Mays Treur-bly-eynde-Spel* ²⁾ wordt aan de schoone Theodora het hof gemaakt door Centilius, Reynhert, Felix en Adriaen. De beide laatste pretendentes deugen niet erg. Adriaen is niet volkomen eerlijk tegenover zijn boezemvriend Reynhert, en Felix heeft eene zeer innige verstandhouding gehad met Emilia en heeft haar daarna laten zitten. Het meisje wordt getroost door Volckaert, wien zij haar ongeluk mededeelt, en die haar serenades brengt en haar huwt. Theodora heeft intusschen na lang wikken en wegen Centilius uit al hare minnaars uitgekozen; hij bezoekt haar des nachts als ratelwacht vermomd. Terwijl Centilius zijne opwachting maakt, planten Reynhert en Adriaen een meiboom voor het huis van Theodora; zij zijn gemaskerd en vergezeld van eenige dienaars en speellieden. Een oogenblik later verschijnt Felix eveneens gemaskerd met zijne dienaars; ook zij planten een meiboom voor het huis van Theodora. Tusschen de beide groepen ontstaat een gevecht, waarin Felix één zijner handen en een oog verliest, eene rechtvaardige straf voor zijne trouweloosheid tegenover Emilia, die bij het slot van het stuk, evenals Theodora, in het huwelijk treedt.

Dat is de verwickeling van het stuk, waarvan de achtergrond gevormd wordt door niet minder dan vijf paren vrijende boeren en boerinnen, die nu en dan zingende en dansende optreden en allerlei apartjes met elkander hebben. Zij verschijnen met tal van attributen van het landbouwbedrijf, met melkimmers, korven, harken, enz. en spreken met elkander in eene vlugge vroolijke maat, terwijl somtijds „Twee Koeckoecken tegen malkander Koeckoecken, en twee Kievitten tegen malkander Kievitten”. Natuurlijk trouwt het heele troepje aan het slot, met veel muziek en dans, met bloemkransen en omhelzingen en met eene vertooning van Ceres en Flora.

Zooals uit de opdracht blijkt, schreef RODENBURG zijn stuk op verzoek van

¹⁾ Zie de opdracht in het *Brederoo-album*, blz. 97.

²⁾ *Op de Reghel: In Liefd' Bloeyende Yver. Ghespeelt op de Amsterdamsche Camer, den 11. Junij 1634.* (Vignet) *t' Amsterdam, Voor Dirck Cornelisz Houthaeck, Boeckvercooper, enz., Anno 1634.*

De opdracht aan Sr. IOHAN BETS RODENBURG, den broeder des dichters, is gedateerd: Op 't Casteel van Nassauw buyten Brusel. 1633.

de Kamer „In Liefde Bloeyende”, „teghens de May-Maendt”. Hij heeft getracht de liefde in eenige harer schakeeringen te schetsen.

Gedurende RODENBURG's afwezigheid vergat men de drama's, die hij vroeger schreef, niet. Dat blijkt uit de nieuwe uitgaven, die zij beleefden. Het *Batavische Vryagie-Spel* (1616) werd in 1622¹⁾ en in 1634²⁾ herdrukt. *Hertoginne Celia en Grave Prospero* (1617) zag in 1629³⁾, de *Casandra* (1617) in 1632⁴⁾, 1634⁵⁾ en 1642⁶⁾, *Ialoerse Studenten* (1617) in 1644⁷⁾ en *Trouwen Batavier* (1617) in 1635⁸⁾ op nieuw het licht. 't *Quaedt syn Meester loondt* (1618) werd weer uitgegeven in 1631⁹⁾, het *Wraeck-gierigers Treurspel* (1618) in 1634¹⁰⁾ en *Rodomont en Isabella* (1618) in 1633¹¹⁾. De stukken werden dus nog steeds opgevoerd; o. a. werd op 24 Aug. 1631 't *Quaedt syn Meester loondt* en in Dec. 1634 het *Wraeck-gierigers Treurspel* op de Oude Kamer ten tooneele gebracht¹²⁾, terwijl den 16den Sept. 1638 het *Batavische Vryagie-Spel* en den 30sten Nov. 1643 de *Rodomont en Isabella* op den Amsterdamschen Schouwburg gespeeld is¹³⁾.

Wij keeren thans tot RODENBURG's verdere lotgevallen en tot zijne politieke bemoeiingen terug. In 1632 woonde hij, volgens zijn zeggen, op het slot van Nassau bij Brussel¹⁴⁾, waar wij hem nog in 1638 aantreffen¹⁵⁾. Het is moeilijk na te gaan, welk huis met die pompeuse aanwijzing bedoeld wordt, daar het toch zeker wel niet het Hôtel d'Orange of de Nassau zal zijn, dat, in 1346 gebouwd, in het begin der 16de eeuw door ENGELBERT VAN NASSAU werd uitgebreid, in den 80-jarigen oorlog als bezitting van WILLEM DEN ZWIJGER verbeurd werd verklaard en, na een poos lang het eigendom van den Hertog van Lotharingen te zijn geweest, in onze eeuw tot museum werd ingericht¹⁶⁾. In elk geval was het slot

1) Tot Leyden, Voor Daniel Roels, Boeckvercooper, enz., Anno 1622.

2) t'Amsterdam, Voor Gerrit Jansz., Boeckvercooper, enz., Anno 1634.

3) t'Amstelredam. Voor Iosephus van der Nave, Boeckvercooper, enz., Anno 1629.

4) Tot Rotterdam, Gedrukt voor Philips Jacobsz, Anno 1632.

5) t'Amstelredam, Gedrukt voor Abraham de Wees, Boeckvercooper, enz., Anno 1634.

6) Den vierden druck oversien en verbeteret. (Vignet) t'Amsterdam, Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn, Voor Dirck Cornelisz Houthaeck, Boeckvercooper, enz., Anno 1642.

7) t'Amsterdam, Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeckvercooper, enz., Anno 1644.

8) t'Amstelredam, Gedrukt by Joost Broersz. Boeckdrucker, enz., Anno 1635.

9) De tweede-mael ghedruckt ende gespeelt op d'Oude Camer In Liefde Bloeyende, den 24. Augusti, Anno 1631. (Vignet.) t'Amstelredam. Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeckvercooper, enz., 1631.

10) Gespeelt op de Amsterdamsche Camer, in December, Anno 1634. (Vignet.) t'Amsterdam, Voor Evert Cloppenburg, Boeck-vercooper, enz., Anno 1634.

11) t'Amsterdam. Voor Jan Evertsz. Cloppenburg, enz., Anno 1633.

12) Zie de titels der uitgaven van die jaren.

13) Vgl. C. N. WYBRANDS, *Het Amsterdamsche Tooneel*, blz. 256, 258.

14) Zie de opdracht van Sigismund en Manvella.

15) Zie de opdracht van Vrou Jacoba.

16) Vgl. LOUIS HIJMAN, *Bruxelles à travers les ages*. Bruxelles, z. j., I, blz. 282, vlgg.

van Nassau onzen diplomaat niet groot of niet deftig genoeg. In 1639 stelde hij bij den Keurvorst van Saksen pogingen in het werk, dat hem „genadelyck soude mogen vergundt werden de bewooning van het kleene quartier des Furstlycke huysen hier tot Bruysel, het welck tegenwoordich... ledich staet”¹⁾. Van zijn kant had hij den Keurvorst aangeboden hem te helpen in een proces tegen den Hertog van Neuburg. De Keurvorst schijnt echter, hoewel de Hertog van Holstein een goed woord voor RODENBURG deed²⁾, geene ooren voor dat voorstel te hebben gehad, want in Febr. 1640 wilde RODENBURG te Brugge gaan wonen³⁾.

Zijn jaarlijksch inkomen als vertegenwoordiger van den Hertog te Brussel bedroeg 300 rijksdaalders⁴⁾, die echter niet zeer geregeld betaald werden; hij klaagt eens, dat hij in drie jaren geen tractement heeft ontvangen⁵⁾. RODENBURG schijnt bij den Hertog nog al in de gunst te hebben gestaan; in 1639 ontving hij van hem ten geschenke „twee Conterfeiten van E. F. G. en van myn Genadige Vrouw, die ick zeer wel geschildert bevinde, en een seer groot ornament voor myn huys is⁶⁾”; in 1640 werden hem twee paarden beloofd⁷⁾.

Over RODENBURG's politieke werkzaamheid als gezant van den Hertog zal ik kort zijn. Uit zijne brieven — en hij schreef er vele⁸⁾ met fraaie hand en sierlijke krullen — blijkt, dat hij zijn lasthebber op de hoogte moest houden van al het politieke nieuws en, daar RODENBURG zeer vele relaties had en veel had gereisd, was hij daartoe zeer goed in staat. Verder moest hij vooral zien te bewerken, dat de Spaansche commissaris te Frederikstad, QUIRIJN JANSSENIUS, die zich aan velerlei ongeoorloofde handelingen schuldig maakte, werd teruggeroepen. Het duurde jaren, voordat dat doel bereikt werd. In den zomer van 1638 werd JANSSENIUS naar Brussel geroepen⁹⁾ en den 13den Febr. 1640¹⁰⁾ beloofde de Prins Kardinaal den Hertog, dat hij den gehaten ambtenaar niet zou terugzenden en zou toestaan, dat in het vervolg niet JANSSENIUS, maar RODENBURG zorg droeg voor de paspoorten der bewoners van Frederikstad, die handel dreven op de Spaansche Nederlanden. Het was zeker eene groote voldoening

1) Brief van R. van 23 Febr. 1639 aan den Hertog van Holstein.

2) Brief van 12 April aan denzelfden.

3) Brief van 17 Febr. op het Archief van Bremen. Zie beneden.

4) Brief van 24 Nov. 1638 en van 31 Jan. 1640.

5) Brief van 18 Juli 1628.

6) Brief van 29 Oct. 1639.

7) Brief van 31 Jan. 1640.

8) De laatste brief van den Hertog, dien ik in handen kreeg, heeft het cijfer 310.

9) Brief van 25 Juni 1638.

10) Brief van 13 Febr. 1640 van den Prins Kardinaal aan den Hertog, op het Rijksarchief te Brussel. Nadat de Heer Ch. PIOT, Rijksarchivaris van België, zoo vriendelijk was geweest mij mee te deelen, in welke stukken van het Archief iets over RODENBURG was te vinden, heeft Dr. H. J. EIJMAEL met de grootste welwillendheid die stukken te Brussel voor mij nagezien en geëxcerpeerd.

voor onzen diplomaat, dat hij eindelijk slaagde, vooral daar de politiek van het hof te Brussel, evenals te Madrid, voornamelijk werkte met complimenten en met uitstellen. Hij schrijft dan ook eens met eenige dichterlijke vrijheid¹⁾: „My gedenckt ten tyde als ick ageerden in qualiteyt van publick Minister by Coninginne ELISABETH in Engelandt, PHILIPPUS den 3en in Spangien, LUYS den 13en in Vranckryc, CHRISTIAEN de 4en in Denemarcken, en by de Siegnorie van Venetien, als absolute Souverainen, veel meer te wege bracht in een maent als men hier effectueren kan in een geheel Iaer”. Zelfs ten tijde van ISABELLA was het nog beter.

RODENBURG is zeker tot zijn dood resident gebleven van den Hertog van Holstein²⁾. Maar van het inkomen aan die betrekking verbonden en van de belooning, die hij waarschijnlijk van den Deenschen Koning voor zijne diensten ontving³⁾, kon hij natuurlijk niet leven. Sedert 1634 treedt hij dan ook nog voor de belangen van anderen op, en wel voor die der Hanzesteden⁴⁾. Welken titel hij als zoodanig voerde, weten wij niet. Onder de opdracht van *Vrou Iacoba* (22 Jan. 1638) noemt hij zich „Chevailler, Conseiller et Legat ordinaire du Sr. Duc de Holstein etc.: Resident de l'estat Ansiaticque d'Allemagne, et Agent de la Republicque de Hambourg pres Son Alteze Prince Cardinael Infant d'Espagne a Bruxelles”. Het eerste gedeelte van dien titel was juist; hij komt overeen met verschillende officieele stukken⁵⁾. Maar wat moeten wij denken van het tweede gedeelte, waar RODENBURG in 1641 aan de Hanze schrijft⁶⁾: „ist mein dienstige *Proposition*, ob E. E. H. nicht rahtsam solde mögen finden meine *qualiteiten* zu mehren durch offen bestallung oder *Patente* mit *Titule* von *Residenten der Teutsche Vereinigte Hanse State bey Ihr Durchl: Prince Cardinal Infante von Spangie*. Nicht dasz ich solches *proponire* mit Auchmerck oder *Intention* umb den lobliche Hanse State zu beswahre mit Iarlich *Stipendium*, sold, oder unterhaltung, welches ich nicht begehre noch *pretendire*, deweil ich gar woll *considerire* die gegenwartige zeit, und betrübte Kriegs wesen kein beschwarnusz von *Stipendium* leiden kan. War über ich wünsche ohne *particulir* vorthail, aber durch Liebe und *Sincere affection*, die lobliche Hanse State, wie mein *Patria*, zu mögen dienstlich

1) Brief van 30 Dec. 1639.

2) In een brief van DE MELLO aan den Hertog van Holstein van 10 April 1643 wordt hij resident genoemd. (Sleeswijksch archief).

3) Zie boven.

4) Prof. Dr. P. HASSE, Archivaris van Lübeck, deelde mij mede, dat zich in het Archief aldaar vele stukken van RODENBURG bevinden uit de jaren 1634—1643.

5) In het archief van Sleeswijk.

6) Brief van 11 Jan. 1641 aan de Hanze in het Archief van Bremen. Daar bevinden zich nl. vele duplicaten van stukken uit het Archief van Lübeck. En terwijl ik niet in de gelegenheid was van de Lübecksche akten kennis te nemen, was de Archivaris van Breinen, Dr. VON BIPPEN, zoo vriendelijk mij uit het Bremer Archief alles toe te zenden, wat op RODENBURG betrekking heeft.

und *beneficiabel* sein". Hij stond dus in dienst der Hanze, maar had op den titel van Resident geen recht. En nu RODENBURG's verhouding tot de stad Hamburg! Het is mogelijk, dat hij agent der groote Hanzestad is geweest, maar het is niet te bewijzen¹⁾; laat ons hopen, dat de groote brand, die het Archief grootendeels vernield heeft, de schuld daarvan draagt.

Als agent der Hanzesteden moest hij vooral zorgen, dat de schade, door de Duinkerksche kapers veroorzaakt, werd vergoed. Die schade was dikwijls zeer aanzienlijk — in 1637 vorderde RODENBURG 186,000 rijksdaalders als restitutie voor schepen, die bij den mond van de Elbe en de Weser waren genomen²⁾ — en het was uiterst moeilijk van de regeering te Brussel iets gedaan te krijgen. Want, zooals hij schrijft, de Prins „sodanigen gelimiteerden commissie van Spangien heeft, dat syn doorluchticheyt op geen saecken met autoriteyt resolveert, maer alle saecken, 't zy groot ofte klein, remitteert aen den President ROSE", die zich aan niets stoort, waarover alle „publike ministren, residerende in desen hove, ten hooghsten klagen". Ook houdt RODENBURG de Hanze op de hoogte van het politieke nieuws.

In 1638 werd hem door eenige leden der Staten-Generaal opgedragen, om in Brussel „te ondertasten offer inclinatie by zyn Ma^t. van Spangien soude mogen wesen om te komen in communicatie van accord"³⁾. Nadat door RODENBURG verschillende moeilijkheden uit den weg waren geruimd, kwam den 9den September MICHIEL LE BLON te Brussel, om uit naam der Staten-Generaal te onderhandelen⁴⁾. LE BLON, die in 1587 te Frankfort was geboren, had zich te Amsterdam gevestigd, zich daar grooten roem als plaatsnijder verworven en was er in 1615 gehuwd met GRIETJE MARTENS HOUTMAN⁵⁾. VONDEL heeft hem later zijne *Leeuwendalers* opgedragen. LE BLON heeft de kunst vaarwel gezegd en is diplomaat geworden; in 1638 was hij Resident van den Koning van Zweden aan het Engelsche hof, maar nam blijkbaar, evenals RODENBURG, tevens andere opdrachten aan.

LE BLON logeerde eenige dagen bij RODENBURG⁶⁾, die er niet weinig trotsch op was, dat, sedert men hem verzocht had, „so van deser zyde als van d'ander,

¹⁾ In eene uitvoerige lijst van „Hamburgische oder Hanseatische Diplomaten und Consuln im Auslande" (vgl. *Zeitschrift des Vereines für Hamburgische Geschichte*, III, 1851, blz. 482—534) wordt RODENBURG niet genoemd. Aan den anderen kant komt hij daar evenmin voor als huismeester van het Oestersche Haus te Antwerpen, wat hij toch, volgens andere officieele stukken, zonder twijfel geweest is.

²⁾ Brief van 17 Maart 1637 op het Archief te Bremen.

³⁾ Brief van 13 Aug. 1638 aan den Hertog van Holstein. (Archief van Sleeswijk).

⁴⁾ Brief van 21 Sept. 1638 aan denzelfden.

⁵⁾ Vgl. *Oud-Holland*, IV, blz. 303.

⁶⁾ Brief van 16 Oct. 1638 aan den Hertog.

Oud-Holland, 1895.

om te komen in communicatie van tractaet door onpartydige intercessie, ick my daer sincerelyck in heb gequeten en zeer geluckelyck genegotieert, en daer in continueren zal. Want zedert dat de Resident vande Kroon Sweden in Engelandt hier by my is gheweest met paspoort twelck ick hem gesonden hadde, is myn intermise seer geavanceert geweest, doch alles secretelyck¹⁾. RODENBURG kon echter niet zwijgen, maar vertelde alles, wat hij van de zaak wist, aan den Hertog van Sleeswijk-Holstein²⁾. De onderhandelingen van LE BLON, zijn, in weerwil van RODENBURG's „intermise", op niets uitgelopen.

RODENBURG kende LE BLON al van vroeger, want in Januari 1638 had hij hem een drama opgedragen, dat in hetzelfde jaar werd gedrukt. Het is het laatste drama van onzen dichter, dat wij thans gaan bespreken.

*Theod. Rodenborgh Vrou Iacoba, Erf-Gravinne van Hollandt, etc. Historiael-Treur-bly-blyvende*³⁾, heeft den volgende inhoud. Nadat Jacoba in eene alleenspraak hare levensgeschiedenis heeft medegedeeld, ontvangt zij twee gezanten van hare moeder, die haar een brief en geschenken komen brengen en beveelt dan haren „kamerlingh" de Bie, den burggraaf van Montfoort geld te leen te vragen, om de gezanten te kunnen beloonen. Maar Jan van Montfoort weigert en de Bie geeft aan de bedroefde gravin den raad zich tot Frank van Borselen te wenden. Jacoba wil daar eerst niet van weten, maar als de Bie aandringt, geeft zij toe, en spoedig brengt de getrouwe dienaar het bericht, dat van Borselen niet alleen de som heeft geleend, maar haar tevens in elk opzicht zijne diensten heeft aangeboden. Nadat de gezanten met een gouden keten zijn vereerd en afscheid hebben genomen, bedankt Jacoba Borselen voor zijne mildheid en zegt, dat zij hem eens hoopt te beloonen, al heeft zij ook niets anders aan te bieden dan zich zelve; zij zal hem niets weigeren. Frank geraakt door die woorden geheel in verwarring.

In het 2de bedrijf laat Frank, die Jacoba ten zynent verwacht, de zaal van zijn kasteel versieren „met willigen, en tusschen yder will'ghe wert een vergulde D gestelt". Nadat de werklieden en daarna eenige Haagsche burgers, gekomen om de gravin te zien, gesprekken hebben gevoerd, treden Jacoba en Frank op; zij vraagt hem, wat de vreemde versiering beteekent, en hij antwoordt: „Dyn will'ge dienaar", om haar dan zijne liefde te verklaren. Jacoba is in tweestrijd; zij bemint Frank, maar herinnert zich hare hooge waardigheid en vreest haren

1) Brief van 24 Nov. 1638 aan denzelfden.

2) De plaatsen uit RODENBURG's brieven, waar hij over die onderhandelingen spreekt, zijn door mij uitgegeven in *Nyhoff's Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 3de Reeks, dl. VIII, 1894, blz. 421—424.

3) (Gravure) *'t Amsterdam, Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeck-verkooper, enz., Anno 1638.*

De opdracht aan MICHAEL LE BLON is gedateerd: „Op 't Slot Nassau buyten Bruysel den 22. January 1638."

oom, Philips. Zij neemt echter later Frank's liefde aan en wordt — in eene vertooning — heimelijk met hem getrouwd.

3de bedrijf. Het huwelijk van Jacoba is bekend geworden; niet alleen spreken Haagsche burgers er druk over, maar ook Philips de Goede heeft er van gehoord en beraadslaagt, wat hem te doen staat. Hij verschijnt aan het hof van Jacoba met een groot gevolg en verwijt haar toornig het breken van het verdrag en hare lichtzinnigheid; Jacoba geeft hem zijne verwijten met woeker terug. Spoedig hoort zij, dat Borselen gevangen is genomen; zij is bedroefd, maar tevens verontwaardigd, dat de hertog zich aan zulk eene machtsoverschrijding schuldig heeft gemaakt. Zij zal haren echtgenoot getrouw blijven en zich tegen Philips verzetten. Nadat Frank in de gevangenis gemijmerd heeft over de wisselvalligheid van het lot, geeft de hertog aan zijne raadsheeren het voornemen te kennen Borselen het leven te benemen, en hoewel men hem op het onrechtvaardige van zulk eene daad wijst, geeft hij last den „Casteleyn" het voltrekken van het vonnis op te dragen. Spoedig wordt dit in den Haag bekend en burgers en vrouwen zijn verontwaardigd over die handelwijze. De Casteleyn deelt Frank mede, dat hij moet sterven, maar laat zich overreden een tweede bevel af te wachten; hij gaat naar den hertog, die diep bedroefd is, dat hij zulk eene onrechtvaardige daad heeft bedreven, en verblijdt hem met het bericht, dat het bevel niet ten uitvoer is gebracht.

4de bedrijf. Jacoba heeft besloten liever afstand te doen van hare landen dan van haren echtgenoot; Frank zal dus in vrijheid worden gesteld. De burgers zijn woedend over den dwang van Philips en een afgezant van Delft komt namens die stad hulp bieden, als Jacoba zich wil verzetten; zij verzoekt echter den vrede te bewaren. Dan keert Frank terug en omhelst zijne vrouw; de graaf van Meurs komt hem namens den hertog het graafschap Oostervant en het Gulden Vlies aanbieden; de „Gemeente" zweert in eene vertooning Jacoba af en belooft trouw aan Philips; het huwelijk heeft in het openbaar plaats en de hertog wenscht het paar geluk.

Tusschen dat alles door loopt eene andere verwikkeling. Theantomo, een hoveling, is verliefd op Silla, eene hofdame van Jacoba, die niet ongevoelig is voor zijne liefde, maar er toch ernstig over denkt in een klooster te gaan. De vertrouwde der beide gelieven is een kluizenaar, in wiens kleederen Theantomo zich nu en dan eens vermomt. Silla stelt ten slotte een echtgenoot boven het klooster.

RODENBURG heeft zijn drama ontleend aan *D'oude Chronijcke ende Historien van Holland (met West-Vriesland) van Zeeland ende van Vtrecht* (1620) van W. VAN GOUTHOEVEN. In *Vrou Iacoba* vinden wij toch enkele bijzonderheden, die slechts bij GOUTHOEVEN staan opgeteekend, terwijl de gebeurtenissen in het

drama en in de kroniek geheel overeenstemmen. Ook de kroniek maakt nl. melding van het verschijnen der gezanten aan het hof van Jacoba en van de verlegenheid der gravin, die eerst aan Johan van Montfoort geld te leen vraagt en daarna, op raad van de Bie, aan Borselen. Uit eene ongedrukte kroniek der Hertogen van Savoye van LAMBERT VAN DER BURGH nam GOUTHOEVEN enkele dingen over, die nergens anders vermeld worden en die men in RODENBURG's drama terug vindt. O.a. zegt Jacoba, als zij Borselen bedankt:

„Verschuldigen ick wilt na tijdsgelegentheyden,
Maer nu mist my de macht: gelijck ick voren seyden,
Doch macht heb ick mijn selfs, en ghy my oorsaeck geeft
t'Aenbieden u mijn selfs.”

In de kroniek leest men ¹⁾, dat Jacoba tot hem zeide: „Ende dewijle dan, O Heer Vranck! mijn gelegentheyd niet en is, ende my de middelen ontbreken uwe weldaden te vergelden, so offere ick my selven aen u gantsch ende gheheelijck oppe.”

Ook van de versiering door middel van wilgentakken met tusschengevoegde D's en de verklaring daarvan wordt slechts door GOUTHOEVEN melding gemaakt.

Reeds den 23sten Maart 1638, dus twee maanden na het schrijven der voorrede, werd het drama op den Amsterdamschen Schouwburg gespeeld ²⁾.

Door de *Vrou Iacoba* schijnt RODENBURG met IAN HARMENSZ KRUL in aanraking te zijn gekomen, die een lofdicht op het drama schreef met den titel: *Vaersen aen den Ridder T. Rodenburgh, Op zijn Spel van Vrou Iacoba: Verthoont in Schouburgh* ³⁾. RODENBURG beantwoordde die beleefdheid door een gedicht met het opschrift: *Rodenborgh aen zijn Gilde-broeder J. Krul* ⁴⁾, waarin hij o.a. zegt:

„want ik wel eer de tijde sagh,
Dat wt mijn penne drongh een vaersken yder dagh.”

De ander antwoordde weer met een lang vers: *Krul aen zijn Battaefsche Apollo T. Rodenburgh* ⁵⁾, en schreef ook een *Sonnet op het conterfeytsel van T. Rodenburgh* ⁶⁾. Waarschijnlijk hebben de beide dichters elkander niet persoonlijk gekend. Toen KRUL optrad, woonde RODENBURG niet meer te Amsterdam en na 1631 heeft hij zeker ons land niet meer bezocht.

1) Vgl. in de uitgave van 1636 blz. 457a.

2) Vgl. WYBRANDS, t. a. p., blz. 256.

3) Zie *Wegh-wyser ter Deughden. Tweede deel*, blz. 107.

De *Wegh-wyser* is met afzonderlijke pagineering gedrukt achter *Ian Harmensz Kruls Minne-spiegel ter deughden. t' Amsterdam, Voor Cornelis Danckerts van Zeevenhoven*, enz., 1639.

4) T. a. p., blz. 108—111. Het vers is van 23 Oct. 1638.

5) T. a. p., blz. 111—114.

6) T. a. p., blz. 114.

Behalve de *Vrou Iacoba* schreef RODENBURG in 1638 nog drie gedichten, die het volgende jaar in één bundeltje het licht zagen en opgedragen werden aan MARGRETA HOUTMANS LE BLON, de vrouw van MICHIEL. Daar die opdracht gedateerd is van den 15den Sept., dus ten tijde, dat LE BLON bij RODENBURG logeerde, mogen wij aannemen, dat zij moest dienen om den vriendschapsband tusschen beide mannen te versterken. De bundel bevat: *T. Rodenburghs I. Gheboorte Christi. II. Ecce homo. Ziet den mensch. III. Aendachticheyt op's doots ghedachtens*¹⁾, en is versierd met eenige fraaie etsen en met een portret van den dichter, het eenige dat van hem bekend is. Het voorkomen van RODENBURG op dat portret is niet gunstig, zijne houding bovendien verwaand. Men bedenke echter, „dat het portret in België gemaakt is naar de voorbeelden van de Iconographie naar VAN DIJCK, waarin de portretten allen iets theatraals en poseerends hebben”²⁾.

In 1638 wilde RODENBURG weer verhuizen en wel naar Brugge, waar hij het Oestersche Haus wenschte te betrekken³⁾. Het was een groot gebouw, door de Hanze gesticht, waar de Duitsche kooplieden hunne waren konden opslaan en zelf konden logeeren; in den laatsten tijd werd het daarvoor echter niet meer gebruikt, maar was zeer vervallen. RODENBURG's verzoek aan de Hanze gaf aanleiding tot allerlei moeilijkheden. Kortom tijd geleden was de huismeester van het Oestersche Haus gestorven en had de stad Keulen een opvolger benoemd⁴⁾. De Hanze nam daarmede geen genoegen en droeg RODENBURG op het huis te gaan inspecteeren⁵⁾. In Febr. 1640 drong deze er binnen, terwijl de bewoner afwezig was, en bood de Hanze aan, wanneer men hem er liet wonen, het huis op zijne kosten geheel te herstellen⁶⁾. Maar Keulen hield vol en de huismeester wilde niet wijken; er ontstond een proces en den 10den Nov. 1640 nam RODENBURG het huis in bezit en werd door de stedelijke regeering van Brugge verwelkomd⁷⁾. Tevens maakte hij zich voor de Hanze meester van een stuk grond in de buurt van het Oestersche Haus, dat hij door soldaten moest laten bewaken, om te verhinderen, dat de boomen, die hij er geplant had, werden weggenomen door een Bruggenaar, die beweerde, dat de grond hem toekwam. En hij zond een concept over voor een schrijven van de Hanze aan de stadsregeering van Brugge, waarin

1) *Amsterdam, Ghedruckt bij Nicolaes van Ravesteyn. Anno 1639.*

2) Aldus schreef mij de Heer D. C. MEIJER Jr. te Amsterdam, de bekende autoriteit op dit gebied.

3) Volgens een brief van Burgemeesters en Raad van Lübeck aan den Raad van Brugge van 30 Jan. 1639. (Bremer Archief).

4) Stuk van 4 Nov. 1638, van RODENBURG's hand. (Bremer Archief).

5) Brief van Burgemeesters en Raad van Lübeck aan R. van 30 Jan. 1639. (Bremer Archief).

6) Brief van R. aan de Hanze van 17 Febr. 1640. (Bremer Archief).

7) Brief van R. aan de Hanze van 11 Jan. 1641. (Bremer Archief).

hij met beminnelijke naieveteit zich zelf noemt: „Herrn RODENBURG, ein adellich und fromer Herr" ¹⁾).

Onze dichter liet het huis herstellen en bleef te Brugge wonen ²⁾. Zijn verblijf in die stad was echter van korten duur. In Antwerpen bestond ook een Oestersches Haus ³⁾, dat van 1564 tot 1568 was gebouwd voor de som van 140.000 gulden. Het huis bevatte twee groote zalen en 150 kamers, 26 kelders en 24 pakhuizen. Toen de Duitsche kooplui langzamerhand de herbergen boven hunne eigene stichting verkozen, of omdat het gemeenschappelijke, bijna kloosterachtige leven, dat men er moest leiden, hun tegenstond, of om andere reden, geraakte het huis in verval, ook al omdat de Aartshertogen het dikwijls geheel wederrechtelijk gebruikten om er troepen in te leggen.

In Jan. 1641 kreeg RODENBURG de opdracht van de Hanze zorg te dragen voor het restaureeren van het Oestersche Haus te Antwerpen; het gebouw moest in denzelfden toestand worden gebracht, waarin het zich in 1621 bevond, en daartoe waren 2300 gulden noodig ⁴⁾. Hij vertrok terstond naar Antwerpen, terwijl hij in Brugge zijn „alte diener PIETER PIETERSZ LAM neben zwey andere von(s)eine Domestiquen" achterliet, om te zorgen voor de reparatie van het huis te Brugge ⁵⁾. In Antwerpen aangekomen, werd hij benoemd tot huismeester van het Oestersche Haus in die stad ⁶⁾, maar bleef tevens Agent van de Hanzesteden. Dat blijkt hieruit, dat de Hanze in Febr. 1643 voorstelde RODENBURG naar Londen te zenden, om te onderhandelen over het Stahlhof ⁷⁾; of hij toen Engeland nog eens bezocht heeft, is onbekend. Dat hij steeds in dienst bleef van den Hertog van Holstein zagen wij boven.

Wat eigenlijk het werk was van den huismeester van het Oestersche Haus te Antwerpen, is mij niet bekend; wel, dat onze dichter in zijn arbeid werd bijgestaan door één zijner neven, die van zijne jeugd af bij hem was geweest en nu den mannelijken leeftijd had bereikt ⁸⁾. RODENBURG zorgde voor het herstellen

1) T. a. p.

2) Brief van RODENBURG aan de Hanze van 18 Jan. 1641. (Bremer Archief).

3) Vgl. LEONHARD ENNEN, *Zur Geschichte der Hansischen Häuser zu Brügge und Antwerpen in Hansische Geschichtsblätter. Herausgegeben vom Verein für Hansische Geschichte. 3ter Jahrgang, 1874, blz. 56—74.*

Eene afbeelding van het huis vindt men achter dl. III van GEORG SARTORIUS, *Geschichte des Hanseatischen Bundes. Göttingen, 1808.*

Het huis is in 1863 voor 1 millioen francs door de Belgische regeering aangekocht en in den nacht van 9 op 10 Dec. 1893 verbrand.

4) Zie ENNEN, t. a. p., blz. 62.

5) Vgl. den brief van 11 Jan. 1641. (Zie boven).

6) Prof. Dr. P. HASSE, Archivaris van Lübeck, deelde mij mede, dat de rekeningen van RODENBURG als huismeester te Antwerpen beginnen met het jaar 1641.

7) Mededeeling van Dr. HAGEDORN, Archivaris van Hamburg.

8) Brief van CORNELIS VON BESELAER, den 30sten October 1644 uit Hamburg geschreven aan Burge-meesters en Raad van Lübeck. Een afschrift van dien brief is in het Bremer Archief; Dr. VON BIPPEN was zoo vriendelijk mij er copie van te verschaffen.

van het huis te Antwerpen met de uiterste zorg ¹⁾. Maar hij heeft zijne betrekking niet lang bekleed, want hij stierf in October 1644; den 24sten van die maand gaf zijne weduwe kennis van zijn overlijden aan de Hanze ²⁾. Zij voegde er het verzoek aan toe, om, geholpen door haren neef, de betrekking van haren echtgenoot te mogen waarnemen. Burgemeesters en Raad van Lübeck stelden voor haar, wegens de groote verdiensten van haren man, eene woning aan te bieden ³⁾, en zij schijnt tot 1646 te Antwerpen in het Oestersche Haus te zijn gebleven ⁴⁾. De eenige zoon van RODENBURG, JAN BETHSZ., heeft in Italië gewoond; hij is te Villa Franca getrouwd met FRANCISCA CATHARINA GIACOMO. Uit dat huwelijk werden acht kinderen geboren ⁵⁾.

Na RODENBURG's dood zijn een paar zijner drama's nog eens uitgegeven; de *Celia en Prospero* werd in 1645 twee malen herdrukt ⁶⁾ en zag in 1666 nog eens het licht ⁷⁾; de *Casandra* beleefde in 1646 ⁸⁾ en in 1663 een herdruk ⁹⁾. Ook zijn enkele stukken nog een poos op het tooneel gebleven. *Ialoerse Studenten* werd 8 Dec. 1644 in den Amsterdamschen Schouwburg gespeeld ¹⁰⁾, *'t Quaedt syn Meester loondt* den 30sten Maart 1645 ¹¹⁾ en het *Wraeck-gierigers Treurspel* op 15 Sept. 1650 ¹²⁾. *Celia en Prospero* werd op 14, 17, 21 October en 12 December 1658 en 29 Mei 1659 nog opgevoerd ¹³⁾, *Casandra* op 18 November 1658 en 15

1) BESELAER schrijft (t. a. p.), dat R. zeer veel gedaan heeft voor de „hervorbringung dieses fast vernichteten hauses, welches dan mir nicht weinich bekannt durch dem ich zu underschietlichen mahlen alda gewesen, da ich dan vor etzlichen Jahren gefunden, dasz dieses hausz durch die unmenschlich faul darauff residirende Spanische Soldaten, dermassen verfallen und vernichtiget, das ich vor den übelen geruch damahls dasselbe nicht habe be- sehn mugen, welches ich dan in meinen jüngsten dasein, nemblich im Abgang verwichenen 1643 Jahrs in grosser differentz gefunden, nicht allein in Abbringung der faulen Soldaten, sondern auch in fleissiges säubern und unterhalten, unter nötigen Bau zu grosser Ehr und Reputation der sämtlichen hrn. hensenen.”

2) Zie de Bijlage.

3) Brief van 7 Nov. 1644 aan Burgemeesters en Raad van Bremen. (Bremer Archief).

4) De rekeningen van het huis uit de jaren 1641 tot 1646 — zij zijn op het Lübecksche Archief aanwezig — dragen RODENBURG's naam.

Mededeeling van Dr. P. HASSE, Archivaris van Lübeck.

5) Zie MEIJER in *De Nederlandsche Spectator*, 1885, blz. 103.

6) *'t Amsterdam, Ghedruckt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeckverkooper, enz., Anno 1645.*

't Amsterdam, voor Adriaen Micker, Boeckvercooper, enz., 1645.

7) *'t Amsterdam, By Jacob Lescaille, Boeckverkooper, enz., 1666.*

8) *Den vijfdē druck. (Vignet) 't Amsteldam, Ghedruckt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Dirck Cornelisz Hout-haeck, Boeckverkooper, enz., 1646.*

9) *Den jongsten Druck, op nieuws oversien, van vele misslagen verbeterd, en gestelt gelijk het op d' Amsterdamsche Schouwburg vertoont word. (Vignet). 't Amsterdam, By Jacob Lescaille, Boeckverkooper, enz., 1663.*

10) Vgl. WYBRANDS, t. a. p., blz. 258.

11) T. a. p.

12) T. a. p., blz. 259.

13) Vgl. *Het Nederlandsche Tooneel — Kroniek en Critiek — Orgaan van het Nederlandsch Tooneelverbond. 2de jaargang, 1873, blz. 273, 274, 285, 316.*

April 1659 ¹⁾. LAMBERT BIDLOO vertelt in zijn *Panpoeticon Batavum* (1720) ²⁾, dat hij in zijne „jeugd met algemene behagen (heeft) zien verthoonen *Celia en Prospero*”. Daar hij echter zijn boek eerst op ongeveer 90jarigen leeftijd uitgaf — hij was den 29sten Aug. 1633 te Amsterdam geboren — kan zijne mededeeling op ééne der opvoeringen in 1658 of 1659 betrekking hebben. Dat ook na RODENBURG's dood de kritiek niet zweeg, blijkt uit de volgende woorden in *De Geest van Mattheus Gansneb Tengnagel, In d'andere wêrld by de verstorvene Poëten* ³⁾:

»Maer wie zie ik daer zo eeren,
 Ijder, 't schijnt, draegt voor hem zorg,
 Wil zijn byzijn niet ontbeeren.
 'T is de Ridder RODENBURG,
 Die in vierenveertig uren
 'T spel, als twee paer spellen, maakt',
 'T welk ook wis geen eeuw zal duren,
 Om dat het geen sant-aâr raakt,

En gebout is, zonder palen,
 Dies het werk niet kan bestaen,
 Vlug van geest, en rijk van talen,
 Arm van rijmen wel ghedaen.
 Even op alzulck een wijze
 Maekt' hy ook zijn Isabel
 Tegen KOSTERS, waert om prijzen,
 Die om wel schreef, niet om snel.

Nu om 't oordeel kort te vellen.
 Lust het iemant dat ik 't vel,
 Al zijn zesentwintig spellen
 Zijn niet waardig eene spel.”

Wanneer men de deelen van RODENBURG's tooneelstukken meetelt, b.v. de drie deelen der *Melibeä* als 3 drama's, krijgt men het getal 26; de schrijver van *De(n) Geest* was dus goed op de hoogte. Telt men de deelen, die bij elkander behooren, als een, dan bedraagt het aantal stukken 17. Vier daarvan zijn, zooals gebleken is, naar het Spaansch bewerkt, één naar het Italiaansch en één naar het Engelsch. Voor 6 der overigen heeft RODENBURG gebruik gemaakt van eene kroniek (2), van nouvelles (2), van ARIOSTO's gedicht en van een volksboek. Van 5 drama's is de bron nog niet aangewezen; een paar er van zijn misschien ook naar Spaansche tooneelspelen bewerkt.

¹⁾ T. a. p., blz. 281, 307.

²⁾ Blz. 252.

³⁾ Tot Amsterdam, By Gerrit Jansz, Boek-verkooper, enz., 1652.

In bijna alle tooneelstukken van RODENBURG is trouwens de invloed der Spaansche *Comedia de capa y espada* zeer duidelijk zichtbaar. Ingewikkelde liefdesintrigues, balconscènes, duels, verkleedingen en verwarringen, dat alles is er schering en inslag. Maar hij heeft tevens veel gebruik gemaakt van Fransche herdersspelen.

In het laatste gedeelte der 16de eeuw was het Italiaansche herdersspel in Frankrijk geïmporteerd, maar had daar een vorm aangenomen, die heel wat afwijkt van de *Aminta* en de *Pastor fido*. Een toonbeeld van dat Fransche herdersspel — men heeft het zelfs de „encyclopédie pastorale” van dien tijd genoemd¹⁾ — is de *Bergerie* (1601) van MONTCHRESTIEN²⁾. Dit vervelendste van alle mij bekende drama's is in proza geschreven, maar wemelt van liederen en koorzangen. Een der beste kenners van de geschiedenis van het Fransche drama, EUGÈNE RIGAL, beschrijft de verwikkeling van MONTCHRESTIEN's *Bergerie* aldus³⁾: „Blondin bemint Celestine, die boven hem de voorkeur geeft aan Grinaud; maar hij wordt bemind door Lucrine, welke te vergeefs wordt nagelopen door Grinaud en door een satyr. Mirthonis en Cornilian beminnen Aglaste, maar deze wil trouw blijven aan Diana, en intusschen verteert Alertine van liefde voor Mirthonis. Formino bemint Dioclaste, die hem ook liet heeft, maar toch afwijst, daar zij door lasterlijke praatjes bedrogen is. Fortunian aanbidt Dorine, die tot geen prijs van liefde wil hooren. Alerin eindelijk bemint Leandrine”. Al die personen hebben tal van lotgevallen. „Eén der minnaars bevrijdt zijne schoone van een satyr, een ander wil zich in een stroom werpen, een derde wil zich verworgen. Eene herderin werpt zich van eene rots, eene andere krijgt een messteek van haren minnaar, maar geen van beiden sterft er aan, dat spreekt van zelf, en beide zien haar geluk voortkomen uit haar ongeluk”. Ten slotte „kunnen al onze herders in vrede trouwen. Fortunian huwt Dorine, Blondin Celestine, Grinaud Lucrine, Formino Dioclaste, Mirthonis Alertine, Cornilian Aglaste. En zouden dan Leandrine en Alerin weerstand bieden aan de besmetting? Dat is niet waarschijnlijk, en misschien zouden wij zonder gewetenswroeging de niet gerechtvaardigde vergeetachtigheid van MONTCHRESTIEN tegenover hen weer mogen goedmaken.” Cupido treedt telkens in het stuk op.

Een groot aantal Fransche herdersspelen is naar het patroon van MONTCHRESTIEN's *Bergerie* geknipt, o. a. *La Grande Pastorelle* (1613) van

1) EUGÈNE RIGAL, *Alexandre Hardy et le théâtre français à la fin du XVIe et au commencement du XVIIe siècle*.... Paris.... 1889, blz. 511.

2) Vgl. *Les tragedies d'ANTHOINE DE MONTCHRESTIEN Sieur de Vasteuille. A Monseigneur le Prince de Condé. Edition nouvelle augmentée par l'Auteur. A Rouen, Chez Pierre de la Motte, demeurant à la asse vieil-tour, près la halle au blé. M.DC.XXVII*, blz. 370—472.

3) T. a. p., blz. 510.

Oud-Holland, 1895.

CHRESTIEN DES CROIX, *l'Union d'amour et de chasteté* (1605) van ALBIN GAUTIER, *la Vengeance des satyres* (1614) van ISAAC DE RIJER, enz. Aan dat soort van herdersspelen heeft RODENBURG motieven ontleend, o. a. voor het *Batavische Vryagie-spel*, het *Mays-spel* en de *Sigismund en Manvella*, zooals duidelijk blijkt, wanneer men den inhoud dier drama's vergelijkt met dien van MONTCHRESTIEN's *Bergerie*. Bij RODENBURG vinden wij toch niet alleen het chassez-croisez van minnaars en geliefden terug, dat in het Fransche herdersspel duizelig maakt, maar tevens allerlei lotgevallen van die belangwekkende personen. Ook werd, naar Fransche voorbeelden, aan Cupido meermalen eene belangrijke rol toegedeeld.

De taal van RODENBURG's drama's is slecht. Voor een deel moeten wij dat misschien hieraan toeschrijven, dat hij in zijne jeugd zoo lang buiten 's lands heeft vertoefd. Vlug als hij was, had hij zich verscheidene vreemde talen eigen gemaakt, die hij waarschijnlijk met groote gemakkelijheid en zekeren zwier sprak. Maar zoodra hij de pen op het papier zette, werd het anders, zooals ik meen te mogen opmaken uit de vele Duitsche brieven van hem, die ik in handen heb gehad. Dat de spelling slecht is, spreekt van zelf; bijna ieder spelde slecht in dien tijd. Maar de eigenaardige opvatting, die hij van het Duitsch schijnt te hebben gehad, alsof het eene soort plat Hollandsch was, waarmede men naar believen mocht omspringen, geeft ons geen hoog denkbeeld van zijn taalgevoel. In zijne moedertaal schrijft hij er eveneens maar op los. Dat vele zijner drama's in zeer korten tijd tot stand kwamen, zagen wij boven; de dichter gaf zich dan ook weinig moeite zijne gedachten behoorlijk in te kleeden, naar goede uitdrukkingen te zoeken en nauwkeurig op de maat te letten. En aan den anderen kant vindt men bij RODENBURG een streven om zijn oom SPIEGHEL in kernachtigheid en ingewikkelde woordkoppelingen na te volgen, waardoor zijn stijl iets gemaakts krijgt. Slordigheid en gemaaktheid van dictie, die beide eigenschappen veroorzaken zijne drama's en hebben ze eerder van het tooneel doen verdwijnen dan anders het geval zou zijn geweest.

Want dat zijne tooneelspelen behaagden, is niet twijfelachtig en zeer natuurlijk. Zij gaven veel te zien en brachten iets nieuws op ons tooneel. De zoogenaamd romantische richting had in ons land nog maar enkele vertegenwoordigers en, hoe hoog men BREDERO ook moge stellen, men zal toegeven, dat zijne tragicomedies niet bijzonder uitmunten en afvallen bij het schitterende Spaansche drama, dat RODENBURG in zijne bewerkingen naar LOPE en anderen op het tooneel bracht. En dit is m. i. zijne eenige verdienste, dat hij zijne landgenooten bekend heeft gemaakt met die wondervolle romantiek, die in de schouwburgen van Madrid en Londen den scepter zwaaide, en dat hij daardoor den blik van onze letterkundige landgenooten heeft verruimd. Maar RODENBURG was

zoo weinig oorspronkelijk en zoo weinig meester van de taal, dat hij allermint de man was, om onze tooneelliteratuur eene andere richting te geven. De invloed, dien hij daarop heeft gehad, is dan ook gering geweest. Eerst vele jaren later werden zijne bewerkingen naar Spaansche drama's door andere gevolgd. En hoewel het romantische treurspel spoedig na RODENBURG's optreden verscheidene vertegenwoordigers had, kan men van geen van deze zeggen, dat zij zijne voetstappen hebben gedrukt. De navolging van RODENBURG bepaalde zich tot kleinheden. Wanneer in COLM's *Battaefsche Vrienden-Spieghel* (1615) Mariole Italiaansch en Fransch spreekt, mogen wij wel aannemen, dat RODENBURG heeft aangeraden op die wijze de toeschouwers in verrukking te brengen. Het optreden van Cupido in COLEVELT's *Hartoginne van Savoye* (1634) doet aan RODENBURG denken; in VOSKUYL's *Fiameta* (1640) verschijnt Cupido zelfs als marskramer, evenals in *Sigismvnd en Manvella*. In VAN MILDERT's *Virginia* (1618) komt een tooneeltje voor, waar meisjes grassprietjes uittrekken; wie het langste sprietje trekt, mag het eerst kiezen. In een paar van RODENBURG's drama's komt zulk een tooneeltje voor. In de *Piramus en Thisbe* (1640) van C. P. BIENS treedt een belachelijke minnaar op, die Nescio heet, een tweelingbroeder is van den gelijknamigen gek in de *Melibeia* en zelfs hetzelfde stopwoord, „verstaje wel”, gebruikt. In zeker opzicht heeft KRUL, die de meeste zijner drama's aan de *Astree* en dergelijke herdersromans ontleende, RODENBURG gevolgd.

Maar over het algemeen is de invloed, dien RODENBURG op onze tooneelliteratuur heeft gehad, van weinig beteekenis geweest. Onverwacht verschenen aan onzen niet sterrenrijken dramatischen hemel, verdwijnt zijn licht spoedig. In onzen tijd is hij aan de eene zijde veel te hoog opgehemeld, aan den anderen kant veel te vinnig bestreden. Zijne pogingen, om onze dramatische letterkunde met een nieuw genre te verrijken, geven hem, in weerwil van zijne vele en groote gebreken, recht op eene eenigszins uitvoerige levensbeschrijving.

Groningen, 9 Nov. 1894.

BIJLAGE.

BRIEF VAN ANNA NOTTELMANS AAN DE HANZE¹⁾.

Edle, Ehrnveste, Wolweise Hochgelarte und Achtbahre insonders groszgünstig gebietende Herren.

Ew. Edl. G. kan und musz ich arm elend und hochbetrübte Witthib in gebührlichst kläglicher Demuth hiemit nicht vorenthalten, dasz durch den unwandelbahren Rath unsers Gottes mein Ehemann THEODORUS RODENBURCH E. E. G. und der sembtlichen vereinigten Hensestette gewesener Osterhäusischer Verwalter durch einen, leider früezeitigen, jedoch sanft und seligen Todt diese Welt gesegent und die bis in sein Ende getrewlichst geführte *Administration* E. E. G. wolgefälligen Fürsorge, mich aber in ein solch Hertz treffende tief schmerzliche Traurigkeit und Elendt versetzte Witthib, Gottes des Herrn und E. E. G. respective väterliche Trost und *Patrocinio* hinterlassen, und sich zugleich sterbend getröstet, dasz in reiffer Betrachtung seiner gar müheseligen unverdroszenen *Administration* und darinne gespührter *Dexteritat*, dadurch die uhralte und bereits verstorbene Ehr und Gerechtigkeit der Oesterhäuser zu der sambtlichen Hensestädte Vorthail und *Reputation* gleichsamb wieder auffgesucht und auffgerichtet worden, E. E. G. die Verwaltung des Antorffischen Osterhauses mir seiner hinterlaszenen Witthib ferner groszgünstig anbefehlen, und dabei schützen und handthaben werden. Dahero ich dan einen vertröstlichen Muth gefaszet habe, diese meine demütige *Requeste* in E. E. G. mitleidend Christliche Herten auszzuschütten, aller möglichsten fleiszes bittende, E. E. G. geruhen, so wol ausz eigener von Witthib und Weisen lob: und Christlich tragender Fürsorge, alsz auch in Betrachtung meines sehligen Ehemans, und neben demselben auch meiner so lange Zeit hero schuldiger maszen *respective* gehabter Mühe und Diensten, mich betrübte Witwe mit weiterer Verwaltung des Osterhauses zu Antorff die Zeit meines Lebens groszgünstich zu verehren

¹⁾ Een afschrift van den brief bevindt zich op het Archief van Bremen; Dr. VON BIPPEN was zoo vriendelijk mij er eene copie van toe te zenden.

und zu versorgen. Undt demnach zu ges. Verwaltung nicht allein ausz biszhero gehabter Uebung, sonder auch wegen mercklich getreuen *Assistentz* meines *Cousins*, der bey Lebenszeit meines sehligen Ehemans jederzeit bey und umb denselben gewesen, ich mich genugsamb *qualificiret* befinde, alsz versichere E. E. G. Ich hiemit, dasz vermittelst Gottlicher Hülfe hirinne zu dero höchsten *Contentement*, von mir die Zeit meines Lebens gedienet, auch hochst schuldig gebührendermaszen *respectirt* und geehret werden sollen. Hirauff E. E. G. tröstliche *Resolution* und Antwort erwartende, thue E. E. G. des Allerhöchsten gnadigen Schutz und Schirm empfehlen. Und verbleibe die Zeit meines Lebens

Ewer Edle Ehrnb. wolw. hochgel. und achtb. geb.

Ehre demütige

Bij mij v. E. A. dieneresse ANNA NOTTELMANS
wedewe van den Ridder RODENBURCH ¹⁾.

Antorff 24. October 1644.

Het adres luidt:

Den Edlen Ehrenfesten Wolweisen Hochgelarten
Achtbaren Herrn der vereinigten Hensestette
Meinen groszgünstigen gebietenden Herren
Lübeck.

¹⁾ De brief is niet door RODENBURG's weduwe geschreven, maar alleen door haar onderteekend.

NOGMAALS: Een merkwaardige verzameling teekeningen

DOOR

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

Facile inventis addere.

ET artikel van den heer MOES in de vorige aflevering van dit tijdschrift vestigde mijn aandacht op het door hem behandelde album, hetwelk zulk een interessant licht laat vallen op het werk van eenige daarin vertegenwoordigde kunstenaars. Mijne belangstelling eenmaal opgewekt zijnde, trachtte ik te bepalen, wie wel de teekenaar dezer min of meer vluchtige schetsen naar schilderijen zijner tijdgenooten kon wezen. Dat het een Delftsch kunstenaar uit het midden der 17e eeuw moet geweest zijn, lijdt geen twijfel en is reeds door den heer MOES geconstateerd: het karakter der teekeningen zelf en het schrift der opschriften voeren tot dit tijdvak; op zijn minst drie der genoemde verzamelaars: ADAM PICK, REINIER VERMEER en LEONARD BRAMER waren te Delft woonachtig en van de 35 vertegenwoordigde schilders stonden er veertien in min of meer nauwe betrekking tot Delft. De tijd van vervaardiging wordt voorts bepaald door het voorkomen van werken van eenige in 1621 en 1622 geboren schilders: A. v. BEIJEREN, KAREL DU JARDIN, LUD. DE JONG, EGB. v. D. POEL en ADAM PIJNACKER.

Stel dat zij allen hun werken omstreeks hun 20ste levensjaar hadden vervaardigd, dan verkrijgt men als uiterste grens voor het album ongeveer het jaar 1642. Voorts bewijst de omstandigheid, dat de schilder ADAM PICK onder de eigenaars van kabinetten genoemd wordt, dat de terminus ante quem ongeveer in het jaar 1653 of 54, het tijdstip van PICK's vertrek naar Leiden, ligt.

De vraag rijst dus: welk Delftsch artist, daar omstreeks 1642—1654 werkzaam, kan deze teekeningen hebben vervaardigd?

Allereerst een woord over de opschriften. Deze bestaan uit de namen der schilders, zijn hoogstwaarschijnlijk alle van dezelfde hand en 't zij met het zwarte krijt, waarmee ook de teekeningen gedaan zijn (CRABBETJE, P. PALAMEDES, WEENIX), 't zij met inkt geschreven; enkele zijn eerst met krijt en daaroverheen met inkt er op gezet (DU JARDIN, POELenburg, PIJNACKER en THOM. WIJCK). De handteekeningen nu op beide schetsen naar schilderijen van LEONARD BRAMER zijn met diens eigen handschrift gedaan. Ten bewijze hiervan plaats ik ze hier naast een handteekening op eene der vele teekeningen in het Prentenkabinet te München, waarvan ik een

doortrekje aan de vriendelijkheid van den Conservator, DR. W. SCHMIDT aldaar, te danken heb. Deze handteekening is van 1646, dus ongeveer uit denzelfden tijd als ons album.

Opschrift van de schets naar „De Besnijdenis.”

Opschrift van de schets naar „De Kindermoord.”

Opschrift eener teekening te München.

Mij dunkt, er zal wel bij niemand twijfel overblijven, of deze drie handteekeningen zijn alle door denzelfden persoon gezet. Voor zoover het geringe materiaal ter vergelijking het toe- laat, kunnen wij er ook uit besluiten, dat de opschriften der andere schetsen eveneens van BRAMERS hand zijn. Zoo komt, om slechts één voorbeeld te noemen, dezelfde hoofdletter L ook in de namen LIEVENS en LASTMAN voor.

Vaststaande dat BRAMER de teekeningen van opschriften voorzag, rest ons nog aan te toonen, dat zij zelve ook van zijne hand zijn. Voor dit bewijs staan ons in 's Rijksprentenkabinet drie teekeningen ten dienste; alle drie met historische onderwerpen: de Bespotting van Christus door de krijgsknechten, Juda en Thamar, en een optocht van gevangen vrouwen door ruiters en voetknechten geëscorteerd. Hoewel geen van drieën gemerkt, laten zij toch voor hem, die door zijne bijkans talloze teekeningen in de prentenkabinetten te Bremen, Brunswijk, München en elders met BRAMERS wijze van teekenen vertrouwd is, geen twijfel over, of zij zijn alle van hem. In 't bijzonder is het Escorte van gevangen vrouwen geschikt ter vergelijking. Iets zorgvuldiger met de pen uitgevoerd en met gewasschen schaduwen, vertoont het voor 't overige dezelfde wijze van omtrekken der figuren, van aangeven der gewrichten door een druk van het krijt of van de pen, van drapeeren der gewaden als onze schetsen. Men vergelijke slechts de naakte vrouwen op No. 9 naar COUWENBERCH, de Bathseba op No. 23 naar LASTMAN en de vrouwetypen op No. 20 naar LUDOLPH DE JONGH. Natuurlijk zijn ook afwijkingen in de techniek niet zeldzaam. Deze worden echter deels door de vluchtigheid der schetsen, deels daardoor verklaard, dat het copieën naar de werken van andere meesters zijn en er dus noodzakelijk eene vermenging van twee stijlen is te constateeren.

Na aldus te hebben aangetoond, dat L. BRAMER de teekenaar dezer schetsen is geweest, zij het mij vergund bij enkele daarvan nog eenige opmerkingen te maken.

No. 2. BAMBOOTS. In de verzameling GIJSBERT DE CLERCQ te Amsterdam bevindt zich een authentiek werk, landschap met herders en vrouwen van PIETER DE LAER, waarvan een prent van CORNELIS VISSCHER (WUSSIN, No. 184) bestaat.

No. 4. M. DE BERGH. Dit is niet de teekenaar MATHIJS JANSZ. VAN DEN BERGH, die te IJperen geboren is en o. a. te Leiden¹⁾ en Alkmaar werkzaam was, maar de Delftenaar MATHEUS GILLESZ. DE BERGH, broeder van den meer bekenden GILLES GILLESZ. DE BERCH, een schilder van regentstukken (te Maassluis) en van stillevens.

No. 5. H. BRAMER. Het stuk met de geharnaste „ruiters te paard” in de collectie CZERNIN is een echt en zeer karakteristiek werk van LEONARD BRAMER.

No. 8. COUWENBERCH. Dit is, wijl pendant van No. 10, JESABEL door de honden verscheurd, wellicht eene voorstelling van JESABELS gericht over de propheten (I Kon. XVIII vs. 4).

No. 9. COUWENBERCH, stelt de vlucht van CLOELIA over den Tiber voor.

No. 13. ADAM ELSHEIMER, is eene getrouwe schets naar den ELSHEIMER in de Münche-

¹⁾ Vgl. Alb. Stud. Leid: 16 Julii 1648. MATTHIAS VAN DEN BERGE, IJperensis, 30 jaar oud, M.

ner Pinakothek (Cat. No. 1390). De kleine figuren op den achtergrond van het schilderij zijn evenwel weggelaten.

No. 19. KAREL DU JARDIN. Deze teekening is genomen naar het schilderij in de collectie VAN DER HOOP (Cat. R. M. No. 731). Rechts is iets meer ruimte en links is iets weggelaten; de heuvelrei van 't verschiet ligt op 't schilderij iets hooger en op de teekening is de boomslog zeer vrij aangeduid.

No. 27. De naam op deze schets luidt

J. Lis

hetgeen alleen VAN of VAN DER LIS en niet JAN LIS kan beteekenen.

Ten slotte vestig ik nog de aandacht op de hoogstmerkwaardige schets No. 23 naar PIETER LASTMAN. Deze Bathseba toch van REMBRANDTS leermeester is blijkbaar diens prototiep geweest voor het schilderij in de verzameling STEËNGRACHT. Het arrangement van het park, de waterpartij, de gebouwen op den achtergrond komen in vele punten overeen. Het spreekt evenwel van zelf, dat REMBRANDTS voorstelling in elk opzicht superieur is, niet het minst in de opvatting der naakte vrouwefiguur, waarin men zelfs in BRAMERS vluchtige schets het onbeholpene en gezochte, dat aan LASTMAN eigen is, herkent.

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1895.

A.

Abbing (C. A.)..... 98
 Adriaan VI, Paus..... 46, 47
 Aelst (Willem van)..... 114
 Aertgen van Leyden..... 179
 Aertsen (Pieter)..... 106, 138
 Aguilar (Gaspar de).... 87, 161
 Ahn..... 45, 128
 Aitzema (Leo ab)..... 86
 Alardus van Amsterdam
 204, 207
 Alberdingk Thijm (J. A.).. 65
 Alblas (Dr. J.)... 66, 150, 171, 172
 Alva..... 67
 Amalia van Solms, Prinses
 van Oranje..... 53
 Ameland (Maria Corne-
 lisdr)..... 132
 Ampzing (Samuel)..... 53
 Angelis (M. E. de)..... 139, 140
 Angelis (P. J. de)..... 139
 Anslo (Reyer)..... 4, 65
 Anthonisz. (Cornelis) 92,
 94—96, 103—107
 Antonides van der Goes
 (Johannes)..... 20, 28
 Aoust (Markies d')..... 49
 Appelmann (J.)..... 82
 Ariosto..... 162, 232
 Aristogy (Antonio).... 80, 81
 Aristoteles..... 16
 Arkel (G. van)..... 142
 Arnhem (Catharina van).. 51
 Arp (Jan van)..... 3
 Asselyn (Jan)..... 186, 238
 Asselyn (Thomas)... 15, 17, 19
 Ast (Balthasar van der)
 34, 52

B.

Balenus (P.)..... 205
 Bam (Sybrand)..... 102, 103
 Banchem (van)..... 89
 Bandello..... 148, 150
 Banning (Jan)..... 102
 Barendsz. (Dirck) 95, 103, 105—107
 Barentsz. (Hendrick)..... 77
 Barnevelt (B. van)..... 113
 Bartsch..... 98
 Baur (Wilhelm)..... 117
 Beeck (Cornelis van)..... 62
 Beeck (Emmerentia van)
 58, 59
 Beeck (Frederick van).... 62
 Beeldemaker..... 120
 Bemmell (Willem van).... 41
 Berchem (Nicolaes)..... 116
 Berck (Johan Gerritsz.).. 189
 Bergh (Gilles Gillesz. de) 239
 Bergh (Mattheus Gillesz.
 de)..... 239
 Bergh (Matthys Jansz van
 den)..... 184, 239
 Bert (Isaac de)..... 148
 Beselaer (Cornelis van)
 230, 231
 Bestevaer (Jan)..... 133, 135
 Beudeker (Chr.)..... 101, 101
 Beyeren (Abraham van)
 55, 183, 238
 Bidloo (Lambert)..... 232
 Bie (Cornelis de)..... 54, 117
 Biens (C. P.)..... 235
 Biestkens (Nicolaes)..... 147
 Biltsius (Jacob)..... 117
 Bippen (Dr. W. van) 70, 74,
 224, 230, 236

Bisschop (Jan de)..... 102
 Bitter (Willem)..... 102
 Bloemaert (Abraham) 35,
 36, 52, 177
 Bloemaert (Frederik).... 44
 Blon (Michielle).. 225, 226, 229
 Bode (Dr. W.)..... 41, 62
 Boelen (Catharina).... 144
 Boelens (Andries)..... 68, 69
 Boer (Pieter Claasz.)..... 102
 Bol (Ferdinand)..... 47, 63
 Boland (J. A.)..... 190
 Bolswert (Adam à)..... 77
 Bolswert (Boëtius à).. 200, 201
 Boners (Dirck)..... 38
 Bont (B. J. M. de)..... 206
 Bont (Mr. Johan Sybrantsz.)
 157, 158
 Booth..... 54
 Bor (Paulus)..... 35
 Borch (Gerard ter)..... 49
 Bosch (Hieronymus)..... 55
 Boshuysen (Walburg van) 147
 Bosschaert (Ambrosius).. 52
 Both (Andries)..... 36
 Both (Jan)..... 36, 41
 Bramer (Henricus).... 184, 239
 Bramer (Leonard) 182—185, 238—240
 Bramer (Paul)..... 184
 Brandon (Jean Henri).... 52
 Brandt (Gerard) Jr. 25
 Brasser (Willem)..... 213, 215
 Braun..... 190
 Brecht (Alidt)..... 60
 Bredehoff (Jacob Josias) 50, 55
 Bredero (Gerbrand Adriaensz.) 5—10, 18, 19, 29, 65,
 77, 144, 145, 152—157, 163—165,
 168, 234

Brederode (Hendrik graaf van)..... 67
 Brederode (Reinout graaf van)..... 46
 Bredius (Dr. A.) 41, 42, 44, 51, 62, 64, 95, 103
 Breen (Adam van).... 177, 178
 Breenberg (Bartholomeus) 189
 Brienens (Abraham van).. 49
 Brink (Dr. J. ten)..... 65
 Broeck (Chrispyn vanden) 175
 Broecke (Sara van den).. 58
 Broeckhuysen (Syburghje van)..... 115
 Broersz. (Joost)..... 222
 Bronchorst (Antonie van) 182
 Brüggemann..... 212
 Bruggen (Hendrik ter). 52
 Brulliot..... 206
 Bruyn (Bartholomeus).... 55
 Buchel (Aernt van) 97, 99, 100, 174
 Buck (Gerard de)..... 112
 Buck (Johan de)..... 112
 Buck (Jan van der) 112
 Bugge van Ring (Pieter) 187, 190
 Burgh (Mr. A. H. H. v. d.) 42, 114
 Buys (Cornelis).... 97, 174, 175
 Buys (Cornelis Cornelisz.) 97—100
 Buytewech (Willem Pietersz.) 113
 Buytewech (Willem Willemsz.)..... 113
 Bye (de),..... 213
 Bylert (Jan van).... 35, 36, 117

C.

Caerden (Pauwels van) 80, 88
 Calderon (Don Rodrigo) 85, 86
 Callot (Jacques)..... 190
 Campen (Cornelis van)... 157
 Campen (Willem van).... 102
 Cannius (Nicolaus).... 46, 54
 Carleton (Sir Dudley).... 176
 Carpenter (Hookham).... 176
 Casteleyn (Matthys de).. 164
 Casteleyn (Vincent)..... 75
 Castro (Guillem de)..... 87
 Cau (Albert Pietersz.) 80, 82
 Charisius (Jonas)..... 211
 Christiaan IV, Koning van Denemarken..... 209—212, 224
 Claesz. (Allard)..... 106
 Clantius (Jacob Adriaensz.) 83
 Clercq (Gijsbert de)..... 239
 Cloppenburg (Evert).... 222
 Cloppenburg (Jan Evertsz.) 75, 144, 151, 158, 161

Cock..... 51
 Codde (Pieter Mertens).. 102
 Coelen (Hansken van).... 133
 Coenders..... 41
 Colasius (Johan George). 53
 Colevelt (Jacob Jansz.) 3, 7, 8, 12, 15, 16, 26, 235
 Colm (Jan Siewertz.) 14, 28, 144, 145, 235
 Colnaghi (Martin)..... 42
 Colom (Jacob Aertz.) 215
 Colyn (Hans)..... 142
 Colyn (Susanna)..... 142
 Commelin.... 133, 137, 139, 142
 Condé (Prince de)..... 233
 Coninck (H. de)..... 113
 Coninxvelt (Abraham van) 50
 Coornhert (Dirck Volckertsz.) 145
 Cop (Jan Gerytsz.)..... 109
 Cornelisdr. (Belge)..... 96
 Cornelisz. (Dirck).... 103, 104
 Cornelisz. (Jacob) 93, 96—99, 103, 104, 106, 107, 174, 193—208
 Cornelisz. (Jan)..... 96
 Cornelisz. (Willem).... 98
 Cort (Jan Jansz.)..... 96
 Coster (H.)..... 50, 55
 Coster (Joh.)..... 50
 Coster (Samuel) 7, 8, 11, 19, 22, 24, 28—30, 66, 144—146, 153—157, 162, 163, 168, 169, 173, 232
 Couwenbergh (Christiaan) 185, 239
 Crabeth (Wouter)..... 53
 Cracauw (Karel Karelsz. van)..... 143
 Cretzer (Gysbert de).... 120
 Croeken (Mr. Geryt Claes) 96
 Crommelin (J. W. H.)..... 208
 Croos..... 117
 Cruys (Claas Claasz.).... 102
 Cupus (Petrus)..... 58
 Cuyp (Jacob Gerritsz.).... 52
 Czernin..... 184, 239

D.

Dalffsen (Gerard van).... 115
 Danckertsz. (Cornelis).... 228
 Daniëlsdr. (Barbara).... 96
 Delf (Cornelis van)..... 107
 Des Croix (Chrestien).... 234
 Deyl (Hendrick van)..... 176
 Dibbets (Johannes)..... 52
 Digby (Sir John)..... 86, 87
 Digman..... 139
 Dirksz. (Jan)..... 109
 Dirksdr. (Marie)..... 96, 109
 Dinglagen (Henrich van). 76

Dodt van Flensburg (J. J.) 57, 59, 60
 Domselaer (Tobias). 133, 135, 136, 141
 Donck (G.)..... 50
 Dozy (Mr. Ch. M.). 46, 52, 56, 61, 98
 Drabbe (Christina)..... 51
 Drabbe (Floris)..... 56
 Dreufen (Helena van).... 38
 Driebergen (Jacob van).. 54
 Drielenburch (Willem van) 36, 37, 52, 53
 Droochsloot (Cornelis) 37, 53
 Droochsloot (Joost Cornelisz.)..... 37
 Du Bartas..... 32
 Du Bey (Joost)..... 85
 Duck (Jacob)..... 49, 53, 116
 Dumburch (Martin)..... 85
 Duwat..... 117
 Duyster (Willem)..... 49
 Duyvelandt (Hendrik Joostsz. van)..... 46
 Dyck (Anthonie van).. 117, 119
 Dyck (van)..... 49
 Dijk (Jan van)..... 93, 100—108

E.

Ebeling (Joan Frederik).. 136
 Edzard, Graaf van Oostfriesland 73
 Eekhoff (W.)..... 177
 Eelde (H. N. J. van)... 40, 48, 52—54, 56
 Eemd (Govert van der) 75, 145
 Egbertsz. (Anthonis).... 96
 Egmond van de Nyeborg (van)..... 97—100
 Eisenmann (Dr. O.)..... 50
 Elbertsz. (Korsgen)..... 206
 Elias (Nicolaes)..... 180
 Elisabeth, Koningin van Engeland..... 72—75, 224
 Elisabeth, Koningin van Bohemen 87
 Elsevier (Aernout)..... 178
 Elsevier (Jhr. W. J. C. Ramelman)..... 58, 61
 Elsheimer (Adam)..... 186, 239
 Emilia van Nassau, Prinses van Portugal..... 150
 Engel (Fr. C.)..... 61
 Engelraem..... 117
 Engels (Christiaan)..... 131
 Engelsz. (Cornelis)..... 92
 Ennen (Leonhard)..... 230
 Erasmus (Desiderius). 54, 171
 Euripides..... 2
 Ewoutsz. (Reinier)..... 161
 Ewyck (Justus van)..... 62
 Eyck (Hubert van) 199, 202, 203

Eyck (Jan van)..... 199, 202, 203
 Eymael (Dr. H. J.)..... 223

F.

Ferdinand, Infant van Spanje
 223, 224
 Fergisson (Daniel)..... 113
 Ferguson (Willem G.)..... 113
 Ferraris (Dr. Charles F.).. 72
 Floris (Frans)..... 179
 Flügel (Dr. Ewald)..... 170
 Fokkens (Melchior) 130, 135, 137
 Fonteyn (Dr. Johan)... 145, 157
 Fredrixz. (Simon)..... 177
 Frederik Hendrik, Prins van
 Oranje..... 190
 Fremy (Claude)..... 131
 Fridericia (Dr. J. A.)... 70, 209
 Friedlaender (Dr. M.)..... 56
 Friedrich III, Hertog van Hol-
 stein Gottorp 90, 212—215, 223,
 224, 230
 Friedrich Wilhelm, Keur-
 vorst van Brandenburg... 117—119
 Fries (Bartholomeus Ja-
 cobsz. de)..... 150
 Frimmel (Dr. Theod von).. 48
 Fromantiau (Hendrik de). 119
 Fruin (Dr. R.)..... 172
 Fürbringer..... 73

G.

Gaaf (Claas)..... 104
 Garbaat (J.)..... 186
 Gautier (Albin)..... 234
 Geerdinck (Hans)..... 132
 Geest (Wybrand de) 43, 53, 177
 Gelton (Toussaint)..... 45
 George I, Koning van Engeland 135
 Gerbier (Balthasar)..... 56
 Gerritsdr. (Marie)..... 96
 Geysbeek (P. G. Witsen)... 65
 Ghyboons (Adriaen)..... 177
 Ghybsbertsdr. (Baertje)... 96
 Giacomo (Francisca Catha-
 rina)..... 231
 Gillig (Hester)..... 39
 Gillig (Jacob)..... 37—39
 Gillig (Michiel)..... 37—39, 53
 Gillig (Thomas)..... 38
 Glandorp (Clara)..... 48
 Glover (Elisabeth)..... 38, 39
 Goch (Jannetje van)..... 120
 Godin (Johan Louis)..... 39
 Goeree (Jan)..... 134
 Gool (Jan van)..... 56, 117
 Goudhoeven (Wouter van)
 217, 227, 228

Gouw (J. ter)..... 66, 284
 Goyen (Jan van)..... 116, 117
 Graeff (Arent van der).... 113
 Graeff (Willem van der).. 185
 Gramsbergen (Matthys) 9,
 18, 19
 Graswinckel (Simon)..... 182
 Grebber (Anthonie de).... 39
 Greene..... 162
 Groenewegen (Pieter).... 186
 Groot (Dr. C. Hofstede de)
 62, 92, 119, 128
 Groot (Hugo de).... 25, 210, 212
 Groot (Michiel de)..... 128
 Groot (Willem de).... 210, 213
 Gruterus (Jacob)..... 211
 Gruyter (de)..... 53
 Guarini (Giovanni Bat-
 tista)..... 75
 Guevara (Luis Velez de).. 87
 Gysberti (Jacobus)..... 162

H.

Habich..... 40, 115
 Haen (Andries de)..... 119
 Haen (Anthony)..... 119
 Haen (Maria de)..... 118, 119
 Hagedorn (Dr.)..... 230
 Hagen (Joris van der). 116, 117
 Hals (Dirck)..... 53, 56
 Hals (Frans)..... 50
 Hardenbroek (Baron van).. 37
 Hardy (Alexandre).... 147, 233
 Harmensz. (Hendrick).... 109
 Harpers (Pieter)..... 180, 181
 Harwyck (Antonetta van) 60
 Hasse (Dr. P.)... 74, 224, 230, 231
 Hasselt (Mr. W. J. C. van)
 65, 68, 69
 Hauser..... 50, 51
 Heem (Cornelis de)..... 116
 Heem (David de).... 39, 40, 53
 Heem (Jan Davidsz. de) 34,
 35, 53
 Heemskerck (Maerten van)
 133—135, 175
 Helst (Bartholomeus van
 der)..... 49, 180, 181
 Hemony (François)..... 130
 Hendrik IV, Koning van Frank-
 rijk..... 72, 80
 Hensbeek (Jan van)..... 62
 Herbers (Pieter)..... 180, 181
 Herckmans (H.)..... 157
 Hereda (Don Pedro)..... 80
 Hermansz. (Herman)..... 109
 Heukelum (G. W. van) 195,
 201—203
 Heusch (Willem de)..... 40

Heuterus (Pontus)..... 217
 Hewael (Gisb. W.)..... 60
 Hildegarsberch (Willem
 van)..... 196
 Hille (Dr.)..... 213
 Hoelscher..... 53
 Hoeven (J. v. d.)..... 180
 Hofman (J. H.)..... 37
 Hogendorp (Gysbert van)
 144, 145
 Hollender..... 51
 Holtscho (Herman)..... 75
 Hondecoeter (Gillis d') 40, 53
 Hondecoeter (Gysbert d')
 40, 53
 Hondecoeter (d')..... 116
 Honthorst (Gerard van)
 48, 53, 186
 Honthorst (Willem van) 40, 53
 Hooch (Horatius de) 40, 41, 53
 Hooch (Karel de)... 40, 45, 53
 Hooch (Romeyn de)..... 40
 Hooft (Cornelis Pietersz.) 102
 Hooft (Pieter Cornelisz.)
 3—5, 8, 9, 12, 15, 16, 18—20,
 22—24, 29, 31, 75, 77, 141, 145,
 152, 162
 Hooftman (Zacharias).... 178
 Hoogh (Witte Jansz. van
 der)..... 82, 83
 Hoogstraten (Samuel van)
 56, 116
 Hool (Wouter)..... 114
 Hoop (Wouter)..... 114
 Hoop (van der)..... 240
 Hoppe (Jan Claesz.)..... 138
 Horatius..... 19
 Houbraken (Arnold) 36, 37,
 39, 50, 117, 177, 183
 Houthaek (Dirck Corne-
 lisz.).... 218, 221, 222, 226, 231
 Houckgeest (Gerrit)..... 186
 Houten (Gerard van).. 141, 142
 Houtman (Grietje Mar-
 tensdr.)..... 225, 229
 Houwaert (Jan Baptist).... 164
 Hove (Willem van den)
 212, 215, 217
 Huldshinsky (O.)..... 40
 Hulsman (Johannes).... 56
 Huydecoper (Joan)..... 2
 Huygens (Constantyn) Jr. 119
 Huyssen (J.)..... 115
 Huyssens (Marten)..... 121
 Hymans (Henri)..... 43, 46, 98
 Hymans (Louis)..... 222

I.

Immerzeel..... 55
 Ingen (Willem van)..... 39

Isabella Clara Eugenia,
Aartshertogin van Oostenrijk... 224
Isendoorn (Anthony van)... 56

J.

Jacob I, Koning van Engeland
72, 87, 176
Jacobsdr. (Annetje)..... 96
Jacobsz. (Dirck)... 91—111, 174
Jacobsz. (Gerrit)..... 102
Jacobsz. (Philips)..... 222
Jacques..... 36
Jager (A. de)..... 15
Jansenius (Quirin)... 213, 223
Janssens van Ceulen (Cornelis) Jr..... 53
Jansz. (Gerrit).... 147, 222, 232
Jansz. (Jan)..... 15
Jardin (Karel du) 186, 187,
238, 240
Jonckbloet (Dr. W. J. A.) I,
2, 6, 25, 66, 156, 162, 163
Jonckheyn (Cornelis Symonsz.)..... 102
Jonge (Jhr. Mr. J. K. J. de) 78,
80, 83
Jongh (Jacobus de) 93, 106, 107
Jongh (Leuff de) 115, 116,
187, 238, 239
Joostendr. (Sytske)..... 177
Jordaens (Jacob)..... 116
Julius (Nicolaus Heinrich) 161
Junius (Franciscus)..... 192
Junius (Isaac)..... 187
Junius (Johan Casimir)... 192

K.

Kaemmerer..... 48
Kalff (Willem)..... 114
Kammeringer..... 175
Kan (Dr. J. B.)..... 61
Karel V, Keizer..... 86, 100, 204
Kaunitz..... 185
Keerman (P.)..... 136
Kellen (J. Ph. van der) 49,
201, 205
Kettingh (L.)..... 177
Keyzer (Thomas Gerritsz. de)..... 154
Keyser (Thomas Hendricksz. de)..... 50, 181
Kick (Cornelis)..... 114
Kick (Simon)..... 114
Kick (Willem)..... 114
Kieff (Anna)..... 144
Klönne (B. H.)..... 198, 206
Knupfer (Nicolaes)..... 53
Koeman (Jacob)..... 26, 33

Kollewijn (R. A.) 24, 29, 66,
148, 150, 154—157, 164, 168
Koninck (Abraham de) 14,
16, 23, 70, 144, 145, 147, 154
Kramm (C.) 37, 40, 44, 45, 53,
59, 117, 174
Krüger..... 19
Krul (Jan Hermansz.) 5—7,
14—16, 28, 228, 235
Kruyff (C. A. de) 38, 40, 50, 53,
58, 60

L.

Laeck (Maria van der).... 41
Laeck (Reinier van der) 41, 53
Laer (Pieter van)..... 183, 239
Lam (Pieter Pietersz.)..... 230
La Motte (Pierre de)..... 233
Lande (Willem van der)... 117
Landon..... 43
Lanfranconi..... 185
Lange (Willem de)..... 182
Laport (G.)..... 40
Lappenberg (Dr. J. M.) 69, 74, 75
Lastman (Pieter).. 187, 239, 240
Laurentius (Willem)..... 114
Leemans (Anthonius) 41, 42, 53
Leemans (Johannes)... 41, 42
Leemans (Leendert)..... 41
Leendertz (P.)..... 4, 9, 77, 162
Leeuwen (P. D. van)..... 177
Lennep (Jacob van) 2, 9,
26, 28, 33, 65
Lerma (Hertog van) 79, 81, 85, 86, 165
Lescaille (Jacob)..... 231
Levin (Th.)..... 51
Leydecker (François). 47, 63
Leyster (Judith)..... 50
Lhermite (Denis)..... 82, 86
Lhermite (Jaques)..... 82, 86
Liechtenstein..... 48, 188
Liefveld (Anna van)..... 144
Lievens (Jan)..... 187, 239
Lin (Herman van)..... 42, 54
Lis (Jan)..... 36, 138, 240
Lisse (Dirck van der). 188, 240
Lodewijk XIII, Koning van
Frankrijk..... 90
Lodewijk XIV, Koning van
Frankrijk..... 224
Loenen (Johan Cornelis van)..... 42, 44, 54
Loffelt (A. C.) 65, 66, 155, 163,
167, 170
Loo (Pieter van)..... 82
Lope de Vega 66, 87, 149, 150,
171, 234
Louise Henriette, Prinses
van Oranje Nassau..... 40, 53

Lucas (Gulielmus)..... 127
Ludens (Pieter)..... 144
Lummel (Anna van)..... 38
Lyntiens (Pieter)..... 80, 81
Lyon (Jacob)..... 105

M.

Mabuse (Jan van)..... 54, 98
Maes (Nicolaes)..... 50
Maets. (Digna de)..... 47, 63
Malcot (Henri de)..... 82
Mander (Karel van) 43, 45,
46, 93, 95—98, 103, 105, 106, 108, 194
Manouvrier..... 45
Maratti (Carlo)..... 39
Marcusz. (Jan)..... 147
Mārechal (Ant.)..... 217
Marius (Leonardus)... 200, 201
Marken (Hendr. van)..... 102
Marrellus (Jacob)..... 54
Martin (Pater)..... 80
Matham (Jacob)..... 184
Maurits, Prins van Oranje 79,
87, 121, 162, 170, 172, 212
Maximiliaan I, Keizer.. 200, 204
Medina Sidonia (Hertog van) 81
Meerburg..... 46
Melisz. (Jacob)..... 162, 163
Mello (de)..... 224
Mensenburgh (Abel Epen-
pensz. van)..... 115
Mensinga (J. A. M.)..... 212
Meteren (Emanuel van)... 217
Metsu (Gabriel)..... 135
Meyburgh (Bartholomeus) 117
Meyer (Cornelis)..... 217
Meyer (D. C.) Jr. 66—68, 76,
77, 164, 180, 198, 212, 229, 231
Meyer (Lodewijk)..... 8
Michel (Em.)..... 72
Michiels (Maddalena).... 38
Micker (Adriaen)..... 231
Miening (Gerrit Hermansz.
van der)..... 177
Mierevelt (Michiel van) 54, 178
Mieris (Willem van)..... 56
Miethke..... 128
Mildert (van)..... 144, 235
Mira de Amescua (Antonio) 87
Moerkercken (Barbara van) 177
Moes (E. W.) 50, 56, 62, 92, 97,
100, 142, 162, 238
Mol (Peter van)..... 188
Molenaer (Jan Miense)... 188
Moll (Dr. W.)..... 196, 198, 201
Moltzer (Dr. H. E.) 19, 66, 150, 172
Molyn (Pieter)..... 186
Monconys (de)..... 41
Monincks (Pieter)..... 188

Montchrestien (Anthoine de)..... 147, 233, 234
 Montemayor..... 147
 Montreux (Nicolas de).... 163
 Morgan (Percevant)... 146, 147
 Moreelse (Paulus) 42, 43, 54, 64
 Moro (Antonio)..... 43, 54, 55
 Muller (Frederik).. 37, 196, 201
 Muller (Jacques)..... 43, 54
 Muller (Johannes Casper) 136
 Muller (Mr. S.) Fz 38, 59, 212
 Munnikhuysen (Johan van) 39
 Musscher (Michiel van) 134, 135

N.

Nassau (Engelbert van)... 222
 Nassau Siegen (Joan Maurits van)..... 117
 Nave (Josephus van der).. 222
 Neeff (Maria)..... 38
 Neeff (Matthias)..... 38
 Neer (Eglon van der)..... 51
 Neercassel (Joannes van) 39
 Neille (Jeanne de).. 51, 52, 56
 Nerée tot Babberich (Mr.) 117
 Nes (Frans van)..... 102
 Netscher (Casper)..... 50
 Neter (Laurence de)..... 56
 Nicolaes (Casper)..... 84
 Nieuwenhof (Hendrik van) 133, 135
 Nieuwael (Jan Rutgersz. van)..... 44
 Nieuwael (Rutger van) 44, 54
 Nottelmans (Anna) 211, 231, 236, 237
 Nuyssenbergh (Catharina van)..... 41
 Nijhoff (Martinus)..... 52

O.

Occo (Pompejus)..... 204
 Oldenbarneveldt (Johan van)..... 79, 172
 Oostenrijk (Don Jan van). 71
 Oostinge..... 178
 Opsie (Cornelis Lambertsen)..... 103
 Orlers (Jan)..... 57
 Orley (Barend van)..... 54
 Oostenrijk (Maria van) 54, 114
 Ormea (Marcus)..... 44, 45
 Ormea (Willem)..... 45, 54
 Ostade (Adriaen van).... 135
 Ostade (van)..... 116

Overvest (May Dammas Simonsdr. van)..... 46

P.

Paets (Willem)..... 114
 Paix..... 64
 Palamedesz. (Anthonie) 471, 188
 Palamedesz. (Palamedes) 117, 188, 238
 Pallandt (Floris van), Graaf van Culemborgh..... 57
 Panhuys..... 61
 Paris (Gaston)..... 159
 Pas (Simon de)..... 48
 Pauw (Reinier)..... 210
 Peltzer..... 43
 Persyn (Johan)..... 182
 Philips de Schoone... 137, 138
 Philips III, Koning van Spanje 81, 86, 87, 224
 Philips IV, Koning van Spanje 138
 Pick (Adam) 182, 183, 188, 189, 238
 Piet (N. van der)..... 113
 Pietersz. (Doen)..... 205, 207
 Pietersz. (Reynst)..... 102
 Pinelle (Anna)..... 51
 Piot (Ch.)..... 223
 Plasse (Cornelis Lode-wycksz. van der)..... 149
 Plemp (Cornelis Gysbertsz.)..... 193—195
 Pluim (Machteld Jansdr. van der)..... 58
 Pluym (A. J.)..... 204
 Poel (Egbert van der). 189, 238
 Poelenburg (Cornelis van) 44, 45, 48, 189, 238
 Pompe (Martinus)..... 44
 Ponte (Octaviaen del).... 54
 Poorter (Willem de)..... 35
 Porcellis..... 114, 116
 Post (Frans)..... 116
 Potter (Dirc)..... 150
 Pourbus..... 48
 Prada (Andres de)..... 80
 Prinez (Pietro). 86
 Putter (Cornelis de)..... 120
 Putter (Pieter de)..... 117
 Pynacker (Adam). 189, 190, 238

Q.

Queborn (Crispiaan van) 54
 Quekels (Aleta)..... 160
 Quina (Karel)..... 77
 Quirynen (Bastiaentgen). 44
 Quirynen (Petronella van) 44

R.

Radeker (Hendrik)..... 136
 Rafael..... 46
 Ram (Mr. Johan)..... 40
 Rantzau (Graaf van)..... 217
 Rauwaert (Jacob)..... 94
 Raven (Arent Joachimsz.) 62
 Ravesteyn (Nicolaes van) 75, 222, 229, 231
 Ravesteyn (Paulus van) 76, 78, 144, 151, 160, 165
 Reael (Laurens Jacobsz.) 102
 Rechteren (Maria de)..... 48
 Rembraudt 52, 119, 120, 185, 190, 240
 Renesse (Constantyn Daniëla)..... 50, 51
 Renesse (Johan van)..... 51
 Renesse (Lodewyck Gerard van)..... 51
 Rialle (Girard de)..... 72
 Rigal (Eugène)..... 147, 233
 Rinsoever Gerrit)..... 120
 Robyn (Thomas)..... 188
 Rodenburg (Anna).. 75, 76, 144
 Rodenburg (Dirk) 3, 5, 7, 9—15, 18, 19, 26, 28, 29, 31, 65—90, 143—173, 209—237
 Rodenburg (Dirck IJsbrantsz.)..... 144
 Rodenburg (Floris)..... 68
 Rodenburg (Herman) Sr. 67—70
 Rodenburg (Herman) Jr. 68—70, 76, 89
 Rodenburg (Jan Beths Hermansz.) Sr. 68
 Rodenburg (Jan Beths Hermansz.) Jr. 76, 89, 221
 Rodenburg (Jan Beths Dirksz.)..... 212, 231
 Rodenburg (Laurens).... 76
 Rodenburg (Pieter Hermansz.)..... 76, 144
 Roelen (Pieter)..... 109
 Roëll (Mr. W. Baron)..... 208
 Roels (Daniel)..... 222
 Roever (Mr. N. de) 76, 89, 96, 162
 Rogh (Weede)..... 114
 Rogge (Dr. H. C.)..... 207
 Rogier (Susanna)..... 44
 Romeyn (Willem)..... 114
 Roon (P. van)..... 119
 Roos..... 117
 Roovere (Anthonis de).... 164
 Roque (Gillis André de la) 86
 Rothschild (Baron Albert von)..... 50
 Rotius (Jan Albertsz.).... 56
 Rouillet (Claude)..... 217

Rovers (Dirck)..... 38
 Royaards (L. G.)..... 51
 Rubbens (Peter Paul) 25,
 119, 176, 184
 Ruysch (Henr.)..... 44, 59
 Ryer (Isaac de)..... 234
 Rijn (G. van)..... 97
 Rynsouwer (Gerrit)..... 120
 Rynstever (Gerrit)..... 120
 Ryp (C. v.)..... 115, 117
 Rijsewijk (P. Haverkorn
 van)..... 114, 120

S.

Saenredam (Pieter Jansz.) 54
 Saftleven (Cornelis) 115,
 116, 190
 Sainsbury (Noel)..... 176
 Sanders (Hercules)..... 181
 Sandra (Melchisedech)... 178
 Sandrart (Joachim von) 52,
 54, 117, 192
 Sandwyck (François van) 51
 Santacker (F.)..... 51
 Sartorius (Georg)..... 230
 Savery (Roeland)..... 54
 Scabaelje (Diderick). 144, 145
 Schack (A. F. von)..... 161
 Schaeffer (Adolf)..... 87, 161
 Schaep (G.)..... 91—95, 100—108
 Sehaep (Jacob Pietersz.).. 108
 Schaep (Margaretha)..... 128
 Scheibler (Dr. Louis) 98,
 194, 205—207
 Schelling (Geert Hen-
 dricksdr. vander)..... 206
 Scheltema (Dr. P.). 101—108, 130
 Scheltus van Kampfer-
 beke..... 100
 Schenck (Petrus)..... 39
 Schmidt (Dr. W.)..... 239
 Schöffner (Carl)..... 174, 175
 Schonborg (Graaf van)..... 72
 Schonganer (Martin)..... 55
 Schoonhoven (Catharina
 van)..... 45
 Schoute (H.)..... 134
 Schrieder (Jacob)..... 54
 Schwartzberg (thoe)... 53
 Schweckendieck..... 73
 Scorel (Jan van) 45, 46, 54,
 55, 94, 96—100, 104, 106, 175
 Scriverius (Petrus)..... 187
 Seghers (Hercules).... 190, 191
 Seidel (Dr. P.)..... 40
 Semenoff (P. von).... 43, 47, 48
 Seneca..... 15, 145
 Serwouter (Frederik Fre-
 dericksz.)..... 102

Shakespeare (William)... 217
 Sidney (Philipp)..... 170, 171
 Simons (Michiel)..... 55
 Six (Jhr. Dr. J.)..... 180, 205
 Slingeland (Mr. Hendrik
 van)..... 46
 Smit (Jan)..... 141
 Smits (G.)..... 145
 Soest (G. v.)..... 115
 Someren (J. F. van)..... 37
 Someren (van)..... 116
 Sonneveld (Henricus).. 97, 100
 Sonneveld (Odevaert).... 185
 Sorgh (Hendrick Maer-
 tensz.)..... 116
 Spaan (Gerard van)..... 120
 Spieghel (Elisabeth) 69,
 70, 76
 Spieghel (Hendrick Lau-
 rensz.)..... 69, 76, 145, 164, 234
 Spieghel (Jan Klaasz)... 70
 Spilberghe (Joris van).... 177
 Spinola..... 85
 Sprakel (Jeuriaan)..... 132
 Ssomow..... 44, 92
 Stam (Willem Jansz.).... 150
 Starter (Jan Jansz.) 17, 27, 148
 Steen (Jan)..... 116
 Steenborn (Françoise).... 146
 Steenburen (Maria)..... 150
 Steengracht..... 240
 Steenre (Joh. v.)..... 41
 Sterck (Claes)..... 212
 Stoett (Dr. F. A.)..... 66, 159
 Stoop (Marten)..... 46, 55
 Struys (Jacobus)..... 147, 148
 Stuers (Jhr. Mr. Victor de). 51
 Suermondt..... 190
 Swanenborch (Willem
 van)..... 55
 Swanevelt (Herman).... 40, 41
 Swinderen (Jhr. Mr. J. H. F.
 K. van)..... 63
 Sysmus (Dirck)..... 120
 Sysmus (Jacobus)..... 120
 Sysmus (Dr. Jan) 42, 44, 61,
 62, 112—120

T.

Telting (Mr. A.)..... 79
 Tempel (Abraham van
 den)..... 135
 Tegnagel (Mattheus
 Gansneb)..... 162
 Teniers (David)..... 117
 Teunisz. (Cornelis) 92, 94—96,
 103—107
 Thieme (A.)..... 49, 63, 64

Thijssen (J. Roelofs)..... 41
 Ticknor (G.)..... 161
 Tideman (Dr. Johannes)... 212
 Tieer (H. D.)..... 51, 52
 Tilman (Simon Petrus). 47,
 48, 55
 Tirion..... 134
 Tol (Claes Jacobsz.)... 48, 55
 Tol (Dominicus van)..... 48
 Toman (Dr. H.)..... 34
 Tombe (A. A. des)..... 47, 63
 Tongeren (A. van)..... 115
 Toorenenbergen (Dr. J. J.
 van)..... 69
 Tourneur (Cyril)..... 167
 Tromp..... 111
 Tuyll van Bulckesteyn
 (Ottelyn van)..... 56
 Tymonsz. (Dirck)..... 102
 Tyssen (Carel)..... 211

U.

Unger (J. H. W.) 2, 9, 28, 29,
 66, 77, 79, 130, 143, 173, 218
 Unger (William)..... 128
 Utrecht (Maria van)..... 43

V.

Valckert (Werner van).... 114
 Vasari (Giorgio)..... 43
 Vasconcelhos (Don Manuel
 de)..... 72, 86
 Vaskert (W. v.)..... 114
 Vater (Christiaan).... 135, 136
 Veder (Mr. W. R.).... 76, 89, 144
 Veen (Balthasar vander). 128
 Veen (Jan vander)..... 128
 Veken (Johan vander).... 81
 Velde (Adriaen van de)... 55
 Velde (Esaias van de).... 177
 Velde (Jan van de)..... 190
 Velde (Willem van de) Sr. 114
 Velde (Willem van de) Jr. 114
 Venne (Adriaen van der)
 56, 115, 116
 Vennekool (Steven Jacobsz.)
 172, 218
 Verbeek (Anthonis)..... 132
 Verbeeck (Cornelis).. 112, 178
 Verbeeck (Pieter Corne-
 lisz.)..... 112, 178
 Verbeek (Salomon)... 129, 132
 Verbergh (Nicolaes El-
 lertz.)..... 168
 Verboom (Adriaen)..... 115
 Verboom (W.)..... 115

Verduyn (Nic.)..... 51
 Vereem (Maria)..... 58
 Verelst (Pieter)..... 116
 Verhagen (Joris)..... 116, 117
 Vermanden (Hans)..... 96
 Vermanden (Lysbeth)..... 96
 Vermeer (Johannes)..... 182
 Vermeer (Reinier)..... 182, 238
 Verschuringh (Hendrick)
 55, 117
 Verspronck (Joannes)..... 92
 Vertangen (Daniel)..... 36
 Veth (G. H.)..... 50
 Vieweg (Wed.)..... 186
 Vinckeboons (David)..... 179
 Viruly (Willem)..... 113, 114
 Visconti (Milan)..... 53
 Visscher (Claes Jansz.)... 24
 Visscher (Cornelis)..... 239
 Visscher (Jan Jacobsz.)... 152
 Visscher (Roemer)..... 145
 Vlierden (Olivier Oli-
 viersz. van)..... 62
 Vliet (Jacquemyntge van) 113
 Vloten (Dr. J. van)..... 66
 Vollenhoven (Bernard)... 56
 Vollenhoven (Mr. H. van).. 210
 Vondel (Joost van den)
 2-4, 6, 7, 11-14, 16-23, 25-33,
 76, 129, 130, 138, 141, 144, 145,
 149, 155, 192, 225
 Voorst (Dirck van)..... 48, 55
 Voorst (Dirk van)..... 131
 Vorsterman (Hendrick)... 60
 Vorstius (Conradus)..... 87
 Vos (Elias)..... 116
 Vos (Jan)..... 8, 9, 11, 24, 28
 Vos (Maria de)... 78, 88, 89, 171
 Vosbergen (Gaspar van)
 211, 213
 Voskuyl (Dirck Pietersz.)
 75, 160, 235
 Voskuyl (Meynert Pie-
 tersz.)..... 27, 145, 157
 Vosmaer (Nicolaes)..... 190
 Vossius (Gerardus Johan-
 nes)..... 19, 192
 Vries (Adriaan de) 194, 196,
 198, 207
 Vries (Dr. J. de)..... 73
 Vries (Simon de)..... 148
 Vroom (Cornelis)..... 192
 Vroom (Hendrick)..... 192

Vijver (Cornelis van der)
 133, 135, 138

W.

Wachter (Jacob Pietersz.)
 70, 148
 Wagenaar (Jan) 24, 68, 70,
 76, 96, 133-139, 141, 195, 196
 Walscher..... 114
 War (Jacob Dircksz. de)... 96
 Warmond (Jacob Dircksz.) 96
 Weber (Consul)..... 43
 Wedde, (Catharina Hu-
 brechts van 't)..... 62
 Weede Rogh..... 114
 Weenix (Jan)..... 55
 Weenix (Jan Baptist). 192, 238
 Weenix..... 114, 116
 Wees (Ahraham de)..... 222
 Weishöck (Maxim)..... 93
 Weissman (A. W.)..... 142
 Welge (Catrina te)..... 131
 Werck (Nicolaes van der) 182
 Werff (Adriaen van der).. 114
 Werre (Adriana)..... 96
 Werre (Anna)..... 96
 Werre (Daniel)..... 96
 Werre (Jacob Dircksz.)... 96
 Werre (Magdalena)..... 96
 Werre (Marye)..... 96
 Westerman (Jurriaen).... 136
 Weyden (Rogier van der). 56
 Wieringen (Cornelis
 Claesz. van)..... 177
 Wiglet (Wytus)..... 136
 Wilde (Jan de)..... 177-179
 Wilde (Jan Bartholomeusz.
 de)..... 177
 Wilde (Jan Willemsz. van
 der)..... 177
 Willaerts (Abraham) 48, 55, 192
 Willaerts (Adam)..... 192
 Willaerts Cornelis)..... 55
 Willaerts (Hester)..... 38
 Willaerts (Isaac) 38, 45, 55, 59
 Willem I, Prins van Oranje 67,
 71, 83, 186, 222
 Willemsz. (Cornelis)..... 98
 Willigen (Dr. A. van der).. 114
 Willingham (Frederick An-
 thony)..... 118
 Willingham (Johan Jurrie).. 118

Wilingh (Nicolaes)... 117-120
 Willingham (Nicolaes) Jr.... 118
 Willingham (Pieter)..... 118
 Winkel (Dr. J. te)..... 156
 Winwood..... 82
 Wissheck (Maxim)..... 93
 Wit (Catharina de)..... 120
 Wit (Frederik de)..... 211
 With (Adr. de)..... 39
 Withoos (Johannes)..... 55
 Withoos (Matthias)..... 55
 Witsen (Cornelis)..... 103
 Witsen (Nicolaes)..... 104
 Witt (de)..... 118
 Wittewrongel (Petrus) 13, 33
 Worp (Dr. J. A.)..... 8
 Wouwerman (Philips).. 42, 115
 Wurfbain..... 24
 Wurm (C. F.)..... 210
 Wussin..... 239
 Wttenbogaert (Johannes) 58
 Wttewael (Joachim)... 36, 55
 Wybrands (C. N.) 1-3, 10, 11,
 15, 19, 24, 27, 31, 222, 228, 231
 Wyck (Thomas)..... 192, 238
 Wyckersloot (Jan van) 49, 55
 Wyntrack (Catharina).... 115
 Wyntrack (Dirck).... 115-117
 Wytmans (Claes Jansz.)... 117
 Wytmans (Mattheus)..... 117

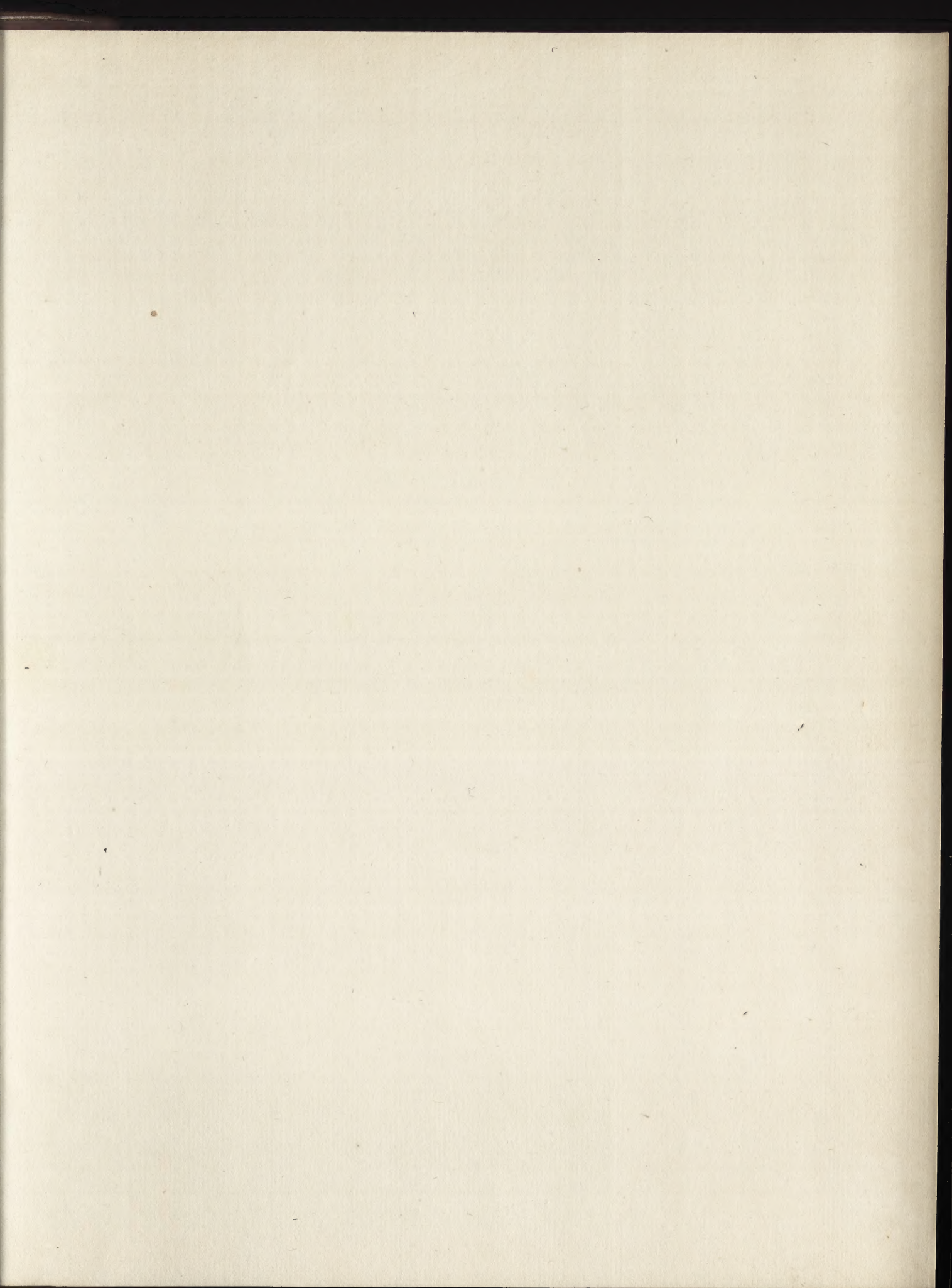
Y.

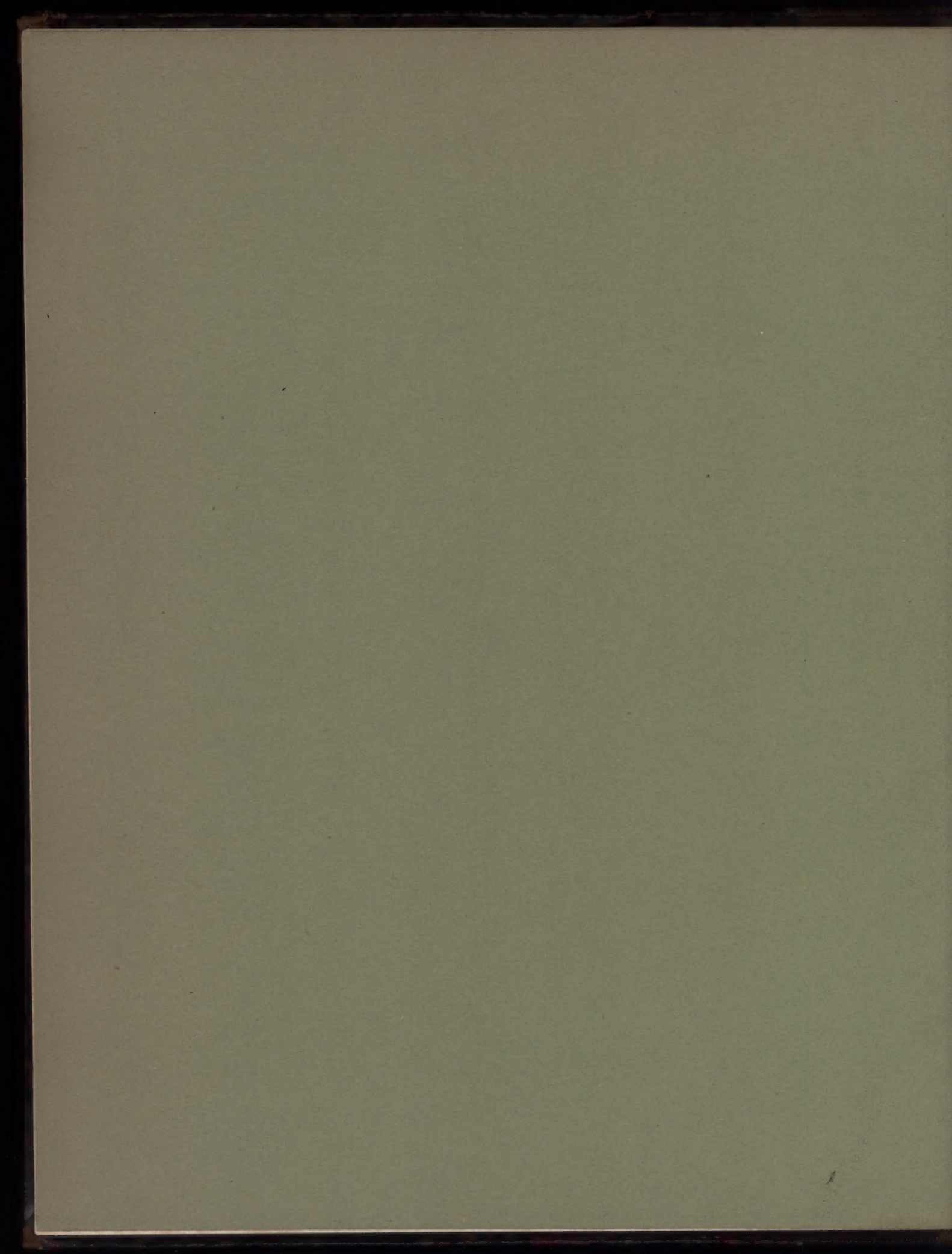
Yonides..... 49

Z.

Zaagmolen (Martyt)..... 135
 Zampieri..... 185
 Zesen (Philipp von)..... 137
 Zwaerdecroon (Bernardus)
 47, 55, 56-64
 Zwaerdecroon (Daniel)... 60
 Zwaerdecroon (Elisabeth) 60
 Zwaerdecroon (Frederik) 60
 Zwaerdecroon (Grietgen)
 59-62
 Zwaerdecroon (Herman). 60
 Zwaerdecroon (Hendrik) 58-61
 Zwaerdecroon (Machtelt) 60
 Zwaerdecroon (Wilhel-
 mina)..... 59
 Zwaerdecroon (Wolfert)
 38, 48, 58

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00610 8183

